

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANA BİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE 1930'LARDA GAZETECİLİĞİN KARAKTERİ VE TİPLERİ:
BİR MODEL ÖNERİSİ**

Doktora Tezi

Çağdaş GEMİCİ

Ankara, 2025

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANA BİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE 1930'LARDA GAZETECİLİĞİN KARAKTERİ VE TİPLERİ:
BİR MODEL ÖNERİSİ**

Doktora Tezi

Çağdaş GEMİCİ

**Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Haluk Kazım GERAY**

Ankara, 2025

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANA BİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE 1930'LARDA GAZETECİLİĞİN KARAKTERİ VE TİPLERİ:
BİR MODEL ÖNERİSİ**

Doktora Tezi

**Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Haluk Kazım GERAY**

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

- 1. Prof. Dr. Haluk Kazım Geray**
- 2. Prof. Dr. Metin Özuğurlu**
- 3. Prof. Dr. İncilay Cangöz**
- 4. Prof. Dr. Selda Bulut**
- 5. Dr. Öğr. Üyesi Çağrı Kaderoğlu Bulut**

Tez Savunma Tarihi

30.05.2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Haluk Kazım GERAY danışmanlığında hazırladığım **“TÜRKİYE’DE 1930’LARDA GAZETECİLİĞİN KARAKTERİ VE TİPLERİ: BİR MODEL ÖNERİSİ (Ankara, 2025)”** doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

30/07/2025

Çağdaş GEMİCİ

ÖNSÖZ

Bu tez, 1930'lar Türkiye'si bağlamında üç ana gazetecilik tipolojisini incelemektedir: Araçsal gazetecilik, korporatist-paternalist gazetecilik ve formel gazetecilik. Araçsal gazetecilik, basının siyasi veya ideolojik amaçlara, özellikle de yönetici elitlerin amaçlarına ulaşmak için bir araç olarak kullanılması anlamına gelmektedir. Öte yandan, korporatist ve paternalist gazetecilik, basın ve devlet çıkarlarının aynı doğrultuda birleşmesini ifade etmektedir. Gazetecilik, ulusal birlik ve kalkınma doğrultusunda yapılandırılmış, hiyerarşik bir sistem içinde faaliyet gösterir ve çoğu zaman kolektif uyum uğruna muhalefeti bastırmaya yönelmektedir. Üçüncü olarak formel gazetecilik anlayışı, bazen gerçek editoryal bağımsızlıktan yoksun olsa bile, gazeteciliğin profesyonel bir alan olarak uygulanması ve görünümüyle ilgili olup yapı, format ve standartlaştırılmış gazetecilik uygulamalarına vurgu yapmaktadır.

Bu tezin amacı, bu üç gazetecilik modelinin bu kritik on yılda nasıl işlediğini analiz etmek ve erken cumhuriyetin siyasi ve kültürel gündemini güçlendirmedeki rollerini ortaya çıkarmaktır. Bu dinamikleri anlamak, yalnızca Türkiye medyasının tarihsel evrimini kavramak açısından değil, aynı zamanda Türkiye'de gazeteciliği şekillendirmeye devam eden medya ilişkilerinin uzun vadeli örüntülerini tanımak açısından da önemlidir.

Bu çalışma, gazete arşivleri, devlet belgeleri ve dönemin güncel anlatılarının incelenmesi yoluyla Türkiye'de medya alanının daha geniş bağlamsallıkta bir tarih yazımına katkıda bulunmayı ve benzer rejimler altındaki tarihsel medya sistemlerini değerlendirmek için kavramsal bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmanın önemi, medya teorisini tarihsel gerçeklikle birleştirme çabasında yatmaktadır. Bu çaba, gazeteciliğin radikal değişim dönemlerinin ardından toplumsal düzeni hem nasıl yansıtabileceği hem de inşa edebileceği konusunda belli içgörüler sunmaktadır. Çalışma, 1930'lar gazeteciliğinin ortaya çıkardığı gazetecilik anlayışlarının ve tiplerinin günümüzdeki gazetecilik pratiğindeki yansımalarını, ortaklıklarını ve sürekliliklerini hakkında da söz söyleme ve model önerisi getirme çabasıdır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR.....	iv
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	7
GAZETECİLERİ VE GAZETECİLİĞİ ARAŞTIRMAK.....	7
1.1. Konunun Tanımı.....	11
1.2. Çalışmanın Amacı.....	15
1.3. Çalışmanın Önemi.....	16
1.4. Çalışmanın Kapsamı.....	17
1.5. Yöntem (Metodoloji).....	18
1.6. Gazetecilik Tarihine Yaklaşım.....	28
1.7. Varsayım.....	37
1.8. 1930’larda Gazeteciliği Etkileyen Tarihsel ve Toplumsal Koşullar.....	39
1.8.1. Ekonomik Koşullar: 1929 Bunalımı ve Devletçilik.....	43
1.8.2. Siyasal ve Toplumsal Koşullar: Cumhuriyet ve Modernleşme.....	48
İKİNCİ BÖLÜM.....	55
1930’LARDA GAZETECİLİĞİN KURUMSAL YAPISI VE NİTELİĞİ.....	55
2.1. 1930’lara Kadar Gazeteciliğin Gelişimi: Kapitalist Devletçilik ve Merkezileşme Sürecinde Gazetecilik.....	57
2.2. 1930’larda Gazetecilik ve Gazeteciler.....	73
2.2.1. Gazeteci Kimdir? Gazetecilik Nedir?.....	84
2.2.2. Gazeteciliğin Özellikleri.....	92
2.2.2.1. Kurumsallaşma ve Gazeteciler.....	99
2.2.2.1.1. Matbuat Umum Müdürlüğü.....	101
2.2.2.1.2. Anadolu Ajansı.....	103
2.2.2.1.3. Radyo.....	105
2.2.2.2. Gazeteciliğin Kapsamı.....	107
2.2.2.2.1. Ölçek.....	109
2.2.2.3. Gazetecilerin Ekonomik Statüsü ve Sosyal Hakları.....	113
2.2.2.3.1. Ücret Düzeyleri.....	115
2.2.2.3.2. Çalışma Koşulları.....	118
2.2.2.4. Gazetecilerin Mesleki Konumu ve Toplumsal Statüsü.....	120
2.2.2.4.1. Meslekleşme Süreci.....	121
2.2.2.4.2. Toplumsal Yaşamdaki Konum.....	123

2.2.2.5. Eğitim Düzeyleri	126
2.2.2.6. Gazetelerin Niteliği ve Yapısı.....	130
2.2.2.6.1. Sahiplik Yapısı.....	133
2.2.2.6.2. Başyazarlık Olgusu	136
2.2.2.6.3. Gelir Yapısı.....	141
2.2.2.6.4. Dağıtım Ağı	143
2.2.2.7. İktidar ve Siyaset ile İlişkiler.....	147
2.2.2.7.1. Milletvekili Gazeteciler	149
2.2.2.7.2. Organik Aydın Olarak Gazeteciler.....	151
2.2.2.8. Kent ve Cinsiyet Açısından Gazeteciler	153
2.2.2.8.1. Gazetecilikte İstanbul ve Ankara Ayrımı	155
2.2.2.8.2. Kadın Gazeteciler	162
2.2.3. 1930'lar Gazeteciliği için Kritik Düzenlemeler ve Olaylar.....	167
2.2.3.1. Matbuat Kanunu	169
2.2.3.2. Birinci Basın Kongresi.....	174
2.2.3.3. Basın Birliği Kongresi.....	179
2.2.4. Gazeteciliğin Toplumsal Etkileri	186
2.2.4.1. Gazeteci ve Okur İlişkisi.....	188
2.2.4.2. Öne Çıkan Gazeteciler ve Aydın Etkisi	193
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	198
1930'LARDA ÖNE ÇIKAN ÜÇ GAZETECİ TİPİ: AHMET EMİN YALMAN, HÜSEYİN CAHİT YALÇIN, FALİH RIFKI ATAY	198
3.2. Tipolojik Açından Üç Gazetecilik Anlayışı.....	207
3.2.1. Hüseyin Cahit Yalçın Gazeteciliği: Uzatmalı Bir İttihatçılık	210
3.2.2. Falih Rıfki Atay Gazeteciliği: Devlet ile Toplum Arasında Bir Korporatist Aydın 219	
3.2.3. Ahmet Emin Yalman Gazeteciliği: Formel Gazetecilik Arayışında.....	225
3.3. Ortaklıklar, Farklılıklar ve Süreklilikler	232
SONUÇ.....	235
KAYNAKÇA	246
ÖZET.....	257
ABSTRACT	258

KISALTMALAR

CHF	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
ILO-UÇÖ	Uluslararası Çalışma Örgütü
IOJ	Uluslararası Gazeteciler Örgütü
İTC	İttihat ve Terakki Cemiyeti
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
UGF	Uluslararası Gazeteciler Federasyonu
TCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi

GİRİŞ

1930'lar, hem yeni bir ulusal kimliğin sağlamlaştırılması hem de modern, merkezi bir devletin kurulması süreciyle Türkiye Cumhuriyeti tarihinde önemli bir on yıl olarak düşünülebilir. Dönem, büyük ölçüde Cumhuriyet'in kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün kişisel etkisinin de gözardı edilemeyeceği, onun tarafından yönlendirilen önemli siyasi, toplumsal ve kültürel dönüşümlerle karakterize edilmektedir. 1930'lardaki reformlar sadece siyasi alanla sınırlı kalmayıp aynı zamanda toplumun kültürel ve entelektüel yapısına derinlemesine nüfuz etmiştir. Bir dönüşüm ve Cumhuriyet'in yerleşiklik kazanma dönemi olarak adlandırılabilen bu on yıllardaki gazetecilik, devletin kamuoyunu etkileme, ulusal birliği inşa etme ve laiklik, modernleşme ve ulusçuluk gibi olgular etrafında toplumu teşvik etmeye çalıştığı bir kesitte önemli bir araç olarak düşünülmüştür.

1930'larda Türkiye'deki basın, yalnızca zamanın ruhunun bir yansıması değil, aynı zamanda Cumhuriyet'in ideolojik yönünü şekillendirmede etken bir araçtır. On yılın gazetecilik panoraması, Osmanlı İmparatorluğu'nun tebaalığa dayalı sistemini modern, ilerici ve laik bir ulusal kimlikle değiştirmeyi amaçlayan Kemalist reformların ideolojik çerçevesinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Gazeteler, dergiler ve diğer iletişim kuruluşları bu on yıllarda ikili bir rol oynamıştır demek mümkündür. Bir yandan güçlenen yeni asker-sivil bürokrasi sınıfının ülke vizyonunu teşvik eden devlet propagandası araçları olarak hizmet ederken, diğer yandan, kamuoyu tartışmaları ve ortaya çıkan siyasi ideolojiler için bir forum, bir tartışma düzlemi oluşturmuştur.

Bu çalışma, 1930'larda Türkiye'deki gazetecilik pratiğinin kazandığı karakteri, kapsamlı bir çözümlemesini sunmayı ve gazeteciliğin siyasi, toplumsal ve ideolojik değişimlerin daha geniş bağlamında işlev görme biçimlerine odaklanmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda birkaç temel konuyu incelemektedir. Basın ve gazetecilik

etkinliği ile devlet arasındaki ilişki, gazetecilerin hem değişimin bir aracı hem de devlet kontrolünün özneleri olarak rolü, söz konusu on yıllardaki gazetecilik uygulamalarının hangi gazetecilik karakterlerini doğurduğu ve bu biçimlendirici on yılda gazeteciliğin kurumsallaşan doğası içinde hangi gazeteci tiplerinin belirginleştiğini, öne çıktığını açıklama çabasındadır.

1930'lar, 1923'te Cumhuriyet'in kurulmasının ardından yeni asker-sivil kadrolar liderliğinde siyasi yapılanma dönemi olarak ifade edilebilir. Yeni rejime hakim kadrolar açısından teorik düzlemde, geçmiş siyasi deneyimler ve girişimler de hesaba katıldığında, çoğulcu, modern ve demokratik bir toplum yaratma isteği görülürken, 1930'lardaki siyasi ve toplumsal yaşamın nesnel gerçekliği, Çoğunlukla Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) liderliğindeki tek partili rejim tarafından biçimlendirilmiştir diyebiliriz. Gazetecilik, bir taraftan katı düzenlemelere ve dolaylı ya da doğrudan sansüre tabi tutulurken devlet neyin yayınlanabileceği ve neyin yayınlanamayacağı konusunda önemli bir etkisel güce sahip olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında siyasi muhalefetin kademeli olarak bastırılmasına ya da bertaraf edilmesine tanık olunmuş ve hükümetin izlediği politikalara karşı eleştirel tutum takınan gazeteciler sıklıkla hapis, sürgün veya sansürle karşı karşıya kalmıştır. Bununla birlikte, devletin gazetecilik üzerindeki kontrolü gazetecilik pratiğindeki çeşitliliği ve siyasi ayrışmaları ortadan kaldırmamıştır. Sansüre ve kısıtlamalara rağmen, on yıllık bir kesitte eleştirel seslerin ortaya çıkışına ve yeni gazetecilik biçimlerinin gelişimine tanık olunmuştur. Gazeteciler, farklı yayın kuruluşlarında devletin gündemini hükümet politikaları ve toplumsal meselelere yönelik ara sıra da olsa belli düzeydeki eleştirilerle dengeleyerek kamusal söylemi şekillendirmede önemli roller oynamışlardır.

Yeni Cumhuriyet rejiminin Türkiye anlayışı, yaşamın hemen her alanında radikal reformları içermiştir. Latin alfabesinin benimsenmesi, eğitim ve dini kurumların laikleştirilmesi, kadın haklarının teşviki ve modern bir hukuk sisteminin kurulması öne

çıkan dönüşüm alanlarıdır. Gazetecilik de bu reformların daha geniş bir nüfusa yayılmasında önemli bir araç olarak görülmüştür. Gazetelerin belli bir çoğunluğu bu süreçte devletle fikir ortaklığı içinde, bu değişikliklerin normalleştirilmesine, uygulamaların standartlaştırılmasına yardımcı olan bir role sahip olmuştur. Aynı zamanda yeni cumhuriyetçi amaçların yayılması ve benimsenmesi konusunda da önemli bir platform olarak öne çıkmıştır.

Gazetecilik ayrıca yeni rejimin yaratmaya çalıştığı yeni ulusal kimliğin inşasına da yardımcı olmuştur. Söz konusu on yıllar boyunca yayınlanan makaleler, başyazılar ve yorumlar sıklıkla Türkiye ulusçuluğunun, laikliğinin ve modernleşmesinin yeni Cumhuriyet'in temel direkleri olarak önemini vurgulamıştır. Gazeteciler bu süreçte sadece edilgen katılımcılar olmamıştır. İçlerinden bazıları, dönemin siyasi kısıtlamalarına rağmen, daha derin bir dönüşümü savunmak, statükoya karşı fikir geliştirmek ve daha fazla siyasi ve toplumsal özgürlük için baskı yapmak anlamında gazeteciliğe dönük araçsal bir tutum geliştirmiştir.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti devleti, basının bütünü üzerinde önemli bir kontrol uygularken, ideolojik tartışmayı tamamen ortadan kaldırmamıştır. 1930'lar aynı zamanda Türkiye'de ideolojik denemelerin ve siyasi açıdan dönüşümlerin gözlemlendiği bir dönem olmuştur. Entelektüeller, aydınlar ve doğal olarak gazeteciler, faşizm, sosyalizm ve liberalizm gibi küresel siyasi düşünce eğilimlerinden giderek daha fazla etkilenmişlerdir. Bu fikirler bazen Türkiye basını aracılığıyla süzgeçten geçirilmiş ve Cumhuriyet'in yönü ve yordamı hakkında karmaşık tartışmalara ve polemiklere yol açmıştır. Özellikle Atatürk'ün 1938'deki ölümünden sonra devlet içinde daha otoriter bir tonun yükselişi gazeteciliği de etkilemiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı'na doğru komşu ülkelerle gerginlikler arttıkça ve siyasi iklim daha katı hale geldikçe basın, devletin alternatif ideolojileri bastırma çabalarının bir arenası haline gelmiştir. Yine de, bu kısıtlı

ortamda bile gazeteciler çeşitli fikir ve yaklaşımlarla meşgul olmuşlar ve kısıtlı olsa da dinamik bir kamusal alana katkıda bulunmuşlardır.

1930'larda basın, sadece devletin bir aracı olmaktan öte bir duruma sahiptir. Gazeteler aynı zamanda toplumun bir yansıması olmuş ve hızla değişim içindeki bir ulusun karmaşıklıklarını ve çelişkilerini yansıtmıştır. Bu dönemde gazeteciler, ulusal kimlik, modernite ve yeni Cumhuriyet'te geleneğin yeri gibi sorularla meşgul olmuşlardır. İktidar, birlik ve ilerleme imajını teşvik etmeye çalışırken, modernleşmenin sancuları içindeki bir ulusun gerçekliği, gazeteciliğe yansıyan gerginlikler ve çatışmalar da üretmiştir.

Gazeteciler, Türkiye'nin dünyadaki yeri hakkındaki kamu algısını şekillendirmede önemli roller üstlenirken 1930'lar, artan milliyetçilik ve Türkiye için içe dönüş dönemi olarak tarif edilmiştir.¹ Ancak gazetecilik ayrıca, 1929 Dünya Bunalımı'nın yarattığı ekonomik çöküntü, Avrupa'da faşizmin yükselişi ve II. Dünya Savaşı'na yol açan gerginlikler gibi uluslararası olayları da işlemiş, çoğu uluslararası gelişmelere şahit olmuştur. Gazeteciler, bu küresel gelişmeleri ulusal öncelikler ve ideolojilerle yankı uyandıracak şekilde nasıl temsil edecekleri konusunda kimi zaman karşı karşıya gelmişlerdir. Hem dışsal hem de içsel gelişmeler ışığında yol alan gazetecilik, 1930'ların tüm karmaşık etkenleri ve aktardığı duygu yapısıyla çeşitli gazetecilik anlayışlarının belirmesine yol açmıştır. Kuşkusuz bu anlayışların ortaya çıkmasında 1930'ların ekonomik ve siyasi yönelimleri, uygulamaları ve düzenlemeleri etkili olmuştur.

1930'ların öne çıkan gazetecilik karakterleri, her biri kendi rolü, ideolojik bağlanımları, hedefleri ve kitlelerle iletişim kurma yöntemleri olan farklı gazetecilik pratikleri ve modelleri olarak anlaşılabilir. Bu anlayış farklılaşmasına göre, 1930'larda

¹ İçe dönüş ve milliyetçilik tartışmaları 1930'lar Türkiye'si'nde 1929 Bunalımından sonraki süreçte devlet müdahaleciliği, devlet kapitalizmi ve millileştirme gibi bağlamlarla birlikte ele alınmıştır (Timur, 2013: 133).

farklı özellikler gösteren belli gazetecilik anlayışlarının belirginlik kazandığını ve diğer anlayışlara göre ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Gazetecilik tipleri açısından, dönemin kurumsallaşma yönelimine veya güçlü kurumların çıkarlarına hizmet eder nitelikte olan; politik, toplumsal ve ekonomik nitelikte olsun, belirli hedeflere ulaşmak için gazeteciliği bir araç olarak kullanmaya odaklanan yaklaşımlar; yani gazetecilerin, dönemin ruhuna göre belirli ideolojileri veya hareketleri teşvik eden şekillerde çalışan ve bu amaçların ilerletilmesi için araç görevi gören figürler olarak öne çıkan tutumlar; ve belli oranda dönemin nesnel gazetecilik yaklaşımlarını içselleştirme düzeyiyle nesnelliği, tarafsızlığı ve kapsamlı haber bildirimini vurgulayan, gazetecilik standartlarına bağlılıkla karakterize edilen yönelimler olarak düşünülebilir. Bu çalışmanın odağına aldığı 1930'ların gazeteciliği, ortaya çıkan farklı modellerle gazetecilik dünyasındaki farklı uygulamaları ve etik değerlendirmeleri barındırmaktadır. Kurumsallığa yakın modeller daha çok siyasi ve iktidara ilişkin gündemlerle uyumluyken, diğer türden gazetecilik modelleri, belirli hedeflere ulaşmaya odaklanan gazeteci modellerini ortaya çıkartabilir. Yine aynı şekilde nesnel tutumun giderek arttığı bir dönemde görece tarafsız ve etik haberciliğe vurgu yapan, genel standartları öne çıkaran gazetecilik modelleriyle karşılaşmak mümkündür.

Bu çalışma, dönemin gazetecilik karakteri üzerinden gazetecilik pratiklerini inceleyen birkaç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, 1930'larda Türkiye'nin politik ve sosyal bağlamına genel bir bakış sunarak devlet gücünün dinamiklerine ve basınla ilişkisine odaklanmaktadır. İkinci bölüm, Atatürk reformlarını teşvik etmede gazeteciliğin rolünü ele alarak basının hem devlet ideolojisinin yayıcısı hem de kamuoyu tartışmalarının bir alanı olarak nasıl hareket ettiğini incelemektedir. Üçüncü bölüm, bu dönemde gazetecilik uygulamalarının gelişimine ve yeni gazetecilik biçimlerinin ortaya çıkışına odaklanmaktadır. Sonuç kısmında ise, 1930'lardaki Türkiye

gazeteciliğinin mirasını değerlendirerek Türkiye'deki basın ve politik yaşam üzerindeki etkisinin güncel modellemelere katkısına değinmektedir.

1930'lar, basının hem devletin bir aracı hem de ideolojik mücadele için bir forum olduğu, Türkiye'deki gazetecilik alanı için belirleyici bir on yıl olmuştur. Bu çalışma, bu dönüşümsel dönemde gazetecileri ve gazetecilik alanını inceleyerek, gazeteciliğin Türkiye'nin erken cumhuriyet tarihindeki rolünün daha derin bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Devlet, basın ve toplum arasındaki karmaşık ilişkiye ışık tutacak ve gazeteciliğin modern Türkiye ulusal kimliğinin oluşumuna ve Cumhuriyet'in siyasi gelişimine nasıl katkıda bulunduğuna dair gazetecilik açısından tipolojik bir değerlendirmeye içgörüler sunmayı hedeflemektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GAZETECİLERİ VE GAZETECİLİĞİ ARAŞTIRMAK

1930'larda Türkiye'de gazeteciliği incelemek, ülkede önemli siyasi, toplumsal ve kültürel dönüşümlerin yaşandığı bir dönemi serimlemeyi içermektedir. 1930'lar, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde önemli bir on yıl olarak değerlendirilmektedir ve modern anlamda Türkiye'deki gazeteciliğin temellerinin Mustafa Kemal Atatürk'ün öncüsü olduğu yeni Cumhuriyet rejiminin asker sivil kadrolarının liderliğinde atıldığı bir dönem olarak bilinmektedir (Timur, 2013: 21-22). Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra 1923'te söz konusu kadroların öncülüğünde kurulmuştur. Erken dönem Cumhuriyet reformları, Türkiye'yi modernleştirmeyi ve laikleştirmeyi amaçlamış ve bu değişiklikler gazetecilik alanının rolünü önemli ölçüde etkilemiştir. 1930'lara, Atatürk'ün kurucu lider olduğu Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) hakimiyeti damgasını vurmuştur. Bu dönem, Türkiye'nin siyasi kimliğini sağlamlaştırmaya çalıştığı erken cumhuriyet döneminin bir parçası olarak kabul edilmektedir. Belli başlı siyasi özgürlükler tanınmış olsa da hükümet ya da tek parti rejimi, gazetecilik ve siyasi söylem üzerinde önemli miktarda kontrol uygulamıştır.

Erken dönem Cumhuriyet reformları laikleşme, modernleşme, ulusal kimlik inşası ve ekonomik dönüşümü içermiştir. Bu reformlar, gazeteciliğin evrileceği yön için bir çerçeve sağladığından, Türkiye'deki gazetecilik alanı için çok önemli bir boyutu oluşturmaktadır. Ancak hükümet ayrıca gazetecilerin bu reformist ideolojilerle uyumlu olması gibi bir beklenti içinde olmuş ve buna yönelik çalışma yapmayanlar genellikle sansüre uğrama veya alandan dışlanma gibi uygulamalara maruz kalmışlardır.²

² Ahmet Emin Yalman ve Hüseyin Cahit Yalçın, 1930'lar boyunca doğrudan ve kesintisiz şekilde gazetecilik faaliyetleri içinde yer alamamışlardır. Yalman, 1930'ların ortasına kadar iktidar tarafından bu alandan dışlanmış ve o da ticari faaliyetle geçimini sağlamıştır. Yalçın ise, 'Fikir Hareketleri' isimli bir dergi çıkararak yoğun şekilde düşüncelerini paylaştığı bir dergicilik faaliyeti içinde olmuştur. Yalçın da iktidarın gazetecilik alanında pek benimsemediği bir gazeteci figürü olarak yer almıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında bağımsız bir gazetecilik alanının oluşmasına tanık olunsada, Atatürk'ün liderliğindeki hükümet, basın üzerinde sıkı bir kontrol uygulamıştır. Hükümeti veya politikalarını eleştirebilecek materyallerin yayınlanmasıyla ilgili katı düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Örneğin, 1925 tarihli Takrir-i Sükun Kanunu ve ardından 1931 tarihli Matbuat Kanunu, devlete, gazeteleri kapatma ve devletin güvenliği veya ideolojisi için bir tehdit olarak görülen gazetecileri tutuklama yetkisi vermiştir (Topuz, 1978: 138, Koloğlu, 2006: 117-118). Gazetecilerin, Cumhuriyet'in o dönemin ruhu içinde ulusçu ve laik vizyonunu desteklemeleri beklenmiştir; bu da genellikle siyasi muhalefete veya Atatürk'ün liderliğine yönelik eleştiriye pek yer olmadığı anlamına gelmiştir. Bu dönemde gazeteciliğin büyümesine rağmen, otosansür ve hükümet tarafından uygulanan sansür yaygın olarak gözlenmiştir. Gazeteciler, gerçeği bildirmek ile devlet politikalarına uymak arasında ince bir çizgide yol almak zorunda kalmış; özellikle milliyetçilik, laiklik ve Doğu sorunu konularında özgürce yazı yazamamışlardır (Küçük, 1985: 90, Koloğlu, 2006: 117). Gazetecilik etkinliğinin daha çok alıcı bulması, kitlesel hale gelmesi ve haber üretiminin geniş kitlelerin ilgisini çeken bir tür olarak öne çıkmasında en önemli reformlardan biri Türkçenin teşvik edilmesi ve Latin harfleri düzenlemesidir. Atatürk hükümeti, Arapça ve Farsça etkileri ortadan kaldırarak Türkçe'nin arındırılmasını amaçlayan kapsamlı bir dil reformu yapmıştır. Reformun gazetecilik üzerinde derin bir etkisi olmuştur. Çünkü yazarların ve gazetecilerin yeni dil standartlarını benimsemeleri ve teşvik etmeleri, ulusal bir dil kimliğinin şekillenmesine katkıda bulunmaları beklenmiştir.

1930'larda gazeteciler kendilerini sıklıkla devletin modernleşme projesinin bir parçası olarak görmüşlerdir. Birçok önde gelen gazeteci, Atatürk'ün ulusal bir kahraman ve Cumhuriyetin de ilerlemenin somutlaşmış hali olarak tasvir edilmesi anlayışı, hükümetin vizyonuyla uyumluluk göstermiştir. Bu, büyük ölçüde devlet politikalarına, ulusçu söylemlere ve reformlara odaklanan o zamanki gazete ve dergilerin tonuna

yansımıştır. Bu dönemde Türkiye'deki gazeteciliğin önde gelen isimlerinin çoğu, rejimin modernlik ve milliyetçilik vizyonundan etkilenen aydınlar statüsündedir. Gazeteciler genellikle yüksek eğitimliydi ve yazılarında dahil etmeye çalıştıkları Batı kaynaklı fikirlere yatkın bir anlayışa sahip olmuşlardır. Bazı gazeteciler yurtdışında eğitim almış ve bu, daha modern gazetecilik fikirlerinin yanı sıra rejimin gazeteciliğe dönük isteklerinin dışında, alternatif model girişimlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır, ancak bu durum baskın hale gelememiş ve hükümetin kontrol istenci tarafından törpülenmiştir.

Bu dönemde, İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerde kurulan birçok gazete ve dergi ile, gelişen diğer ülkelerle kıyaslandığında görece küçük ölçekli bir basılı medya endüstrisi oluşmuştur. O dönemin önde gelen gazeteleri arasında Cumhuriyet, Vatan, Tan, Akşam, Son Posta, Hakimiyet-i Milliye (Ulus), Vakit (Kurun) sayılabilir (Şapolyo, 1969: 236-237). Bu yayınlar hükümet politikalarını iletmede, ulus devlet nosyonunu teşvik etmede ve kamuoyunu şekillendirmede önemli bir rol oynamıştır. Örneğin Cumhuriyet Gazetesi, 1924'te kurulmuş ve Cumhuriyet reformlarını ve modernleşme gündemini destekleyerek erken Cumhuriyet dönemindeki en etkili gazetelerden biri haline gelmiştir (Köktener, 2002: 13-15). 1930'lardaki rolü büyük ölçüde devleti desteklemek ve onun politikalarını iletme olmuş, ancak yine de devletin beklentilerinin kabul edilebilir sınırları içinde olan çeşitli bakış açılarının gelişmesi de gözlenmiştir.

1930'larda gazeteciliğin temel işlevlerinden biri ulus devlet nosyonunun teşviki olmuştur. Basın, ulusçu fikirlerin ve yeni rejimin birleşik, modern ve laik bir ulus-devlet vizyonunun yayılması için önemli bir araç haline gelmiştir. Bu, ondan önceki parçalı, çok etnikli Osmanlı İmparatorluğu'nun benimsediği yapının oldukça uzağında kalmıştır (Şıvıloğlu, 2018: 96-97).

1930'larda faşizmin yükselişi ve totaliter rejimlerin Avrupa'ya yayılması, Türkiye siyaseti ve gazeteciliği üzerinde etkili olmuştur. İktidar, ulusal güvenlik endişeleriyle modernleşme ihtiyacını dengelemek zorunda kalmış ve bu da bazen gazeteciliğin işleyişini yönetmede daha otoriter politikaların hayata geçirilmesine yol açmıştır. 1930'ların sonuna doğru, II. Dünya Savaşı tehdidi belirirken, Türkiye gazeteciliği ülkenin dış politikadaki konumlanmasıyla da çatışmak zorunda kalmıştır. Hükümet, savaş karşısında tarafsızlığını korumaya çalışmış ve gazeteciler genellikle bu ihtiyatlı duruşu uluslararası olayları ele alışlarında yansıtmışlardır. Bu dönemde basın, Türkiye'nin dış ittifaklarını veya Batılı güçler ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerini eleştirmekten kaçınmaya dikkat etmiş, dengeli bir duruş sergilemenin çabası içinde olmuşlardır (Küçük, 1985: 89).

Dönemin içinde bulunduğu siyasi ve toplumsal şartların koşullayıcılığında farklı gazetecilik modellerini sergilemeye çabalayan girişimler de olmuştur. Gazetecilik alanı, devletin ve iktidarın çizdiği temel sınırlayıcı zemin üzerinde şekillense de farklı yönelimler ve gazetecilik anlayışları bu zeminde uç vermiştir. Hüseyin Cahit Yalçın gibi yaşamı farklı dönemleri kesen ve birçok gazetecinin yetişmesinde okul olmuş bir gazeteci, 1930'lardaki gazetecilik karakterinde ayrıksı bir duruş sergileyebilmiş ve farklı bir gazetecilik tipini temsil etmiştir. Dönemin önde gelen gazeteci ve entelektüellerinden biri olan Ahmet Emin Yalman ise, yüzeyde Atatürk'ün modern, laik bir Türkiye vizyonunun savunucusu gibi gözükse de M. Zekeriya Sertel ve Sabiha Sertel ile birlikte yurtdışında gazetecilik eğitimi almış bir gazeteci olarak o da belli bir gazetecilik karakterini temsil etmiştir. Dönemin etkili Vatan Gazetesi'nin kurucusu ve Tan Gazetesi'nin ortaklarından olmuştur (Şapolyo, 1969: 237-238). 1930'ların gazetecilik pratiğinde Amerikan tarzı ticari gazetecilik türü etrafında idealize edilen bir formel gazetecilik anlayışının temsilcisi olmuştur. Ünlü bir gazeteci ve yazar olan Falih Rıfkı Atay da, hem Atatürk'ün yakın bir arkadaşı olması, hem de Türkiye

Cumhuriyeti'nin kuruluşu hakkında teorik ve kurucu ideolojiyi besleyen kapsamlı yazılar yazmasıyla Us Kardeşler, Yunus Nadi ve Necmettin Sadak gibi gazetecilerle birlikte iktidar politikalarıyla uyumlu bir gazetecilik tipini temsil etmiştir (Şapolyo, 1969: 236).

1930'larda Türkiye'deki gazetecilik, Cumhuriyet'in kurulmasını izleyen siyasi ve toplumsal değişim ve dönüşüm dinamikleri tarafından şekillendirilmiştir. O dönemin gazetecilerinin, yeni rejimin kadrolarının savunduğu ve öncülük ettiği laik ve milliyetçi reformları desteklemesi beklenmiş ve muhalif yönelimlerin serpilmesine pek alan bırakılmamıştır. Gazetecilik, kamuoyunu şekillendirmede ve hükümet politikalarını desteklemede önemli bir rol oynamış, ancak özellikle hükümet milliyetçilik ve etnik köken gibi hassas konulardaki anlatıyı yönetmeye ve kontrol etmeye çalıştığı için belli kısıtlamalarla da karşı karşıya kalmıştır. Tüm kısıtlamalara rağmen 1930'lar, ulusal kimliğe güçlü bir vurgu yapan ve Cumhuriyet rejiminin modern ve birleşik Türkiye bakışının yaygınlaştırılmasını hedefleyen modern Türkiye gazeteciliğinin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu zemin ve koşullar içinde gazetecilik alanı, belli açılardan ortaklıklar barındıran, belli açılardan ise ayrımlar içeren farklı türde gazetecilik modelleri ve tipleri ortaya çıkarmıştır.

1.1. Konunun Tanımı

Türkiye'de yazılı basın, Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. Yüzyılın ortalarında çözülme sürecine giren devletin kimliğini korumak amacıyla benimsenen Batılılaşma ve modernleşme akımı doğrultusunda devlet eliyle başlatılmıştır (Gülalp, 1993: 30). İlk gazetenin yayınlanmasından 1908'e kadar devletin basın faaliyetleri üzerindeki sıkı denetimi devam etmiştir. II. Meşrutiyet ile birlikte gelen ifade özgürlüğü anlayışına paralel şekilde kısıtlamaların kaldırılması, basın alanında bir canlanma yaratmıştır (İnuğur, 306-307).

Basın sektörü ve gazetecilik mesleği, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında olduğu gibi sermaye yoğunlaşmasına bağlı olarak tekelleşmelerin ortaya çıkmaya başladığı 1950'li yıllara kadar sürmüştür. Devlet bir yandan basını denetim altında tutmaya çalışmış, diğer yandan gelişmesi için önlemler almaya çaba göstermiştir. II. Dünya Savaşı sona erdiğinde Türkiye'deki basın ve gazetecilik rejimi genel olarak Batılı ülkelerdekinden farklı olduğu için gerekli yasal değişikliklerin yapılmasına çalışılmıştır (Gürkan, 1998: 26).

Devlet denetleyici, düzenleyici ve yönlendirici özelliğini gazetelerde olduğu gibi radyo ve televizyon ile haber ajanslarında da göstermiş ve bu özelliğini yeni ekonomik dönüşüm ve değişimlerin yaşandığı 1980'li yılların sonlarına kadar, uzun yıllar sürdürmüştür. Son yıllardaki teknolojik gelişmeler, radyo, televizyon ve ardından internetin ortaya çıkışı ve yaygınlaşması, basının faaliyet alanını genişletmiş ve çalışma koşullarında önemli değişikliklere neden olmuştur. Görüldüğü gibi Türkiye'de gazetecilik etkinliğinin düzenlenmesi ve sınırlarının çizilmesi konusunda tarihsel olarak devletin düzenleyici rolü oldukça belirleyici bir konuma sahip olmuştur. Söz konusu devletin bu düzenleyici rolünü, Türkiye'deki kapitalizmin gelişme süreçlerini hesaba katmadan değerlendirmek mümkün değildir. Düzenleme Okulu, 1970'lerde Fransa'da ortaya çıkan ekonomi ve sosyoloji içindeki teorik bir çerçevedir. Ekonomik sistemlerin nasıl evrildiğini ve kurumların, normların ve düzenlemelerin zaman içinde ekonomik dinamikleri nasıl şekillendirdiğini anlamaya odaklanır. Düzenleme Okulu'nun temel fikri, ekonomilerin birikim rejimleri, yani üretim ve tüketim kalıpları, ve bu kalıpların istikrarlı olmasını sağlayan düzenleme biçimleri, yani kurumsal ve toplumsal düzenlemeler tarafından şekillendirildiğidir. Bir birikim rejimi, ekonomik büyümeyi sürdürmek için emeği, teknolojiyi ve sermayeyi organize etmenin belirli yöntemlerini içermektedir. Ekonomik tarihin farklı dönemlerinde farklı birikim rejimleri

gözlenmiştir.³ Düzenleme biçimleri, birikim rejimini destekleyen ve istikrara kavuşturan kurumsal çerçeveler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴ Bunlara devlet politikaları, yasal çerçeveler, işçi ilişkileri ve finansal kurumları içermektedir. Düzenleme Okulu, ekonomik faaliyetin bir boşlukta gerçekleşmediğini, daha geniş bir sosyal kurumlar kümesine yerleştirildiğini vurgulamaktadır. Bu kurumlar, işletmelerin, çalışanların ve hükümetlerin nasıl etkileşim kurduğunu etkileyen kurallar, normlar ve beklentiler sağlayarak ekonomik davranışı şekillendirmektedir. Düzenleme Okulu'nun temel argümanlarından biri, birikim rejimi ile düzenleme biçimi arasındaki çelişkilerin ekonomik krizlere yol açabileceğidir. Ekonomik sistemler sürekli olarak akış halindedir ve birikim süreci ile onu destekleyen düzenleyici mekanizmalar arasında çelişkiler ortaya çıkmaktadır. Bu çelişkiler çok büyüdüğünde, hem birikim rejiminin hem de düzenleyici çerçevenin dönüşümünü gerektiren krizlere yol açmaktadırlar. Düzenleme Okulu, ekonomik sistemlerin tarihsel özgüllüğüne vurgu yapmaktadır. Ekonomik kalkınma için tek bir model olmadığını savunmaktadır. Farklı bölgelerin ve ülkelerin, tarihsel bağlamlarına, kurumlarına ve küresel ekonomik çevrelerine bağlı olarak farklı ekonomik sistem deneyimleri yaşadığını ileri sürmektedir.⁵

Düzenleme Okulu, devletin farklı toplumsal sınıflar arasındaki gerginlikleri yönetmede ve ekonomiyi istikrara kavuşturan düzenleyici çerçevelere aracılık etmede önemli bir rol oynadığını savunmaktadır. Bu görüşe göre, devlet tarafsız değildir, ancak sermaye ve emek arasındaki güç dinamiklerinden etkilenir ve düzenlemeyi şekillendirme biçimi bu güç ilişkileriyle bağlantılıdır. Aynı zamanda farklı ülkelerin küresel ekonomik değişimlere nasıl uyum sağladığına ve uluslararası kurumların ve

³ Örneğin, Fordist rejim (kitle üretimi ve tüketimi ile karakterize edilir) 20. yüzyılın ortalarında egemendi, post-Fordist rejim (esnekliğe, tam zamanında üretime ve küreselleşmiş ağlara odaklanır) ise daha sonra ortaya çıktı (Kumar, 1995: 73).

⁴ Örneğin, Fordist rejim altında, temel düzenleme modları arasında toplu pazarlık, refah devleti politikaları ve düzenlenmiş işgücü piyasaları yer alıyordu. Buna karşılık, post-Fordist düzenleme modu düzenlemenin kaldırılmasını, esnek işgücü piyasalarını ve sermayenin uluslararasılaşmasını vurgular.

⁵ Düzenleme Okulu, farklı ülkelerin tarım ekonomisinden endüstriyel ekonomiye nasıl geçtiğini ve düzenleyici çerçevelerinin bu değişimi karşılamak için nasıl evrildiğini araştırır (Kumar, 1995: 84).

düzenlemelerin ulusal ekonomik yapıları şekillendirmede oynadığı role bakmaktadır (Kumar, 1995: 72-73). Sonuç olarak, Düzenleme Okulu, birikim rejimleri ile düzenleme biçimleri arasındaki etkileşime odaklanarak ekonomik sistemlerin nasıl evrimleştiğini anlamak için kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Ekonomik istikrarı şekillendirmede kurumların ve toplumsal ilişkilerin rolünü ve sistem içindeki çelişkiler çözülmediğinde krizlerin nasıl ortaya çıktığına yaptığı vurguyla bu yaklaşım, Fordizm'den post-Fordizm'e geçişler de dahil olmak üzere ekonomik örgütlenmedeki tarihi değişimleri ve ekonomik sistemlerin daha geniş toplumsal ve siyasi yapılara derinlemesine yerleşme biçimini açıklamaya yardımcı olmaktadır (Kumar, 1995: 84).

Bu bağlamda çalışma, Türkiye'de yeni kurulan Cumhuriyetle birlikte 1930'lu yıllardaki gazetecilik karakterini, kapitalizmin incelenen dönemdeki birikim rejimi çerçevesinde o dönemde ortaya çıkan kurumsallıkları ve birikim rejiminin dönemin gazetecilik rejimi ile olan doğurgan ilişkisini ve hangi hakim gazeteci tiplerini doğurduğunu açıklama çabası içinde olmaktadır. Araştırma, gazetecilik tiplerini, ekonomik, politik, ideolojik ve teknolojik düzeyler üzerinden ele aldığı daha geniş toplumsal bağlam içinde dönemin gazetecilik pratiğini ele alarak çözümlenmeye, gazetecinin nesnel bütün içinde konumlanmasını açıklamaya çalışmaktadır. Araştırma, 1930'larda gazeteciliğin tarihsel gelişme evrelerini ve dönüşümlerini toplumsal bir bütünlüğün içinde anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır. 1930'lar gazeteciliğini ve gazetecilerini, içinde yaşadıkları ekonomik, politik, ideolojik ve teknolojik yapılar ve düzeylerle birlikte inceleme çabası içindedir. Yaşanan dönüşümün gazetecilik yapma biçiminde ve sisteminde yarattığı olanak ve sınırlılıkları tartışmayı içerirken aynı zamanda döneme ağırlığını koyan gazetecilik pratiğinden hareketle dönemin hakim gazetecilerini çözümlenme ve açıklama iddiasında olmaktadır.

Yaklaşımın merkezinde belirli bir üretim ilişkileri anlayışı ve sınıfların, sınıf mücadelesinin ve sınıf çelişkisinin kapitalizmde merkezi olduğu düşüncesi yer almakla

birlikte çalışma, kapitalist üretim tarzının 1930'larda devletçi bir yapıya evrildiği görüşünden hareketle yapılandırılmaktadır. Araştırma, farklı düzeyler üzerinden değerlendirilen daha geniş bir toplumsal bağlam içinde, tarihsel gelişmelere göre kapsayıcılığı giderek artan gazetecilik rejiminin bir alt bileşeni gibi değerlendirilebilecek olan tarihsel olarak farklı özellikler gösteren hakim gazeteci tiplerini konu edinmektedir.

1.2. Çalışmanın Amacı

Araştırma öncelikle toplumsal koşullar ve değişimlerin biçimlendirdiği 1930'lardaki gazetecilik rejimi ilişkisi içinde hakim gazetecilik tipolojilerinin araştırılmasını hedeflemektedir. Çalışma, 1929 Bunalımı'ndan sonraki uluslararası yapılanma içinde yeni Cumhuriyetin izleyeceği yolda gazetecilik mesleğinin nasıl bir rejime ve karaktere sahip olduğunu açıklamayı amaçlamıştır.

İkinci olarak araştırmada, gazeteciliğin geçirdiği dönüşüm, 1930'larda devletin biçimi ve nasıl bir role sahip olduğu ele alınmakta ve bu ortam içinde gazetecilik mesleğinin nitelikleri, örgütsel yapısı, sahiplik ilişkileri, dağıtım ağı, hukuki sınırlılıkları gibi parametreler üzerinden nasıl bir rejimin oluştuğu ve bu oluşan rejimde öne çıkan gazeteci pratiğinin gösterilmesi amaçlanmıştır.

Çalışma üçüncü olarak, Türkiye kapitalizminin sözü edilen tarihsel aralıktaki farklı gelişme süreçlerini ortaya koyduğu toplumsal formasyon içinde gazetecilik pratiğini basın tarihi anlatısından ve kronolojik tarih anlatıcılığından farklı şekilde gazeteciliğin tarihsel süreç içerisinde değişen ve dönüşen yanlarını çözümlmeyi amaçlamaktadır. Bununla aynı zamanda Türkiye gazetecilik tarihine farklı bir perspektiften katkı sunmayı da hedeflemektedir.

Dördüncü olarak, gazeteciliği, 1930'ların içine gömülü olduğu ekonomik, politik, ideolojik ve teknolojik düzeylerle ele alarak gazeteciliğin ve gazeteci

pratiklerinin bu pratik içinde gazeteciliğin tipolojik yönüyle, gazeteciliğin Türkiye tarihindeki toplumsal rolünü görmeyi amaçlamaktadır.

Son olarak, çalışmanın farklı boyutlar üzerinden yapılandığı çözümleme çerçevesinden yola çıkarak gazeteciliğin kendi iç dinamiklerini de etkileşim sürecine dahil ederek gazetecilik faaliyetinin toplumsal bütünsellik içine nasıl oturduğu, gazetecilik niteliklerinin ne şekilde dönüştüğü, gazeteciliğin dönemsel karakterinin ne türden bir rejime tabi olduğu ve bu rejim içinde şekillenen gazeteci tiplerinin birbirine karşıt veya benzer gazetecileri yaratıp yaratmadığını açıklamayı hedeflemektedir.

1.3. Çalışmanın Önemi

Türkiye’de şimdiye kadar yapılmış gazetecilik tarihi çalışmalarında yaygın olarak kurumlara ve kişilere vurgu yapan biyografik tarih yazımı benimsenmiştir. Bu çalışmada ise bu yaklaşımın dışına çıkılarak toplumsal gerçekliği anlama ve açıklama çabasında Eleştirel Ekonomi Politik kuramsal geleneğin çözümleme çerçevesi kullanılmaktadır.

İkinci olarak, Türkiye gazetecilik tarihi açısından bu araştırma, parametrelerin ilişkisi anlamında farklı bir bakış getirmeyi amaçlamıştır. Araştırma, 1930’lardaki gazetecilik etkinliğinin tartışılmasını farklı bir boyuttan yürüttüğü için ve Türkiye’de gazetecilik çalışmalarını tarihsel sürekliliği ve bütünselliği içinde çözümlemeye çalıştığı için önemlidir. Gazetecilik pratiğini ve mesleğini sadece bir sektörün faaliyet alanının sınırlarıyla değil, farklı düzeyde ilişkileri de içeren bir serimleme modelini benimsediği için önemlidir.

1930’lu yılların gazeteciliğini kapsayacak biçimde, o yılların sunduğu karakterin duygu yapısını ekonomik, siyasal ve toplumsal bağlamı içerisinde ele alan araştırmalar sınırlıdır. Dolayısıyla üçüncü olarak bu çalışma, iletişim ve basın tarihi alanlarını da

kesmekle beraber bir meslek grubunun geniş perspektifli bir tarihsel izini sürme çabası olmasıyla literatüre yeni bir katkı sunacağı düşünüldüğü için önemlidir.

Dördüncü olarak çalışma, hem basın tarihi yaklaşımlarından farklı olarak dinamik bir gazetecilik tarihi girişimi hem de gazeteci tipleri üzerinden farklı bir çözümleme girişimi olarak kabul edilebilir.

Son olarak, gazetecilik etkinliğinin, 1930'lardaki devletçi kapitalizm uygulamaları altında girdiği ilişkilene biçimlerinden hareketle gazeteciliğin yapısındaki potansiyel değişimi tespit edebilmek ve günümüz yönelimlerinin daha iyi anlaşılabilmesi açısından araştırma önem kazanmaktadır. Ayrıca çalışma, 1930'lardan günümüze kadar geçen süre içinde çeşitli gazetecilik tiplerinin öne sürülmesine ve açıklanmasına ön ayak olabileceği iddiasını taşıdığı için de önemli görülmektedir.

1.4. Çalışmanın Kapsamı

Araştırmanın örneklemini belirleyen unsur dendiğinde araştırmanın verisinin toplanacağı alan ifade edilmektedir. Araştırmanın analiz birimi gazetecilerin etkinlik sistemleridir ve analiz düzeyi de toplumsal sınıflar dolayısıyla Türkiye'de Cumhuriyet sonrası 1930'lu yıllardaki devletçi kapitalizm modelinden hareketle gazetecilik pratikleridir. Bu modelin uygulama ortamı içinde gazeteciliğin dönemsel gelişme dinamiklerini toplumsal bir bütünlüğün içinde anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır. Araştırmada, 1930'lu yılları hazırlayan süreçlerle birlikte dönemin gazetecilik rejimini şekillendiren hukuki çerçeveler, gazetecilik etkinliğini doğrudan veya dolaylı yoldan ilgilendiren devlet düzenlemeleri, düzenlemelere kaynak oluşturan raporlar, taslaklar, belgeler, çalıştaylar; gazetecilik rejiminin genel toplumsal süreçler olarak ifade edilebilecek daha geniş bağlamla içsel ilişkisini düzenleyen ve belirleyen kurumsallıklar, yapılar ve düzeyler; rejimin ürettiği öne çıkan gazeteci tipleri ile

dönemin gazeteleri, gazetecileri (başyazarlar, patron gazeteciler ve köşe yazarları); araştırma örneklemini oluşturan unsurlardır.

İlgilenilen konunun bazı yönlerinin araştırmaya dahil edilmemesinin sebebi, araştırmanın odağının dışında kalması ve araştırmaya ayrılan sürenin kısıtlılığıdır. Araştırmanın incelenen dönemi içinde kimi uğraklar, başlı başına bir araştırma konusu yapılabilecek görüngüsel zenginliğe sahiptir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi gazeteciliğe dönük tipolojik yaklaşım, aynı zamanda araştırmanın çözümlenmeye imkan tanıyan ve sınırlayıcı yönünü oluşturmaktadır. Araştırmada zaman kesiti olarak sadece 1930 ile 1940 yılları arası olan on yıl incelenmiş; sadece öne çıkan ulusal düzeydeki gazeteler konu edilmiş; ve sadece dönemin öne çıkan gazeteci kimlikleri değerlendirilmeye alınmıştır.

1.5. Yöntem (Metodoloji)

Çalışma, tarihsel maddeci bir perspektifle ele alınmakta ve epistemolojik-metodolojik ve yöntem açısından bir bütünlüğü savunmaktadır. Buna göre tarihte belirleyici etken olarak, son tahlilde gerçek yaşamın üretimi ve yeniden üretimi görülmektedir. Toplumsal ilişkilerin tarihsel maddeci yaklaşımla açıklanması, toplumu, üretim ilişkileri bağlamındaki konumlanmasından hareketle kavrama girişimidir. Üretim araçlarının mülkiyetinde uzlaşmaz çıkarlara sahip iki temel sınıf olduğu kavrayışı, toplumsal ilişkilerin anlaşılması ve açıklanmasında merkezi öneme sahiptir. Bu doğrultuda çalışmanın analiz birimi gazetecilerin etkinlik sistemleridir ve analiz düzeyi de toplumsal sınıflar dolayısıyla Türkiye’de 1930’lu yıllardaki devletçi kapitalist uygulamaların gelişme süreçleridir. Yani kapitalist toplumsal bütünlüğün tarihsel hareketinin açıklanmasında analitik öncelik sınıflar mücadelesine verilmekte ve gazeteciliğin söz konusu dönemdeki gelişme dinamiklerini toplumsal bir bütünlüğün içinde anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır. Gazeteciler, içinde yaşadıkları ekonomik,

politik, ideolojik ve teknolojik yapılar ve düzeylerle ilişkisi içinde incelenmektedir. Yaşanan ekonomik, politik, ideolojik ve teknolojik dönüşümün gazetecilik rejiminde ve gazetecilerin tipolojik biçimlenmesinde yarattığı olanak ve sınırlılıkları tartışmayı içermektedir.

İzlenecek yöntem, dönemin devletçi tutumundan hareketle gazeteciliğin 1930'lardaki karakterini tipolojik bir değerlendirmeyle çözümlenmek olmuştur. Devletçiliğe dayanan türde kapitalist üretim tarzı ve gazetecilik rejimi ilişkisi ve bu bağlamda döneme ilişkin gazetecilik tipleri, 1930'ların yansıttığı duygu yapısı⁶ dolayısıyla incelenmektedir. Çalışma, gerçekliği ve onun süreçlerini kavrama biçimi olarak diyalektik yöntemle dayanmaktadır. Gerçekliği, çok yönlü olarak etkileşimli biçimde yapı ve süreçlerle olan ilişkisi içinde çözümlenme çabası içindedir.

Çalışmada gazetecilik tipleri, medya ve gazetecilik rejimlerinin unsurları ve daha geniş toplumsal sistemler arasındaki ilişkilerdeki ortak modelleri tanımlamaktadır. Belirli rejimlerde neden belirli tiplerin ortaya çıktığı, belirli olay ve olguların neden bu ortak tiplerden sapabileceği ve bu tiplerin sonuçlarının neler olabileceği hakkında araştırma soruları üretmeye hizmet ettiği belirtilebilir. Belirli süreçlerin ve ilişkilerin işlediği bağlamı belirlemek ve bu nedenle olası rejim düzeyindeki nedenleri belirlemek, teorilerin uygulanabilirlik kapsamını belirlemek ve rejimin yansıttığı tiplerin geçerliliğini değerlendirmek için önemli sayılabilir. Tipolojik kavramsallaştırma yoluyla sosyal bilimlerde gerçeğe yönelen bu temel metodolojik önermeyle, eylemin tikel yönü üzerinde odaklanılmaktadır. Bu yolla, gerçekte toplumsal ilişkilerdeki hakim fikirlerin, normların ve değerlerin uygulanma içeriğini de açıklama çabası içine almış olmaktadır. Çalışmada tiplerin oluşturulmasının, somut olguyu bütüncül şekilde

⁶ Raymond Williams'ın duygu yapıları olarak açıkladığı kavramın dönemin açıklanmasında önemli bir açılım sağladığını ifade etmek gerekmektedir. Williams, duygu yapısı teriminin zor bir açıklaması olduğunu belirtse de dünya görüşü ya da ideolojilerden farklı bir anlama tekabül ettiğini vurgulamaktadır. Bir diğer ifadeyle, üretimsel faaliyetin toplumsalın, kültürün ve ideolojinin ya da sınıf çıkarı olarak yüzeysel bir okumaya değil, tüm bu kategorilerle etkileşim içinde bir süreklilik ve oluş halini düşünen yöntemsel ve kültürel bir varsayımdır (Williams, 1990: 105-106).

kapsaması ve o olguya anlam katan içeriği tümüyle içermesi yoluyla gerçek ile kurulan kavramsal bir köprü niteliğine sahip olduğu söylenebilir.

Bu çalışma, vaka çalışması (Case Study) yöntemine dayanmaktadır. Vaka, Türkiye’de 1930’lardaki gazetecilik rejimi olarak belirlenirken bu rejimin tarihselliği içinde anlaşılması ve açıklanmasının bir sonucu olarak da gazetecilik tipleri üzerinden bir değerlendirme yapılmaktadır. Çalışmada, literatürde konuya ilişkin yapılmış nicel araştırmaların sonuç ve bulgularının nitel yaklaşım içinde değerlendirilmesi ve yeniden işlenmesi gibi eklettik bir çabası da olacaktır. Çalışma, temelde gazetecilik etkinliğini konu edinen tarihsel bir çalışma olmasından dolayı tarih biliminin de araştırma yönteminde benimsediği veri toplama tekniklerini kullanmaktadır.

Araştırma, Türkiye’de gazetecilik pratikleri üzerinden gazetecilik tiplerini açıklama çabasını diyalektik kavramlar aracılığıyla gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Bir diğer ifadeyle, olay ve olguları toplumsal bağlamına yerleştirir ve unsurlar arasında salt bir belirlenimcilik olduğu fikrinden değil, karşılıklı bir ilişki olduğu düşüncesinden yola çıkarak açıklama çabasına girişmektedir. Tarihsel yöntem açısından konusuyla ilgili tarihi olay ve olgular hakkında bilgi veren yazılı ve görsel olarak türüne göre çoğunlukla ikinci elden her türlü kaynağın taranmasını öncelikli veri toplama tekniği olarak benimsemektedir. Araştırma, birincil ve ikincil kaynakların yorumlanmasına, literatür taramasına, arşiv taramasına, belge ve doküman ve içerik analizine, gazetecilik etkinliği açısından tarihsel olarak kritik uğrakları temsil eden olay ve olguları içeren özgül yapıtların incelenmesine odaklanmaktadır. Ayrıca literatürde şimdiye dek nicel yöntemlerle elde edilmiş bulguların çalışmanın nitel yaklaşımı içerisinde değerlendirilmesi de düşünülmektedir.

Gazetecilerin diğer kültür işçileri ve entelektüeller ile benzerliklerini; gazetecilerin özgül karakteristiklerini; ve içinde yer aldıkları özgül faaliyet rejimlerini

ve bu rejimlerin dayandığı somut maddi tarihsel kökleri ile süregiden etkililiklerinin toplumsal koşullarını vurgulamak önemlidir. Aynı zamanda bu alana odaklanırken kapitalist üretim tarzının gelişiminin çelişkili süreçler içerdiğini ve farklılıklar barındırdığını da akılda tutmak gerekmektedir. Gazetecilik etkinliği ile geniş toplumsal bağlam arasındaki ilişkiyi ele alırken basit, teknik ya da ekonomik belirlenim gibi nosyonlar reddedilmelidir. Bu anlamda medya sistemi içinde gazetecilik rejimi, başka şeyler yanında; devletin yapısı, ekonominin gelişme durumu, devletin düzenleme biçimi, sınıf ilişkilerinin niteliği ve diğer devletlerle ilişkiler gibi birçok faktör tarafından belirlendiği açıktır.

Ekonomi politik perspektiften gazetecilik etkinliği ürünlerinin de ideolojik süreçlerin çözümleme nesnesi olması yanında, onların hangi mekanizmalarla ve nasıl bir yapı içinde üretildiklerini de hesaba katan bir yaklaşım, aynı zamanda kültürel üretim yönü olan gazetecilik etkinliğinin maddi üretim temelinden ayrıştırılamayacağını ortaya koymaktadır. Aynı şekilde tüketimin kontrolünü arttıran pek çok yenilik de kitle iletişiminin evrimiyle ve onun kitle dikkatini çekmek ve bu dikkati devam ettirmek amaçlı mesajlarının üretilmesi süreciyle bir arada gitmiştir. (Geray, 2019: 25). Bu çerçevede, indirgemecilikten kaçınmak adına çok boyutlu belirlenim ya da karşılıklı oluşum olarak örgütlenmiş bir kuramsal yaklaşım, kültürel alandaki yapıların ve pratiklerin tamamıyla özerk olduğu iddiasına bir itiraz ile işe başlamak gerekmektedir (Çakmur, 1998: 126-127).

Ekonomi politik yaklaşım üzerine dile getirilenler ışığında her ne kadar bazı eksiklikler ve dönüşüm süreçlerini çözümleme konusunda kimi bulanıklıklar taşısa da Düzenleme Okulu yaklaşımının düşünüş tarzı, büyümenin, toplumsal gelir bölüşümünün ve toplam tüketimin belirli bir tarihsel dönem ve mekanda istikrara kavuşmasına katkıda bulunan ilişki ve düzenlemelerin bütününe bakmamız gerektiği konusundaki ısrarı nedeniyle gazetecilik etkinliğinin tarihsel dönüşümlerini bütünlü

ilişkilendirmek ve gazetecilik rejimlerinin dönemseller karakterini açıklama çabasında değerli bir kuramsal perspektif sunmaktadır (Harvey, 1999: 143-144). Düzenleme tarzı kavramı, emek gücünün sermaye birikiminin amaçları doğrultusunda örgütlenmesinin ortaya koyduğu sorunların farklı zaman ve mekanlarda nasıl çözüme ulaştırıldığını düşünmek adına faydalı bir yol olarak belirlemektedir. Bu bağlamda çalışmada, gazetecilik faaliyetleri için sözü geçen 1930'lu yıllardaki gelişmeleri, gazeteciliğin, kapitalist işleyişin sermaye birikim modelleri ile olan ilişkisi üzerinden özgül biçimlenmeleri ve tarihsel açıdan gazetecinin farklı dönemlerde nasıl bir gazetecilik rejimine tabi olduğu ve nasıl bir dönemseller karaktere sahip olduğunun çözümlenmesine odaklanılmaktadır.

Gazetecilik etkinliğini içeren daha kapsayıcı bir bağlam olarak medya sistemleri üzerine son yıllarda yapılan araştırmalar arasında öne çıkan Hallin ve Mancini'nin çalışması, medya ile toplumsal sistem arasındaki ilişkinin medya sisteminin analizinde önemli bir bileşen olduğunu ifade etmektedir. Medyayı toplumsal yapının yansıması olarak düşünmenin mantıklı olabileceğini ifade etmekle birlikte medya kurumlarının hem kendi üzerinde hem de diğer toplumsal yapılar üzerindeki etkisinin göz ardı edilemeyeceğine ilişkin göstergelerin de dikkate alınması gerektiğinin altını çizmektedirler. Hallin ve Mancini, çalışmalarında medya kurumlarının zaman içerisindeki dönüşümünün her aşamasında daha önceki olayların ve kurumsal bileşenlerin etkisine önem vermişlerdir. Bu açıdan geçmişin önemli etkisi, yazarların üzerinde durdukları önemli bir noktayı temsil etmektedir (Hallin ve Mancini, 2004: 7-9).

İlerletici ve model oluşturan yaklaşımlarına karşın yazarlar, öncelikle medya sistemlerini ülkelerarası bir düzlemde karşılaştırmaya tabi tutmakta ve ulusal ölçekte medya sistemi tipleri üzerinden teorik yaklaşımlarını geliştirmektedir. Bu çalışmada ise Türkiye örneği üzerinden ulus ölçeğinde devletçi kapitalizmin gelişme süreçleriyle

ilişkisi düzleminde 1930 ile 1940 yılları arasındaki bir zaman kesitinde yapılan bir çözümleme ve tipolojik yaklaşım geliştirme söz konusudur.

İkinci olarak Hallin ve Mancini, kapitalizmin gelişme dinamikleriyle olan ilişkiyi büyük ölçüde göz ardı ederek ve medya sistemlerini büyük oranda siyasal sistemlerle ilişkisi etrafında açıklama çabası içerisinde. Sistemlerin dönemsel ihtiyaçları ve buna uygun yönelimleri de üstyapısal siyasal sistemler üzerinden belirlenen bir niteliğe sahip izlenimi uyandırmaktadır. Dolayısıyla sözü geçen kuramcılarının medya sistemleri analizinde ileri sürdükleri model, ekonomi politik perspektif içinde yeniden değerlendirilip Türkiye tarihselliğinde yeniden ele alınacaktır. Bu doğrultuda çalışmanın esas odak tartışması olan gazetecilik tipolojilerinin değerlendirilmesinde daha verimli bir araştırma yolu olarak tiplerin ortaya çıktığı ve somutlaştığı daha geniş bağlamı dikkate almaya yardımcı olması açısından gazetecilik rejiminden hareketle gazetecilik karakteri kavramı ileri sürülmektedir. Williams ve Carpini'nin değişen habercilik ortamını açıklamak için kullandıkları “medya rejimi” kavramından türeyen ve çalışmanın kuramsal yaklaşımının yöneldiği özgül tanımlamalara daha uygun olduğu için bu çalışmada “gazetecilik karakteri” kavramı tercih edilmektedir. Gazetecilik karakteri kavramı ile, ekonomik, politik, ideolojik ve teknolojik düzeylerin çözümlenmesiyle tanımlanan daha geniş toplumsal bağlam içinde gazetecilik etkinliğinin üretim, dağıtım ve tüketim uygulamalarını şekillendiren tarihsel olarak özgül, göreceli olarak istikrarlı kurumsallıklar, normlar, süreçler ve failer kümesi kastedilmektedir. Bu olgular, ele alınan dönemin benimsediği sermaye birikim modeli ile onunla el ele giden toplumsal politik düzenleme tarzının dönemi temsil eden gazetecilik rejimi ilişkisi bağlamında çözümlenmektedir (Williams ve Carpini, 2011: 16-17). Gazetecilik karakteri ve pratiği kavramını toplumsal bütünlüğü içinde ve kapitalist üretim tarzının gelişme dinamikleriyle ilişkisi etrafında çözümlerken, ne tek

bir düzey üzerinden yola çıkarak tek yönlü bir belirlenimi, ne de kapitalizmin kendi dinamiklerini doğrusal belirlenimci kabul eden yaklaşımlar mutlak kabul edilmektedir.

Hallin ve Mancini'nin modeline dÖnülecek olursa, gazetecilik etkinliğinin kapitalist pazarla ve onun gelişme dinamikleriyle olan ilişkisi; gazetecilik rejiminin yapısının politik parti ve çıkar grubu bölünmelerinin söylemsel çerçevesine ne ölçüde paralel olduğu; gazetecilik profesyonelliğinin karakteri; ve devletin alana dönük düzenleyici rolü; gazetecilik rejiminin genel toplumsal süreçler olarak ifade edilebilecek daha geniş bağlamla olan ilişkisinin çözümlenmesine ve rejimsel farklılıkların karşılaştırılmasına olanak sağlayan ana eksenleri oluşturmaktadır. (Hallin ve Mancini, 2004: 22-45). Bu eksenler doğrultusunda daha genel bağlam ile olan ilişki açıklayıcı boyutlar üzerinden incelenmektedir. Gazetecilik etkinliğine yönelik 1930'lu yıllar gibi bir dönemselleştirme ve gazeteci tipleri denemesine dayanan bu çalışmada, görüngülerin ilişkilendiği ve onlar dolayısıyla yapılan açıklamaların dayandığı boyutları, ekonomi, politika, ideoloji ve teknoloji olarak kabaca belirtmek mümkündür. Her boyut altında farklı parametrelerin değerlendirilmesinin yanında birbirleriyle olan ilişkileri de bütünsel bir anlayışla ele alınmaktadır. Ekonomi alanı altında gazetecilik çalışmasıyla ilgili sosyal haklar, alanın istihdam yapısı, gazetelerin sermaye yapısı ve sermaye birikim modelleri, gazetenin sahiplik yapısı, gazetecilik ekonomisinin ölçēĐi, gazetecilerin profesyonellik biçimleri, gazetecilik rejiminde üretim-dağıtım-tüketim sistemleri, gazetecilik ve rekabet gibi parametreler tartışmaya açılmaktadır.

İkinci boyut olarak politika alanı altında gazetecilerin içinde yer aldıkları hukuksal çerçeve, gazetelerin idari yapısı ve dönem politikaları ile ilişkileri, kamuoyu oluşturmada gazetecilerin rolü, gazetecilerin politikaya etkisi ve devlet bürokrasiyle ilişkiler gibi parametreler üzerinde durulmaktadır.

Üçüncü boyut olarak ideoloji alanında ise, dönemin hakim ideolojik akımları, gazetelerde ve gazetecilerde beliren ideolojik kutuplaşma, dönemin gazetecilik rejiminin duygu yapısı , gazetecilik mesleğinin ideolojik anlamı gibi parametreler tartışılmaktadır.

Son olarak teknoloji boyutuyla vasıf, dönemin basın-yayın teknikleri ve iletişim teknolojileri, gazetecilikte fikir işçiliği, gazetecini aydın statüsü gibi ayrımları, işbölümü, uzmanlaşma ve üretim-tüketim-dağıtım sistemleri gibi parametreler ele alınmaktadır. Bu dört düzey üzerinden genel hatlarıyla ortaya koyulan bu çerçeve, gazeteciliğin 1930'lu yıllarına uygulanan bir çözümlene çerçevesi olarak kabul edilmektedir. Bu kavrayıştan yola çıkarak, gazetecilik rejiminin belirli sınırlarının daha büyük bu sözü geçen ekonomik, politik, ideolojik ve teknolojik eğilimlere yanıt olarak geliştiği ve biçimlendiği ileri sürülmektedir.

Bir gazetecilik rejimi, en temel anlamıyla birbiriyle ilişkili bir dizi öğeden oluşmaktadır. Çalışmanın kuramsal perspektifi açısından, bir rejimin öğelerinin birbiriyle olan ilişkileri üzerinden tanımlandığı ve belli bir etkinlik alanına özgü de olsa işleyişin tüm ilişki ve süreçlerin genel modeline atıfta bulunması gerektiği gerçeği göz ardı edilmemektedir. Dolayısıyla gazetecilik karakterinin ortaya koyduğu gazetecilik tiplerini ise, dönemin kapitalizminin gelişme dinamikleriyle ilişkisi içinde çalışmanın genel ve soyut düzeyden somutun anlaşılmasına doğru geliştiği bir uğrak olarak düşünmek yerinde olacaktır.

Tipolojiler, sosyal bilimlerde temel olarak karşılaştırmalı çözümlenmenin merkezi bir aracı olarak düşünülmektedir.⁷ Tip kavramı, genel olarak, bir özellik kümesini

⁷ Max Weber, bürokrasi, kapitalizm veya otorite gibi sosyal eylemlerin ve kurumların ardındaki mantığı kavramaya yardımcı olmak için ideal tipi geliştirmiştir. Bu, ampirik bir ortalama veya mükemmel bir örnek değil, sezgisel bir araç, yani sosyal yaşamın çeşitliliğini ve belirsizliğini açıklığa kavuşturmak ve anlamlandırmak için analitik bir araçtır. Weberci ideal tipler, metodolojide bir araç olarak, sosyal bilimcilerin karmaşık sosyal olguları analiz edip yorumlamaları için kavramsal bir çerçeve görevi görür. Gerçekliği olduğu gibi tanımlamak yerine, ideal tip, bir sosyal sürecin, kurumun veya davranışın temel

içermektedir. Tip kavramları ve tiyolojiler bilimlerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Doğa bilimlerindeki kullanımların yanı sıra sosyal teorideki tip kavramları ve tiyolojileri, sosyal etkileşimdeki kalıpları tanımlamaya dönüktür ve belirli modellerin neden ortaya çıktığına dair ve onun sonuçlarının ne olabileceği hakkında kuramlaştırmaya olanak sağlamaktadır. Tipolojik bir yaklaşım üzerinden sonuçlanan bu türden modeller, çalışmada söz konusu gazetecilik rejimlerinin karşılaştırmalı bir çözümlemesi için kavramsal araçlar olarak düşünülmüştür. İncelenen gerçek olgular ya da karşılaştırmalı çözümlemenin kesin ürünleri olarak değerlendirilmemektedir. Tanımlanan gazetecilik rejimi arasındaki ortak ve farklı biçimleri vurgulamakla birlikte belirli gazetecilik rejimlerinin neden belli biçimlere büründüğü ve neden ortak özelliklerden saptığına ilişkin süreçleri sorgulamaktadır.

Weber'den hareketle ideal tip kavramsallaştırmasının değeri, gazetecilik çalışmalarında çeşitli pratik ve teorik sorunlara ulaşmak için sistematik bir yaklaşım olarak görülmektedir. İdeal tipler, gazetecilik davranışının çok fazla başka değişkenin olası etkisi nedeniyle tam anlamıyla tatmin edici çıkarımcıları olmasa da, gazetecilik üzerindeki potansiyel olarak önemli psikolojik ve sosyolojik baskıları ortaya çıkarmada hala değerli olabilirler (Grey, 1967: 15). İdeal tipler, gazeteci davranışının tüm gerçek nedenlerini tam olarak açıklama kapasitesine sahip olmasa da, nedenleri aramaya ve onları olası kişilik, meslek ve çalıştıkları kuruluş kaynaklarına kadar izlemeye yardımcı olabilen potansiyel yönlere sahiptirler.

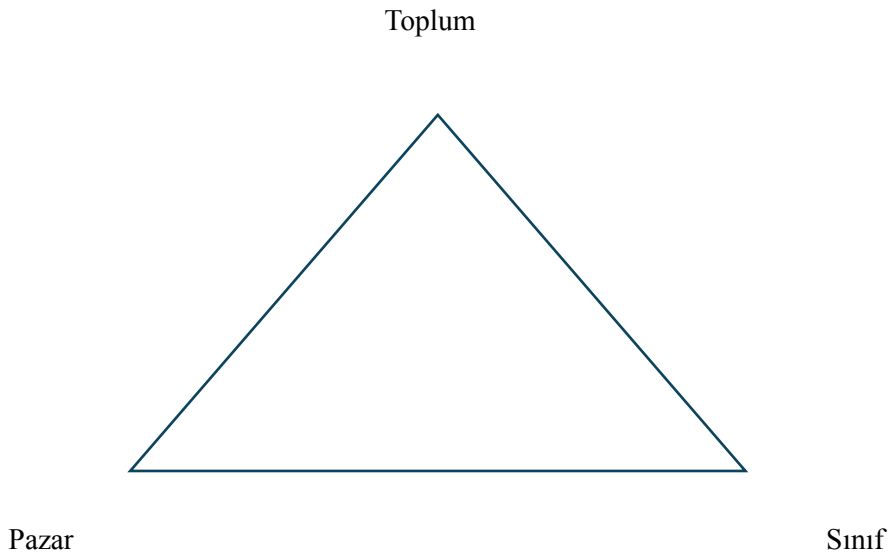
Çalışmada tipler, gazetecilik rejimlerinin unsurları ve daha geniş toplumsal yapılar arasındaki ilişkilerdeki ortak modelleri ifade etmektedir. Buradan hareketle,

özelliklerini vurgulayan, kasıtlı olarak basitleştirilmiş ve abartılmış bir modeldir. Bu "saf" veya "tipik" formu oluşturarak, araştırmacılar gerçek dünyadaki örnekleri bununla karşılaştırarak varyasyonları, sapmaları ve örüntüleri daha iyi anlayabilirler (Grey, 1967: 14).

Türkiye’de 1930’ların devletçi kapitalist üretim tarzının seyriyle koşut olarak incelenen dönemlerin toplumsal formasyonu içinde yapılanan gazetecilik rejiminin biçimlendirdiği, yani dönemin karakterini gazetecilik pratiğinde en fazla barındıran ve yansıtan gazeteciler kümesi ve bu kümelerin karşılaştırılması anlamında, kapsamlı bir gazetecilik tipolojisi oluşturma çabası olarak değerlendirilmelidir.

Richard Hyman, Avrupa ve ötesinde sendikacılık kimliğinin oluşum dinamiklerini incelediği eserinde tipolojik değerlendirme konusunda yeni bir bakış açısı sunmuştur. Farklı ulusal hareketlerin çeşitli biçimlerinin ve etkilerinin tipolojik açıdan tarihsel tercihlere bağlı olarak ne tür modellerin yansıdığını göstermiştir.⁸ Hyman, sendika tiplerini üçgen bir şema üzerinden yapılandırmaktadır. Üçgeni oluşturan aksları toplum, pazar ve sınıf olarak belirlemiştir. Bir anlamda, ebedi üçgendeki her nokta, sendikacılığın kendine özgü bir modeliyle bağlantılıdır.

Hyman’ın Sendika Tipolojisi

⁸ Birinci türde sendikalar, ağırlıklı olarak emek piyasası işlevlerine sahip çıkan örgütlerdir; ikincisinde işçilerin toplumdaki statüsünü yükseltmenin ve dolayısıyla sosyal adaleti ilerletmenin araçlarıdır; üçüncüsünde ise emek ile sermaye arasındaki mücadelede savaş okullarıdır (Hyman, 2001: 1-2).

- Britanya Sendikacılığı: Piyasa ve Sınıf Arasında (Serbestçe Toplu Pazarlık)
- Almanya Sendikacılığı: Toplum ve Piyasa Arasında (Toplumsal Pazar)
- İtalyan Sendikacılığı: Sınıf ve Toplum Arasında (Tarihsel uzlaşma-sorumlu davranış-sınırlılıklar)

Kaynak: Hyman, R. (2001) Understanding European Trade Unionism Between Market, Class And Society, Sage Publications, London.

İş sendikaları pazara odaklanırken bütünleştirici sendikalar topluma; radikal-muhalif sendikalarsa sınıfa odaklanmaktadır (Hyman, 2001: 2).⁹ Max Weber'in yorumlayıcı tipolojik yaklaşımından ve Hyman'ın sendikalar tipolojisi yaklaşımından hareketle Türkiye'deki gazetecilik için tipolojiyi yeniden inşa etme çabası söz konusudur. Özellikler ve kişisellikler dolayısıyla gazetecilik tiplerinde tam bir örtüşme beklenemez. Doğa bilimlerinden farklı olarak tip kavramları ve tipolojileri, sosyal etkileşimdeki kalıpları tanımlamaya dönüktür ve belirli modellerin neden ortaya çıktığına dair ve onun sonuçlarının ne olabileceği hakkında kuramlaştırmaya olanak sağlamaktadır. Tipolojik bir yaklaşım üzerinden sonuçlanan bu türden modeller, çalışmada söz konusu gazetecilik karakterinin karşılaştırmalı bir çözümlemesi için kavramsal araçlar olarak düşünülmüştür. İncelenen gerçek olgular ya da karşılaştırmalı çözümlemenin kesin ürünleri olarak değerlendirilmemektedir.

1.6. Gazetecilik Tarihine Yaklaşım

Edward Hallett Carr, tarihin nesnelliğinin, doğru olguları seçmek ve anlamlılık ölçütlerini doğru kullanmakla ilgili olduğunu savunur. Ona göre tarih, tarihçi ile olgular arasında sürekli bir etkileşim sürecidir. Bu süreç, bugün ile geçmiş arasında bitmeyen bir diyalog olarak düşünülebilir. (Carr, 2002:26). Tarih, hem belirli olayları hem de genel eğilimleri ele alma çabasıdır. Carr'a göre tarihçi, benzersiz olaylardan

⁹ Hyman, söz konusu tiplere dayanan evrimsel dinamiği, ilk olarak ulusal deneyimin geniş bir yelpazesinde pazarın, sınıfın ve toplumun sendika kimliğini ve uygulamasını nasıl etkilediğini inceleyerek; ardından Britanya, Almanya ve İtalya gibi üç ülkedeki son gelişmelerin stilize edilmiş bir anlatımını sunarak açıklamaya çalışmıştır (Hyman, 2001).

genellemeler çıkararak tarihsel anlayışımızı geliştirir (Carr, 2002: 73). Eric Hobsbawm ise bu yaklaşıma ek olarak, gerçekliğin öznel bir yapı olduğunu ve "gerçekler" in temel kavramlar ve formüle edilen problemlerin bir fonksiyonu olarak var olduğunu savunan görüşün son yıllarda yaygınlaştığını belirtir. Bu görüşe katılmayan Hobsbawm, tarihçilerin saptanabilir olgular ile kurgu arasında, kanıtlara dayanan tarihsel saptamalar ile kanıtlara dayanmayan açıklamalar arasında temel bir ayrım yapmaları gerektiğini savunmaktadır (Hobsbawm, 1999: 16).

Yukarıda söz edilen tarihçilerin yaklaşımları ışığında basın tarihi anlatısından farklı olarak gazetecilik tarihine, özellikle tarihsel ve sosyolojik bir çözümleme iddiasından yola çıkan bir çalışmada, metodolojik bir yaklaşım geliştirme çabasından bahsetmek zorunluluk halini almaktadır. Gazetecilik tarihinin doğuşu, 18. ve 19. yüzyılların başında gazetelerin tarihsel bir gelişim sürecine sahip bir edebi tür olarak kabul edilmesiyle olmuştur (Koloğlu, 2006: 18-19). Viktorya dönemi tarihçileri, gazetelerin önemini vurgulamış ve gazetecilik tarihinin anlatısını oluşturmuşlardır. Bu dönemde gazete okurluğundaki artış, demiryolunun gazete üretimine etkisi, basın özgürlüğü tartışmaları, gazetelerin artan karlılığı ve gazetecilerin yükselen sosyal statüsü gibi faktörler, gazete tarihinin yazımını etkilemiştir (Taş, 2009: 43).

20. yüzyılın sonlarında ve 21. yüzyılın başlarında gazetecilik tarihi çalışmaları daha dar bir odaklanma benimsemiş ve genellikle gazetecilik ile siyaset arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Bununla birlikte, bu dar odaklanma, gazeteciliğin daha geniş tarihsel dönüşümlerinin göz ardı edilmesine yol açmıştır. Özellikle tarihsel çalışmalar gazetelerin kendisine odaklanmıştır (Conboy, 2008: 53-54). Onların en önemli bileşeni sayılan gazetecilerin bir meslek grubu olarak toplumsal bütünlüğün içinde incelenmesi genellikle tercih edilmemiştir. Hem 19. yüzyıl hem de 20. yüzyılın alanda öncü Anglosakson modern gazetecilik tarihçileri, gazetelerin tarihini anlamak için edebi kaynaklardan, oyunlardan ve şiirlerden faydalanmışlardır. Tarih disiplini, geçmişte insan

ve sosyal bilimlerinin standartlarına göre geride olarak tanımlanmıştır. Ancak, sosyal bilimler giderek tarihselleştikçe ve tarihçiler yöntem ve açıklayıcı modeller arayışında sosyal bilimlere yöneldikçe, tarih ve sosyal bilimler arasında bir uzlaşma yaşanmıştır. Tarihsel bakış, toplumu anlamak için hala vazgeçilmez bir araç konumundadır ve kimi zorluklara rağmen tarih disiplini önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Tarih sürekli olarak gelişen bir disiplindir ve tarihçiler geçmişi anlamak ve bugünü aydınlatmak için yeni yaklaşımlar ve bakış açıları geliştirmeye devam etmektedir (Carr, 2002: 137).

Genel tarih yazımından ayrı olarak gazetecilik tarihi yazımında literatür içinde iki önemli yaklaşım öne çıkmaktadır. Mark Hampton ve Martin Conboy, gazetecilik tarihini araştırmanın ve yazmanın kabul edilebilecek en iyi yollarını tartışmaya açmaktadır. Hampton, gazetecilik tarihinin daha geniş kültürel, politik ve ekonomik tarih yazımıyla daha derinlemesine entegre edilmesi gerektiğini ve medya tarihinin bu görev için anahtar olduğunu savunmaktadır. Gazeteciliğin, hem üretim hem de tüketim açısından şekillenmesine yardımcı olan daha geniş bir medya ortamında yer aldığını ve bu nedenle gazetecilik tarihini daha geniş tarihsel bağlamı içinde anlamak için gazetecilik tarihini ve medya tarihini bütünleştirmek gerektiğini belirtmektedir.

Hampton, gazeteciliği iki farklı şekilde ele almamızı önermektedir: Birincisi edebi bir tür olarak (veya daha doğrusu bir edebi türler koleksiyonu olarak); ikincisi ise ayrı ritüellere, niteliklere ve normlara sahip bir mesleki yapı olarak (Hampton&Conboy, 2013: 159). Gazeteciliğin hem tür hem de mesleki ritüel olarak medya teknolojisinin tarihsel gelişimiyle ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olduğu da vurgulanmaktadır. Gazetecilik tarihinin medya kuruluşlarının tarihiyle de bağlantılı olduğu ve gazeteciliğin, ister bir tür, ister mesleki ritüel olarak, bir konuma, bir dağıtım mekanizmasına ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir. Hampton, medyanın hem gazeteciliği de içeren tüketildiği yer ve şekil değişikliklerinin de dikkate alınması gereken bağlamlar arasında olduğunu ifade etmektedir (Hampton&Conboy, 2013: 161).

Conboy ise, gazeteciliğin ayırt edici özelliklerini takdir etmek için gazetecilik tarihinin medya tarihinden daha dikkatli bir şekilde ayrıştırılması gerektiğini yinelemektedir. Gazetecilik tarihinin medya tarihinden ayrıştırılmasının gerekliliğini, örneğin BBC veya haber medyası gibi medya kuruluşlarının genel bakışlarının, gazeteciliğe özgü konuları anlatılarının kenarına taşıyabildiği ve nihayetinde taşıdığı gerçeğinde görmektedir (Hampton&Conboy, 2013: 164). Gazeteciliğin zaman içinde statik bir uygulama olmadığını, dönemsel farklılıklara sahip olduğunu ve herhangi bir anda kolay bir tanımlamaya sahip olmadığını kabul etmektedir. Gazeteciliğin tanımlanmasıyla ilgili sorunlardan birisinin, zaman içinde durağan bir uygulama seti olmadığı ve herhangi bir anda kolay bir tanıma sahip olmadığı gerçeğinden kaynaklandığını belirtmektedir. Conboy, gazeteciliğin politik ve ekonomik bağlamının, gazeteciliğin tarihsel bağlamıyla ilişkili olarak dikkate alınması gereken bir alan olduğunu savunmaktadır (Hampton&Conboy, 2013: 167) .

Conboy'a göre gazeteciliğin sabit bir uygulama seti olmayışı ve temel doğası hakkında bir fikir birliğinin bulunmayışıdır. Gazeteciliğin geçmişinin, bugünü ve hatta geleceğini anlamamıza yardımcı olabileceğidir. Ayrıca, gazeteciliğin geleceğinin, geçmiş uygulamalarının birikimi tarafından belirlendiğini savunmaktadır (Hampton&Conboy, 2013: 168). Gazeteciliğin ulusal bağlamlar içinde anlaşılması gerekse de, ulusal sınırları aşan geleneklere atıfta bulunmadan gazeteciliğin genel olarak ortaya çıkışını anlamak mümkün görülmemektedir. Gazeteciliğin popüler söylemler olarak gelişmesi ve sıradan insanları hem vatandaş hem de tüketici olarak temsil ettiğini iddia etmesidir. Bu paradokslarla ilgilenmenin gazeteciliğin ayırt edici özelliklerini anlamamıza katkıda bulunacağını savunmaktadır (Hampton&Conboy, 2013: 168-169) .

Gazetecilik tarihine ilişkin bu yaklaşımlar bağlamında Türkiye Cumhuriyet tarihine genel yaklaşımına da içkin olan kimi tutumlardan söz etmek gerekmektedir. Bu tutumlardan ilki Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda ve gelişiminde özgün, biricik

yönlerin ağırlığıyla yapılan uç yorumlardır (Çulhaoğlu, 2002: 577). İkincisi ise, genel olanın belirleyici özelliğinin mutlaklaştırılmasıdır. İlk görüşte, özellikle Türkiye'nin 1930'lu yılları ve genel olarak ülkenin sonraki gelişme süreci, her türlü evrensel gelişmelerden yalıtık bir ada gibi düşünülmektedir. Türkiye'deki toplumsal formasyonun taşıdığı belli özgül alanları elbette hesaba katmak gerekmektedir. Ama yerli kalmak zaten eşyanın doğasına aykırı durmaktadır. Özgüllük hakkında evrensel ya da genel biçimde düşünülenin ancak belirli özgül yanlarla birlikte somut bir biçime bürünme durumundan dolayı sonuçta ortaya çıkanın biriciklik ya da benzersizlik olduğu belirtilemez. Özgüllüğün karşısına yerleştirilebilecek kavram olarak da standardizasyonu düşünmek mümkündür. Ortada özgül bir bütünlükten söz edilebilir ancak söz edildiği gibi bunu özgül yanlarıyla biricik ve benzersiz saymak, mutlak ve hep doğru gibi bir yaklaşım olarak değerlendirilmeye mahkum edecektir (Çulhaoğlu, 2002: 558). Dolayısıyla çözümlene çabasında söz konusu olan iç ve dış dinamiklerin karmaşık bir eklemelenmesi olarak değerlendirilebilir (Ollmann, 2006: 49). 1930'lar gazeteciliği, yani tikel olarak düşünülen, bütün olanın temel özelliklerini içselleştirmiş olarak belirmektedir. Türkiye'de 1930'lar gazeteciliğinin karakterini, dönemin dünya kapitalizmiyle bütünleşme çabaları bağlamında ortaya çıkan özgül oluşumu, evrensel olandan kalkarak açıklama çabası gerekmektedir. Standartlaştırıcı, benzeştiren ile özgülleştiren niteliklerin biraradallığından hareketle girişilen bir çözümlene çabasından söz edilmektedir. Başka bir deyişle, tikel olan gazetecilik alanına gömülü benzemezlik arayışıyla bu alandaki özgülleştiren yönleri yok sayarak dışlayıcı bir genellemeye varan anlayış arasında dengeli ve ölçülü bir sentez çabasına işaret edilmektedir. Genel olarak ifade etmek gerekirse gazetecilik ve medya tarihi alanında Ellen Meiksins Wood'un bütünselci yaklaşımıyla Stuart Hall'un tikellik yaklaşımının kaynaştırılmasıyla oluşturulan bir yaklaşım ihtiyacı doğmaktadır (Çulhaoğlu, 2002: 144). Bu aynı zamanda gazeteciliğin kendi alanının dışındaki dinamiklere yönelerek

belli özgül olguların açıklanmasını sağlamaya dönük bir çözümleme anlayışının kabul edilmesi anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla Hampton ve Conboy tartışmasının çerçevesini Türkiye'nin 1930'lu yılları için biraz daha genişleterek, dönem içinde gazetecilikte gözlenenleri, bu alana ilişkin dinamiklerin saf sonucu değil, başka süreçlerin bu alandaki özgül koşullamaları olarak düşünme yolu ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'de 1930'lu yıllara odaklanan bir gazetecilik tarihi çalışmasında, ülkenin Cumhuriyet tarihi ile de yakından ilişkili şekilde, üzerinde durulması gereken bir diğer başlık da süreklilik-kopuş tartışmasıdır (Çulhaoğlu, 2002: 468). Türkiye'de cumhuriyet, belirli alanlarda Osmanlı İmparatorluğu'ndan kuşkusuz önemli düzeyde kopuşlar sergilemiştir. Bu radikal sayılabilecek kopuşlar, cumhuriyetin genel olarak her konuda ve alanda ciddi kopuşlara sahne olduğu görüntüsünü desteklemiştir. Ancak bir örnek olarak değerlendirildiğinde, tam olarak bir kopuştan söz etmek mümkün değildir. Bütünsel anlamda bir kopuş fikri kuramsal anlamda sakıncalar taşımaktadır. Çünkü köklü toplumsal devrimlerde bile kopuşların göz önünde olmayan arka planında süreklilikler bulmak her zaman için mümkün olmaktadır.

1930'lu yılların başında Kemalizm ideolojisini oluşturan ve o düşünce halkası etrafında öbeklenen birçok aydına göre Cumhuriyet, Osmanlı'dan köklü bir kopuşu temsil etmektedir. Hatta bir önceki benzersizlik/eşsizlik tartışmasını da içerecek şekilde Şevket Süreyya Aydemir, 'Türk Devrimi'ni Fransız ve Sovyet Devrimlerinden ayrı tutarak kendine özgü/sui generis özellikler taşıdığını iddia etmiştir (Ertan, 2010: 10; Çulhaoğlu, 2002: 557). Bu eşsizlik yaklaşımı, aynı zamanda Aydemir'in kopuş yaklaşımının da kanıtı niteliğindedir. Benzer şekilde Recep Peker de Osmanlı'nın Tanzimat ve Meşrutiyet deneyimlerini önemsizleştirerek 'Türk İnkılabı'nın benzersizliğini vurgulamış ve köklü bir kopuşa işaret etmiştir (Peker, 1984). Kopuş yaklaşımlarına daha sonra Modern Türkiye üzerine çalışan tarihçi Erik Jan Zürcher, eleştiriler getirmiş ve II. Meşrutiyet dönemiyle Cumhuriyet'in ilanından sonraki on

yıllar arasındaki benzerliklerden yola çıkarak çubuğu süreklilik tarafına bükmiştir (Zürcher, 2016). Zürcher, toplumsal, ideolojik, siyasal ve kültürel bağlamlarda bu sürekliliği öne çıkarmaya çalışmıştır.

Tüm tartışmalar ışığında, kimi alanlardaki köklü dönüşümlere rağmen Cumhuriyet Türkiye'sinin gazetecilik alanında kopuşsuz sürekliliklere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Avrupalı ve Batılı bir gazete çıkarmak hevesi, Tanzimat döneminden Cumhuriyetin ilanına ve daha sonraki on yıllara kadar uzanan bir gazetecilik hedefidir. Cumhuriyet, yeni üstyapısal kurumsallıklara doğru adımlar atmış olsa da gazetecilik mesleğinin icrasındaki süreklilikler görece kopuşlara ve yeni örgütlenmelere göre daha fazla gözlenebilmektedir. Elbette, gazetecilik yapma biçimine ve dönemin gazetecilik rejimine ilişkin her nesnel durum, kendisini önceleyen genel bir modelin mirası üzerinden yola çıkmıştır.

Sonuç olarak Türkiye'de 1930'lardaki gazetecilik rejiminin ortaya koyduğu gazetecilik özelliklerini ve tiplerini incelemek, gazetecilik alanının ve gazetecilerin genel ile özeli birlikte kavrayan dinamik bir tarihsel bütünlük içinde çözümlenmesini; aynı şekilde dönem itibarıyla incelenen alanın barındırdığı süreklilik ve kopuşların tespit edilerek bunların genel olanla taşıdığı paralelliklerin ve çelişkilerin açıklanmasını gerekli kılmaktadır.

Şimdiye kadar Türkiye'de gazetecilik alanına ilişkin tarihsel perspektifle yapılan araştırmalarda üç hakim eğilimden söz etmek mümkündür: i) kronolojik anlatıma dayalı basın tarihçiliği ii) çoğunluğu gazetecilerden oluşanların bireysel deneyime dayalı anı yazıcılığı iii) belli bir olay ve olguyu odağa alarak yapılan gazetecilik araştırmaları.

Birinci eğilim, Türkiye'de Tanzimat öncesini ve sonrasını da kapsayacak biçimde, basın faaliyetlerinin ortaya çıkışını ve gelişmesini sadece basın kuruluşunun kendi iç işleyiş dinamikleriyle açıklama çabasıdır. Aynı zamanda bu eğilim, basın-

yayın ve gazetecilik faaliyetlerini doğrudan üreten öznelerin etkisinden ve onların içinde bulunduğu toplumsal koşullardan yalıtık bir tarih anlatıcılığına sahiptir denilebilir. Araştırmalara, basın tarihine belli bir kuramsal çerçeveden bakan bir yaklaşım yerine genel olarak olay ve olguların kronolojik dizilimiyle oluşan bir anlatı kompozisyonu hakimdir. Alana ilişkin önemli katkılar sunuyor olmasına rağmen bu grupta, basın ve gazeteciliğin ortaya çıkışını ve gelişmesini ekonomik, politik ve toplumsal bağlamı içerisinde ele alan araştırmalar oldukça sınırlıdır.

İkinci eğilimde, tarih ve sosyal bilimler eğitimi almamış ama uzun yıllar gazetecilik mesleğini yapmış kişilerin çalışmaları yer almaktadır. Bu çalışmaların tarihsel kuramdan yoksun oluşu, onu yapan gazetecilerin dönemsel olarak bu meslekte yer almış olmaları ve mesleğin koşullarının verdiği sınırlı bir bakış açısıyla sorunları değerlendirmiş olmalarıyla açıklanabilir. Bu türden çalışmalar, geçmişin bireyselleştirilmiş biyografik referanslarından hareketle sosyal bilimsel temsillerinden yeniden üretilmek üzere oluşturulmuş bir niteliğe sahiptir. Kısacası, kişisel deneyimlere dayalı olması, kapsayıcı bir tarihsel perspektiften yoksun oluşu ve belirli bir döneme yoğunlaşması, ikinci eğilimi temsil eden araştırmaların eksiklikleri olarak öne çıkmaktadır.

Üçüncü eğilimdeyse gazetecilik ve iletişim alanına dönük post-modernist, post-yapısalcı yaklaşımlardan söz edilebilir. Bu grup içindeki hakim anlayış ile sosyal bilimsel bilginin 21. yüzyıldaki serüveninin genel karakteristiği örtüşmektedir. Aynı şekilde gazetecilik alanındaki tarihsel çalışmalarda da genelleyici çözümlene çerçevesinden tikelliğe, makrodan mikroya, nedensellikten olumsuzluğa, belirlenimden özgüllüğe, tarihsellikten konjonktüre doğru bir eğilimin gözlemlendiği tespit edilebilir (Özğürlü, 2006:3). Bu eğilimde genel olarak gazetecilik alanına ilişkin yapılan çalışmalarda, ekonomik, politik, ideolojik ve teknolojik boyutlardan tek bir boyuta ya da birkaçına öncelik verilerek değerlendirme gibi bir durumdan söz etmek mümkündür.

Bu türden bir yaklaşım, gazetecilik alanına dönük çalışmaların bütünselliğini zayıflattığı gibi özellikle gazetecilik faaliyetlerine ilişkin tarihsel çalışmalarda araştırmacı ile olgular arasındaki etkileşimin tek boyutlu bir karakter taşımasına yol açabilmektedir. (Carr, 2002: 35)

Tüm bu eğilimlerin dışında, bu çalışmada, toplumsal gerçekliği anlama ve açıklama çabasında tarihsel maddeci kuramsal geleneğin çözümleme çerçevesi kullanılmaktadır. Tarihsel maddeci yaklaşım, insanların kendi tarihlerini yaptıkları temel önermesinden yola çıkmaktadır. Ancak insanların tümüyle özgür taşıyıcılar olduklarına dair idealist anlayışın aksine insanların içine doğdukları toplumsal maddi koşullar tarafından sınırlandıklarına işaret etmektedir. Medya çalışmalarında idealist yaklaşıma karşı sosyal bilimlerin asıl alanlarıyla ve özellikle tarihsel materyalizm geleneğiyle bağlar yeniden inşa edilmelidir (Garnham, 2001: 128). Gazetecilik faaliyetlerinin tarihsel maddeci ve eleştirel bir çözümlemesi demek, alanda üzerinde durulan olguların görünümlerinin ötesine geçerek onların gerçek içeriğinin, toplumun güncel gelişme dinamikleriyle nasıl ilişkili olduklarını ve toplumsal gelişimin son kertede kendi varoluşunun maddi koşullarını yeniden üretme ve geliştirme kapasitesine bağlı olduğunu ifade etmek anlamına gelmektedir (Woods ve Grant, 2018: 41). Buna göre, gazetecilik etkinliğine etki eden faktörler arasındaki dolayimli ve karmaşık ilişkiler diyalektik bir karaktere sahiptir. Dolayısıyla bir insan etkinliği olarak gazeteciliğin tarihinde öznel ve nesnel faktör arasındaki diyalektik ilişki göz ardı edilmemelidir (Woods ve Grant, 2018: 87).

Toplumsal tarihin bir bileşeni olarak maddeci tarih perspektiften gazetecilik tarihini anlamaya ve açıklamaya çalışan ekonomi politik yaklaşımın kuramsal katkıları da değerlendirilmektedir. Ekonomi politik, kültürel çalışmalar ve siyasi çalışmalar ile kıyaslandığında, çözümlemesini toplumsal bütünlüğü kapsayacak şekilde genişletmesine izin veren bir yaklaşım ortaya koymaktadır (Mosco, 1996: 13). Alanın

ve bu alana ait çalışma nesnelere tanımının kendisi, genel toplumsal mücadelenin ayrılmaz ögesidir. Gazeteciliğin ekonomik boyutları üzerine odaklanmak önemli bir çabadır ancak ekonomik ve politik boyutların birbiriyle olan ilişkisini de göz ardı etmemek gerekmektedir. Benzer şekilde ideolojiye de salt epistemolojik bir problem ya da salt ontolojik bir problem olarak görmemek gerektiği gibi ifade edilebilir.

1.7. Varsayım

Türkiye'de 1930'lar, 1923'te Cumhuriyet'in kurulmasını takiben büyük ölçüde Mustafa Kemal Atatürk öncülüğüne ek olarak Cumhuriyet rejiminin asker-sivil yeni kadroların gücünün artmasıyla yapılan köklü reformlar aracılığıyla yoğun bir siyasi ve toplumsal dönüşüm dönemi olmuştur. Bu on yıl boyunca, Türkiye'deki gazetecilik ulus devlet inşası, ulusal birliğin sağlanması ve modernleşme gibi daha geniş amaçlar etrafında biçimlenmiştir. Çalışmada 1930'lar döneminin Türkiye'deki gazetecilik pratiği açısından birkaç öne çıkan gazetecilik formunu, modelini ya da tipini doğurmuş olduğu varsayılmaktadır. Bu üç tip, korporatist-paternalist, araçsal ve formel gazetecilik tipleri olarak ifade edilebilir.

Çalışmada, 1930'larda, iktidarın basın alanına dönük korporatist-paternalist bir yaklaşımı benimsediğini söylemek mümkündür. Yani devlet, resmi olarak onaylanmış bir dernek ve örgüt sistemi aracılığıyla gazetecilik üzerinden kamu söylemini kontrol etmeyi ve kendi amaçları doğrultusunda örgütlemeyi amaçlamıştır. Devlet, birleşik bir ulusal kimlik yaratmak ve hızlı bir modernleşme ve kalkınma sürecini yaşatmak amacıyla gazeteciliğe biçtiği rol bağlamında ona dönük korporatist yapılanma ihtiyacını beslemiştir. Bu anlamda gazetecilik, hükümet politikalarını yansıtmak ve meşrulaştırmak için kullanılan devletin bir kolu haline gelmiştir. Devletin gazetecilik imgelemiyi doğrudan ilgili olan bu anlayışa göre, büyük ölçüde Falih Rıfkı Atay, Us Kardeşler ve belli ölçülerde Yunus Nadi ve Necmettin Sadak, gazetelerin başyazarları

olarak söz konusu korporatist-paternalist gazetecilik imgelemine uygun tipler olarak öne çıkmışlardır.

Diğer taraftan 1930'larda Türkiye'de gazetecilik pratiğinin doğurduğu bir başka form da gazeteyi araçsal olarak kullanan ve kabul eden türden bir gazeteciliktir. Gazeteciliğin dünyadaki tarihsel, olumsal gelişimine pek de uygun olmayan biçimde gazeteyi sadece fikirlerin taşıyıcısı, aktarıcısı ve forum oluşturucusu olarak değerlendiren bir yaklaşımın ortaya çıkardığı bir tip olarak belirmektedir. Gazete bu anlamda yalnızca toplumun bağımsız gözlemcileri ve haber aktarıcıları değil, siyasi ve toplumsal tartışmalarla polemiklerin en önemli mecrası olarak görülmektedir. Bu gazetecilik yapma türü, saf bir fikir gazeteciliği formunu öngörmektedir. Bu türün 1930'larda öne çıkan gazeteci tipini de Hüseyin Cahit Yalçın temsil etmektedir. Ona bu gazetecilik yapma türü, büyük ölçüde Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki milliyetçi, vatansever arayışlarla bütünleşen özgürlük ve meşrutiyet mücadelelerinden miras olarak kaldığı söylenebilir. Namık Kemal'in gazetecilik ve yazarlık anlayışının ve onun bıraktığı birikimin bu gazetecilik tipinin kökenini oluşturduğu söylenebilir.

Üçüncü olarak, 1930'larda gazetecilik, profesyonel ve yapılandırılmış bir yaklaşımla karakterize edilen formel bir tonu temsil eden girişimlerle de karşılaşmıştır. Basının kurumsallaşmasıyla gazetecilik bir miktar daha formel bir meslek haline gelmiştir. 1930'larda, yalnızca devlet tarafından kontrol edilmeyen, aynı zamanda giderek daha fazla basın kuruluşunda formel gazetecilik eğitimi almış eğitimli gazeteciler tarafından yönetilen gazete kuruluşlarının varlığına tanıklık edilmiştir. Bu, önceki dönemlerin daha gayri formel, taraflı ve siyasi kutuplaşmaya yatkın gazetecilik pratiğinden bir değişime işaret etmiştir. Gazeteciliği ve haber yazımını daha yapılandırılmış, biçimsel ve kişisel olmayan hale getirmeye çabalayan bir gazetecilik türü olarak değerlendirilebilir. Amaç, duygusal veya taraflı görüşlerden ziyade net, akılcı söyleme odaklanarak Batı dünyasındaki gazetecilik nitelikleriyle uyumlu bir

gazetecilik anlayışı yaratmak olmuştur. Bu gazetecilik tipinin temsilcisi olarak başta Ahmet Emin Yalman, ardından, ayrılan belli özellikleri de dışlamayacak şekilde Mehmet Zekeriya Sertel ve Sabiha Sertel'in gazetecilik yapma biçimleri sayılabilir.

1.8. 1930'larda Gazeteciliği Etkileyen Tarihsel ve Toplumsal Koşullar

1930'lar gazetecilik alanını şekillendirmede önemli bir on yıla işaret etmektedir. O yıllarda yaşanan birkaç tarihi, siyasi ve toplumsal olay, bu dönemde gazeteciliğin gelişme biçimini ve seyrini önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle dünya genelinde etkisini hissettiren 1929 Bunalımı, ekonomik görünümü ciddi şekilde etkileyerek yaygın işsizliğe, yoksulluğa ve kalkınma planlarında duraksamalara neden olmuştur (Hobsbawm, 1996: 115). Gazeteler ve diğer yayın alanları için birincil gelir kaynağı olan ilan ve reklam gelirleri ciddi oranlarda düşmüştür. Birçok gazete hayatta kalmak için mücadele etmiş ve bazıları kapanmayla sonuçlanmış ya da dönüşüm geçirmek zorunda kalmıştır.

Gazeteciler genellikle yazın dünyasının ön saflarında yer alan figürler olmuşlar ve 1929 Bunalımının yaygın ekonomik ve toplumsal etkisini yazılarında ve haberlerinde etkin şekilde işlemişlerdir. Türkiye de dahil olmak üzere dünyanın birçok yerinde işsizlik, yoksulluk ve grevlerle ilgili hikayeler gazete içeriklerinde yaygınlık kazanmış ve basın kuruluşları ekonomik krizin insan üzerindeki derin etkisini belgelemede önemli bir rol oynamıştır (Conboy, 2008: 90-91). Ekonomik kriz derinleştikçe gazeteciler giderek daha fazla araştırmacı gazeteciliği benimsemiş ve işçi sınıfının ve yoksullaşmış kesimlerin sıkıntılarını vurgulayan özel hikayelere dayalı haber ve yorum yazısı içerikleri oluşturmuşlardır (Conboy, 2008: 90). Türkiye de yeni kurulan cumhuriyet rejiminin dinamik atılımcı karakteri, hızlı bir sanayileşme ve ekonomik krizin etkilerini bertaraf etme adına devletçilik ilkesini benimsemiş ve daha içe dönük bir ekonomik yapılanma planı çerçevesinde girişimlerde bulunmuştur (Tekeli, İlkin, 1977: 100).

Devletçilik ilkesine koşut şekilde yeni rejimin bürokrasi katmanı giderek egemen hale gelmiş ve bu değişim de gazeteciliğe dönük devlet imgeleminde devletçi tarzda bir bakış gelişmesine yol açmıştır. Devletin gazetecilik pratiği üzerindeki kontrol ve denetim arzusuyla gazeteciliğin meslekleşme ve kurumsallaşma süreci birlikte yürümüş; iktidarın basın üzerindeki korporatist eğilimleri sürecin baskın karakteri haline gelmiştir (Özüğurlu, 2005: 81; Makal, 1999: 135-136).

Siyasi olarak 1930'larda Avrupa'da, özellikle İtalya, Almanya ve İspanya'da, faşist yönetimlerin güç kazanması ve yükselişi, gazeteciliği hem dünya ölçeğinde hem de Türkiye açısından ulusal ölçekte etkilemiştir. Avrupa'nın faşist liderleri basını kontrol etmeye ve muhalif görüşleri doğrudan sansürle veya devletin baskı araçlarıyla bastırmaya yönelmiştir. 1930'larda Nazi Almanyası, Faşist İtalya gibi ülkelerde basın, hükümet propagandası için bir araç haline getirilmiştir (Basın Genel Direktörlüğü, 1935: 28-29). Muhalif seslerin bastırılması ve neyin ne şekilde kamuoyuna bildirileceği üzerindeki sıkı kontrol, bu ülkelerde gazetecilik özgürlüğünün zayıflamasına yol açmıştır. Türkiye'de 1930'ların başında tek parti rejiminden çoğul parti rejimine geçiş denemesi ancak üç ay kadar bir ömre sahip olmuştur. Serbest Cumhuriyet Fırka denemesinin iktidara eleştirel yaklaşan muhalif kesimde bir canlanma yaratmasıyla siyasi kutuplaşma gün yüzüne çıkmıştır (Çavdar, 2007: 303). Henüz 1930'ların başında gazetecilik pratiği, böyle bir ayrışmanın ortasında yönünü bulmaya çalışmıştır.

1930'larda Avrupa ve ABD'de işçiler yaygın ekonomik zorluklar karşısında daha iyi koşullar için mücadele ettikçe işçi hareketlerinde ve grevlerde artış görülmüştür. Türkiye'de ise sanayileşme zayıf olduğu için işçi sınıfının güçlü bir varlık gösterme durumu henüz oluşmamıştır. Özellikle Batı'da 1929 Bunalımının olumsuz etkisiyle işçi mücadelesi, gazeteciliğin ön saflarına taşınmıştır. Gazeteler ve dergiler sıklıkla işçi sorunlarını ele almış ve sendikalar mesajlarını yaymak için bir araç olarak gazeteleri kullanmışlardır (Basın Genel Direktörlüğü, 1935: 21-22). Batı, işçi sınıfını temsil eden

gazetelerin ortaya çıkışına şahitlik ederken Türkiye’de gazetecilik alanında böyle bir yönelim söz konusu olmamıştır. Siyasi kutuplaşma, genel olarak Kemalist rejim ve ona muhalif kesim olarak ikili bir nitelik taşımış, gazetecilik de bu ayrışmaya göre pozisyon alma ihtiyacı duymuştur.¹⁰

1930’ların teknolojik açıdan önemli bir gelişmesi de radyo olmuştur. Halka gerçek zamanlı haber yayınları sağlayan güçlü bir medya olarak ortaya çıkmıştır. Radyo programları, haberleri doğrudan insanların evlerine taşıyan bir niteliğe sahip olduğundan Batı dünyasında gazeteciliği ve kamu iletişimini yeniden şekillendirmiştir demek mümkündür. Ancak Türkiye’de II. Dünya Savaşı esnasında ve ondan sonraki süreçte radyo yayınları etkisini hissettirmiş ve gazetecilik pratiğinin önemli bir parçası haline gelmiştir (Kocabaşoğlu, 1980:184). 1930'larda foto muhabirliği, 1929 Bunalımı ve toplumsal sorunları belgelemenin bir yolu olarak yükselişe geçmiştir. Örneğin Life ve Fortune gibi dergiler, hikayeleri anlatmak için fotoğraf denemeleri kullanmış ve görüntüleri haberciliğin merkezi bir parçası haline getirmiştir (Bair, 2021: 143)

1930'lar, araştırmacı gazeteciliğin formel bir gazetecilik dalı olarak başlangıcını işaret ettiği yıllar olmuştur. Gazeteciler, kurumsal yolsuzlukları, hükümet ihmalini ve toplumsal eşitsizlikleri açığa çıkararak hem özel hem de kamu politikasında reformlara katkıda bulunmuşlardır. Türkiye’de ise formel gazeteciliğin gelişme seyri, devletçilik politikaları altında sekteye uğramıştır. Türkiye’de tek parti rejiminin kontrollü tutumu bazı gazetecilik yönelimlerini güdük bırakırken dünyada gazetecilik daha etkili bir meslek haline geldikçe, nesnellik, önyargı ve sorumlulukla ilgili sorular ön plana

¹⁰ Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kuruluşunu Ahmet Ağaoğlu şu şekilde açıklamaktadır: “Bu siyasi oluşumun temel koşullayıcısı, dönemin her geçen gün bozulan, halk katmanlarında yoksulluğu artıran ve dünya ekonomik kriziyle zirveye ulaşan ekonomik bunalım ve onun yarattığı toplumsal huzursuzluk olarak açıklanabilir. Yaşanan huzursuzluğun bir toplumsal patlamaya dönüşmemesi için iktidar tarafından sınırlı biçimde de olsa bir siyasi özgürlüğün, serbestliğin gereğinin ortaya konulması düşünülmüştür.” (akt. Çavdar, 2007: 304)

çıkmiştir. Sansasyonizm ve sarı gazetecilik konusundaki endişelere yanıt olarak etik standartlar ve davranış kuralları ortaya çıkmaya başlamıştır (Taş, 2012: 48).

1930'lar, II. Dünya Savaşı'na giden yolu oluşturmuştur. Gazetecilik, uluslararası gerginlikler ve faşist devletlerin artan militarizmi hakkında haber yapmada önemli bir rol oynamış, Türkiye'de de savaşın seyri ve aktör ülkeleri konusunda 1930'ların sonuna doğru rejimsel bir taraflaşma söz konusu olmuştur (Karagöz-Kızılca, 2002: 7). Savaş resmen 1939'da başlamış olsa da basın, Avrupa'daki siyasi gelişmeleri, Japonya'nın Asya'daki girişimlerini ve Mihver güçlerinin yükselişini yakından takip etmiştir (Karagöz-Kızılca, 2002: 7). Savaş ilerledikçe, basın üzerindeki sansür, özellikle çatışmaya dahil olan ülkelerde daha yaygın hale gelmiştir. ABD'de hükümet, savaş zamanı anlatılarının ulusal çıkarlarla uyumlu olmasını sağlamak için basın kuruluşlarıyla yakın bir şekilde çalışmıştır. Savaşa doğru giden süreçte Türkiye, 1925'te Takrir-i Sükun ile başlayan ve Matbuat Kanunu ve Basın Birliği ile doruk noktasına ulaşan gazeteciliğe dönük korporatif ve paternalist tutumunu savaş esnasında tarafsız bir yol seçmesine rağmen daha da artırmıştır (Makal, 1999: 151).

1930'lar, Büyük Buhran'ın ekonomik zorlukları, otoriter rejimlerin yükselişi, toplumsal hareketler ve teknolojik gelişmelerle damgasını vuran gazetecilik için dönüştürücü bir dönem olmuştur. Gazeteciler, hem sıradan insanların mücadelelerini hem de dönemin siyasi krizlerini haberleştirmede kilit figürler haline gelmiştir. Bu on yıl, özellikle araştırmacı gazetecilik ve radyo ile foto muhabirliğinin basın ortamına entegrasyonu olmak üzere modern gazetecilik uygulamalarının temelini atmıştır. Ancak bu dönem, aynı zamanda, özellikle anlatıyı kontrol etmeye çalışan totaliter rejimlerde gazetecilik özgürlüğüne yönelik kimi engellemelere de şahit olmuştur.

1.8.1. Ekonomik Koşullar: 1929 Bunalımı ve Devletçilik

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti açısından Lozan Barış Antlaşması'nın ortaya koyduğu sınırlamaların kaldırılacağı yıl olarak 1929 yılı, yeni ekonomik ve toplumsal atılımların hayata geçirileceği umut vadeden bir yıl gibi düşünülürken ABD'de başlayan ve bütün kapitalist dünyayı etkileyen ekonomik bunalımla birlikte farklı yönelimleri ve zorunlulukları ortaya çıkarmıştır (Ertan, 2010: 12). Türkiye'nin cumhuriyet sonrası tarihini ele alırken asker-sivil bürokratların toplumsal yaşamdaki gerçek sınıfsal güçlerden bağımsız bir kategori olarak değerlendirilmesi alışkanlığı, Türkiye'deki ciddi sanayileşmenin neden 1920'lerde değil de 1930'larda gerçekleşmiş olduğunu açıklamada yetersiz kalmaktadır. Bu yaklaşım, kalkınma açısından dönüm noktasının 1929 Büyük Bunalım dönemi olduğunu ve 1930'ların devletçi sanayileşme politikasının aslında uluslararası düzeyde yaşanan bir krize yanıt niteliğinde olduğunu açıklayamamaktadır.

Büyük Depresyon'la birlikte 1930'lu yılların başından itibaren uluslararası kapitalist pazarın daralması ve tarımsal fiyatlardaki hızlı düşüş, Türkiye'de devlet kapitalizmi biçiminde örgütlenilmesinde temel oluşturmuştur (Tekeli ve İlkin, 1977:164). Aynı zamanda bu yıllarda Türkiye'de ticaret sermayesi ekseninde yürüyen sermaye birikim modeli, yerini yeni bir sermaye birikim sürecine bırakmıştır. Yani sanayi sermaye birikim sürecine geçişin temelleri atılmıştır (Savran, 2010: 154). Dönem itibarıyla tarihsel fırsattan yararlanacak potansiyel olarak bile bir burjuvazinin bulunmayışı, devletin bir girişimci olarak öne çıkmasını ve öncülük etmesini, yani devletçiliği, zorunlu kılmıştır. Devletçilik, bir zorunluluk olarak belirmiştir. Başka bir deyişle, dünya çapındaki bunalımın sonucunda meta dolaşımının sekteye uğraması, egemenliklerini tümüyle uluslararası meta dolaşımının işleyişine dayanan sınıflar açısından bir kriz anlamına gelmiştir. Krizin çözümü ise meta dolaşımının

içselleştirilmesinde yatmış, sonuç olarak devletçilik politikasının izlenmesi kendini bir tarihsel zorunluluk olarak dayatmıştır denilebilir (Gülalp, 1993: 31; Başar, 2023: 65-66).

Savran, Cumhuriyet yönetiminin bu girişiminin bilinçli bir sanayileşme tercihinden ziyade, dünyada yaşanan ekonomik bunalımın ülke ölçeğinde yarattığı politik sıkıntıların önünü almak maksadıyla gerçekleştirildiğini öne sürmektedir (Savran, 2010: 154). Dönemin devlet yapısının 30’lu yıllardaki sanayileşme girişiminin, uluslararası işbölümünden ve dünya kapitalizminin koşullarından bağımsız şekilde bilinçli bir öngörüye dayanan ve önceden planlanan bir yönelmenin sonucu değil, dönemin mevcut koşulları çerçevesinde bir arayışın sonucunda ortaya çıkmış bir ürün olduğu ileri sürülmektedir (Savran, 2010: 155). Savran ayrıca Türkiye’nin 30’lu yıllarına ilişkin açıklamalarında Türkiye-Japonya kıyası yaparak 19. yüzyılda Japonya’nın sanayisinin kapitalist temeller üzerine kurulmasında devletin nasıl asli bir rol oynadığına vurgu yapmaktadır. Savran’a göre Türkiye 30’lu yıllarda, Japonya’nın açmış olduğu bu yolu izlemiş ve ayrıca Latin Amerika’nın görece gelişkin ülkeleri Meksika, Brezilya ve Şili de 30’lu yıllarda aynı yönetime sahip olmuştur (Savran, 2010: 156). Savran, Türkiye’de o yıllarda yaşanan gelişmelerin diğer ülkelerden ayrılan boyutunu da şu şekilde dile getirmektedir: “Emperyalist ülkelerde ancak II. Dünya Savaşı’ndan sonra olgunlaşan devlet kapitalizmi, bu ülkelerde sanayi kapitalizmine geçişin biçimi olurken Türkiye gibi ülkelerde aynı gelişmenin bir önkoşulu olarak kendini göstermektedir. Türkiye tarihsel gelişmenin tersine işlediği bu durumda bütün bu ülkeler arasında en saf ve en olgun örneği temsil etmektedir. İkincisi, Türkiye, bütün kapitalist ülkeler içinde, kapitalist de olsa, planlı bir sanayileşme sürecini işleten ilk ülke olarak düşünülebilir. Planlama da Türkiye gibi o dönemde çok geri sayılabilecek bir ülkede iki savaş arasında uygulamaya konulmuştur” (Savran, 2010: 157). Savran, bileşik gelişme yasasına dayanarak Sovyet Rusya ile Türkiye’nin coğrafi yakınlığı ile Sovyetlerin sosyalist, Türkiye’nin burjuva devriminin belli aşamasında kurdukları

ittifaklar dolayısıyla, Türkiye'nin Sovyetler deneyimini belli biçimlerde ve özgül içeriklerle taklit ettiğini de belirtmektedir (Savran, 2010: 157).

Özetle, Cumhuriyet sonrası kalkınma bakımından asıl değişiklik 1930'larda ve Büyük Bunalım'ın yaşanması sonucu gerçekleşmiştir. Devletçi dönem olarak bilinen 1930'ların iki temel özelliği öne çıkmaktadır. Birincisi ekonominin içe kapanması, diğeri de devlet öncülüğünde hızlı sanayileşme girişiminin başlatılmasıdır (Gülalp, 1993: 30).

1930'lu yılların başından itibaren yeni bir devlet ve toplum modeli, yeni bir ekonomik politika ve bütün toplumsal kesimlere dönük yeni bir kalkınma anlayışı gibi gayretlere hız verilmesi, basın-yayın faaliyetlerinde de gözle görülür bir artış olması sonucunu doğurmuştur. Bu dönemde, hemen 1931 yılında çıkarılan Basın Yasasının da getirdiği sınırlılıklar çerçevesinde, iktidarın bizzat kendisi, iktidara yakın çevreler ve iktidarın çeşitli uygulamaları sonunda tasfiyeye uğramış gruplar tarafından çok sayıda gazete ve dergi, yayın hayatına atılmıştır (Ertan, 2010: 14). 1929 Bunalımı'nın zorunlu olarak çizdiği Cumhuriyetin yeni yönelimi, belli ekonomik ve toplumsal sıçramaları da içinde barındırmıştır. Özellikle iktidarla ters düşmekten sakınan aydın, gazeteci ve fikir insanlarından oluşan kesim, bu dönemde yeni bir pozisyon alma çabasına girmiş ve aralarındaki rekabet yükselmiştir. Fikirlerde de rekabetçi bir duygu yapısı, dönemin başındaki gazetecilik ikliminin özelliklerinden birisi olmuştur.

1920'lerin sonunda, özellikle 1928 ve 1929 yıllarında, Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) kurulduktan hemen hemen on yıl sonra, dünya ölçeğinde gerçekleştirdiği anketlere dayanan, gazetecilerin çalışma koşullarını araştırdığı ve Türkiye'nin yer almadığı raporlar incelendiğinde, Türkiye'deki gazetecilerin, dünyanın çoğu gelişmiş ülkesindeki ekonomik ve toplumsal koşullardan geride olduğu anlaşılmaktadır (ILO, 1928: 12). Raporlar, 1920'lerde gazetecilik mesleğinin sanayileşme sürecinin yarattığı

olumsuz etkileri, gazetecilerin çalışma koşullarındaki zorlukları ve bu etkilere karşı sendikal örgütlenme ve toplu mücadele yoluyla nasıl direndiğini göstermektedir (ILO, 1928: 13). Türkiye’de ise gazetecilik alanının ötesinde genel olarak diğer tüm sektörlerde sanayileşme 1920’lerden daha çok 1930’ların konusu olmuştur.

Raporlardan anlaşılmaktadır ki, 19. yüzyılın sonlarından itibaren yaşanan teknolojik gelişmeler gazeteciliği derinden etkilemiş ve gazetelerin bireysel girişimlerden büyük sermaye gruplarının kontrolündeki şirketlere dönüşümü başlamıştır. Bu değişim, gazeteciliği endüstriyel bir yapıya kavuştururken, gazetecilerin çalışma koşullarını da olumsuz yönde etkilemiştir. İş güvencesizliği, düşük ücretler, teknolojik gelişmeler ve etik çatışmalar raporların temel başlıklarını oluşturmaktadır (ILO, 1928). Gazetelerin ticari kaygıları ve yayın politikalarındaki değişiklikler, gazetecileri işten çıkarılma tehdidiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Gazetecilik, özellikle savaş sonrası dönemde, düşük ücretlerle çalışılan bir meslek haline gelmiştir. Gazete sahiplerinin siyasi ve ticari çıkarları, gazetecilerin tarafsız ve etik ilkeler doğrultusunda haber yapma özgürlüğünü kısıtlayabilmektedir. Linotip ve rotatif gibi yeni teknolojiler, gazeteciliği daha hızlı ve verimli hale getirirken, aynı zamanda bazı gazetecilerin işlerini kaybetmelerine yol açmıştır. Raporlar, tüm bu olumsuzluklara karşı gazetecilerin sendikal örgütlenme yoluyla mücadele etmeye başladıklarını vurgulamaktadır. Buna göre, gazeteci sendikaları, toplu iş sözleşmeleri aracılığıyla daha iyi çalışma koşulları, ücret artışı ve iş güvencesi talep etmekte; gazetecilerin, yayın politikasındaki değişiklikler veya etik dışı talepler karşısında işlerinden ayrılma hakkını güvence altına alan "vicdan maddesi"nin toplu iş sözleşmelerine eklenmesi için mücadele edilmekte; Uluslararası Gazeteciler Federasyonu (UGF) ve Uluslararası Gazeteciler Örgütü (IOJ), gazetecilik sendikalarını bir araya getirerek uluslararası düzeyde işbirliği ve dayanışmayı teşvik etmektedir. Rapor, gazetecilerin çalışma saatleri, ücretleri, izin

hakları ve sosyal güvenlik gibi temel çalışma koşullarının sözleşmelerde açıkça belirtilmesi gerektiğini de savunmaktadır (ILO, 1928: 11).

Rapor, 1920'lerin sonunda belli başlı gelişmiş ülkelerdeki gazeteciliğin sanayileşme yoluna girdiğini ve belli bir düzeye ulaştığını açıklıkla göstermektedir. Büyük gazetelerin artık maden veya dökümhane gibi anonim şirketlere ait büyük işletmeler haline geldiğine işaret edilmektedir. Dünyada, daha çok Amerika ve Avrupa ülkelerinde UÇÖ'nün raporları doğrultusunda gazetecilerin genel görünümü bu şekildedir (ILO, 1931). Türkiye'deki gazetecilik mesleğinin yapısı ve nitelikleri, UÇÖ raporlarında sözü geçen ülkelerin düzeyinden oldukça uzaktadır.

Türkiye'de 1930'lu yıllarda devletin toplumsal yaşamdaki belirleyiciliği artmış, gazetelere ve gazeteciye karşı ikili bir tutum sergileme yoluna girmiştir. Bir taraftan basın ve gazetelerin gücünden yararlanmaya çalışılırken diğer taraftan basını sıkı denetim altında tutmaya çalışmıştır. Gazetecilerin ekonomik ve toplumsal haklarını düzenleyen yasalar ve normlar henüz oluşmuş değildir. Devletin ve yönetim kademelerinin bu dönemde gazetecilere olan ilgisinin ana odağı, cumhuriyetin ve yönetimin ekonomik ve toplumsal ihtiyaçlarıyla uyumlu bir basının biçimlendirilmesiyle gazetecilerin devlet tarafından daha kontrollü şekilde faaliyetlerinin yürütülmesi olarak ifade edilebilir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra işsizlik, yoksulluk, toplumsal huzursuzluk ve grevler artmıştır. Savaş aynı zamanda basının odağını genişletmiş ve büyük bir güce sahip olduğunu açığa çıkartmıştır (Yalman, 2018: 105-106). Modernleşme çabalarında gazetecilerin ve basının rolü önemli ölçüde artmıştır.

İstanbul ve İzmir dışında gazeteciliğin gelişip serpilebileceği Ankara gibi üçüncü bir ulusal basın merkezi ortaya çıkmıştır. Yeni cumhuriyetle birlikte gazetecilik alanında İstanbul-Ankara ikiliği oluşmuştur (Şapolyo, 1969: 234). Gazeteciler açısından

ekonomik bir merkez olmaktan ziyade siyasi bir merkez haline gelmiştir. 1925 yılında Takrir-i Sükun Kanunu ile başlayan devletin baskıcı tutumu, 1929 Bunalımı'yla beraber yeni bir düzeye ulaşmıştır. Gazetelerin maddi temelini oluşturan kağıdın temini, giderek devlet yardımı olmadan gerçekleşemez hale gelmiştir (Şapolyo, 1969: 239). Aynı şekilde ticarileşme ortamı bulamayan gazeteler, devlet tarafından verilen ilan gelirlerine daha çok bağımlı hale gelmişlerdir. Devletin ekonomik ve toplumsal olarak düzenleyici rolünün giderek arttığı bir dönemin başı olarak düşünmek mümkündür. 1928 Harf İnkılabı'yla birlikte gazetelerin istisnasız hepsinin tirajı düşmüş ve gelir düzeyleri doğal olarak gerilemiştir. 1930'lara gazeteciler ve gazeteler bu koşullarda giriş yapmıştır. Türkiye'de bu dönemde gazetelerde çalışan-patron ayrımı, özellikle Avrupa, Amerika ve Latin Amerika basınında olduğu gibi formel bir ayrışmaya, mesleki bir işbölümüne ve özel bir hukuk korumasına sahip değildir (ILO, 1928: 6-7).

1.8.2. Siyasal ve Toplumsal Koşullar: Cumhuriyet ve Modernleşme

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte siyasal ve toplumsal alanda köklü değişimler yaşanmıştır. Söz konusu değişimlerin ve dönüşümlerin yerleşiklik kazanma yılları olarak 1930'lu yıllara bakıldığında, dönemin siyasal ve ideolojik koşulları üç eksen üzerinde yükselmektedir. Birincisi, 1929 Dünya Bunalımı'yla birlikte ortaya çıkan ekonomik koşullara paralel biçimde Türkiye'nin yeni rejiminde devletçilik ilkesinin ön plana çıkmasıdır. İkinci eksen, rejimin yerleşmesinde belli uygulamaların ve kanunların kabul edilmesi; çağın yeni yönelimlerine uyumlu bir şekilde modernleşmeci ve Batılı bir kurumsallaşma modelinin içerilmesidir. Üçüncü eksen ise, birincisiyle ilişkili olarak uygulanan ekonomik politikalarla uyumlu, doğrudan doğruya devletin ve kurumların ürettiği, liberalizm ve demokrasiyi dışlayan amorf bir ideolojik biçimlenme durumudur (Çulhaoğlu, 2002: 162-163). Dönemin gazetecilik ve basın pratikleri de sayılan bu üç eksen etrafında gelişme göstermiştir.

1930'lu yılların başlarındaki ekonomik ve siyasal gelişmeler ele alınırken 1929 Bunalımı'ndan sonra oluşan yeni koşullarla birlikte siyasal uygulamaların değişime uğradığının altı çizilmektedir. Buna göre, 1920'lerdeki ekonomik uygulamaların artık devletçilik ilkesine göre tanımlanması, siyasal açıdan da sınıflar dengesini gözeten bir anlayışın hakim olması sonucunu doğurmuştur (Makal, 1999: 133). Taner Timur, dönemin ekonomik politikalarının açıklanmasında tekelci kapitalizmin buhranından hareket etmektedir. Dolayısıyla 1930'ların siyasal ve ideolojik koşullarının açıklanmasını da bu gelişmelere paralel olarak düşünmek gerektiğini, ancak bu şekilde anlam kazanacağını ifade etmektedir (Timur, 2013:163). Türkiye'nin yeni rejiminin iktidar bloğunun ana bileşenlerini oluşturan ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahiplerinin mevcut durumu, 1929 Bunalımı'yla birlikte bürokratik kadronun siyasal ağırlığı artmış ve öne çıkmıştır. Timur'a göre artan bu ağırlık karşısında Türkiye'nin önünde iki seçenek belirmiştir: Birincisi, demokratik hak ve özgürlüklerin geliştirilmesiyle rejimin yumuşatılması; ikincisi ise düzen ve güç ideolojisini yerleştirerek liberalizm ve demokrasinin dışlanmasıdır (Timur, 2013:163). Türkiye 1930'ların başında Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesiyle ortaya çıkan karşı devrimci hareketin gücü karşısında ikinci seçeneğe yönelmiş ve bu yöne ağırlık vermiştir. Cumhuriyetçi Serbest Fırka'nın kuruluşunda ekonomik sorunlar ve özellikle 1929 Buhranı'nın yarattığı sorunlar açıkça tespit edilebilmektedir. Serbest Cumhuriyet Fırkası, yönelttiği eleştirilerde çoğunlukla Müller Raporu'ndan yararlanmıştır.¹¹ CSF'nin CHF'ye karşı yönelttiği eleştiriler, CHF'yi devletçi bir ideolojik çizgiye yöneltmiştir (Tekeli&İlkin 1977: 164).

Osmanlı'nın son dönem ekonomik uygulamalarının dayandığı modellerle 1930'larda yeni rejimin uyguladığı ekonomik politikalar arasında aslında bir süreklilik ilişkisi olduğu vurgulanmaktadır. Buna göre, Osmanlı'nın milli ekonomik modeli,

¹¹ Müller Raporu, daha çok özel sektörün geliştirilmesine ağırlık verilmesi gerektiğini belirten bir rapor olarak bilinmektedir. Detaylı bilgi için bkz. (Tekeli&İlkin 1977: 164)

sanayisi gecikmiş Almanya'nın devletçi öğretilerinin etkisi altında kalmıştır (Çulhaoğlu, 2002: 474). Dolayısıyla 1930'ların başındaki devletçi ekonomi modeli tercihinin Almanya devlet modelinin belli tarihsel izlerini taşıdığını söylemek mümkündür.

Türkiye bu dönemde, dünyada bir defterin kapandığı, kalıcı olacak şekilde yeni bir sayfanın açıldığı bir dönemin inancını taşıyan ideolojik ve siyasal yönelimlere sahip olmuştur. Dünyanın ve insanlığın köklü dönüşümlerin eşiğinde olduğu inancı, toplumlarca kabul gören bir anlayıştır. Tüm bu gelişmeler ve duygu yapısı altında Türkiye, geç kalınmışlık hissi taşımıştır. Cumhuriyet ve ağırlığı artan bürokrasi, 1930'lara bu yüzden bir panik havasıyla girmiştir (Çulhaoğlu, 2002: 475). Bu yüzden mesafe kapatma girişimleriyle, yani hızlı karar alma süreçlerini etkinleştirmeye, rejimin demokratik ve katılımcı pratiği dışlayan yönetsel tutumu, belli bir noktada birbirini kucaklamış olmaktadır. Bu dönem, yeni ulus devlet modelinin uygulanmasında ve onun yönetsel olanaklarının genişletilmesinde siyasal katılımın son derece düşük olduğu bir dönem olarak belirtilmektedir (Makal, 1999: 135). Bu anlamda örgütsel açıdan kamu politikaları sınırlı bir devlet korporatizmi ve paternalizmi niteliği göstermektedir (Bianchi, 1984: 140, aktaran Makal, 199: 135). Geç kalınmışlığın giderilmesi de, menzile ulaşmış gözükten Batılı ülkelerin modernleşme sürecinde yapılandırdıkları kurumsallaşmaların ve uygulamaların Türkiye özelinde bir an önce hayata geçirilmesine bağlı olmuştur. Ekonomik ve modernleşmeci çerçevenin hızla adapte edilmesine odaklanan 1930'lar Türkiyesi, aynı zamanda ideolojik düzlemde de sıçramaların, çeşitlenmelerin yaşandığı bir döneme karşılık gelmektedir. Bu dönem, özellikle devletçilik ilkesiyle aykırı düşmediği öne sürülen halkçılık ilkesiyle birlikte, milliyetçilik, popülizm, Sosyal Darwinizm, pozitivizm ve korporatizm gibi ideolojik çeşitliliklere ve açılımlara sahne olmuştur. Temel olarak tüm bu ideolojik açılımlar devletçilik ana ilkesi düzleminden şekillenmiştir (Timur, 2013: 114-118).

Devletçilik ilkesi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1931 tarihli kongresinde parti programına girmiştir.¹² CHP'nin Üçüncü Kurultayı olarak da bilinen bu toplantıda parti, ilk kez bir programa sahip olmaktadır. Bu kongreyle diğer taraftan halkçılık anlayışı yeni bir içerik ve boyut kazanmıştır. Programda partinin temel ilkelerinde amaç, sınıf mücadelesi yerine iktisadi düzen ve dayanışmacı (tesanütçü) ve birbiriyle çatışmayacak, ters düşmeyecek çıkar birliği üzerinden toplumsal bir ahenk tesis etmek olarak açıklanmıştır. Devletçiliğin tanımı ve sınırları, sonraki CHF kongrelerinde de tartışılmaya devam etmiştir. Devletçilik ilkesinin benimsenmesinde, Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullar ve ihtiyaçlar belirleyici olmuştur. CHP programlarında özel teşebbüs hep esas tutulmuş ve devletin ekonomide lokomotif olma rolü korunmuştur. Devletçiliğin tanımı ve sınırları, her dönemde koşullara göre yeniden yorumlanmıştır. Devletçilik, CHP tarafından kapitalist ya da sosyalist sistemin bir alternatifi olarak görülmemiştir. Devletçilik ilkesinin sürekli olarak yeniden tanımlanması, dogmatik bir yapıya sahip olmadığını ve pratik değerinin teorik değerinden daha önemli olduğunu göstermektedir. Özet olarak devletçilik ilkesi, CHP tarafından ekonomik kalkınma ve bağımsızlığı sağlamak amacıyla benimsenmiş ve her dönemde koşullara göre yeniden yorumlanmıştır (Çulhaoğlu, 2002: 164). Devletçilik ilkesinin benimsenip uygulanmasında bir başka etken de Sovyetler Birliği'nin varlığı olmuştur. Sosyalizm karşısında kendi sınıfsal kompozisyonuna yönelik korkuya kapılabilen gelişmiş ülkelerin refah devleti formuna sığınması ve az gelişmiş ülkelerin de Sovyetler Birliği'ndeki sanayileşmenin çekim gücüne kapılarak devletçi sanayileşme uygulamalarını benimsemeye eğilim göstermeleri, modern olarak tanımlanan devletin yaşamını uzatan bir başka faktördür demek mümkündür (Küçük, 2017: 60). Yine Timur'a göre, 1930 döneminde ekonomik açıdan önemli bir ilerleme gerçekleşmeyince ve 1929 Bunalımı'nın da etkisiyle, Türkiye'de ekonomik anlamda bir çöküntü

¹² Bknz. C. H. F. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları, 10-18 Mayıs 1931, İstanbul Devlet Matbaası, 1931.

yaşanınca ideolojik ve siyasal düzeyde “Batılılaşma” ve “medenileşme” başlıklarında sorunlar yeniden tartışmaya açılmış ve ön plana gelmiştir. Bu tartışmalara bağlı olarak milliyetçilik sorunu da yeniden gündeme gelmiştir (Timur, 2013: 171-172).

Gazetecilik alanında 1930’larda yaşanan gelişmelerin, çalışmanın önemli bir boyutu sayılan devlet ve iktidar partisinin gazetecilik imgeleminin açıklanmasını sağlayan başka bir kavramsal çerçeve içinde değerlendirilmesi zorunlu olmaktadır. Bu kavramsal çerçeve de korporatizm kavramı ve döneme ilişkin korporatif uygulamalardan türeyen özgül ideolojik biçimdir. Elbette daha önce sözü geçen döneme özgü halkçılık, popülizm, Sosyal Darwinizm ve milliyetçilik gibi olgulardan bağımsız düşünülmemesi gereken bir durumdur. 1930’larda belli yaklaşım, söylem ve fikirlerin korporatif anlamda bir toplumsal yapıya işaret ettiği yönünde önemli bir literatür mevcuttur. Benzer şekilde, uygulama düzeyinde de bazı kurumlaşmalar ve oluşumlar, “korporatizm” kavramı bağlamında ve “korporatif” sözcüğüyle nitelenip incelenmiştir (Parla, 1993; Keyder, Çulhaoğlu, 2002; Makal, 1999). Özellikle 1930’ların başlarından itibaren hayata geçirilen ekonomik uygulamaların, verili içsel ve dışsal koşullara uyumlu bir siyasal-ideolojik üstyapısal gelişmeler olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Korporatizm kavramı,¹³ tarihin farklı kesitlerinde çeşitli ideolojik bağlamlarda ve çeşitli içeriklerle kullanılmış olmakla birlikte, kavramın en bilinen ve klasik anlamda kullanım şekli, faşist toplumsal örgütlenme biçimlerinden yola çıkılarak yapılan kullanımdır. Bu türden bir toplumsal örgütlenme biçimi, liberal demokrasinin ve katılımcılığın dışlandığı, kapitalizmin rekabetçi ve sınıf çatışmacı yönlerinin toplumsal uyuma dönüştürülmeye çalışıldığı bir niteliğe karşılık gelmektedir. Yönetici ve iktidar

¹³ Korporatist düşüncenin detaylı tarihi ve farklı izdüşümleri için bkz. Williamson, P. (1989) *Corporatism in Perspective*, Sage Publications, London.

katmanları için korporatist ideolojiden beklenen etkiler, toplumsal ve ekonomik olarak iki ayrı alanda değerlendirilse de bu alanlar birbirinden bağımsız olarak değil, yakından ilgili olarak düşünülmektedir. Toplumsal alanda bu ideoloji, “toplumsal ahenk” ya da “toplumsal uyum”un sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Toplumsal uyumun sağlanmasında ise diğer alan olan ekonomik yönün ve araçların önemi ortaya çıkmaktadır. Birbirini tamamlayan şekilde ekonomik alanda bu ideolojiden beklenen ise, büyük ölçekteki ekonomik hedeflere ulaşmada katkı sağlamasıdır. Bu hedefler genelde ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi, işsizlik ve enflasyonun düşürülmesi olarak ifade edilmektedir (Williamson, 1989: 20-25).

Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki evrede, Kemalizm ideolojisiyle bütünleşen bir çeşit korporatist ideolojinin, gazetecilik yapma biçimleriyle ilişkisi ve onun üzerindeki belirleyicilik gücü, o döneme ilişkin tartışmanın temel eksenini oluşturmaktadır. Korporatizmin işlevsel yanı ön plana çıkmaktadır. Kaynaşmışlık, bütünlük, birlik-beraberlik gibi olgularla “yetişilmesi gerekenler”e göre ülkenin sahip olduğu en iyi sermaye türünün gazetecilik pratikleri üzerinden işletilerek gazetenin ve ona benzer etkinliklerin işlevsel şekilde belirleyici karakter kazanmasından söz edilebilir. Milliyetçilik, Türkçülük, devletçilik, popülizm gibi belli türdeki eklemlenmelerin nihayetinde bir sermaye egemenliği düzenine dönük olması gerektiği gerçeği göz ardı edilmemelidir. Diğer bir deyişle egemen ideolojik yapının tek bir politik örgütlenmede temsil edilmesiyle ayrı ayrı politik örgütlenmeler bütünüyle temsil edilmesi arasındaki farklılık, gazetecilik alanındaki işleyişe de etki etmektedir.

Sonuç olarak, 1930’ların siyasi ve ideolojik koşulları, dönemin verili güç mücadelelerinin ve uluslararası konjonktürün bir sonucu olarak şekillenmiştir. Döneme damgasını vuran devletçilik ilkesi ve onun etrafında şekillenen farklı ideolojik yapılanmalar belli bir yönetsel çerçeve ve sınırlılıklara sahip olmuşlardır. Döneme, toptancı bir yaklaşımla korporatist, paternalist, milliyetçi, popülist, köycü ya da halkçı

denemeyeceği gibi belli uygulamalarda bu ideolojik çizgilerin izlerinin görüldüğü ve yaygınlık kazandığı, başat duruma geldiği gözlenmektedir. Devlet ve parti bütünleşmesinin fiili olarak gerçekleştiği bir dönemde, gazetecilerin ve basın kurucu ve kalkınmacı uygulamalarla uyumlu olması, bu uygulamaları destekleyici bir role bürünmesi iktidar tarafından her zaman arzu edilmiştir.

İdeolojik bağlanma ya da bağlılık, dönemin değişimini kavramanın anahtar koşulunu oluşturmaktadır ama ideolojik zenginlik açısından bir gelişme söz konusu değildir. Geliştirilmesi gereken ideoloji güdük kalmıştır. Sonuç olarak da amorf bir biraradalık, gevşek denilebilecek bir ideolojik yapılanma ortaya çıkmıştır. Kemalist ideoloji de oturmuş, yerleşmiş bir ideoloji olarak kalmadığı için Kemalizm'den kopuş da toptan olmamış, amorf ideolojik yapının belli düzeyde seyri, rejim açısından yararlı görülmüş ve yöneticilerin değişmezliği anlayışı hakim olmuştur. Örneğin altı ok siyasal oluşumun değil, doğrudan doğruya devletin, düzenin anlayışı ve ilkeleri olarak kabul edilmiştir. Gevşek, amorf ideolojik yapılanma, düzenin değişmezlik ilkesini cepheden yok edememiştir. Diğer türlü ideolojide aşırı standardizasyonun, 40'larda "demokrasi"ye geçişi olanaklı hale getiremesi düşünülemezdi. Kadro Dergisi'nin ideoloji üretimine daha sonraki yıllarda mesafeli durmasının nedeni de bu bağlamda açıklanabilir. Sonuç olarak 30'lar boyunca iktidardaki anlayış, gecikmiş bir devrimin peşinde olmuştur. 30'larda ideoloji üretimi, sermaye kesimlerine büyük ölçüde dışsal kalmıştır.

Gazetecilik faaliyetlerinin de mesleki açıdan gelişimi, maddi dinamikleri devletçi bir anlayışın belirlendiği çerçevede etrafında biçimlenmiş; özel sermayenin güçsüzlüğünden dolayı ticari gazetecilik anlayışının gelişeceği mecra sınırlı, küçük ölçekli ve devletçilik gölgesinde kalmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

1930'LARDA GAZETECİLİĞİN KURUMSAL YAPISI VE NİTELİĞİ

1930'lar Türkiye'sinde gazetecilik pratiklerini ve karakterini belirleyen iç içe geçmiş dışsal ve içsel etkenlerden bahsetmek mümkündür. Dışsal etkenleri, 1929 Bunalımı'nın etkileri, dönemin başında ortaya çıkan siyasi kutuplaşma ve propaganda aracı olarak görmenin yarattığı etkiler, basın alanındaki yeni teknolojiler ve siyasetle kaynaşan kamuoyu oluşturma çabaları gibi olguları saymak gerekmektedir. İçsel etkenleriyse, Cumhuriyet'in geniş kitlelere benimsetilme çabası; geç kalınmışlık hissiyle oluşan Avrupa ülkeleri seviyesine yetişme çabası; yerli burjuvazinin ve dolayısıyla sanayileşmenin cılızlığından dolayı zorunlu olarak devletçilik ilkesinin benimsenmesiyle ortaya çıkan müdahaleci devlet yapısı; yeni Cumhuriyet'in yönetici kadrolarının irticai ve gerici olarak nitelendiği, yeni rejimin kalıcılaşması için tehdit olarak gördüğü "karşı devrimci" hareketlerin varlığı ile buradan kaynaklanan siyasi kutuplaşma ortamı; yönetici kadroların diğer sınıf katmanlarına göre gücünün giderek artıyor olmasıyla gazetecilik alanı üzerindeki belirleyici gücünün artışı gibi etkenleri saymak mümkündür.

Cumhuriyet'in ilanından sonra 1930'lara kadar geçen zaman dilimi, yeni rejimin devrimlerinin gerçekleştirilmesi olarak değerlendirilirse, sonraki on yıl, yani 1930'lar ise, sözü geçen devrimlerin kitlelere benimsetilmesi ve toplumsal yaşamın hangi düzeyde bu değişimleri benimsediğinin gözlenmesi, ona göre tepki verilmesi süreci olarak tanımlanabilir. 1930'lar aynı zamanda gazetecilik alanının da değişimlerin niteliğini, özelliklerini ve gelişmelere karşı bakış açısını oluşturduğu bir dönem olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Bu bölüm, ilk olarak 1930'lara kadar olan süreçte gazeteciliğin gelişimini ele almakta ve 1930'ları hazırlayan aşamaları gazetecilik tarihi bağlamında

değerlendirmektedir. Belli dönemleştirmeler ışığında çalışmanın konusunu oluşturan yıllara kadar olan gazetecilik pratiklerindeki değişimi ve deneyim birikimini tanımlama çabası sergilenmektedir. Ardından başka bir alt başlıkta 1930'ların gazeteciliğine ve gazetecilerine odaklanmakta, dönemin dünya ve Türkiye özelinde belli kırılma noktalarını tanımlamaya ve gelişmeleri açıklamaya çalışmaktadır. 1930'lar gazeteciliğinin değerlendirilmesinde, gazeteciliğin ne olduğu ve gazetecinin kim olduğu sorunsallarını tartışarak Türkiye ölçeğinde 1930'lardaki gazetecilik kimliğini irdelemektedir.

Bu bölümde, dönemin gazetecilik karakterini belirleyen temel etkenler ile gazetecilik pratiğinin öne çıkan özelliklerinin tespitine olanak tanıyan ve belli evreleri ortaya koyan dönemiçi önemli dönüm noktalarından hareketle 1930'ların gazeteciliği serimlenmektedir. Buna göre, gazetecilik nitelikleri, gazetelerin kurumsal yapıları; gazetelerin ve gazeteciliğin ölçeği; gazetecilerin sosyal hakları ve ücret düzeyleri; toplumsal konumu ve statüsü; gazetecilik alanındaki cinsiyet dağılımı; gazetecilerin eğitim düzeyleri, yetiştikleri toplumsal çevre ve sahip oldukları kültürel sermaye gibi başlıklar altında değerlendirilmektedir. Ayrıca gazetecilikle ilişkili şekilde gazetelerin reklam ve ilan gelirleri, dağıtım ağları ve sahiplik yapısı da üzerinde durulan alt başlıklar olarak yer almaktadır. Gazeteciliğin 1930'lardaki gelişiminde belli evreleri temsil eden kırılma noktaları olarak on yılın başlarında çıkarılan Matbuat Kanunu; ilk defa 1935 yılında yönetici kadrolarla gazetecilerin bir araya gelebildiği Basın Kongresi; 1938 yılında çıkarılan Basın Birliği Kanunu ile 1942 yılında yayımlanan Basın Kartı Nizamnamesi'ne giden II. Dünya Savaşı öncesi süreç, dönemin gazetecilik pratikleriyle olan ilişkisi çerçevesinde ele alınmaktadır.

Son olarak gazeteciliğin toplumsal etkilerine yoğunlaşmakta ve yurttaşlar açısından gazeteciliğin ifade ettiği şeyler tartışılmaktadır. Bu bağlamda 1930'ların gazetelerinin okur kitlesinin özellikleri, sınıflandırmaları, gazetecilik açısından

paylaşılan ortak mekanları, dönemin öne çıkan gazetecilerinin etkileriyle gazetecilerin aydın statüsünün etkileri değerlendirilmektedir.

2.1. 1930'lara Kadar Gazeteciliğin Gelişimi: Kapitalist Devletçilik ve Merkezileşme Sürecinde Gazetecilik

Gazetecilik tipolojileri açısından ele alınan 1930'lar döneminin dönemin getirdiği değişimi anlayabilmek Türkiye'de gazeteciliğin tarihsel arka plandaki gelişmelerine değinmek gerekmektedir. Çünkü Osmanlı'da 19. yüzyılda ortaya çıkan değişim rüzgarlarının temelini ve gazetecilik-basın faaliyetlerinin doğuşunu 18. yüzyıldaki toplumsal dönüşüme duyulan ihtiyaçlar belirlemiştir. 1930'ların gazetecilik karakterinin tanımlanabilmesi yönünden ekonomik, toplumsal, siyasi-ideolojik ve teknolojik bağlamların bir bütünlük içinde değerlendirilmesine ihtiyaç vardır. Osmanlı ekonomisinde en önemli aktörlerden birisi devlet olagelmıştır (Timur, 2013: 135; Gülalp, 1993: 27-28). Devletin vergi toplama hakkının özel kişilere devreden "İltizam" sisteminden 18. yy'da vergi toplama hakkını hayat boyu devredilmesi biçimine evrilen "Malikane" sistemine bir geçiş söz konusu olmuştur. Bu yeni sistemle belli bir sermaye birikiminin sağlanmış olması, 19. yy başlarında imparatorlukta yeni bir yönetici sınıfın kristalize olmasına neden olmuştur (Aytekin, 2016: 48). Yönetici sınıfın gücünün yükselmesi, devletin merkezileşme sürecini hızlandırmıştır. Tüm bu gelişmelere ek olarak kaybedilen savaşların etkisiyle yaşanan göç dalgalarının yarattığı demografik dönüşüm, toplumsal yapıyı değiştirmiş, sınıfsal niteliklerle başlayan toplumsal isyanlar, sonraları milliyetçi bir karaktere bürünmüştür (Uslu ve Aytekin, 2016: 97).

19. yüzyıl boyunca ülkenin ticaret hacmi artmış, tarımda ticarileşme, imalat sektöründe canlanma, yabancı sermaye girişinin artması ve bunların sonucu olarak dünyayla ekonomik bütünleşme ihtiyacı doğmuştur. Tanzimat reformlarının ana eksenini, bu ekonomik bütünleşme ihtiyacını doğuran ticarileşme süreci ile kapitalist

ilişkilerin belli bir düzeye gelmesi sonucunda devletin merkezileşme çabaları oluşturmaktadır. Tanzimat Fermanı'nın ardından imparatorluğun kapitalistleşme hızı da büyük ölçüde hızlanmıştır (Cangöz, 2015:78-79).

Tanzimat Dönemi öncesinde ve hemen sonrasındaki 19. yüzyıl ortalarından 20. yüzyıl başlarına kadarki zamansal kesitte ülkedeki siyasal ve ideolojik iklim iki ana ayrışmaya dayanmıştır. Ayrışmanın “gelenekçiler” ile yeni bir siyaset yapma biçimini savunan “milli egemenlikçiler-vatanseverler” arasında olduğunu söylemek mümkündür (Yalman, 2018: 14). Gelenekçiler, belli tutumlarla mevcut sistemin devamından yana olurken yenilikçi-milli egemenlikçi kanat, kararlarda demokratikleşme (İktidarın sınırlandırılması), kanunlaştırma (Özel mülkiyet, miras hakkı, medeni kanun, hukuki altyapı), hak ve özgürlüklerin genişletilmesi (Kanun önünde eşitlik ilkesi, vatandaşlığın düzenlenmesi) ve daha sessiz ve yavaş olmakla birlikte laikleşmeyi savunmuşlardır. (Aytekin, 2016: 69-72). Tüm bu gelişmeler ve yenilikçilerin talepkar yönelimleri doğrultusunda Yeni Osmanlılar hareketi doğmuştur. Bu hareket ideolojik olarak Osmanlıcı, çok etnikli ve anayasal düzene dayalı Osmanlı vatandaşlığını savunan bir çerçeveye oturmuştur. Yeni Osmanlılar,¹⁴ hürriyet, vatanseverlik, parlamento gibi yaklaşımlarını bazı İslami söylemlerle birleştirmişlerdir. Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi gibi dönemin fikir insanları, ülkeden sürgün edildikten sonra bile Avrupa'nın çeşitli kentlerinde Muhbir, Hürriyet, Ulum, İnkılap, İbret gibi gazeteler yayımlayarak muhalefetlerine devam etmişlerdir. Bu dönemde en önemli mücadele silahları edebiyat, basın faaliyetleri, yani süreli yayınlar olmuştur (İnuğur, 1982: 248-253).

Osmanlı'da gazetecilik ve basın faaliyetlerinin doğuşu, teknolojik gelişme ve yeterlik bakımından kitap yayıncılığına dayanmaktadır. Osmanlı'da İbrahim Müteferrika'nın ilk kitap dizgisinin 16 Aralık 1727 yılında yapıldığı ve ilk baskının da

¹⁴ Detaylı bilgi için bkz. Akşin, S. (2017) Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

tamamıyla 31 Ocak 1729 tarihinde gerçekleştirildiği tespit edilmektedir (Jeltjakov, 1979: 26). Kitap yayıncılığının gelişmesine ön ayak olan reformlar, Tanzimat'a kadar olan dönemde görülen gelişmelere temel oluşturmuş ve periyodik yayınların doğmasına yol açmıştır (Jeltjakov, 1979: 44). 18. yüzyıl Avrupa'sının ulaştığı yapısal dinamizm, diğer çevre toplumlara olduğu gibi Osmanlı toplumu üzerinde de derin etkilere sahip olmuştur. Bu etkileri şöyle sıralamak mümkündür. Öncelikle birey, bilgiyi aracısız elde edilebilen ve bireyin kendi başına düşünebilen insan konumuna yükseldiği bir aşamaya işaret edilmektedir. Ortaçağ'ın her şeyi bilen ansiklopedist tipleri yerine uzman kadroların ortaya çıkmaya başlaması gözlenmiştir. Bilgi akışında sürekliliğin ve kesinleşmenin artmasıyla kavramların standardizasyonu gündeme gelmiştir. Bilginin kolay ve ucuz şekilde yayılıp hızla aktarılabilmesi mümkün hale gelmiştir. Toplumsal ve siyasal açıdan kitlelere kolayca ulaşılma ve açılabilme söz konusudur. Kolay anlaşılabilirlik için dilde sadeleşme ve dillerin canlanması; dile dayalı milliyetçiliğin güçlenmesi; laikliğin yaygınlaşması ve düşünme alanını genişletmesi; kamuoyunun oluşturulmasında yeni araçların ortaya çıkması; iktidarın sınırlandırılması için yeni bir araç olarak basının yükselmesi önemli aşamalar olarak hissedilmiştir. Ayrıca kitlelere yönelik tüketim anlayışının pekişmesi; haber, bilgi gereksinmesinin yoğunlaşmasıyla bazı hizmetlerin etkenleştirilmesi, yani yeni posta ve dağıtım sistemleri planlaması, dönemin teknolojisine uygun şekilde harf dökümü, düzeltme, dizme, baskıcılık, gazete yazarlığı, muhabirlik, gazete ressamlığı vb. kategorilerin ortaya çıkması sayılabilir (Koloğlu, 1987: 15-17).

Ortaçağ ve sonrasında Avrupa'nın parçalı ve zayıflamış siyasi iktidar yapısı, yeni bir toplumsal sınıfın güçlenmesine neden olmuştur. Burjuvazi, ticari etkinliklere ilişkin bilgi ve haber toplamanın ekonomik ve siyasal bir güçlenme aracı olduğunu keşfetmiştir. Tüccar mektuplarıyla başlayan bu haber toplama etkinliği, gazeteye doğru evrilmiştir (Alemdar, 2001: 16; Cangöz, 2015: 32). Bu tarihsel gelişmenin temel itkisi büyük

ölçüde ekonomik gelişmelerden kaynaklansa da, onlarla bağlantılı olarak siyasete ilişkin konular da belli ölçülerde ilgi çekip bu sürece etki eden dinamikler arasındadır. Basının ve dolayısıyla gazeteciliğin oluştuğu ve geliştiği ülkelerde başlangıcından bu yana etkileme gücü yüksek olan siyasal ve ekonomik ilişkileri saymak mümkündür (Alemdar ve Uzun: 172).

Türkiye’de gazeteler ve gazetecilik, Batı’daki gelişmelerden farklı olarak ne ülke coğrafyasında filizlenen sınıfsal gelişmenin ne de bu gelişmeye dayanan siyasal hareketlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (İskit, 1939: 120, Alemdar ve Uzun: 174). Osmanlı coğrafyasında ilk gazete Takvim-i Vekayi’nin Sultan II. Mahmud’un yenilikçi politikalarını haklı çıkarmak ve dedikodulardan kaçınmak amacıyla kurulduğunu açıkça ilan ettiği öne sürülmüş olsa da Osmanlı’da Tanzimat öncesinden başlayan ve sonrasında güçlenerek devam eden merkezileşme, ticarileşme ve dünya ekonomisiyle bütünleşme çabalarının dayandığı toplumsal bir taban söz konusudur. Bazı basın tarihçilerinin sözünü ettiği gibi II. Mahmud’un ülkeye batılı yenilikleri sokma çabalarına uygun olarak fikirlerini benimsetmesi için bir organın, yani gazetenin, gerekliliğini anlayarak akıllıca davrandığı yönünde bir tarihsel çıkarım, Türkiye Basın Tarihi’ni, “Modernleşmeci-Reform Karşıtı Gericilik” aksına oturtulan bir açıklama sistemine dayanmaktadır. Tanzimat öncesini ve sonrasını da kapsayacak biçimde, basının ortaya çıkışı ve gelişimini ekonomik, siyasal ve toplumsal bağlamı içerisinde ele alan araştırmalar sınırlıdır. (Karagöz-Kızılcıca, 2016: 73).

Tanzimat öncesi toplumsal, ekonomik, siyasi ve teknolojik birikim, Osmanlı yöneticilerinin kendi coğrafyasındaki yabancı basın faaliyetlerinin edilgen konumdaki birer gözlemcisi değil; tersine basın ve gazetecilik faaliyetlerini yakından takip eden, mevcut gücünü yönetsel etkinliğini dönüştürmek ve halkla olan ilişkilerini biçimlendirmek için kullanan etkin failler olarak düşünmek gerekmektedir ki, bu türden

bir çözümlene yaklaşımına genel olarak geleneksel Osmanlı basın tarihi yazımında pek rastlanmamaktadır (Karagöz-Kızılca, 2016: 75-76).

Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi (1831-1876)

1839'da II. Mahmud'un ölümüyle boşalan tahta oğlu Abdülmecit, büyük Reşit Paşa'nın yardımıyla tahta çıktı ve sonrasında 'Islahat Fermanı'nı ilan etti. Bu reformlar her alanda Avrupalılaşmayı öngörmekteydi. Takvim-i Vekayi, Tanzimat'tan yaklaşık sekiz yaş büyük ve II. Mahmud'un ıslahat dönemine denk gelen bir gazete olmuştur (Topuz, 1973: 6-7). Yirmi yıl boyunca tek gazete olarak kalmıştır ve ancak 1840'ta Ceride-i Havadis adıyla ikinci bir gazete yayın hayatına başlamıştır. Bu gazete Türkçe olarak yayınlanmasına rağmen bir İngiliz sahipliğinde çıkmış, devletten mali yardım almış ve yarı resmi niteliğe sahip olmuştur. Her iki gazete de haftalık olarak yayın hayatını sürdürmüştür. Her iki gazete otuz ve yirmi yıl boyunca bu alanda rakipsiz bir konuma geldikten sonra, ilk görüş yazılarını içeren gazete 1860 yılında Tercüman-ı Ahval adıyla ortaya çıkmıştır (Topuz, 1973: 11-12). Gazetenin muhabirliğini de yürüten ve Şinasi'nin baş muhabirliğini yaptığı Agah Efendi'nin sahibi olduğu bu gazetenin politikası, birinci baskısında kısaca şöyle anlatılmıştır: “Ülke menfaatleri hakkındaki görüşlerini yazılı olduğu kadar sözlü olarak da belirtmek haklarıdır” ve 'Uygar milletlerin eğitim yoluyla aydınlanmış siyasi gazeteleri' örnek olarak ifade edilmiştir. Tercüman-ı Ahval ile birlikte kendisini açıkça tanıtan ilk bağımsız görüş bildiren gazete doğmuş oldu (Topuz, 1973:12; Cangöz, 2015: 75). Bu gazete yayın hayatına devam ederken Şinasi onu bırakıp Tasvir-i Efkar'ı çıkarmaya başlamıştır. O zamanlar bu da görüşlerin ifade aracı olarak kullanıldığı biçimde önemli bir gazete haline gelmiştir. Namık Kemal ve arkadaşları Şinasi'nin çevresinde onun tedrisatında yetişmişler ve Şinasi Avrupa'ya gidince gazete Namık Kemal'e kalmıştır (İnuğur, 1982: 239).

Tercüman-ı Ahval ilk ortaya çıktığında ve toplumların eğitim yoluyla aydınlanmasını vurguladığında, Osmanlı toplumunda entelektüel bir aydınlar grubu yavaş yavaş oluşmaya başlamıştır. Ulusçuluk akımlarının Osmanlı toplumunu saran etkisiyle beraber yeni gazeteler ortaya çıkmaya başlamıştır. Tanzimat Dönemi'nde çıkarılan gazetelerin çoğu orijinal fikirlerin yaratıcısı olmaktan çok Batılılaşma eğilimlerinin etkisinde Batılı fikirlerin kendi toplumlarına uyarlanması yönünde hareket etmişlerdir. Gazetelerin temel yapıtaşını oluşturan aydın gruplar, doğrudan edebiyat alanıyla ilişkili olmuştur. Edebi ve bilimsel dergiler de bu dönemde diğer süreli yayınlar arasında önemli ölçüde etkiye sahip olmuş, gazetelerin içeriklerinde edebi konular ve tartışmalar önemli bir yer tutmuştur. Geç Osmanlı İmparatorluğu döneminde ilk gazeteciler aynı zamanda ilk edebiyatçıları demek mümkündür. Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal, Ebuzziya Tevfik gibi önemli ve dönemini önemli ölçüde etkilemiş yazarlar gazetecilik ve basın tarihi kadar edebiyat tarihine de ait olmuş kişiliklerdir (Şapolyo, 1971: 126).

Gazete sütunlarını dolduran ve ilgiyle takip edilen siyasi makaleleri, fikirleri kadar güçlü bir edebi üslupla yazılmıştır. Dolayısıyla gazeteciliğin doğuşundan bu yana Türkiye coğrafyasında edebiyat ile gazeteciliğin etkinliği çoğu zaman el ele ilerlediğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Bu dönemdeki gazetelerin daha sonraları tarihsel bir kimlik ve karakter kazanmaya başlamaları, büyük ölçüde Avrupa tarzının taklit edilmesinden kaynaklanmaktadır. Böylece siyasi düşünceye yönelik ilk gelişmeler, Avrupa merkezli akımlarla temas halinde olan edebiyatçılar tarafından sağlanmıştır denilebilir. Zaman zaman ülkede maruz kaldıkları baskı ve sürgünlere karşı Avrupa'ya kaçmak zorunda kaldıklarında Osmanlı'da iktidardaki güçlere karşı devrimci düşünceleri yaymaya ve tartışmaya açmaya devam etmişlerdir. Gazeteler ve gazeteciler açısından bu dönemde üzerinde yoğunlaşılacak temel çaba, Anayasa Hukuku ve Anayasal bir hükümet arzusunun yerine getirilmesidir (İnuğur, 1982: 306; Akşin, 2017: 146-147).

Gazete çıkarmanın ve gazetecilik etkinliğinin, Batılılaşma ve reformlar çerçevesinde dönemin devlet politikasında önemli bir yere sahip olmasıyla başlayan Tanzimat serüveni, gazetecilik etkinliğinin büyük bölümünün Batılılaşma, toplumsal ve politik reformların hayata geçirilmesi çabalarıyla bütünleşmesi söz konusudur. II. Mahmud ve Abdülmecid yönetimleri süresince ve sonrasında ulusçuluk akımlarının etkisinin gazetecilik etkinliği üzerinden hissettirilmesi ve gazetecilik rolleriyle bütünleşmesini de bu dönemin özelliklerinden biri saymak mümkündür. Agah Efendi gibi gazetecilik faaliyetinin en başında daha çok nesnelliğe dayanan gazetecilik niteliklerini öne çıkartarak etkinlik yürütmeye çalışan bir çerçeveden Şinasi'nin girişimleriyle mücadeleci ya da özgürlük savaşçısı olarak tanımlanan gazeteci tipine uyan Namık Kemal gibi bir gazeteci figürünün ortaya çıkması söz konusudur. Namık Kemal sonrasında toplum üzerinde güçlü etkilere sahip olmuş ve gazetecilik etkinliğinde de öne çıkmıştır. Başlarda matbaaları kiralama yoluyla iş yapan gazeteler daha sonra teker teker matbaa sahibi olmuşlardır (Şapolyo, 1969: 162-163). Tanzimat döneminde gazetelerin ve gazetecilerin temel ilgileri anayasal hukukun ve anayasal hükümetin tesis edilmesi konusunda yoğunlaşmıştır. Bu dönemin öne çıkan gazetecileri, gazetecilik ve basın tarihinden çok edebiyat ve fikir tarihine ait figürler olarak belirmişlerdir. Dolayısıyla yazma ve gazetecilik yapma tarzları edebi tarzla uyumlu olmuştur. Bu dönemde edebiyat ve fikir hayatı gazetecilik etkinliğiyle iç içe geçmiş, hatta gazeteler bunların taşıyıcısı konumunda olmuşlardır. Aynı zamanda gazeteler giderek biçimsel anlamda bir standartlaşmaya doğru evrilmişlerdir.

II. Abdülhamid'in Despotizm Dönemi ve Gazetecilik (1876-1908)

1876'da II. Abdülhamid tahta çıktığı sırada gazetecilik faaliyetleri görece serbest ve kendi haline bırakılmış, basın belli bir ölçüde özgürlüğe kavuşmuştur. Mithat Paşa, Namık Kemal ve Ziya Paşa başta olmak üzere basın ve bir grup aydın, Anayasa'nın kurulması için çaba içinde olmuşlardır. II. Abdülhamid bu anayasaya uymayı kabul

etmek şartıyla padişah olmuştur. Anayasayı ilan etmekle birlikte Meclis'i de yetkilendirmişti, ancak daha sonra mutlak hakimiyetçi iktidar anlayışını gerçekleştirebilmek adına Rusya ile başlayan savaşın yarattığı koşulları öne sürerek 1877 yılını takip eden yıllarda on yıllar sürecek bir istibdat döneminin temellerini atmıştır (İnuğur, 1982: 306-307; Koloğlu, 2006: 62). O yıllarda 1864 Basın Nizamnamesi ve Ali Paşa Fermanı yürürlükte kalmıştır. Sıkıyönetim ilan edildiğinde gazetecilik ve basın faaliyetleri az çok kendi haline bırakılmıştır. 1877'de kurulan ve 1878, 1881 ve 1895'te genişletilen sansür, özellikle kitapları, tiyatroyu ve basını sansürlemiştir. İdari cezalar, hapis ve sürgün birbiri ardına uygulanmıştır. Tüm matbaalar ve gazete büroları denetlenmiş ve aydınlar sıkı bir denetime tabi tutulmuştur. Bu baskı, yurt dışından ithal edilen gazete ve kitaplara bile sıçramıştır. II. Abdülhamid'in otuz üç yıllık saltanatı sırasında Türkiye'deki aydın çevreler adeta bir terör dönemi yaşamıştır. (İskit, 1943: 51, Topuz, 1996: 36).

II. Abdülhamid, kendi iktidarını güçlendirerek sürdürme tarzıyla gazetecilik faaliyetleri arasındaki ilişkide belli dengeleri gözetmiştir. Abdülhamid, gazetecilere bazı nişan ve unvanlar vererek gazeteciler arasında derece farklarını belirginleştirmiştir. Ayrıca gazetecilerin kişisel olarak da memnuniyetsizliklerine neden olacak davranışlardan da kaçınan bir tutum içinde olmuştur. Bu şekilde Abdülhamid, kendi uyguladığı politikaların basın üzerinden belli dolayımmlarla desteklendiği sarayın emrinde bir gazetecilik tipinin oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Sansür yüzünden kullanılan kelimeler kısıtlı olduğu için bu “Saray gazetecileri” grubu, dil açısından kendi üslubunu ve yorum tarzını oluşturmuştur (Yalman, 2018: 83).

Despotik dönemde siyasi düşünceye belli ölçülerde serbestlik tanıyan ortam terk edilmiş, hatta habercilik sansür nedeniyle ciddi biçimde kısıtlanmış ve halk için gazeteler ansiklopedik bilgi veren dergiler ya da edebiyat dergileri haline gelmiştir. Bu anlamda gazetecilerin içerik üretimine dönük çalışması belli konularla sınırlı hale

getirilmiştir. 1831'den 1881'e kadar geçen ilk elli yılda İstanbul'da çok sayıda gazete ve dergi çıkarılmış ve bu tarihten sonra Abdülhamid yönetiminin aşırı baskıcılığı nedeniyle bu sayı giderek azalmıştır (Şapolyo, 1969: 157). Gazete sayısındaki azalmaya rağmen devam edenlerin gelişme göstermesi ve halkın kültürel ilgisinin ve seviyesinin mümkün olduğunca yükselmesiyle bu tarihten 1908 devrimine kadar okuyucu sayısının arttığı gözlenmiştir. Bu dönemde yayınlanan makalelerin sayısı az ama sabit olmuştur. Ayrıca gazete çıkarmanın belli bir sermayeyi zorunlu kıldığı gerçeği de ortaya çıkmıştır (Yalman, 2018: 58).

Önceleri küçük satışlar gazete sahiplerini korkutmuş ve çeşitli çareler aramalarına yol açmıştır. Bunlardan ilki, gazeteleri daha ucuza satmak yöntemini gündeme getirmiştir. Ayrıca, gazeteleri satın alabilecek her kesime hitap edebilmeleri için gazetelerde kullanılan dilin sadeleştirilmesine karar verilmiştir. Meşrutiyet'e kadar olan süreçte Türkiye'de çıkan gazete ve dergilere bakıldığında, basın tekniğinde sürekli bir gelişme ve değişmelerin olduğu görülmektedir. Bu süreçte gazete baskı teknolojilerinin gelişmesi, teknolojik altyapının yerleşik hale gelmesi ve yaygınlaşması söz konusudur. Aynı zamanda tüm despotik baskılara rağmen gazeteciliğin kitleler üzerindeki etkisi artmış, toplumsal yaşamda gazetecilik rolünün kamuoyu oluşturma gücü ve iktidarı sınırlayıcı niteliği olumlu yönde gelişme göstermiştir. Buna ek olarak gazetecilik faaliyetlerine dönük aşırı baskı ve sansür, dönemin özgürlükçü-mücadeleci gazetecilik imgeleminin de giderek belirginleşen bir tip olarak öne çıkmasına neden olmuştur (Başkut, 1967: 12). Gazetecilik faaliyetlerinin özgürce yapılabilme olanakları, dış dünyaya ilişkin ekonomik ve siyasi haklarını kaybetmiş ve kendi sınırları içinde, devletin baskısına maruz kalmış bir ülkenin siyasetiyle çok sınırlı olmasına rağmen, dönemin genel yapısı ve eğilimleri ekonomik açıdan liberal kalmıştır.

Basının eğilimi, bir yanda ciddi gazeteler, diğer yanda ise kitlelere hitap eden gazeteler geliştirmeyi hedeflemekle sınırlı olmuştur. Böylece 1876 ve 1908'de

Saray'dan gelen baskı hafiflediğinde veya kaldırıldığında, Osmanlı gazeteciliğinin bu eğilimi hak ettiği ilgiyi görmüştür.

II. Meşrutiyet'in İlanı ve Mütareke Dönemi (1908-1923)

II. Abdülhamid döneminin daraltıcı atmosferi, daha fazla devam edecek nesnel zeminden giderek yoksun kalmıştır. Ülkedeki ekonomik değişim, Avrupa şehirleriyle ve yurtiçiyle artan iletişim, mekanik ve diğer mamul ürünlerin ithalatı yoluyla artan ticari ilişkiler, siyasal anlamda açığa çıkan enerjinin daha geniş bir alana yayılmasına ve özgürlükçü hareketlerin ihtiyaç duyduğu şekilde toparlanmasına yardımcı olmuştur (Yalman, 2018: 73). Sonuç olarak 1908 yılında Ordu'nun ısrarı üzerine II. Abdülhamid yeniden Meşrutiyet'i yürürlüğe koymak durumunda kalmış ve Meclis'in yeniden açılmasına zorlanmıştır. Böylece II. Meşrutiyet dönemi başlamış oldu. En başından beri, gazeteciler sansüre herhangi bir kanıt göndermemeye karar verdikleri bir toplantı düzenlemişlerdir. O dönemde sınırlı sayıda gazete çıkmıştır: İkdam, Sabah, Tercüman-ı Hakikat. Ardından Yeni Gazete, Gündelik Serveti Fünun ve Tanin gibi gazeteler çıkmış, basın hayatında serbestlik bir kez daha kendini göstermeye başlamıştır. Bu zaman aralığında yüzlerce gazete çıkmış ve kaybolmuştur (İnuğur, 1982: 304-305).

II. Meşrutiyet'in ilanını sağlayan İttihat ve Terakki Partisi'ne ek olarak Hürriyet ve İtilaf Partisi olmak üzere iki yeni parti ortaya çıkmıştır. Başta Volkan gazetesi olmak üzere radikal ideolojik unsurların harekete geçmesi sonucunda 31 Mart - 12 Nisan 1909 tarihleri arasında bir isyan çıkmıştır.¹⁵ Bu, ordu tarafından bastırılmış, ardından sıkıyönetim ilan edilmiş ve bu durum bir süre devam etmiştir. Anayasal Hükümet döneminin büyük bir bölümünde bir yön duygusu eksikliği hissedilmiş ve eşit sayıda yıl boyunca fiilen bir savaş durumu hüküm sürmüştür (Akşin, 2017: 197). Genel olarak konuşmak gerekirse basın ve gazetecilerin özgürlüğü hiçbir zaman teorik aşamanın

¹⁵ Detaylı bilgi için bkz. Akşin, S. (1994) Şeriatçı Bir Ayaklanma: 31 Mart Olayı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

ötesine geçememiştir. Bir süre geçici bir dönem çeşitli görüşler ileri sürülmüş, hemen hemen her siyasi ideolojiden çevrenin basın alanında temsili söz konusu olmuştur. Liberal kanattan sosyalist kanada, Türk ve yabancı şoven milliyetçiliğin tüm tonları dahil olmak üzere her türlü gazetenin, halkı, kendi doktrinlerinin doğruluğuna ikna etmeye çabaladığı bir ortam yaşanmıştır. Bu noktada ideolojik yoğunlaşma, gazetecilik etkinliğinin ve gazetecilik tiplerinin siyasal paralellik ve kutuplaşma düzeyi artmış olsa da bu, çok kısa bir dönem için geçerli olmuştur (Şapolyo, 1969: 175). Yine de bu dönem çok uzun sürmemesine ve sıkıyönetimin baskısına maruz kalmasına rağmen gazetecilik faaliyetleri, kendine özgü bir siyasal basın oluşturmayı başarabilmiştir. Bu dönem basınının temel özellikleri, siyasi polemiklerden oluşmakta ve iki gücün bilinçli veya bilinçsiz faaliyetlerini vurgulamaktadır. Siyaset alanında bu, İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilaf gibi partilerde kendini göstermiştir. Siyasal alandaki bu bölünmenin karşılığı, basının toplumsal cephesindeki üç akımda kendini göstermiştir: İslamcılık, Osmanlıcılık ve Yeni Türkiyecilik (Akşin, 2017: 135; İnuğur, 1982: 315). Bu dönemde basın faaliyetlerinde ve gazetecilerin siyasi konumlanmasında ana aksı bu üç siyasi akım oluşturmaktadır. Siyasi kutuplaşmaların ve kemikleşmelerin yaşandığı bu dönem de gazetecilik tipleri de buna koşut olarak gelişme göstermiştir demek mümkündür. Gazeteler de ideolojik ve siyasi yoğunlaşma yönünde bir biçim almıştır.

1908'den Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar süren bu dönem, siyasi iddialara rağmen Türkiye'de basının coşkusu içinde belli hatalar yaptığı bir döneme tekabül etmiştir. Dönemin dağınık ve tutarsız fikri ortamından uzak duramayan basın alanı, nesnel ve öncü yönleriyle hareket etmek yerine kendi demagojik döngüsüne kapılmış ve savruk bir ideolojik dağınıklıktan muzdarip olmuştur. İkinci Meşrutiyet dönemi basını esas olarak liberal bir siyasal perspektife sahip olmuştur. Ancak daha önce de belirtildiği gibi bu liberalizm, belirli koşullara tabi olmuştur. Bir yandan

entelektüelliğe, diğer yandan kitleler için gazetelere yönelmek gibi ikili bir yönelim ortaya çıkmıştır (İskit, 1943: 72).

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı gazetelerinin tirajı artmış, ancak gerçek gazete sayısı da azalmıştır. Seferberliğin başlangıcından itibaren gazeteler askeri bir sansüre tabi tutulmuştur. Basımevleri Birinci Dünya Savaşı için propaganda materyalleri yayınlamayı kabul etmiş, ancak Mütareke'nin imzalanmasıyla birlikte tüm tarafsızlık bir kenara itilmiştir (İnuğur, 1982: 320). Temmuz 1908'de başlayan ve görece sınırsız basın özgürlüğü yaklaşımı, muhtemelen bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. 31 Mart Olayı'ndaki siyasi tepkiye son veren 1909 Nisan askeri ayaklanması, basına yeniden askeri bir sansür uygulamaya başlamıştır. Bu sansür Mayıs 1912'nin sonunda Ahmed Muhtar Paşa Kabinesi tarafından kaldırılmış, ancak Ocak 1913'te Babıali'ye yapılan baskının ardından bir kez daha dayatılmıştır (İnuğur, 1982: 314). Tam da daha yumuşak olmaya başladığında, Birinci Dünya Savaşı patlak vermiş ve yeniden sert bir şekilde uygulanmaya başlamıştır. Baskıcı tutum, Ekim 1918'de kaldırılmış, ancak aynı ayın 30'unda Mütareke'nin imzalanmasından sonra İşgal Güçleri tarafından yeniden ortaya konulmuştur. Bu sansür, İstanbul'u Kuvayı Milliye Kuvvetleri alana kadar devam etmiştir. Öte yandan, Sultan Vahdettin Şubat 1919'da bir sansür başlatmış ve çok güçlü tedbirler almıştır. İşgal güçlerinin ve padişahın uyguladığı sansür, 2 Ekim 1923'te Milli Ordu'nun İstanbul'a girmesiyle de kaldırılmıştır. Böylece, Temmuz 1908'den Ekim 1923'e kadar geçen on beş yılı aşan bu süre içinde, İstanbul merkezli basın, ancak bir buçuk ila iki yıl arasında görece özgür kalmış ve geri kalan süre boyunca sansür ve sıkı denetime tabi tutulmuştur (İskit, 1943: 86).

İstanbul'da Mütareke dönemi devam ederken, 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıkmış ve birçok olayın yaşandığı Anadolu'ya doğru ilerlemiştir. Bu sırada ülke tamamen işgal edilmiş ve etnik milliyetçi akımların ülke coğrafyasında bölgesel hak iddialarıyla çıkar çatışmaları hız kazanmıştır. İşgal güçlerine karşı tavır

almada kararlı olan Mustafa Kemal, 1919 yılının Temmuz ve Eylül aylarında Erzurum ve Sivas Kongrelerini düzenlemiş, İstanbul'da hükümetle bütün ilişkilerini koparmış ve bir Milli Hükümet kurma çabasına girişmiştir (Steinhaus, 1995: 66). Bu amaçla 4 Eylül 1919'da Sivas'ta İrade-i Milliye adlı bir gazete çıkarmıştır. Mustafa Kemal, ulusal bağımsızlık için çalışmalarına devam etmiş, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurdurmuş ve çabalarını sürdürerek Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açılmasına öncülük etmiştir (Koloğlu, 2006: 114-115).

Mustafa Kemal Atatürk ayrıca Ali Kemal ve Ankara Hükümeti'ne yönelik aleyhte çaba içinde olanların çıkardığı gazetelere karşılık olarak İstanbul Hükümeti'nin ölüm cezası fetvalarını görmezden gelerek Hakimiyeti Milliye Gazetesi'nin ve Anadolu Ajansı'nın kurulmasını sağlamıştır (Topuz, 1973: 131-134).

Olayların gelişmesi ve Anadolu Hükümeti'nin güçlenip İnönü, Sakarya ve nihayet Afyon ve İzmir'de askeri zaferler kazanılmasıyla, Lozan Antlaşması masası kurulmuş ve antlaşmanın hükümlerine göre olağan yönetim yetkileri de dahil olmak üzere tam hükümet yetkilerini elde etmiştir. Sonuç olarak Türkiye'de saltanat yıkılmış ve 29 Ekim 1923'te geçici Ankara Meclisi Türkiye Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. Mütareke ve Kurtuluş Mücadelesi aşamalarında gazetecilik faaliyetleri, çoğu gazetecinin kurtuluş hareketine destek olmasının yanında bir de karşı olanlar şeklinde bir ikili eksen üzerinde yapılan bir gazete ve gazetecilik taraflaşması yaşamıştır (İnuğur, 1982: 354).¹⁶

Cumhuriyet'in İlanından 1930'a Kadar (1923-1930)

1923 ile 1930 yılları arasında ülke Osmanlı İmparatorluğu'ndan Mustafa Kemal Atatürk yönetimindeki Türkiye Cumhuriyeti'ne geçerken Türkiye'deki gazeteciliğin karakterini etkileyen ve sonraki yıllara şeklini veren önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu

¹⁶ Milli mücadeleyi destekleyen ve onun karşısında tavır alan gazetelerin kapsamlı bir incelemesi için bkz. (İnuğur, 1982: 354-363).

dönemde yeni hükümet, milliyetçiliği, laikliği ve modernleşmeyi teşvik etmeye çalışmış ve basını bu dönüşümde önemli bir araç olarak düşünmüştür. Cumhuriyetin kurucu kadrolarının köklü reformlarla ülkeye biçim kazandırmaya çalıştığı dinamik bir süreçte gazetecilere, özellikle yeni hükümet, ordu ve Atatürk ile ilgili konularda sıkı bir sansür uygulanmıştır. Bu durum, köklü toplumsal değişimlerin yol kazasına uğramaması için muhalif gazetecilere dönük bir baskı politikası uygulandığı gerçeğiyle ilişkili değerlendirilmiştir. Hızla ve belli bir dinamizmle hareket etme ihtiyacı duyan yeni rejimin, reformlarını pürüzsüz bir zemin üzerinde uygulama gereksinimi doğmuştur. Bu yüzden bu dönemde devletin uygulamalarına ve kurucu kadroların liderliklerine yönelik herhangi bir eleştiriye müsamaha gösterilmemiştir.

Başta Cumhuriyet olmak üzere, Hakimiyeti Milliye ve Vakit gazeteleri, hükümetin önemli düşünce organları ve destekçisi haline gelmiştir (Koloğlu, 2006: 116). Hükümet ayrıca yeni cumhuriyetin ideallerinin halka etkili bir şekilde iletilmesini sağlamak için basınla doğrudan ve belirleyici bir ilişki kurmuştur. Gazetecilik alanını önemli ölçüde etkileyen bir diğer gelişme, 1920'lerde yapılan dil reformlarıdır. Arapça ve Farsça kelimelerin kaldırılması ve Türkçe'nin sadeleştirilmesi amaçlanmıştır. Gazeteler, yayınlarında yeni dili benimseyip popülerleştirerek bu reformların teşvik edilmesinde önemli bir rol oynamıştır (Steinhaus, 1995: 113). Bu doğrultuda yeni terimler türetilmiş ve yayınlar köylüler ve daha az eğitilmiş kesimler de dahil olmak üzere daha geniş bir kitleye ulaşmak için basitleştirilmiş Türkçe kullanımı gazetelerde yaygınlaştırılmıştır. Bu, dilin standartlaştırılmasına ve ülkenin çeşitli bölgelerinin ulus devlet nosyonu altında bütünleştirilmesine yardımcı olan bir girişim olmuştur.

1920'ler boyunca AA'nın milli mücadele döneminde ortaya koyduğu birikim değerlendirilmeye çalışılmış ve ajans, kurumsallaşma çabaları içinde milli politikalara entegre edilmeye çalışılmıştır. Savaş zamanı, istihbarat, dünyayla iletişim kurma ve iç topraklarda mücadeleyi güçlendirmenin en önemli aracı olarak kullanılan AA'nın,

Cumhuriyetle birlikte yeni rejimde alacağı biçim tartışılmaya başlanmış ve AA'nın mirası üzerinden yeni gazetecilik yapısı tasarlanmaya çalışılmıştır.

AA, 6 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da Atatürk'ün kararıyla kurulmuştur.

Ajansın kuruluş bildirgesi şu şekildedir:

“Kalbi İslam olan Osmanlı Saltanat Merkezi'nin düşman işgaline geçmesi ve bütün ulus ve vatanımızın en büyük tehlikeye uğramasının sonucu olarak bütün Rumeli ve Anadolu'nun giriştiği ulusal ve kutsal savaş sırasında halkın en doğru iç ve dış haberlerle aydınlatılması önemle göz önünde tutulmuş ve burada en yetkili kişilerden kurulu bir Özel Heyet'in yönetiminde ve Anadolu Ajansı adı altında bir kurum kurulmuştur.

Anadolu Ajansının en hızlı araçlarla vereceği havadis ve bilgi Heyeti Temsiliyemizden de geçeceği için Ajans tebliğleri Müdafaa-i Hukuk örgütümüzce de bucak ve köylere kadar dağılacak ve duyurulacaktır. Bu bakımdan acele tertibat alınması ve sonucun bildirilmesi önemle rica olunur” (Topuz, 1973: 132-133; Alemdar, 2001: 102).

AA'nın iki önemli amacını Topuz şu şekilde sıralamaktadır: “Ulusal birliği tehlikeye düşürecek kışkırtmalara karşı tedbir almak; Kurtuluş Savaşı ve eylemiyle ilgili haberleri halka duyurmak (Topuz, 1973: 133). Öncelik, Kurtuluş savaşının haklı bir amaç için verildiğini dış basına duyurmaya ve içeride savaşa ilişkin kamuoyu oluşturarak mücadeleye destek oluşturmaya verilmiştir. Bu amaçla Anadolu'nun farklı bölgelerinde haberalma şubeleri kurulmuştur. Askeri amaçlarla toplumsal amaçlar, AA'nın kurulma amacında bütünleşik hale gelmiştir. 1924 yılında hazırlanan bir kanun tasarısıyla AA'nın, Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü'nden ayrılarak özerk bir statüye kavuşturulması öngörülmüştür. 1 Mart 1925 tarihinde yürürlüğe giren yasayla birlikte bu öngörü gerçeklik kazanmıştır (Alemdar, 2001: 104-105).

Hilafetin sürmesi üzerinden yürüyen tartışmada hilafete destek veren ve yeni rejime muhalefet ederek eleştirilerde bulunan gazetecilerin İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanması söz konusu olmuştur.¹⁷ Özetle bu durum, İstanbul basını ile Ankara hükümeti arasında Cumhuriyetin geleceğine ve yönelimlerine ilişkin bir gerilim

¹⁷ Mahkemeye çıkarılarak yargılanan gazeteciler şunlardır: Hüseyin Cahit Yalçın (Tanin), Ahmet Cevdet (İkdam), Velid Ebuziyya (Tevhidi Efkar). Ayrıca üç gazetenin yazı işleri müdürleri de mahkemeye verilir (Topuz, 1973: 136).

etrafında şekillenmiştir. Bu yönde 4 Şubat 1924'te İzmir'de Atatürk ile gazetelerin başyazarları arasında bir görüşme yapılmıştır. Ankara hükümeti, kendi siyasal ideolojik hegemonyasını kabul ettirmeye çalışırken İstanbul basını da toplumsal geleceğin biçimlendirilmesinde söz sahibi olacak şekilde kendi gücünü kazanmaya çaba göstermiştir (Topuz, 1973: 137).

Ankara Hükümeti ile İstanbul basını arasındaki gerilim, ortadan kaldırılamayınca ve İstanbul basını hükümetin politikalarıyla uyumlu bir hatta çekilemeyince 1925 yılının Mart ayında Takrir-i Sükun Kanunu kabul edilmiştir. Takrir-i Sükun, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında siyasal ve toplumsal rahatsızlıklar ile muhalefeti bastırmayı amaçlayan 1930'lu yıllara uzanan süreçte önemli bir hukuki ve siyasal uğrak olmuştur. Kararname, yeni laik ve cumhuriyetçi hükümete karşı, özellikle İslamcı eğilimlere sahip grupların artan muhalefetine bir yanıt olarak kabul edilmiştir. Gazetecilik ve basın bağlamında ise çoğunlukla İstanbul basınında ortaya çıkan eleştirel ve muhalif eğilimlere karşı bir tedbir olarak değerlendirilmiştir. Aynı zamanda kalemi kuvvetli gazetecilerin hükümete dönük eleştirel tutumlarının, İslamcı ve hükümet karşıtı olan diğer odaklarla birleşmesini önlemek için de yürürlüğe konmuş bir kanun olmuştur (Steinhaus, 1995: 106; Makal, 1999: 335-336).

Takrir-i Sükun, hükümete, yayınları kapatma, isyanları bastırma veya muhalefeti kışkırtmakla suçlanan kişileri tutuklama ve ulusal güvenliği tehdit ettiği düşünülen halka açık toplantıları kısıtlama yetkisi de dahil olmak üzere muhalefeti bastırma konusunda geniş yetkiler vermiştir (Cangöz, 2015: 104). Bu kanun, kökleri hem yeni Cumhuriyet'in laikleştirici reformlarına hem de iktidarın Atatürk yönetimi altında merkezileştirilmesine karşı direnişten kaynaklanan bir Kürt ayaklanması olan Şeyh Said İsyanı'nın bastırılmasında da özellikle rol oynamıştır (Steinhaus, 1995: 106).

Esas itibarıyla, öncesinde iki yıl gibi geçici bir süreliğine koyduğu ama daha sonra iki yıl daha uzatılan Takrir-i Sükun Kanunu'yla hükümet, iktidarını sağlamlaştırmak ve cumhuriyet reformlarına yönelik her türlü muhalefeti dizginlemeyi amaçlamıştır. Bu nedenle özellikle gazetecilik ve basın faaliyetlerini de kapsayan şekilde Türkiye'de siyasi baskının arttığı bir dönem olarak düşünmek mümkündür. Kanun, Atatürk'ün ülkeyi modernleştirme ve laikleştirme çabalarının önemli bir parçası olarak değerlendirilebilir ancak aynı zamanda ifade özgürlüğü ve siyasi muhalefet üzerinde de önemli kısıtlamalara yol açmıştır. Yürürlükte kaldığı 1929 yılına kadar birçok gazeteci İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmış ve çeşitli bölgelere sürgün edilmiştir. Bu kanun, erken Türkiye Cumhuriyeti'nin 1930'lardaki otoriter ve korporatif yöneliminin ilk işaretlerinden biri olarak kabul edilebilir.

2.2. 1930'larda Gazetecilik ve Gazeteciler

Dönemin öne çıkan gazetecilik özelliklerinden söz etmek gerekirse kısaca belli başlıklar altında değerlendirmek mümkündür. İlk olarak uluslararası boyutta gazetecilik pratiğinde nesnel tutum giderek öne çıkmıştır. Özellikle ABD'de, birçok gazete ve gazeteci için yol gösterici bir ilke haline gelmiştir. Fikir, gazetecilerin tarafsız kalması, kişisel önyargı veya yorumlama olmaksızın gerçekleri sunmasından geçmek diye tarif edilmiştir (Taş, 2012: 59). Bu, gazetelerin genellikle belirli siyasi partilerle aynı çizgide olduğu 19. yüzyılın sonlarındaki taraflı gazetecilik biçimine dönük bir tepkiselliği de barındırmıştır. Nesnellik ilkesiyle ilişkili olarak, doğruluk ve gerçekliğin sağlanmasının yapılması yönünde bir eğilim de belirmiştir. Gazetecilerin, özellikle haber merkezleri doğrulama için daha katı standartlar benimsemeye başlamış, haber aktarımının gerçekliğinin sorgulandığı bir döngüsel tutum kabul edilmiştir (Taş, 2012: 58). Gerçek kontrolü günümüzdeki kadar resmi olmasa da, bildirilen bilgilerin doğru ve güvenilir olduğundan emin olmaya vurgu yapan bir yön taşımaktadır. Diğer taraftan haber ve editöryal yazıların ayrıldığı bir biçim benimsenmiştir. Haber ile editöryal görüşlerin

paylaşılması arasında net bir ayırım oluşmuştur. Amaç, haber kapsamının tarafsız kalmasını sağlamak, editöryal yazıların ise yayının editörlerinin veya sahiplerinin görüşlerini yansıtabilmesini sağlamaktır. Bu ayırım, haber bölümünün nesnelliğini artıran ve koruyan bir gelişmeye yol açmıştır (Williams, 2007: 9). Formel anlamda gazeteciliğin gelişmesinde öne çıkan bir diğer gelişme de araştırmacı gazetecilik olgusunun yükselişe geçmesidir. 1930'larda araştırmacı gazetecilik, yolsuzluğu ortaya çıkarma ve adaletsizlikleri ifşa etme aracı olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle Avrupa ve ABD coğrafyası gazeteciliğin bu yönü konusunda öncü olmuştur (Taş, 2012: 68-69). Her ne kadar nesnellik ve etik habercilik idealize edilmiş olsa da, sansasyonellik bazı yayın organlarında, özellikle de gündelik yaşama odaklanmış popüler dergicilikte hala yaygın olarak gözlenmiştir. Bu, özellikle suç, skandal ve siyasi yolsuzluk haberlerinde geçerliydi. 1930'larda ayrıca gazeteleri satmak için abartılı başlıklara güvenen sarı gazeteciliğin yankıları da görülmüştür (Taş, 2012: 71).

1930'ların gazetecileri, özellikle Büyük Bunalım bağlamında, genellikle kamu çıkarına hizmet etme görevine sahip olarak rol almışlardır. Gazeteciliğin, halkı eğitme, güçlülere sorumlu tutma ve kamu söylemi için bir forum sağlama konusunda bir rol oynadığı anlayışı yaygın bir görüş olarak belirlemiştir. Diğer taraftan gazetecilik özelliklerini etkileyen bir diğer önemli gelişme de radyodur. Radyo, 1930'larda gazetecilik ilkelerini etkileyen baskın bir kitle iletişim aracı olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Radyo yayınları anında haber sağladığı ve genellikle basılı yayınlara kıyasla daha doğrudan ve kişisel olarak görüldüğü için bu dönemde radyo haber programlarının yükselişi gözlenmiştir. Bunun radyonun gazetecilik hikaye anlatıcılığı üzerindeki etkisinin başlangıcına işaret ettiği dile getirilmiştir (Kocabaşoğlu, 1980: 16).

Basın özgürlüğü, 1930'larda gazeteciliğin temel bir ilkesi olmaya devam etse de bazı ülkelerde baskı altında kalmaya devam etmiştir. 1930'larda, Avrupa'da faşizmin yükselişi gibi, hükümetin basın haberlerini kontrol etme veya bastırma çabalarının

yükselişine tanık olunmuştur. Özellikle ABD'de basın, işçi sınıfı mücadelesi gibi konularda haber yaparken bazı engellemelerle karşılaşmıştır. Basın özgürlüğü olgusu, çoğu zaman ulusal güvenlik çıkarlarıyla çelişen bir durum olarak değerlendirilmiş ve o bağlamda hareket edilmiştir.

Bu ilkeler dünya genelinde yalnızca gelişen gazetecilik normlarıyla değil, aynı zamanda 1929 Bunalımı ve radyo gibi ekonomik ve yeni iletişim teknolojilerinin yükselişi de dahil olmak üzere dönemin zorluklarıyla birlikte şekillenmiştir (ILO, 1928: 28). Bu ilkelerden bazıları bugün gelişmiş veya daha resmi hale gelmiş olsa da, birçoğu hala çağdaş gazeteciliğin konusu olmaya devam etmektedir.

Türkiye'de ise gazetecilik, belli özgül durumların belirleyiciliği ve ağırlığı altında şekillenmiştir. 1920'lerin başından itibaren Türkiye köklü bir değişim ve dönüşüm süreçlerinden geçmiştir. Milli Mücadele döneminde görülen basının ve haberciliğin öneminden hareketle, Cumhuriyet Devrimi'nden sonra özellikle 1920'lerin ikinci yarısında ve 1930'ların başında, bu alanın kurumlaşması ve düzenlenmesi, kendini bir zorunluluk olarak ortaya koymuştur (Fırat, 2010: 65). Anadolu Ajansı'nın 1920 yılında kurulmasından, Cumhuriyet'i kuran, yöneten ve kalıcılığı için çaba harcayan kadroların basının propaganda ve iletişim ağı üzerinden uluslaşma sürecinde ne kadar etkili ve önemli işlevleri olduğunun farkına varmış oldukları anlaşılmaktadır (Alemdar, 2001: 104). 1925 yılında çıkarılan Tahrir-i Sükun Kanunu hariç olmak üzere 1920'lerde bu alana dönük herhangi bir doğrudan düzenleme ya da alanı dönüştürme çabası gözlenmemiştir. Ancak 1930'lu yıllarda bu alandaki kurumlaşmanın sağlanması, uluslaşma ve Cumhuriyet'in oturuşturulması çabalarıyla koşullanan bir dizi düzenleme girişimi olmuştur. Gazetelerin işleyişi, gazetecilerin statüsü, basının işlevleri gibi kimi başlıklarda önemli tartışmalar, uygulamalar ve değişiklikler meydana gelmiştir.

1930'lar, dünya genelinde Büyük Buhran'ın yaşandığı bir dönemdir. Tüm dünyayı etkileyen bu ekonomik kriz, basın kuruluşlarını da derinden etkilemiştir. Gazetelerin mali zorluklar nedeniyle kapanma veya dış kaynaklardan destek alma gibi seçeneklerle karşılaştığı belirtilmektedir. Aynı şekilde yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde de Büyük Buhran'ın basın üzerindeki ekonomik etkileri ve bunun sonucunda devlet müdahalesinin ve devletçilik uygulamalarının ağırlık kazanması, 1930'lar Türkiyesinin gazetecilik karakterini şekillendiren en önemli küresel etken olmuştur. 1929 Bunalımı ile birlikte hemen hemen tüm ülkelerde devlet, ekonomik politikaların düzenlenmesi konusunda daha etkin bir rol alma ihtiyacı hissetmiştir. Her ülkede farklı özgül deneyimler ortaya çıkmış, farklı şekillerde gelişme göstermiştir.¹⁸ 1929 Bunalımı'nın etkileri sadece tarım alanıyla sınırlıymış gibi gözükse de dolaylı olarak tüm sektörleri etkisi altına almıştır. Özellikle gazetecilikte kağıt ithalinde önemli sorunlar yaşanmıştır.

1930'ların başı, aynı zamanda siyasi kutuplaşmanın arttığı ve özellikle Avrupa'da totaliter rejimlerin yükselişe geçtiği bir dönemdir. Bu durum, propaganda ve gazetelerin kontrolü konularını gündeme getirmiştir. Nazi Almanyası'nda Goebbels'in Propaganda Bakanlığı'nın gazete ve gazeteciler üzerindeki kontrolünden söz edilmektedir. Farklı ülkelerde basının propaganda aracı olarak kullanımı ve devletlerin basın üzerindeki kontrol mekanizmalarının yoğunlaştığı bir zaman kesiti olarak değerlendirilebilir. Dünya'daki ve Avrupa'daki bu gelişmelerin paralelinde, Türkiye'de de 1930'lu yılların gazetecilik açısından belli yönelimleri ortaya çıkardığı ve hareketli geçtiğini söylemek mümkündür.

Genel olarak 1930'lar, dünyada radyo gibi yeni medya teknolojilerinin yaygınlaşmaya başladığı da bir dönemdir. Bu ve benzeri teknolojiler, hem devletler hem

¹⁸ 1929 Bunalımı'nın Yunanistan, Türkiye ve İran'a etkileri için ayrıca bkz. Yümlü, M. & Ünlü Soylu, P. (2020) 1929 Ekonomik Krizi ve Dış Borç Politikası: Türkiye'den Yunanistan ve İran'a Senkronik Bir Bakış. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(1), 124-138.

de basın kuruluşları için yeni imkanlar ve zorluklar yaratmıştır. Özellikle radyo yayıncılığında ABD, İngiltere ve Almanya, önemli gelişmeler göstermiş ve söz konusu ülkeler bu alanda çeşitli düzenlemelere gitmişlerdir (Kocabaşoğlu, 7-8). Türkiye’de radyo yayıncılığının ve bu yayıncılığın gazetecilikle bütünleşmesi konusunda, II. Dünya Savaşı’ndan sonraki sürece işaret edilse de 1930’larda gazetecilik pratikleriyle radyo yayıncılığının arasındaki ilişkinin niteliği önem arz etmektedir. Dünyada 1930’larda kamuoyu araştırmaları da bir taraftan gelişmeye başlamış ve basın kuruluşları tarafından etkili şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Geray, 2019: 34-35). Özellikle o dönem İngiltere’de reklam ajansları tarafından yapılan okuyucu anketlerinden söz edilmektedir. Kamuoyu araştırmalarının, basının içeriği ve hedef kitlesi üzerindeki etkisinin giderek arttığı bir döneme karşılık geldiğini söylemek mümkündür. Türkiye’de ise o yıllarda siyasal iktidarın ve devletin basına ve kamuoyuna karşı ikili bir tutumu söz konusudur. Bir taraftan basını propaganda aracı olarak görüp kendi toplumsal ve siyasi gücünü kamuoyu oluşturarak pekiştirmek isterken diğer taraftan basını, kamuoyu önünde özgür eleştiri sahibi bir Dördüncü Kuvvet niteliğinde kabul ettiğini topluma ve gazetecilik alanına benimsetmek istemektedir.

Literatürde tek parti dönemi olarak isimlendirilen fakat bütünsel ve farklı bakış açılarıyla değerlendirildiğinde, Cumhuriyetin topluma benimsetilmeye çalışıldığı; modernleşme, uluslaşma çerçevesinde kurumlaşma girişimlerinin olduğu; çeşitli ideolojik yönelimlerin ortaya konduğu; genel olarak söylemek gerekirse bir arayış ve toplumsal yön tayin etme çabasının gözlemlendiği bir dönem olarak tanımlanabilmektedir. Bu dönemde anı zamanda çeşitli gazete ve dergilerin basın hayatına girdiği bir döneme işaret etmektedir. Latin harflerine 1928 yılındaki geçişle birlikte görece tirajlarda ve satış oranlarında geriye düşen gazeteler, 1930 yılından itibaren okuyucu sayılarını giderek artırmıştır. Bu tarihten itibaren de Arap harfleriyle yayın yapan gazete kalmamıştır. Harf Devrimi’nden dolayı tirajı düşen ve sonuç olarak gelir kaybına

uğrayan gazetelere hükümet, kayıplarını gidermek üzere finansal destek sunmaya başlamıştır (Fırat, 2010: 246). Gazetelerin tiraj kayıplarından dolayı yapılan yardımlar, gazetelerin iktidar ile olan ilişkisinde bağımlılığa yol açan bir özellik olarak öne çıkmaktadır. Dünya ekonomisinin 1929'daki krizinin sonuçlarına ek olarak Türkiye'de özgül koşullar nedeniyle söz konusu bağımlılık ilişkisi, üzerinde durulması gereken önemli bir olgudur. 1930'ların başından itibaren rejimin kendi gazetecilik imgelemine mesleğe ve topluma benimsetme, kabul ettirme çabaları, bu bileşik koşullar üzerine inşa edilmiştir.

Dönemin gazetecilik pratiklerinde tek parti rejimiyle ve onun uygulamalarıyla kurulan ilişki, meselenin bir boyutunu oluştururken, dünya ekonomik bunalımının getirdiği huzursuzluk ve belirsizliklerin toplumsal muhalefetin oluşmasına ve gazetecilerin bu konularda eleştirel tutum sergilemesine yol açması da diğer bir boyutu oluşturmaktadır (Sertel, 1968: 132). Sonuç olarak 1930'ların başında hükümet, gazetelerin ve gazetecilerin kontrol altına alınması ve belli bir düzenleme altında faaliyet yürütmesi adına yasal düzenlemeleri gündeme getirmiştir. Bu bağlamda 1931 yılında Cumhuriyet rejiminin ilk basın kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunda gazeteciler açısından öne çıkan konu, gazetecilerin eğitim durumlarıyla ilgilidir (Alemdar, 1981: 2). Söz konusu düzenleme, gazetecilik alanının yeniden yapılandırılmasına yönelik bir çaba olarak değerlendirilebileceği gibi salt iktidarın bu alanı baskılamak istemesi şeklinde de yorumlanabilmektedir. Ancak 1930'ların henüz başında iktidarın ikili bir tutum içinde olduğunu söylemek mümkündür. Bir taraftan gazetecilerin özgürce yazmaları ve eleştiride bulunmaları iktidarca olağan bir tutum olarak değerlendirilirken diğer taraftan eleştirilerin ve basın özgürlüğünün belli sınırlılıklar gözetilerek ve yasal çerçeve içinde sürdürülmesi gerektiği öne sürülmektedir (Uzun, 2010: 144). Buna bir başka etken olarak, dünyada giderek belirginleşen otoriter devlet tiplerinin ortaya çıkması ve düzenleyici başat roller üstlenmesi de eklenebilir. Türkiye'deki yeni rejimin yol

arayışında bu türden etkenler de belirleyici olmuştur. Dünyada ve Türkiye’de giderek himayeci, güdümcü, planlayıcı, destekleyici, teşvik edici bir devlet tipinin belirmesi durumu söz konusudur. Ekonomik bunalımların yarattığı bezmişlik ortamı da dayanak bir etken olarak öne çıkar ve devlet yönetiminde giderek yürütme organı güçlendirilerek yasama ve yargı organlarının denetiminden çıkar (Thalhaimer, A, Bauer, O., Tasca, A., 1999: 17). Sanayileşmiş Batılı ülkelerdeki faşist hareketlerin güçlenmesine temel oluşturan toplumsal ve ekonomik koşullarla, savaş sonrası yeni bir ülke kurma ve sanayileşme yolunda ilerleme hedefine sahip Türkiye’nin o dönemki verili koşulları arasında önemli farklar vardır. İtalya ve Almanya’daki faşist hareketin iktidara gelmesi, işçi sınıfının reformist sosyalizm vasıtasıyla elde ettiği kazanımların sermayenin karına dönük ciddi bir tehdit oluşturmaya başlamasıyla ilişkilidir (Thalhaimer, A, Bauer, O., Tasca, A., 1999: 101-102). Türkiye’de ne reformizm yoluyla kazanılmış hakları olan güçlü bir işçi sınıfı ne de büyük karlar elde eden bir sanayi burjuvazisi vardır. Gazetecilik ve basın alanı da hem uluslararası hem de ulusal düzeyde devletin ve devletçiliğin giderek artan gücü karşısında biçimlenmiştir. Devlet işlerini yürüten sivil-asker bürokrasiyle Türkiye’deki cılız ve daha çok azınlıkların yer aldığı ticaret burjuvazisinin iç içe geçmeye başlaması da bürokrat sınıfın ve yeni yönetici kadroların ağırlığını değiştirmemiştir (Küçük, 1985: 112). Aksine inisiyatif, bu asker-sivil bürokrasinin eline geçmiştir. Dolayısıyla gazetecilik faaliyeti, genel anlamda, bu yükselen sınıfın koşullayıcı çerçevesi içinde gelişme göstermiş, ticaret burjuvazisinden sanayi burjuvazisine evrilen modernleşmecî süreçle paralel şekilde kendi doğal ilerleyişi içinde bir gelişme seyri izlememiştir.

Denilebilir ki, 1930’ların başında gazetecilerin kendi kendini denetlemesi biçiminde ortaya çıkan iktidar önerisi, yıllar geçtikçe Cumhuriyet rejiminin hızla yerleştirilmesini sağlamak ve onu sağlam temeller üzerine inşa etmek için gazete ve gazetecilerin daha fazla denetim altına alınması yönünde düzenlemelere iktidarca daha

fazla ağırlık verildiği görülmektedir. Kısaca 1930'ların başında, iktidarın gazetecilik alanına ve gazetecilere yönelik tutumu; ne gazetecilere ve basına baskı yapmak, ne de basının kendisine yönelik baskısına izin vermek şeklinde bir denge arayışı içinde olmak olarak özetlenebilir.

1930'lu yıllar için hem dünyada hem de Türkiye'de öne çıkan bir başka özellik de otoriter paternalist devlet modelinin giderek belirginlik kazanması ve bu anlayışın uygulamalarda kendini hissettirmesidir (Özüğurlu, 2005: 88).¹⁹ Modernleşme süreci, geç Osmanlı döneminde bir toplumsal eleştiri olarak başlamış ve 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla modern bir ulus-devlet olarak şekillenmiştir. Toplumsal dönüşüm, bu modernleşme ideallerinin ayrılmaz bir parçası olmuş ve Cumhuriyet reformlarının en önemli bileşenlerinden biri olarak ulusalcı bir bağlamda uygulanmıştır. Erken Cumhuriyet döneminde Türkiye'de siyasi iktidarın ve çoğu alanın, babanın sembolik ve fiili gücü anlamına gelen paternalizme dayandığı söylenebilir. Türkiye modernleşmesindeki paternalizm, bir yandan devletin otoriter yönetiminin meşruiyetini sağlarken, diğer birçok toplumsal alanın modernleşmesinde olduğu gibi basın alanının kurumsallaşma ve modernleşme sürecinde de böyle olmuştur; ancak bu modernleşmenin sınırları çoğu zaman paternalist otorite tarafından belirlenmiştir (Özüğurlu, 2005:88).

Paternalizm, modern kapitalist devlette korporatist biçimlerde izler bırakmıştır. Korporatizm, toplumu mesleki gruplardan oluşan organik ve uyumlu bir bütün olarak varsaymaktadır ve sınıf mücadelesini önlemeye ve toplumsal uyumu sağlamaya yardımcı olduğu düşünülür. Taha Parla, erken Cumhuriyet dönemindeki siyasi iktidarın

¹⁹ Latince "pater" (baba) kelimesinden türeyen paternalizm, "baba gibi davranmak veya başkalarına çocuk gibi muamele etmek" anlamına gelmektedir. Bu, başkaları üzerinde, onların iyiliği için hareket edildiği gerekçesiyle, hatta rızaları olmaksızın, güç sahibi olmayı ifade etmektedir. Paternalist hedefler iyi niyetli görünse de, iyi niyetli düzenlemeler özgürlüğü ve sorumluluğu sınırladığında zorlayıcı hale gelebilmektedir. (Gibbon&Davron&Barral, 2014: 167-168).

oluşumunu ve kullanımını korporatizmle ilişkilendirmiş ve paternalizmin her iki korporatizm varyasyonunda (dayanışmacı ve faşizan) da rol oynadığını belirtmiştir (Parla, 1993: 90-91). 1930'lar Türkiye'de gazetecilik için de paternalizm açısından dönüşümsel bir dönemi işaret etmiştir ve bu dönem, yeni Cumhuriyet rejiminin kurumsal yapısı ve güçlü bir devlet paternalizmi biçimi tarafından büyük ölçüde şekillendirilmiştir (Parla, 1993: 129). 1930'larda, gazeteciliğin kurumsal yapısı büyük ölçüde devlet denetiminin hakimiyetinde olmuştur ve bağımsız gazetecilik, çeşitli yasalar ve gayriresmi baskılarla kısıtlanmıştır. Tek parti iktidarı, toplumu modernleşme ve aydınlanma yolunda yönlendirebilecek tek aktör olarak kendini sunarak paternalist bir rol üstlenmiştir. Gazetecilik özerk bir güç olarak değil, bir eğitim ve yeni rejimin propaganda aracı olarak görülmüştür. Gazetelerin iktidarı eleştirmesi değil, dil reformu, laiklik ve kadın hakları gibi reformlarla uyumlu olması beklenmiştir. Rejim, reformist mesajları yaymak için basını kullanmıştır ve bu durum da genellikle gazetecilerin yetki alanını sınırlayarak devletin en iyisini bildiği söylemini pekiştirmiştir. Devletin uygulamalardaki himayeci ve paternalist yönünü artırmış ve kapsamını genişletmiştir.

Devlet, Osmanlı İmparatorluğu geçmişini geride bırakan yeni bir Türk kimliği oluşturmak için de gazetecilik alanını kullanmaya yönelmiştir. Bu süreç, tartışma veya muhalefeti teşvik etmeden, basın aracılığıyla vatandaşların değerlerini yeniden şekillendirmeyi içerdiği için paternalist bir yaklaşım olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca devlet, gazetelerin ekonomik açıdan sürdürülebilirliğini sağlamak için iktidarın söylem ve uygulamalarına yakın duran ve benimseyen gazete ve gazetecileri, paternalizmin önemli bir yönü sayılan himayecilikle kontrol etmiş ve kollamıştır. Bu bağlamda Hakimiyet-i Milliye (daha sonra Ulus) gibi gazetelerin çok satış yapmamasına rağmen ayakta kalmasına yardımcı olmuştur. Hakimiyet-i Milliye, CHF'nin yarı resmi gazetesi olarak bilinmektedir ve basının devletin mesajları için kullanılmasına açık bir örnek teşkil etmiştir.

İktidarın gazeteciliğe yaklaşımı açısından durum böyleyken gazetecilerin 1930'lu yıllardaki sosyolojik durumları da üzerinde durulması gereken önemli bir parametredir. Periferik aktörler, geleneksel gazetecilik alanının dışında yer alan ancak çalışmaları gazeteciliğin sosyo-bilgilendirici işlevlerini, kimliklerini ve rollerini yansıtan dijital olarak ortaya çıkan medya ve gazetecilik aktörleri alt kümesidir (Hanush & Lohmann, 2023:1294). Periferik aktör olarak gazetecilik, günümüzde gazetecilik alanına yenilik getirirken mesleklaşma ve kurumsallaşma sürecinde periferik aktörler giderek sınırları daha da belirginleşen alana göre konum almaktadırlar. Yani 1930'lu yıllarda Türkiye özelinde günümüzün gazetecilik alanına ilişkin çözümlerinin tam tersi bir ilişkiden söz etmek mümkündür. Uluslararası belirleyicilik altında gazetecilik giderek standartlaşma eğilimi taşıırken Türkiye de buna koşut şekilde gelişmeler yaşamaktadır. Hem entelektüel hem edebiyatçı hem eğitimci hem de gazeteci gibi mesleki kimlikler kesişebilmektedir. Standartlaşma süreciyle birlikte gazetecilik, yalnız bu işle geçinilen bir meslek haline gelmektedir. Yani günümüzde periferik aktörler gazetecilik alanını değiştirip dönüştürürken ve sınırlarını genişletirken 1930'lar Türkiyesinde daha çok edebiyat ve fikir dünyasından olmak üzere farklı mesleki uğraşlardan gelen periferik aktörler, gazetecilik alanının yörüngesinin çekimine göre nitelik kazanmaktadır. Aynı zamanda bu etkileşim gazetecilik alanının niteliklerini de belirlemektedir. Günümüzde gazetecilik ile gazetecilik olmayan arasındaki sınırların bulanıklaşması üzerine yapılan tartışma, 1930'lar gazeteciliğine bakıldığında gazetecilik mesleğinin sınırlarının gittikçe belirginleşmesi ve formelleşmesi lehine yapılması gibi bir sonuca götürmektedir. 1930'larda, öncesinde ve sonrasında gazetecilik faaliyetiyle uğraşanların önemli bir bölümü edebiyatçı kimlikleriyle de tanınan kişilerden oluşmaktadır.

Özellikle Türkiye'de Tanzimat'tan sonra edebiyat ve gazetecilik arasındaki ilişki iç içe geçmiştir. Ama aynı zamanda birbirinden farklılıklar barındıran bir yapıya da

sahiptir. Bu ilişkiyi birkaç başlık altında değerlendirmek mümkündür. Öncelikle hem edebiyat hem de gazetecilik hikaye anlatıcılığına dayanmaktadır ancak üslup ve amaç açısından birbirinden ayrılmaktadır. Edebiyat genellikle kurgu veya hayal ürünü eserlere odaklanır ve temaları, karakterleri ve duyguları keşfetmek için anlatı teknikleri kullanmaktadır. Öte taraftan gazetecilik ise gerçek dünya olaylarına ve hikayelerine odaklanmaktadır. Gazetecilik yazımında, hikayelerin daha ilginç hale getirilmesi adına edebiyattaki anlatı tekniklerine sıkça başvurulduğu görülmektedir.

İkinci olarak, edebiyat genellikle bir sanatsal edim ve yaratıcı ifade biçimi olarak değer görürken formel anlamda gazetecilik, daha çok olgusal raporlamaya dayanan bir pratiğe sahiptir. Ama gazetecilerin birçoğu, özellikle 1930'lar ikliminde, okuyucuları duygusal ve entelektüel anlamda etkilemek için canlı betimlemeler, metaforlar ve derinlikli düşünme gibi edebi teknik ve yöntemleri kullanmaktadır (Cangöz, 2015: 43-44).

Edebiyatçı kimliğe sahip olan ve edebi üslupla yazı yazan gazeteciler, başyazarlar karmaşık hikayeleri daha okunabilir ve etkili hale getirebilme özelliğine sahiptir. Özellikle 19. Yüzyılda Amerika'da gerçekçilik akımının güç kazanmasıyla beliren edebi gazetecilik türünde eserler veren kimi edebiyatçılar, edebiyat ve gazetecilik arasındaki çizgileri bulanıklaştırarak edebi gazetecilik denilen melez bir tür yaratmışlardır.

Zaman içinde edebiyat, yazı yazma tarzlarını etkileyerek gazeteciliğe şekil veren bir güce sahip olmuştur. Gazetecilik ise, gerçek dünya materyali sağlama amacına odaklandığı için edebiyatın konusu haline gelen temaları ve sorunları yönlendiren bir özelliğe sahiptir. Dolayısıyla gazetecilikte eğilim, gerçeklerin olduğu gibi formel tarzda aktarılmasına dönüktür.

Özetle, edebiyat ve gazetecilik farklı işlevlere hizmet etse de hikayeleri anlatmak ve insan deneyimlerini aktarmak için yazıya güvenme konusunda ortak bir zemine sahiptirler. Ayrıca erken Cumhuriyet döneminde ideolojik, kültürel ve entelektüel kapasiteye sahip olan, rejim için hem geleneksel hem de organik aydın potansiyeli taşıyan eğitilmiş nüfus dışında gazeteciliğe ve gazete yazarlığına yönelecek başka bir aday kesim göze çarpmamaktadır. Bu tartışmalar bağlamında 1930'larda gazetecilik dediğinde yekpare bir uğraştan söz etmek mümkün değildir. Dönemin gazetecilik alanına katkıda bulunan periferik özneler; eğitilmiş, belli bir entelektüel ve bilişsel kapasiteye sahip, edebiyat çevreleriyle ilişkili ve yazmaya yatkın kişilerden oluşmaktadır.

Dönemde öne çıkan özelliklerden biri de bilimsel gelişmelerle ilişkisi bağlamında pozitivist-modernleşmeci etkidir. Bilimsel ilerleme fikri ve modernleşme için başta gelen dürtülerden birisi de meraktır (Taş, 2012: 32). 1930'larda dünyanın geneline dönük, keşfetmeye, kurucu özellikler taşıyan bir merak olgusundan ve eğiliminden söz etmek mümkündür. Gazetecilik ve haber üretimi de bu merak dürtüsünün giderilmesinde önemli bir araç olarak ortaya çıkmaya başlamıştır.

2.2.1. Gazeteci Kimdir? Gazetecilik Nedir?

Gazetecilik, çeşitli bakış açıları ve disiplinlerden ilgi duyulan önemli ölçüde zenginlik taşıyan bir araştırma alanıdır. Duyulan ilginin önemli bir kısmı gazeteciliğin toplumsal yaşamda oynadığı önemli rolden kaynaklanmaktadır. Siyasetçilerden, bilim insanlarına, büyük sermaye çevrelerinden sıradan vatandaşlara kadar çeşitli toplumsal özneler gazeteciliğin nasıl oluşturulduğu ve gerçekleştirildiği hakkında ilgiye sahiptir. Herhangi bir kitlesel tutumun nasıl tartışıldığı ve algılandığı, toplumsal açıdan tarihsel olarak önemli sonuçlar ortaya koymuştur. Şimdilerde yapılan araştırmaların büyük çoğunluğu gazeteciliğin toplumsal önemiyle pek ilgisi olmayan nedenlerden dolayı bir

tür krizle karşı karşıya olduğu varsayımından hareket etmektedir. Günümüzdeki gazetecilik tanımlamalarının çoğunun hareket noktasını, gazeteciliğin geleceğine ilişkin yapılan güncel tartışmalar oluşturmaktadır. Ekonomik ve teknolojik değişimler, gazeteciliğin nasıl ve kim tarafından yapıldığına ilişkin değişikliklerle karşılaşmıştır. Bazıları şüphesiz gazeteciliğin geçmişte olduğundan daha az hayati olmadığı iddiasını tartışacaktır. Son zamanlarda krize giren endüstriyel gazetecilik biçimlerini aşan “rastgele gazetecilik eylemlerine” işaret edebilirler. Bu meşrulaştırıcı bir nokta olarak değerlendirilebilir. Ama aynı zamanda temel birkaç soruyu da gündeme getirmektedir: Gazeteci kimdir? Gazetecilik nedir?

Geleneksel ya da konvansiyonel gazeteciliğin sunduğu taahhütlerin değiştirildiği ve gazeteciliğin yeniden yapılandığı bir süreçte gazetecinin kim olduğu üzerinde yürütülen tartışmalar, dar ya da geniş anlamda tanımlayan iki uç bakış açıları arasında gidip gelmektedir. Herhangi bir kavramı tanımlamak, belli gerilimleri de beraberinde getirmektedir. Söz konusu gerilim tikel olanla tümel olan arasındadır. Dar anlamda tanım ne kadar ayrıntılı olursa, o kadar özgül olabilir. Ancak bir kavram, tek tek tikel öğeler üzerinden tanımlanmaya çalışıldığında genellik düzeyi ve bütünsellik boyutu gözden kaçırılmaktadır (Olmann, 2006: 72). Bunun sonucunda kavramsal özellikler kaybolabilmektedir. Bir kavramı belirli terimlerle tanımlarken, o kavram çok fazla şimdiki zamana yerleşebilir ve bir kavramın zaman içinde çalışılması olasılığını ortadan kaldıracaktır. Benzer şekilde, tanım çok belirli ve dar olduğunda, çok yerel kalma riski taşıyabilmektedir. Bu da kavrama evrensel bir açıdan bakmamıza engel oluşturmaktadır. Tanımlar genel olarak bir kavramın deneyime dayalı görünümüne odaklanırken, normatif olanla ilgili bir gerilim de söz konusudur. Bir kavramın sınırları belirlenirken kaçınılmaz şekilde değer seçimleri yapılmaktadır. Gazeteciliğin ne olduğu ve dolayısıyla gazetecinin kim olduğuna ilişkin bir tanım yapılacaksa söz konusu gerilimleri hesaba katmak gerekmektedir.

Gazeteciliği tanımlamak, bilimsel açıdan göz korkutucu bir iş olarak düşünülebilir. Çünkü kapsamı çok geniş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma gibi gazetecilik açısından belli bir dönem ele alınıyor olsa da gazeteciliğin ve gazetecinin kavramsal tanımı değişken bir yapıya sahip olmuştur. Bu durum açık olmayan birçok kavramla iç içe geçmiş olmasıyla ve kısmen de gazeteciliğin işaret ettiği deneyimsel ilişkilerin durmadan değişmeye devam eden dinamik bir yapıya sahip olmasıyla açıklanabilir.

Sonuç olarak böyle bir yaklaşım, gazeteciliğin tanımını beyhude bir çabaymış gibi düşündürmektedir. Ancak yine de bir gazetecilik ve gazeteci tanımını tartışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Gazetecilik geniş bir kavram olmasının yanı sıra aynı zamanda bir kategorik ya da türsel bir kavram işlevi de görmektedir. Gazetecilikle ilişkilendirilen bir dizi mesaj, aynı zamanda gazetecilik eylemi gibi görünen şeyler üreten bir mesaj kategorisiyle karşılaştırıldığında farklılığın vurgulanması ihtiyacı hissedilmektedir. İncelenen tarihsel dönem için de bu türden farklılıklar üzerinden bir tanımlama ihtiyacı doğmaktadır. Yani gazetecilik olan ve olmayan arasında bir ayrımın yapılarak işe başlanması gerekmektedir.

Tanımlar, doğası gereği dışlayıcı olmaktadır ve hangi etkenlerin bir kavramı oluşturup oluşturmadığını sınırlamaktadır. Bu dışlamanın önemli bir faydası, dikkatlerin anlamlı eylem ve düşünceye rehberlik edebilecek bir dizi cimri özelliğe yöneltmek ve odaklamaktır. Gazeteciliği ve gazetecinin kim olduğunu tanımlamanın yasal ve bunu takip eden etik veya ahlaki nedenleri de vardır. Örneğin gazetecilere sağlanan hukuki-yasal koruma ve ayrıcalıkların kimlere sağlanıp sağlanmadığı da tanımlamada önemli bir noktadır. Gazetecilik tanımı genişledikçe yasal çerçeve aracılığıyla korunanların sayısı da o kadar fazla olmaktadır. Gazeteciliğin tanımlanma şekli, belirli zamanlarda ve belirli yerlerde farklı sonuçlar ortaya koyabilmektedir.

Beyhude bir çaba olsun ya da olmasın gazeteciliğin tanımından gerçekten kaçınmak mümkün gözükmemektedir. Burada önemli olan nokta ise, kesin ve mutlak bir tanımın, hem incelenen tarihsel belli bir dönem hem de güncel olan için mümkün olmadığını baştan kabullenmektir. Gazeteci kimdir sorusuna verilen cevapta aslında amaç, alanla ilgili herhangi bir tanımda genellikle örtülü ve bazen de açık olan tartışmaları ortaya koyabilmektir. Tanımın kabul edilebilirliğini sağlayan ve alan üzerine yapılan çalışmalarda ilerletici olanın bu türden bir yaklaşım olduğunu kabul etmek gerekir. Böyle bir tanımlayıcı yaklaşımda, tanımın gerisindeki gerilimlere nereden ulaşıldığına bağlı olarak birçok nedenden dolayı hatalı olarak değerlendirilebilir. Örneğin özele karşı genel, özneye karşı yapı, tikel olana karşı evrensel, yerele karşı küresel ve deneysel karşı normatif arasındaki gerilimler gibi konumlanmalardan söz edilebilir. Gazeteci kimdir sorusuna bu şekilde bir tanımlamayla yaklaşmanın sunduğu katkı, tartışmalarda süregiden bu gerilimleri açığa çıkarmak ve gazetecilik çalışmaları alanının karşı karşıya olduğu bazı kavramsal sorunları vurgulamak olarak düşünülebilir. Ancak araştırma için kullanışlı bir kuramsal çerçeveye ulaşmak için, gazetecilik alanının deneysel karşılıklarına ve dönemselle bağlamını dışlamayacak geniş bir kavramsal tanım üzerinde durulabilir. Gazeteciliği oluşturan gözlenebilir olguların kapsamının belirlenmesiyle alana ilişkin akademik ilginin farklı boyutlarının da hesaba katılmasını dışlamayan bir tanım olarak tarif edilebilir. Geniş kuramsal tanımı tercih etmenin hem tarihsel hem de toplumsal bazı nedenleri vardır.

Çalışmada odaklanılan tarihsel dönemde gazetecilik mesleği belli sınırlılıklarına ve dar anlamda tarif edilebilen normatif niteliklere ve referanslara sahip değildir. Doğrudan gazetecinin kim olduğunu tanımlamaya izin veren, sınırları belirlenmiş bir hukuki çerçevenin olduğundan da söz edilemez. Özellikle belli bir döneme ilişkin gözlemlerde zaman ve mekana göre görece daha az değişmiş, belli süreklilikleri içeren, gazetecilik mesleğine rehberlik eden yerleşik yapılar ve mesleki ilişkiler üzerinden

yapılacak bir geniş kavramsal tanımlamalar daha uygun olacaktır. Böylece gazeteci kimliğinin yerleştiği maddi zemin ve toplumsal bağlam üzerinden 1930-1940 yılları arasında Türkiye'deki gazetecinin görece daha somut bir şekilde tanımlanması sağlanacaktır. Burada sunulan gazeteciliğin teorik tanımı, gazetecilik meslek pratiğine rehberlik eden yapıların, alana ilişkin teorik yaklaşımlarla olan ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Yani gazetecilik alanının tanımlanması, gazetecinin kim olduğu sorusunun cevabına götüren bir başlangıç olduğu gibi aynı zamanda alana ilişkin teorik yaklaşımların niteliğince de belirlenen bir uğraktır. Gazetecilik üzerine çalışmalar, çok disiplinli bir niteliğe sahiptir ve çalışma nesnesinin kendisi değiştiğinde veya dönüştüğünde yeni bir teorik yaklaşım kullanmaktadır. Çok disiplinlilik, gazeteciliğin ya bir dizi alan ve disiplin kapsamında çalışma nesnesi olabileceği ya da çeşitli diğer alan ve disiplinlerden bakış açılarını bütünleştiren bir alan veya disiplin içinde bir çalışma nesnesi olabileceği anlamına gelmektedir (Steensen&Ahva, 2014: 14). Son yıllarda gazeteciliğin değişen doğasına dönük yoğun akademik çaba, gazeteciliğin ne olduğuna dair temel anlayışı yeniden oluşturma, inşa etme ihtiyacına yönelmiştir. Ancak bu ihtiyaç sadece günümüz gazetecilik tartışmalarıyla sınırlı değildir. Gazeteciliğin ne olduğunu ve gazetecinin kim olduğunu tartışan belirli bir dönemi inceleyen tarihsel çalışmalar için de geçerlidir. Tarihçi Carr'ın belirttiği biçimiyle, tarihsel olguları değerlendirme anlayışı, değerlendirenin tarihin hangi noktasından ve toplumsal bağlamından baktığıyla ilişkilidir ve tarihçi ile olguları arasındaki etkileşim sürekli ve sürekli olarak da değişmektedir (Carr, 2002: 24-25). İster güncel olsun ister tarihsel, gazeteciliğin tanımlanmasına yönelik her teorik yaklaşım, yöntembilimsel ayrımlarından kaynaklanan farklı bakış açılara sahiptir. Dolayısıyla gazeteciliğin doğasına dönük teorik tutumlar, gazeteciliğin hangi bağlamda değerlendirildiğine göre tanımını da çeşitlendirmektedir. Gazetecilik ve gazetecinin tanımı, teorik yaklaşımla ilişkilendirilmektedir.

Gazetecilik, sosyal açıdan önemli haberlerin ve tartışmaların hazırlanması ve dağıtılmasıyla ilgili bir dizi inanç, biçim ve uygulamadır (Deuze, 2005). Bu daha somut bir tanıma doğru çalışmak için bir başlangıç noktasıdır. Gazeteciliği oluşturan belirli inançları, biçimleri veya uygulamaları tanımlamaz; çünkü bunlar zaman ve mekana göre muhtemelen çok az bir şekilde değişecek veya değişmiş olacaktır.

İnançların dahil edilmesi gazeteciliğin kültürel ve kurumsal boyutuna da yansımaktadır. Veya başka bir deyişle, gazetecilik işi kültürel değerleri, tutumları ve fikirleri yansıtır ve kurumsal rolleri, kuralları ve senaryoları yansıtmaktadır. Bu inançların tümü, gazetecilik hakkındaki gazetecilik söyleminde en açık şekilde ifade edilmektedir: “Gazetecilik ve gazetecilik rollerinin ‘gerçek’ bir özü yoktur; biz onlar hakkında konuştuğumuz için ve onlar hakkında konuştuğumuz için varlardır” (Hanitzsch & Vos 2017: 130). Bu inançlar aynı zamanda gazetecilik pratiğinde de örtülü olarak ve dolayısıyla ampirik olarak daha az doğrulanabilir şekilde ifade edilmektedir. Gazeteciliği inanç olarak ele alan bir yaklaşım, gazeteciliği mesleki bir ideoloji olarak kavramsallaştıran Deuze (2005) tarafından ileri sürülmüştür. Bu ideolojinin temel ilkeleri kamu hizmeti, nesnellik, özerklik, aciliyet ve etik değerlerinden söz etmektedir. Bu doğrudan gazeteciliğin bir “izm” – bir teori, doktrin, dava veya bir “inanç sistemi” olduğu fikrine işaret etmektedir (Nerone 2013: 447).

Tanıma, formların eklenmesi gazeteciliğin maddi boyutunu yansıtmaktadır. Dolayısıyla gazetecilik teknolojik, coğrafi ve ekonomik belirtiler dikkate alınarak incelenebilmektedir. Gazetecilik teknolojik özellikleri açısından geçmişe göre daha az özdeşleşse de (Deuze 2005), yine de her zaman bazı maddi unsurları içermiştir (Winston 1998). Bir gazete sayfasına, haber programına veya haber sitesine bir bakış, içeriklerin gazetecilik çalışmasının sonucu olduğuna dair güçlü ipuçları sağlamaktadır. Formlar reklam veya propaganda amacıyla kopyalanabilir veya birlikte kullanılabilirken, biçimler özellikle gazetecilik amaçlarına uygun olmaktadır.

Barnhurst ve Nerone'un (2001: 3) iddia ettiği gibi, biçim, bir ortamın toplumu ve siyasetiyle hayali ilişkisini somutlaştırmaktadır. Aynı şekilde gazetecilik, gazetecilik amacına uyacak şekilde tasarlanmış fiziksel ve coğrafi bir alanda yapılan iştir ve gazetecilik çalışmasının mal ve hizmet alışverişini içerdiği ekonomik bir ilişkinin parçası olarak yapılmaktadır. Bütün bunlar, gazeteciliğin maddi biçimler aldığı ve dolayısıyla maddi biçimlerin şekillendirdiği anlamına gelmektedir. Uygulamaların gazetecilik tanımına dahil edilmesi, işin kurumsal doğasına dair bazı şeyleri ortaya çıkarmaktadır. Gazetecilik, gazetecilerin ve başkalarının yaptıklarını gözlemleyerek incelenebilir. Yukarıdaki tartışmada da vurgulandığı gibi, pratik ve uygulamalar keyfi değildir; bunun yerine, gazeteciliğe özgü olmasa da ona çok yakın olan, genel olarak üzerinde anlaşmaya varılan roller ve kurullarla yapılandırılmıştır. Bu uygulamalar aynı zamanda organizasyonel formlar (insan ve makine emeğinin koordinasyonuna yönelik düzenlemeler) olarak da kendini göstermektedir. Örneğin editörleri, muhabirleri ve tasarımcıları içeren işbölümleri, kuruluşların kolaylaştırdığı koordineli, kolektif eylemin bir ifadesidir. Örgütlenme biçimleri son yıllarda kesinlikle değişmiştir (Vos ve Singer 2016; Mitchelstein ve Boczkowski 2009). Örgütlenmeler büyüklükleri, hiyerarşik yönelimleri ve kâr yönelimleri açısından farklılık gösterebilmektedir (Shoemaker & Vos 2009).

Mesleki sınırları da hesaba katarak düşünme gereği ortaya çıkmaktadır. Sınır çalışması, artık bir mesleğin meslek olup olmadığını soran bir özellikler yaklaşımını takip etmeyen, bunun yerine "bir meslekteki insanların onu mesleğe dönüştürmeye çalıştıkları ve dolayısıyla kendilerinin de içinde bulunduğu koşulların" ne olduğunu takip eden meslek sosyolojisine dayanmaktadır. Gieryn'in (1983) akademik bilim ile akademik olmayan entelektüel arasındaki söylemsel ayrımı incelemek için kullandığı sınır çalışması kavramının merkezinde yer alan şey, mesleki sınırların bu mücadelesi ve

dönüşümüdür. Akademik alanlar yapısal giriş engelleri nedeniyle daha katı sınırlara sahipken, gazetecilik alanının sınırları daha geçirgen olabilmektedir (Lewis 2012: 847).

Diğer taraftan Deuze, gazetecilik mesleğini bir ideoloji olarak tanımlamaktadır. Tanıma, formların eklenmesi gazeteciliğin maddi boyutunu yansıtmaktadır. Dolayısıyla gazetecilik teknolojik, coğrafi ve ekonomik belirtiler dikkate alınarak incelenebilmektedir. Gazetecilik teknolojik özellikleri açısından geçmişe göre daha az özdeşleşse de, yine de her zaman bazı maddi unsurları içermiştir (Deuze 2005). Bir gazete sayfasına, haber programına veya haber sitesine bir bakış, içeriklerin gazetecilik çalışmasının sonucu olduğuna dair güçlü ipuçları sağlamaktadır. Formlar reklam veya propaganda amacıyla kopyalanabilir veya birlikte kullanılabilirken, formlar özellikle gazetecilik amaçlarına uygun gelişmektedir.

Nerone'a göre gazetecilik, yaygın kullanımda iki anlama sahiptir. Bunlar hem habere hem de haberin bildirim disiplinine gönderme yapmaktadır. İlk kullanımında gazetecilik, haber sistemi ya da basın tarafından üretilen şeylerdir. İkinci anlamda ise gazetecilik, haberlerin doğru şekilde üretimini yöneten belirli bir normlar, standartlar ve prosedürler bütünüdür (Nerone, 2018: 23-24). İlk kullanım görece ayırım gözetmezken ikinci kullanım temelde ayırım gözetmektedir. İlkinde hemen hemen her haber gazetecilik pratiği olarak değerlendirilebilirken ikincisinde haberlerin profesyonel, sorumlu veya uzman üretimi olduğu vurgulanarak uzman, sorumlu veya profesyonel olmayan haber uygulamalarından ayrı tutulmaktadır. Aslında bu dar anlamda tanımlama, büyük ölçüde gazeteciliğin tarihsel gelişim süreciyle doğrudan ilgilidir. Burke'a göre haberler çok eskidir ve her yerde vardır. Her toplum, çevresini izlemeye duyduğu ihtiyaçtan hareketle yenilik ve olağandışı konulara karşı açıklama üreten sistemlere sahip olmuştur. Bu yüzden haberin kestirilebilir bir başlangıcı olmamasına karşın modern anlamda bir gazeteciliğin başlangıcı ve geçmişinden söz etmek mümkündür. Genel olarak üzerinde durulduğu şekliyle gazetecilik, 19. yüzyılın ikinci

yarısında ortaya çıkmış yeni bir olgudur (Burke: 2020, Nerone: 2018 Vos: 2018, Hampton&Conboy: 2014). Modernitenin gazetecilik diyerek adlandırdığı özelliklerle 18. yüzyıl basınının taşıdığı özellikler farklılık göstermiştir. Basılı haberlerin ve gazeteciliğin ilk yükselişinin Avrupa’da matbaanın icadına atfedilmesi aslında bir dereceye kadar doğru sayılabilir. Çünkü haberler, matbaanın yaygın kullanımından çok sonra bile el yazısıyla yayılmaya devam etmiştir. Haberlerin yükselişini ve modern anlamda gazeteciliğin başlangıcını hem haber toplama hem de dağıtım için gerekli bir altyapı olan posta sistemlerinin yükselişine ve güvenilir bir şekilde haber üretmeye başlayan ulus devlet benzeri yapıların (Parlamentolar, ordular vb.) yükselişine bağlamak daha doğru olmaktadır (Jeltyakov, 1972: 20-21).

Gazetecilik kelimesi 18. yüzyıl devrimlerinin ardından haber toplamayı değil siyasi tartışmayı tanımlamak için kullanılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda gazeteci de tartışmacı-müzakereci olarak tanımlanıyordu. Modern gazeteci kavramına daha yakın olan muhabir (correspondent) tanımlaması ise ulusal başkentler ve ticari merkezler gibi uzak şehirlerden haberler içeren mektuplar gönderen, bir gazeteyle esnek ilişkiye sahip bir kişiyi ifade etmekteydi. Muhabirler bu işi düzenli bir ücret karşılığında değil, bir uğraş olarak yapıyorlardı. Bu uğraşı bazen parça başı ücret karşılığında yaptıkları gibi çoğu zaman da başka çıkar beklentileri nedeniyle bedava yapıyorlardı. (Deuze, 2018: 172; Nerone: 2018: 27).

2.2.2. Gazeteciliğin Özellikleri

Türkiye’de erken Cumhuriyet dönemi olarak anlaşılan 1930’lar, gazetecilikte belli bir değişim ve dönüşüm dönemi olmuştur. O dönemdeki ilkeler hem basının gelişen doğası hem de dönemin toplumsal ve politik bağlamı tarafından şekillendirilmiştir. Dünyada 1930’lar gazeteciliği belli ortak özelliklere sahip olmuştur.

Dönemin ekonomik ve siyasi şartlarının ortaya çıkardığı bu ortak özelliklerin başında nesnellik ilkesi gelmektedir.

Nesnellik, bu dönemde, özellikle ABD’de, birçok gazete ve gazeteci için yol gösterici bir ilke haline gelmiştir. Bu ilke, gazetecilerin tarafsız kalması, kişisel önyargı veya yorumlama olmaksızın gerçekleri sunması olarak kabul edilmiştir. Nesnellik olgusu, gazetelerin genellikle belirli siyasi partilerle aynı çizgide olduğu 19. yüzyılın sonlarındaki taraflı basına bir tepki olarak gelişmiştir (Taş, 2012: 68).

Nesnellik olgusundan hareketle gelişen bir başka ilke de haber üretiminde giderek kendisini hissettiren doğruluk ve gerçekliğin sağlanmasının yapılması gereğidir. Gazetecilerin, özellikle haber merkezleri doğrulama için daha katı standartlar benimsemeye başladıkça, gerçekleri doğru bir şekilde ortaya koymaları beklenmiştir. Gerçekliğin kontrolünün sağlanması, 1930’larda gazeteler vasıtasıyla bildirilen haber içeriğindeki bilgilerin doğru ve güvenilir olduğundan emin olmaya vurgu yapmaktadır.

Haberler ile editöryal görüşler arasında net bir ayrım ortaya çıkmıştır (Williams, 2007: 10-11). Amaç, haber kapsamının daha nesnel kalmasını sağlamakken, editöryal yazıların ise yayının editörlerinin, başyazarlarının veya sahiplerinin görüşlerini yansıtabilmesini sağlamak olarak açıklanabilir. Bu ayrım, haber üretiminin nesnelliğini ve formel gazetecilik çerçevesini korumaya yardımcı olmuştur demek mümkündür.

Haber aktarımında ters piramit yapısı, 1930’larda gazeteler tarafından yaygın olarak kullanılmaya başlanan bir yöntemsel tercih olmuştur. Bu gazetecilik tarzı, bir hikayenin en önemli gerçeklerini başa yerleştirmeyi, ardından azalan önem sırasına göre destekleyici ayrıntıları takip etmeyi içermekteydi (Williams, 2007: 17). Bu yöntem, özellikle radyo ve erken dönem haber ajansları aşamasında faydalı bulunmuş ve haberlerin hızlı ve etkili bir şekilde iletilmesini sağladığı için benimsenmiştir.

1930'larda araştırmacı gazetecilik, yolsuzluğu ortaya çıkarma ve adaletsizlikleri ifşa etme aracı olarak ortaya çıkmıştır. ABD ve İngiltere'de belli gazeteciler daha önce bu türden bir gazetecilik etkinliğine yoğunlaşmışlardı. Ancak 1929 Bunalımı ve ekonomik konulardaki artan kamu bilinci, kurumsal olarak ortaya çıkan suistimal, hükümet yolsuzluğu ve toplumsal eşitsizlikler hakkında daha derinlemesine haber yapma talebini körüklemiştir (Williams, 2007: 19).

Suç, ırk ve yoksulluk gibi hassas konularla ilgili olarak özellikle haber üretiminde etik standartların korunmasına odaklanılmıştır. Günümüzün etik kuralları kadar normatif bir çerçeveye sahip olmasa da gazetecilerin gizliliğe saygı göstermeleri ve sansasyonellikten kaçınmaları beklenmiş, ancak bu beklenti her zaman sıkı bir şekilde karşılanmamıştır.

Nesnellik ve etik habercilik ideal haber özellikleri olsa da, sansasyonellik bazı yayın organlarında, özellikle de magazinlerde hala yaygın bir durum olarak görülmüştür. Bu, özellikle suç, skandal ve siyasi yolsuzluk haberlerinde geçerli olmuştur. 1930'larda ayrıca gazeteleri satmak için abartılı başlıklara güvenen sarı gazeteciliğin ya da sarı basının yankıları da görülmüştür (Taş, 2012: 48).

1930'ların gazetecileri, özellikle 1929 Bunalımı bağlamında, genellikle kamu çıkarına hizmet etme görevine sahip olarak görülmüştür. Basının, halkı eğitme, güçlüleri sorumlu tutma ve kamu söylemi için bir forum sağlama konusunda bir rol oynadığı anlayışı egemen olmuştur.

Diğer taraftan radyo, 1930'larda gazetecilik ilkelerini etkileyen baskın bir kitle iletişim aracı olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Radyo yayınları anında haber sağlayan bir niteliğe sahip olmuştur. Genellikle basılı yayınlara kıyasla daha doğrudan ve kişisel olarak görülüp değerlendirilmiştir. Bu dönemde, 1937'de yayınlanan Hindenburg

Felaketi gibi haber programlarının yükselişi görülmüş ve bu, radyonun gazetecilik hikaye anlatıcılığı üzerindeki etkisinin başlangıcını işaret etmiştir.

Bir başka üzerinde durulması gereken 1930'lar özelliği ise basın özgürlüğüdür. Basın özgürlüğü, 1930'larda gazeteciliğin temel bir ilkesi olmaya devam etmiştir ancak dünyada bazı bölgelerde baskı altında bir süreç yaşamıştır. 1930'larda, Avrupa'da faşizmin yükselişi gibi, hükümetin basın haberlerini kontrol etme veya bastırma çabalarının yükselişine tanık olunmuştur. ABD'de basın, işçi huzursuzluğu gibi konularda haber yaparken zorluklarla karşılaşmış ve basın özgürlüğü bazen ulusal güvenlik çıkarlarıyla çelişen bir konumda olmuştur. Dünyada bu ilkeler, yalnızca gelişen gazetecilik normlarıyla değil, aynı zamanda 1929 Bunalımı ve radyo gibi yeni iletişim teknolojilerinin yükselişi de dahil olmak üzere dönemin zorluklarıyla da şekillenmiştir. Bu ilkelerden bazıları bugün gelişmiş veya daha resmi hale gelmiş olsa da, birçoğu hala modern çağlardan günümüze kadar yaşamayı sürdürmektedir.

Dünyadaki gelişmelerle kıyaslandığında 1930'larda Türkiye ise, Mustafa Kemal Atatürk yönetimindeki Türkiye Cumhuriyeti'nin oturuşturulması süreciyle aynı zamana denk gelen basın ve gazetecilikte önemli gelişmeler yaşamıştır. Basının ve gazeteciliğin kurumsallaşması, gazeteciliğin ölçeğinin genişlemesi, gazeteciliğin meslekleşmesi ve sosyal haklarının gelişmesi, gazetecilerin eğitim düzeyleri ve gazetecilik açısından İstanbul ile Ankara arasındaki coğrafi bölünmeler ve hem milletvekili hem gazeteci olan bir organik aydın grubunun ortaya çıkışı, bu dönemin önemli yönlerini ve özelliklerini oluşturmuştur.

1930'larda Türkiye'de basın, devletin modern, birleşik bir ulus-devlet yaratma çabalarıyla yakından bağlantılı bir kurumsallaşma döneminden geçmiştir (Fırat, 2010: 65). Atatürk'ün reformları, basını ulusal kimliği, modernleşmeyi ve laikliği teşvik etmek için bir araç olarak kurmayı amaçlamıştır. 1931'de basını kontrol etmek için yasal bir

çerçeve oluşturan Basın Kanunu yürürlüğe girmiş; yasa, hükümetin gazete ve dergileri düzenlemesine izin vererek yayınların hükümet politikalarına uymasını ve devlete veya iktidar partisine zararlı olduğu düşünülen içerikleri yaymamasını sağlamıştır (Gürkan, 1998: 46). Bu düzenleme ayrıca devletin hükümeti veya Atatürk'ü eleştiren herhangi bir yayını kapatmasına; bu yönde faaliyet gösteren gazetecileri de meslekten uzaklaştırmaya izin vermiştir. Basın Birliği de, gazeteciler için profesyonel bir örgüt olarak kurulmuş ve gazetecilik alanını merkezi yönetimin kontrolüne sokmaya ve gazetecilik uygulamalarını standartlaştırmaya çalışmıştır (Uzun, 2010: 130).

1930'lara gelindiğinde, Türkiye'nin basını küçük ölçekli, öncelikle İstanbul ve İzmir ölçeğinde yoğunlaşan ve belli eğitilmiş dar bir kesime yönelebilen basından giderek tüm ülkeye yayılan kitle iletişim sistemine doğru evrilmeye başlamıştır. Bu, gazetelerin daha geniş bir şekilde dağıtıldığı ve gazetelerin büyük şehirlerin ötesine geçerek kırsal kesimlere de ulaştığı kritik bir dönem olmuştur. O dönemde Türkiye'deki gazetelerin çoğu, ülkenin kültürel ve entelektüel başkenti olan İstanbul'da ve yeni başkent ve siyasi merkez olan Ankara'da yoğunlaşmıştır (Şapolyo, 1969: 233). Ancak, okuryazarlık oranları iyileştikçe ve modernleşme çabaları genişledikçe, gazeteler kırsal alanlara da nüfuz etmeye başlamıştır. Telgraf ve daha sonra radyo, basılı medyayı tamamlamaya başlamış, radyo, Türkiye'de henüz emekleme aşamasındayken, sonraki on yıllarda kitle iletişimi için önemli bir araç haline gelmiştir. 1930'larda gazete tirajı önemli ölçüde artmış ve hem siyasi hem de ticari basın kuruluşları büyüme kaydetmiştir (Bali, 2002:18). Dönemin eğitim reformlarının yaygınlaştırılmasıyla okuryazarlık oranlarındaki artış bu büyümeyi kolaylaştırmıştır. Belli gazeteler, kamu söylemini şekillendirmede merkezi rol oynayan bir konuma gelmişlerdir.

1930'larda Türkiye'de gazetecilerin sosyal ve mesleki hakları, dünyanın birçok yerinde olduğu gibi, siyasi, sosyal ve ekonomik yapılardan etkilenmiştir. Gazetecilerin hakları, basın özgürlüğü sıkı bir şekilde kontrol edildiğinden rejimin otoriter yapısı

tarafından sınırlandırılmıştır. Gazeteciler, özellikle hükümet veya Atatürk hakkında eleştirel makaleler yazarken sansür ve yasal işlem tehdidi de dahil olmak üzere önemli kısıtlamalarla karşı karşıya kalmışlardır (Topuz, 1973: 153). 1931 Matbuat Kanunu, hükümete devlet politikalarını ihlal eden gazetecileri cezalandırma yetkisi vererek basına kısıtlamalar getirmiş. Rejime dönük yıkıcı olduğu düşünülen yayınlar yasaklanabildiği ve gazetecilerin hapis cezasıyla cezalandırılabilirdiği bir yasal ve toplumsal süreç yaşanmıştır. 1930'lar boyunca gazeteciler, zor ekonomik koşullar altında, düşük ücret ve asgari sosyal güvenlik korumalarıyla çalışmışlardır (ILO, 1931:8). Gazeteciliğin rolü, hükümetin müdahalesinin gazetecilik görünümünü şekillendirdiği, oldukça kontrollü olarak görülmüştür. Bu dönemde gazeteciler, sınırlı sosyal güvenlik korumalarına sahip olmuş; örgütsüz ve güçsüz oldukları için de daha iyi yaşam ve çalışma koşulları talep etme konusunda geri kalmışlardır (ILO, 1928:13).

Ülke modernleşme konusunda aşama kaydettikçe 1930'larda Türkiye'deki gazetecilerin eğitim geçmişi giderek daha önemli hale gelmiştir. Ancak meslek hala kurumsallaşma sürecini o dönemde tamamlamış değildi. Gazetecilik, Türkiye'de henüz resmi bir akademik disiplin olarak tam olarak yerleşmemiştir. Hukuk, edebiyat veya siyaset bilimi alanında üniversite derecesine sahip bazı kişiler gazeteciliğe girmiş ve eğitim konusunda belli öneriler getirilmiş olsa da, meslek henüz uzmanlaşmış eğitim programları veya okulları geliştirememiştir. Ancak, bazı gazeteciler entelektüel ve akademik geçmişlere sahip olmuştur. Galatasaray Lisesi ve Darül Fünun gibi kurumlar, basında önemli isimler olacak mezunlar yetiştirmiştir, ancak bunlar genellikle formel gazetecilik eğitiminden yoksun olmuştur (İnuğur,1988: 51-52). Yeni Cumhuriyet kadrolarının öncülük ettiği dil reformları da gazetecilik eğitimini etkilemiştir. Gazetecilerin basitleştirilmiş Türkçe dilini kullanmaları beklenmiş ve yazılarının Türkçeyi basitleştirme ve özellikle Arapça ve Farsçadan gelen yabancı etkileri ortadan

kaldırma yönündeki ulusal çabayla uyumlu olması beklenmiştir. Bu durum, gazetecilik ile ulusal dil reformu projesi arasındaki güçlü bir bağa işaret etmektedir.

Türkiye'deki gazeteciliğin coğrafyası 1930'larda, siyasi, kültürel ve entelektüel yaşamın iki ana merkezi olan İstanbul ve Ankara arasındaki bölünme ile tanımlanmıştır. Türkiye'nin ekonomik ve kültürel başkenti olan İstanbul, 1930'larda Türkiye'nin gazetecilik faaliyetlerinin çoğunun merkezi konumunda olmuştur. Hem ticari hem de siyasi olmak üzere çeşitli yayınlara ev sahipliği yapmış ve başta gazeteciler olmak üzere birçok önemli yazar ve entelektüelin birincil konumu olmuştur. Cumhuriyet, Hürriyet ve Vatan gibi gazeteler, daha kozmopolit bir havaya sahip olan İstanbul'da bulunuyordu. İstanbul ayrıca basılı medyasına yansıyan birçok entelektüel tartışmanın ve sanatsal hareketin de mekanı kabul ediliyordu. İstanbul ayrıca yabancı yayınların veya uluslararası muhabirleri olanların bulunduğu yerdi ve bu da daha küresel bir bakış açısının yayılmasına olanak sağlayan bir özellik olarak öne çıkmıştır. 1923'ten sonra Türkiye'nin yeni başkenti olarak Ankara daha politik bir odak noktasına sahip olmuş ve hükümetin merkezi olmuştur. Ankara'daki gazetecilik, CHF ile yakın bir ilişki içinde yer almış ve yayınların çoğu hükümet tarafından kontrol edilmiş veya siyasi elitlere ve bürokrasiye yönelik bir yakınlık duymuştur. Ankara'daki basın, yönetimin politik ve propaganda çabalarının merkezinde yer alırken, aynı zamanda Atatürk ve cumhuriyetçilik ideallerini teşvik etmek için tasarlanmış birçok yeni yayının da doğum yeri olmuştur (Karakuş, 2022: 8).

1930'lardaki gazeteciliğin bir diğer önemli özelliği hem milletvekili hem de gazetecilik yapan belli bir kesimin varlığıdır. Bu gazeteci grubu, hem basın alanında hem de parlamento içinde önemli roller üstlenmişlerdir. Özellikle 1930'larda tek parti rejimi altında gazetecilikle siyaset arasındaki sınırlar oldukça belirsizdir. 1930'lar boyunca birçok gazeteci aynı zamanda milletvekili olmayı başarmıştır. Gazeteciler zaman zaman parlamento ve basın arasında köprüler kurmuş; hukuki düzenin ve

toplumsal değişimin desteklenmesinde önemli işlevlere sahip olmuştur (Asker, 2017: 173).

2.2.2.1. Kurumsallaşma ve Gazeteciler

1930'lu yıllar aynı zamanda Türkiye'deki basının kurumsal bir nitelik kazandığı yıllara denk düşmektedir. Bu kurumsallaşma sürecinde iktidarın biçimlendiriciliği ağırlık kazanmış; basın ve gazetecilik faaliyetleri, iktidarın modernleşme ve uluslaşma yaklaşımları çerçevesinde şekillenmiştir. Üretilen bu basın politikasının hedeflediği şey; basın etkinliğinin, uygulanan devrim ilkelerinin halk tabanına yayılması ve benimsetilmesinde etkin bir rol alması olarak tanımlanabilir (Taş, 2012: 148). Türkiye'nin o dönemde içinde bulunduğu özel ve evrensel koşullar itibarıyla, üç farklı basına ve gazetecilik faaliyetlerine bakışın bir araya geldiği bir anlayış hakimdi demek mümkündür. Bu üç boyutu; genel olarak iktidarın gazetecilik imgeleminde propaganda amacının ağır bastığı Sovyetler Birliği'nin kurumsallaşma anlayışı; ikinci olarak korporatif ve faşist örgütlenme anlayışına dayalı Almanya örneği; ve son olarak ticari ve rekabetçi liberal anlayışın geçerli olduğu Birleşik Krallık ve ABD gibi ülkelerin anlayışını saymak mümkündür (Kocabaşoğlu, 1980: 16).

Devletin kurumsallaşma ve gazetecilik imgeleminde Almanya örneğinin, tarihsel bağlar ve İttihat Terakki'nin bıraktığı siyasi miras da hesaba katıldığında daha ağır bastığını söylemek mümkündür. Gazetecilik mesleği açısından 1930'lu yıllar, kurumsallaşma adına normatif düzenlemelerin de içerildiği bir on yıl olarak düşünölmelidir. Hemen 1930'ların başında Basın Kanunu'nun çıkarılması, Matbuat Umum Müdürlüğü mevzuatında yapılan bazı değişiklikler, Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu'nun çıkarılması, 1935 yılında Birinci Basın Kongresi'nin toplanması, Balkan Basın Birliği ve 1938'de Basın Birliği Kanunu'nun çıkarılması, kurumsallaşma çabalarında önemli dönüm noktaları olarak öne çıkmaktadır. Bu girişimler, devletin ve

dönemin iktidarının korporatif ihtiyaçlarına ve modernleşme çabalarına güç verecek biçimde gazetecilik etkinliğine rol biçilmesi yönünde olmuştur.

Basının ve gazetecilik mesleğinin kurumsallaşması adına 1925 Takrir-i Sükun Kanunu'ndan sonra 1930'ların başına kadar herhangi bir önemli gelişmeye şahit olunmamıştır. Ancak yeni Cumhuriyet rejiminin ilkeleri ve uygulamaları doğrultusunda ciddi ve hızlı bir toplumsal değişim ve dönüşüm yaşandığı gözlenmiştir. Bu köklü değişimler, gazetecilik faaliyetlerinin gelişip dönüşeceği ve iktidarın kendi lehine olacak şekilde belli bir normatif çerçeveye yerleştirileceği ortama da zemin hazırlamıştır (Gürkan, 1998: 45).

İstanbul'da 1800'lü yılların ortasından itibaren süregiden basın faaliyetleri sonucunda oluşan mesleki gazetecilik etkinliği, daha çok padişah etrafında kişisel siyasi otoritenin inisiyatifine bağlı olarak şekillenmiştir. Yeni rejimle birlikte gazetecilik mesleğinin modern hukuksal bir düzene kavuşmasında ve kurumsallaşma sürecine girmesinde adres, iktidarın yeni yönetim yeri olarak Ankara'ya kaymıştır. Hatta Ankara gazetecileri 17 Şubat 1930'da elde ettikleri izin sonucunda Türk Gazeteciler Birliği'ni kurmuşlardır (Şapolyo, 1969: 236). Bu birlik, 1935 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Görülmektedir ki gazeteciliğin Ankara'daki gelişimi, oldukça hızlı olmuştur.

1931 yılı, Türkiye'deki gazetecilik ve basın etkinlikleri açısından tüm genel seyri değiştirecek ve onu bütünlüklü, ulusal, merkezi bir siyasal işleyiş sürecine dahil edecek yasal değişikliklerin olduğu, başka bir deyişle basın ve gazetecilik alanına ilişkin kapsamlı bir kanunun çıkarıldığı bir yıl olarak değerlendirilmektedir (Fırat, 2010: 67).

1931 Matbuat Kanunu'na ilişkin Meclis'te yapılan tartışmalar bağlamında iktidar açısından basının rolü ve gazetecinin işlevi, gerek iktidar gerekse muhalefet tarafından önemli görülmüştür.

2.2.2.1.1. Matbuat Umum Müdürlüğü

Büyük Millet Meclisi'nin kurulmasının hemen ardından ülke içinde ve dışında propaganda amaçlı işlerin yürütülmesi; ulusal ve merkezi politikaların benimsenmesinde kamuoyunun oluşturulması ve yönlendirilmesi amacıyla bir genel müdürlük meydana getirilmesine karar verilmiştir. Bu yönde 7 Haziran 1920 tarihinde, 6 sayılı Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi Teşkiline Dair Kanun kabul edilmiştir (Hasdemir ve Uzun, 2010: 80). Kanun tasarısında ise müdürlüğün amacı şu şekilde ifade edilmiştir:

“Biri dışa karşı ulusun işlemlerini ve taleplerini tanıtmaya ve davamızın meşruiyetini kanıtlamaya çalışmak, diğeri de içte kamuoyunu aynı noktada birleştirmek üzere her araçtan yararlanarak sürekli bilgi verme ve doğru yolu göstermeyle meşgul olmak” (akt. İskit, 1943: 221).

Özetle Müdürlük, tasarıdaki gerekçede belirtildiği gibi, bir taraftan Avrupa ve Batı basınındaki uluslararası düzlemdeki yasal haklarını savunmak ve dünya basınının bu yönde takipçisi olarak gelişmeleri anlamaya çalışmak; diğer taraftan ülke içinde bir birlik ve kamuoyu yaratma çabasını desteklemek amacını gütmektedir.²⁰ Bu amaçlar çerçevesinde Müdürlük, Anadolu'nun farklı bölgelerinde gazetelerin yayınlanması ve bu gazetelerin içerik ve biçimlerinin takip edilmesi ile Türkiye coğrafyasını ilgilendiren konularda halkın anlayabileceği düzeyde ve basitlikte broşürlerin hazırlanması, tüm bölgeler için muhabirlerin bulundurulması, özel muhabirlerin dolaştırılması, aydınlatma heyetlerinin gönderilmesi ve bu doğrultuda okullardaki öğretmenlerden yararlanılması gibi işlerle ilgilenmesi düşünülmüştür (İskit, 1943: 221-222). Diğer taraftan Müdürlük,

²⁰ Genel Müdürlüğün içerideki temel amacı, kurtuluş mücadelesi verilen Anadolu coğrafyasında ulusal varlığı korumak ve kurtuluş için savaş veren halk kitlesini günlük olaylardan ve meydana gelen gelişmelerden haberdar etmektir. Bu amaçla İstanbul, Zonguldak, İnebolu, Antalya ve İzmit'te haber akışı için istihbarat müdürlükleri oluşturulmuş, telsiz istasyonlarından elde edilen dış haberlerin belli bölgelere telgrafla bildirilmesi yolu tutulmuştur. Ayrıca günlük gazetelerin dağıtımına yardımcı olma ve broşür, kitap yoluyla halkı aydınlatma görevleri de yüklenmiştir (Hasdemir ve Uzun, 2010: 81).

Matbuat Kanunu'nun da uygulanmasını gözetmekte ve gerekli belgelerin hazırlanıp gazetecilere verilmesi görevini de yerine getirmektedir.

1920'li yıllarda Müdürlük için telgraf ve kitap dışında başka bir yayın aracı yoktur. Matbuat Umum Müdürlüğü, bağımsız sayılabilecek bir müdürlük olarak 1929 yılına kadar görevine devam etmiştir. İdare, 1 Eylül 1929 yılında tümüyle Dışişleri Bakanlığı'na bağlı bir genel müdürlük haline getirilmiştir. Daha sonra Haziran 1931'deki bütçe kanunu ile müdürlük, tamamen kaldırılmıştır. Böylece devletin ve iktidarın basın idaresi konusunda ulusal dönemdeki birinci evresi sona ermiş, 1930'larla birlikte yeni bir aşamaya geçilmiştir. Matbuat Umum Müdürlüğü, 22 Mayıs 1933 tarihinde kabul edilen yasayla birlikte tekrardan kurulmuştur.

“Bütün gazete ve dergileri ve broşürleri ve benzer yayınları incelemek ve devleti ilgilendiren yazıları ayırarak Bakanlık makamına bildirmek ve basın mensuplarının Matbuat Kanunu'nun belirlediği nitelik ve koşullara uygun olup olmadıklarını araştırmak ve Matbuat Kanunu'nun hükümlerine göre basın hareketini izlemekten sorumlu olmak” üzere İçişleri Bakanlığında bir Matbuat Umum Müdürlüğü kurulmuştur (akt. İskit, 1943: 268).

Yasanın bu ikinci maddesinin ifade ettiği şekliyle, Matbuat Umum Müdürlüğü, sadece yurtiçindeki basın faaliyetleriyle ve Matbuat Kanunu'nun uygulanmasıyla ilgilenecek ölçüde yeniden biçimlendirilmiştir. Yeni Cumhuriyetin ilkeleriyle uyumlu bir basın ve gazetecilik uğraşının sağlanması önemli bir başlık olarak öne çıkmış, 1920'lerdeki görev tanımıyla karşılaştırıldığında, 1930'larla birlikte Müdürlük, daha içe dönük şekilde inkılap ilkeleriyle ve yeni rejimin güçlenmesiyle uygunluk taşıyacak şekilde görev yapmaya başlamıştır. 2444 sayılı Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkilat ve

Vazifelerine Dair Kanun'un²¹ birinci maddesine bakıldığında Müdürlüğün görevi şöyle tanımlanmaktadır:

“A. Gerek ülke içinde ve gerek dışındaki siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel hareketler bakımından yerli ve yabancı yayınları izlemek,

B. Ulusal basının inkılap ilkelerine, devlet siyasetine ve ulusun gereksinimlerine uygun olmasını sağlamak” (akt. Hasdemir ve Uzun, 2010: 84).

Sözü edilen yasayla birlikte Müdürlüğe belli görevler yüklenmiştir. Buna göre, Türkiye’de oluşan yeni rejimin içeriye ve dışarıya propagandasını yapmak; Matbuat Kanunu’nun uygulanmasını yönetmek; radyo, film gibi kamuoyuna yönelik iletişim araçlarını denetlemek görevleri verilmiştir. 1930’lu yılların ortasında, 2444 sayılı yasayla da görev tanımı içinde olan Basın Genel Direktörlüğü, 25 Mayıs 1935 tarihinde ilk basın kongresini toplamıştır. Bu kongrede genel olarak Matbuat Umum Müdürlüğü, gazeteciliği bir meslek olarak ele almış, gazetecilerin eğitimi, etik yönünün gelişmesi gibi yeni tartışma başlıkları sayılabilecek kimi konularda düzenlemelere yönelmiştir (Hasdemir ve Uzun, 2010: 84).

2.2.2.1.2. Anadolu Ajansı

Kuşkusuz milli mücadele esnasında kurulan Anadolu Ajansı (AA), sonraki on yıllara önemli bir gazetecilik, muhabirlik ve habercilik birikimini ve deneyimini miras bırakmıştır. Aynı şekilde AA da kendisinden önceki gazetecilik pratiğinin devrettiği birikimden fazlasıyla yararlanmışır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, henüz açılmadan 6 Nisan 1920’de kurulan AA, öncelikle Milli Mücadele’nin sesinin ulusal ve uluslararası düzlemde duyurulması ihtiyacına karşılık kurulmuştur (Topuz, 1973: 133). Milli Mücadele’nin başarıyla sonuçlanmasından sonra ise, yani Lozan Antlaşması’nın imzalanmasından sonra, AA’nın işleyiş şekli konusunda yeni arayışlar belirmiştir. Meclisteki kimi tartışmalar sonucunda AA’nın çalışmalarının hükümet ve iktidardan

²¹ 2444 sayılı kanun, 26 Mayıs 1934’te kabul edilmiş ve 1 Haziran 1934’te yürürlüğe girmiştir.

tamamıyla bağımsız olması değil, ama kendi yükümlülükleri çerçevesinde devleti sorumluluk dışı tutacak biçimde yeni bir statü oluşturulmuştur. Aynı gerekçe ve düşünceyle Cumhuriyet sonrası Merkez Bankası ve bazı devlet kurumlarının oluşturulması da benzer modele dayanmaktadır (Tekeli ve İlkin, 1977:139). Anonim Şirket formülü bu tür durumlar için düşünülmüş bir çözüm niteliğindedir.²²

1 Mart 1925'te AA, anonim şirket olarak yeniden yapılandırılmıştır. Bu yöntemle AA, özerk bir statüye kavuşmuştur. Ancak AA, özerk bir yapıya sahip gözükse de temelde hükümetle yakın ilişki içinde faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiş; ajansın çalışmaları, devlet bütçesinden karşılanmıştır. AA, başlarda Ankara dışında İstanbul ve İzmir'de örgütlenmiştir. 1920'li yılların ortasında muhabir sayısı 87 olarak belirtilmiştir. Muhabirler, yerel mülki amirin onayıyla seçilen fahri statüde muhabirler olmuşlardır (Alemdar, 2001: 140-141).

Anadolu Ajansı, 1925-1935 yılları arasında yayınlarını şu kategoriler çerçevesinde sunmuştur: Genel Siyasal Servis, Mali Servis, Spor Servisi, Balkan Servisi, Posta Servisi, Hususi Servis, Vilayet ve Radyo Servisi (Uzun ve Hasdemir, 2010: 90). Anadolu Ajansı, Latin harflerine geçiş sürecinde yeni alfabenin yerleşiklik kazanmasında önemli katkılar sunmuştur. Yeni harflerin 1929 yılından sonra kullanımına geçilirken AA daha önce bir tarihten itibaren harfleri kullanmaya ve kamuoyunu hazırlamaya başlamıştır. Daha sonra bu yönde teknik ekipman ihtiyacını da gidermiş ve bu konuda öncü olmuştur. Telgraf haberleşmesine ayrılan bütçenin her zaman az olması nedeniyle 1930'lu yılların ortasından itibaren radyo ile haber yazdırma servisini oluşturmuştur. İstanbul radyo servisi vasıtasıyla her akşam beş yüz sözcük

²² Benzer şekilde Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti de özel statüde bir örgütlenme modelini temsil etmektedir. Bu türden bir örgütlene biçimini Tekeli ve İlkin şu şekilde açıklamaktadır: “Topluma yeni bir ideoloji getirilmek istenildiği zaman, bu ideolojilerin yayılması devletin formel örgütleri ya da parti örgütü yoluyla yayılmaya çalışılmamıştır. Bunların dışında dernekler ve kurumlar kurularak bu kurumlar eliyle yayılmaya çalışılmıştır” (Tekeli ve İlkin, 1977: 97). Bu yaklaşım, daha sonraki yıllarda kurulan Türk Hukuku Kurumu, Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu gibi örgütlenmelerin model girişimini oluşturduğunu ileri sürmektedirler.

üzerinden verilen haberler o dönemki istasyon altyapısının yeterli olmamasından dolayı tüm Türkiye coğrafyasına ulaşmakta güçlük yaşanmıştır (Alemdar, 2001: 144-145).

AA, kurulduğu ilk dönemlerinde abonelerine haber satışı yaparak işleyen bir kurum olma özelliğinden ziyade devletin propaganda aracı ve yeni Cumhuriyet rejiminin uygulamalarının içeride ve dışarıdaki duyurucusu işlevi görmüştür demek mümkündür. AA, 1930'ların ikinci yarısından itibaren ulusal ve uluslararası haber üretiminde belli bir seviyeye ve dinamizme ulaşmıştır. Ama buna rağmen gazetelerin muhabirler üzerinden sağladığı haber ağı, ülkenin o dönemde önde gelen sistemi olarak kabul edilmiştir. AA'nın etkisi, radyonun etkisini artırmasıyla beraber güç kazanmıştır (Kocabaşoğlu, 1980: 97). Bunu da 1940'ların başı olarak tarif etmek mümkündür. Bu dönemde gazetelerin haberi işleyişi ve yorumcu katkısı daha ön plandadır.

2.2.2.1.3. Radyo

Yeni Cumhuriyet'in hedeflerinden birisi olarak sayılabilecek ulus inşası sürecinin en önemli iletişim araçlarından birisi de radyodur. Daha önce Cumhuriyet yönetiminin ekonomi tutumunun özel girişimcilikten yana olduğu ama 1920'lerin sonundaki dünya konjonktürüyle birlikte devletçi himayeci bir modelin benimsenmek zorunda kalındığı belirtilmişti. 1931 öncesi dönemde kapitalist birikimin özel sektör vasıtasıyla desteklenmesi yolu benimsenmiştir. Bu yöntemin özelliği de devletin iktisadi girişimleri, imtiyazlı özel şirketlerin işletmesini içermektedir. İşte radyonun Türkiye coğrafyasındaki serüveni de özel girişim modelinin desteklenmesi yoluyla başlamış ve 1930'ların ortasından itibaren doğrudan devlet işletmesi gibi yeniden yapılandırılmıştır. Kuruluşu, 6 Ocak 1926 yılından itibaren gerçekleştirilen Telsiz Telefon Türk Anonim Şirketi'nin (TTTAŞ) kurucuları ve ortaklık yapısı şu şekildedir: İş Bankası adına Celal Bayar, Anadolu ajansı adına Siirt milletvekili Mahmut Soydan, Gümüşhane milletvekili Cemal Hüsnü Taray ve ticaret erbabı Sedat Nuri İleri'dir. Merkez olarak Ankara'yı

belirleyen şirketin sermayesinin ise yüzde 40'ı İş Bankası'na; yüzde 30'u AA'ya; yüzde 30'u Falih Rıfık Atay, Cemal Hüsnü Taray ve Sedat Nuri İleri'ye aittir (Kocabaşoğlu, 1980: 12-15). TTTAŞ'nin İstanbul'daki ilk deneme yayını Mart 1927 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bu yayımla halka radyo üzerinden müzik yayını yapılmıştır. Programlı ve düzenli yayına ancak Mayıs 1927'de geçilmiştir.

Kocabaşoğlu'na göre, Türkiye'de radyo girişiminin 1930'lardaki genel belirleyenin dünyada öne çıkan, radyo yayıncılığına hakim olan üç tip radyoculuk anlayış olduğundan söz etmektedir. Bunlardan birincisi, Batı'nın eğlenceye dayalı burjuva tipi radyoculuk anlayışıdır. İkincisi, halkı eğitme ve aydınlatmaya dayalı Sovyet tipi radyoculuk anlayışıdır. Üçüncüsü ise, özellikle 1930'larda belirgin şekilde etkinliği artan Nazi Almanyası'ndaki Goebbels'in propagandaya dayalı faşist radyoculuk anlayışıdır. Türkiye'deki radyoculuk anlayışında bu üç tip yayıncılığın da etkisinin olduğu belirtilmektedir. 1930'larda radyoya "öğretmen" ve "terbiyeci" nitelikleri atfedilmiştir (Kocabaşoğlu, 1980: 78).

Kocabaşoğlu'na göre, radyo yayın hayatına başladığı andan itibaren gazetelerden yeterli ilgiyi görememiştir. Gazetelerin radyo karşısındaki tavrını şöyle aktarmaktadır: "O zamanki adıyla "Tayyare Piyangosu"na ilişkin haberler radyoya ilişkin haberlerden yüzlerce kez daha çok yer almıştır gazetelerde." Kocabaşoğlu ayrıca İngiltere ve ABD'de de gazetelerin radyoya karşı benzer tutumları sergilediğini de eklemektedir (Kocabaşoğlu, 1980: 30). Gazeteler ve gazetecilerin radyo ile kurdukları ilişkinin iki eksen üzerine oturduğu söylenebilir. Birincisi, radyoların özellikle İngiltere ve ABD'de olduğu gibi ticari girişim olarak ortaya çıkması ve bundan dolayı gazetelerin radyoyu, gelirlerini kaybetmelerine yol açacak bir rekabet unsuru olarak değerlendirmeleridir. İkincisi, radyonun haberleri kısa sürede ve neredeyse anlık paylaşması özelliğinden dolayı yazılı basının "Dördüncü Kuvvet" olma tekeli radyolara kaptırabileceği endişesi olarak söylemek mümkündür.

Gazeteler ile radyo arasındaki ilişkiyi, radyodaki haber içerikli yayınların çoğunluğunun AA kaynaklı olmasından dolayı ters yönlü bir ilişki olarak açıklamak mümkündür. Yani gazeteler ve gazeteciler radyoyu bir haber kaynağı olarak değil, kendilerini radyoya haber akışı sağlayabilecek bir kaynak olarak düşünmüşlerdir. Bu durumu da iki şeyle açıklamak mümkündür. 1930'larda radyo için haber beslemesi sağlayan AA'nın doğrudan devletin ve iktidarın resmi ideolojisiyle uyumlu ve belli oranda süzgeçten geçirilmiş haberlerle süreci işletmesini başta sayarsak, gazeteler daha güçlü haber geleneği ve eleştirel, yorumcu tutumuyla ön plandadır denilebilir.²³ Gazetelerin haberleri radyoya göre daha açıklayıcı bir biçim içinde sunulmaktadır. Radyo daha çok aktarıcı ve iktidar politikalarıyla ters düşmeyen bir biçim benimsemiştir. Bunlara ek olarak yayıncılık kapsamı ve ulaştığı dinler kitle o dönem için oldukça sınırlı düzeydedir.

İkinci nedene gelince onu da daha önce söylendiği gibi aradaki rekabetçi tutuma bağlamak mümkündür. Sonuç olarak gazetelerin radyoyu neden önemsizleştirdiğini bu tutumda aramak gerekmektedir. Gazeteler kendilerini haber konusunda radyo karşısında asli unsur olarak konumlandırma eğilimi taşımışlardır.

2.2.2.2. Gazeteciliğin Kapsamı

1930'larda gazeteciliğin kapsamı, dönemin teknolojik ilerlemeleri, kitle iletişim araçlarının yükselişi ve 1929 Bunalımı'nın sosyo-politik bağlamı gibi çeşitli etkenler tarafından şekillendirilmiştir. 1930'ları, haberlerin nasıl tüketildiği konusunda bir geçiş dönemi olarak tarif etmek mümkündür. Basılı medya (özellikle gazeteler) başatlığını korurken, radyo haberleri kitlelere yaymada yeni ve güçlü bir güç olarak ortaya çıkmıştır (Conboy, 2008: 189). Dünyada ve Türkiye'de gazeteciliğin ölçeği, belli

²³ Kocabaşoğlu, radyonun AA ile olan ilişkisini ve haberlerin verilme biçimini şu şekilde belirtmektedir: "Radyo haber bültenlerinin tek kaynağı Devletin resmi organı olan Anadolu Ajansı idi. Aslında basına haber sağlamakla görevli olan ve gazetelerin haber diline göre yayın yapan AA'nın bültenlerinin hiçbir değişikliğe uğramadan radyo mikrofonlarından yayımlandığını rahatlıkla söyleyebiliriz." Kocabaşoğlu ayrıca bu biçimin 1960'lara kadar bu şekilde devam ettiğini belirtmektedir (Kocabaşoğlu, 1980: 97).

etkenlerin bir sonucu olarak önemli ölçüde genişlemiştir. Kitle iletişim araçları hızla yaygınlaşmış, gazete, dergi ve haber ajanslarının sayısı giderek artış göstermiştir (Basın Genel Direktörlüğü, 1935: 52-85). Sansasyonel habercilik ve popüler gazetecilik eğilimleri, başta ABD olmak üzere belli Avrupa ülkelerinde de yaygınlık kazanmaya başlamıştır (Taş, 2012: 49). Ancak tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de iktidarın kısıtlayıcı ve gazeteler üzerinde baskı oluşturan tutumundan dolayı gazetecilik alanı kendi doğasına uygun biçimde gelişme gösterememiş, daha çok iktidarın çizdiği çerçevenin sınırları içinde etkinlik göstermiştir. Bu da Türkiye’de 1930’lardaki gazeteciliğin ölçeğini ve kitlelere ulaşma biçimini iktidarın siyasi ve toplumsal amaçları doğrultusunda güdülemiştir.

Gazeteler 1930’lu yıllar boyunca hala haber için birincil medya ve iletişim aracı olmuş ve büyük günlük gazeteler Amerikan ve Avrupa gazeteciliğinin temelini oluşturmuştur. New York, Chicago ve Londra gibi büyük şehirler, ulusal ve uluslararası sürümleri olan The New York Times, The Chicago Tribune ve The London Times gibi birden fazla büyük gazeteye sahip olmuştur. Daha küçük bölgesel ve yerel gazeteler de topluluklarında önemli roller oynamıştır (Basın Genel Direktörlüğü, 1935: 16).

Radyo'nun kitle iletişim aracı olarak büyümesi, gazeteciliğin ölçeğini önemli ölçüde genişleten bir unsur olmuştur. ABD'deki National Broadcasting Corporation (NBC) ve Columbia Broadcasting System (CBS) gibi radyo istasyonları, 1929 Bunalımı ve Avrupa'da faşizmin yükselişi gibi olaylar hakkında düzenli güncellemeler de dahil olmak üzere günlük haber yayınları sunmaya başlamıştır (Lott, 2009: 277; Tokgöz, 2000: 29). Haber ajanslarının ve haber servislerinin, 1930'larda gazeteciliğin ölçeğini genişletmede merkezi bir role sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Associated Press (AP), United Press International (UPI) ve Reuters gibi ajanslar, ulusal ve küresel ölçekte haber sağlamada çok önemli hale gelmiş, haberleri gazetelere, radyo

istasyonlarına ve daha sonra televizyon istasyonlarına dağıtarak haberlerin daha geniş kitlelere hızla ulaşmasını sağlamıştır (Şahin, 2012: 118).

1930'larda, özellikle ABD'de New York gibi büyük şehirlerde, tabloid gazeteler büyümeye başlamıştır. Genellikle suç, skandal ve insani ilgi hikayelerine odaklanan sansasyonel habercilik, bu yayınların ayırt edici özelliği haline gelmiştir. Tabloidler daha önce de yayın hayatında var olmuş olsa da, 1930'ların ekonomik iklimi ve daha ucuz, seri üretim gazetelerin yükselişi, bu yayınların daha geniş bir kitleye ulaşmasını sağlamıştır. Tabloidlerin büyümesi kısmen, 1929 Bunalımı sırasında birçok gazetenin içinde bulunduğu mali sıkıntıyı telafi etmek için daha fazla okuyucu çekme arzusundan da kaynaklanmıştır (Taş, 2012: 48). Bu, daha fazla satış yapabilmek için gazetelerde sansasyonel başlıklar, korkunç hikayeler ve hatta resimlerin kullanılmasına yol açmıştır. 1930'larda, özellikle faşist rejimler altındaki Almanya ve İtalya gibi ülkelerde, totaliter hükümetlerin yükselişi, basın özgürlüğünü sınırlamayı ve medya kuruluşlarının iktidardakilerin ideolojilerini iletmesini sağlamayı amaçlamıştır. Bu ülkelerde, gazeteciliğin ölçeği büyük ölçüde kısıtlı kalmış; sansür ve propaganda haberlere hakim olmuştur. ABD gibi ülkelerin hükümetleri doğrudan sansür uygulamamış gözükse de 1929 Bunalımı sırasında ve daha sonra II. Dünya Savaşı sırasında gazeteciler üzerinde önemli baskılar oluşmuştur. Ayrıca işçi sınıfının huzursuzluğu ve ekonomik politikalar gibi hassas konularda haber yapmada basının rolü konusunda tartışmalar yaşanmıştır.

2.2.2.2.1. Ölçek

1930'lar Türkiye'sinde gazetecilik, büyük ölçüde tek parti yönetimi altında, maddi olanaklardan yoksun bir ülkenin sınırlı imkanları dahilinde gelişme göstermiştir. Bu dönemde devlet ve iktidar cephesinin beklediği şey, gazetecilerin hükümetin politikalarıyla genellikle uyumlu olması ve iktidara karşı eleştirel tutum almamasıdır. Devlet bu anlamda gazetecilik alanını hem ekonomik hem de siyasi açıdan çok fazla

belirleyen bir aktör haline gelmiştir. Gazetecilik alanını ulusal modernleşme, devlet inşası ve yeni cumhuriyetin ideallerini teşvik etme aracı olarak kullanmıştır. Dünya genelinde birçok ülkede gazetecilik pratiği, endüstrileşmiş ve kimi yerlerde tekelleşmiş büyük ölçekli yapılara doğru evrilirken Türkiye’de gazetecilik alanının maddi zeminini oluşturan burjuvazinin ve sanayileşmenin gelişmesi tam olarak gerçekleşmediği için Batı ile aradaki farkı kapatmak adına devreye devletçi uygulamalar girmiştir. Devletçilik ilkesiyle başta Türkiye’deki nesnel ekonomik durumun olumsuzluklarının giderilmesine ve Batı ülkelerinin gelişmişlik düzeyinin hızlıca yakalanmasına çaba gösterilmiştir. Bu anlamda gazetecilik alanı da devletçilik uygulamalarının, yani kamusal kaynaklarla özel teşebbüs yaratma girişiminin, yörüngesinde bir gelişme göstermiştir (Gülalp, 1993: 28; Tekeli ve İlkin, 1977: 164-165).

1930’lar, Cumhuriyet, Milliyet, Akşam ve Tan gibi 1920’lerde kendini ispat etmiş yayınların önemli roller oynadığı günlük gazetelerin yavaş da olsa büyüme gösterdiği bir dönem olmuştur (Şapolyo, 1969: 241). Gazetelerin okuyucu kitlesi sınırlı düzeyde kalmıştır, çünkü Türkiye’de okuryazarlık oranları 1930’larda, özellikle kırsal alanlarda çok yüksek seviyelerde olmamıştır. Bu da, gazetelerin genel olarak daha düşük tirajlara sahip olduğu ve esas olarak kentli elitler ve aydınlar tarafından sınırlı olarak tüketildiği anlamına geliyordu. Harf Devriminden sonra 1930’lu yılların başında gazete satış oranları şu şekilde seyretmiştir:

Harf Devriminden Sonra Gazete Tirajları

Gazete	1928	1931	1931	1932
Cumhuriyet	8000	14000	14375	20000
Hakimiyet-i Milliye(Ulus)			5500	25000
Akşam	1400	13000	12900	20000
Son Posta	2300	9125	9125	5000
Vakit	4200	6125	6125	10000
Milliyet	7200	8000	8375	15000
Yarın			6000	15000

Kaynak: Bali, R. N. (2002). Tek Parti Döneminde Gazete Tirajları. *Tarih ve Toplum*, 221, 18–19.

1930'larda gazeteciler karmaşık bir rol oynamışlardır. Gazetecilerin belli bir kesimi yeni lider kadroların modernleşme vizyonunu desteklerken, bazıları, özellikle cumhuriyetin ilk yıllarında, rejimin otoriter eğilimlerini daha fazla eleştirme yolunu tutmuştur (Çavdar, 2007: 303). Bu dönemde muhalif gazetecilik, sıklıkla sert tepkilerle karşılaşmış ve birçok gazeteci hapis veya ağır cezalarla karşı karşıya kalmıştır.²⁴ 1930'larda ayrıca, özellikle tarz ve siyasi söylem açısından, Batı'nın Türkiye gazeteciliği üzerinde belli ölçüde etki ettiği görülmüştür. Gazeteciler, Avrupa'daki habercilik ve gazete tasarımı modellerinden ilham almışlar, ancak bu etkiler Türkiye'deki ulusal ve siyasi ideolojilerin belirleyiciliğinde daha çok fikir ve yorum gazeteciliğinin öne çıkmasına yol açmıştır.

Savaştan yeni çıkmış bir ülke olarak Türkiye, ek olarak 1929 Bunalımının da etkisinde kalmış ve devletçilik ilkesini hayata geçirmek zorunda kalmıştır. Zayıf bir burjuvazi ve ağırlıklı köylü tarım toplumundan oluşan demografik yapı, Batılı biçimde büyük ölçekli bir gazetecilik çalışmasına izin vermemiştir. Gazeteler genel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki benzer şekilde düşük ölçekli ortaklık

²⁴ 1930'ların hemen başında gazeteler iki grupta toplanabilir: Cumhuriyet Halk Fırkası'nı (CHF) destekleyen Cumhuriyet, İnkılap, Akşam ve Hakimiyet-i Milliye ile Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı (SCF) destekleyen Yarın ve Son Posta Gazeteleri (Çavdar, 2007: 304).

yapılarıyla faaliyetlerini sürdürmeye devam etmişlerdir (Yalman, 2018: 128). Gazetecilik mesleği, hem normatif olarak tam tanınmamış hem de kurumsallaşamamış olduğu için gazetelerin üretim ağının son zinciri sayılan gazetenin dağıtım ve okura ulaştırılması konusu çok sınırlı düzeyde kalmıştır. 1928 yılında Latin harflerine geçişle başlayan süreç, gazeteleri kısa vadede ölçek açısından olumsuz bir duruma sokmuş olsa da uzun vadede okuma yazma oranının hızla yükselmesi ve gazetelere olan talebin artmasıyla gazetelerin ölçekleri genişlemeye başlamıştır. 1930'larda özellikle Ankara gazeteciliğinin yoğun olarak fikir ve siyasi gazeteciliğe ağırlık vermesinden dolayı formel anlamda haber üretimine ve tüketimine dönük kitlesel talep oluşmamıştır.

1930'ların başından itibaren devletçilik ve devlet yardımlarının belirleyici etkisi altında önemli miktarda gazete ve gazeteci, iktidarın siyasi ve ideolojik hedeflerine uyumlu bir gazetecilik çalışmasına yönelmiştir. Bunun temel sebeplerinden bir tanesi de, matbaacılık faaliyetinden kağıt kullanımına; satış oranlarını artırabilmekten resmi ilanlardan pay almaya; gazetelerin her yönden devlet yardımlarından yararlanmanın imkanlarını yaratmaya çalışmasıdır. Çünkü oldukça düşük ölçekli bir yapıya sahip olan gazetelerin hayatını sürdürebilmesi, bir noktadan itibaren devlet yardımlarından düzenli şekilde yararlanabilmesine bağlı olmuştur (Yalman, 2018: 129). Dolayısıyla Cumhuriyet, Milliyet ve Akşam gibi İstanbul gazeteleri, iktidarla dengeli bir ilişki kurarak istikrarlı bir şekilde ölçeklerini şartlara göre büyütmüş ve satış oranları ile ilan gelirleri yüksek olan gazeteler sınıfına dahil olmuşlardır (Köktener, 2002; Kavaklı, 2005).

Yusuf Ziya Ortaç, 1930'lu yıllardan önce de gazete ortaklıklarının ana unsurunu öncelikle sermayenin temini, ardından gazetede yazacak kadroların biraraya getirilmesi oluşturmaktadır diye söz etmektedir. Gazetede yer alacak kadroların bir araya getirilmesi ve onlardan yazı için söz alınması, gazete çıkarılması için gereken maddi zeminin öncelikle oluşturulmasını gerektirmektedir. Bizim Yokuş isimli kitabında

gazetecilik anılarını anlatırken Ali Naci Karacan'ın günlük bir gazete çıkarma sürecini şu şekilde aktarmaktadır: “Günlük bir gazete çıkaracaktı Ali Naci: Akşam'daki Falih Rıfkı, Necmettin Sadak, Kazım Şinasi ortaklığından ayrılmıştı, hissesini satarak... İkdam'ı ve İkdam Matbaası'nın ikinci, üçüncü katlarını, rotatifini kiralamıştı.” Yusuf Ziya Ortaç'a göre 1930'larda günlük gazeteler, anılarını yazdığı 1960'lı yıllar kadar devleşmemiştir ama dev olmasalar da onun için birer dev yavrusuydular. Ortaç, bir gazete için en önce şeyin para, yani sermaye; sonrasında sırasıyla dizgi, baskı, kağıt ve kadro olduğunu dile getirmektedir (Ortaç, 1969: 147).

Sonuç olarak, 1930'larda Türkiye'deki gazeteciliğin ölçeği, iktidarın basından talepleri, siyasi kısıtlamalar, devlet kontrolü ve Türkiye Cumhuriyeti'nin gelişen dinamikleri gibi parametreler tarafından şekillendirilmiştir. Gazetecilik ölçeği bu faktörler nedeniyle bir ölçüde kısıtlanmış, gazeteler genel olarak daha küçük, daha eğitilmiş bir kitleye hizmet ederken, devlet üretilen içerik üzerinde sıkı bir denetim sürdürmüş ve gazetelerin ölçeklerini dolaylı yoldan belirleyen bir düzenleyici özne konumunda olmuştur.

2.2.2.3. Gazetecilerin Ekonomik Statüsü ve Sosyal Hakları

1930'larda gazetecilerin ücretleri ve sosyal hakları, pozisyonlarına, buldukları yere ve çalıştıkları basın organına göre değişim göstermiştir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki gazeteciler, büyük ölçüde 1929 Bunalımının ekonomik baskıları ve örgütlü emeğin yükselişi nedeniyle ücret ve çalışma koşulları açısından bazı iyileştirmeler görmeye başlamışlardır. Ancak birçok gazeteci ücretler, iş güvencesi ve mesleki haklarının tanınması ile ilgili önemli zorluklarla karşı karşıya kalmıştır (Artus, 1929: 128). 1929 Bunalımı, gazetecilerin ücretleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Gazete tirajı azaldıkça ve reklam gelirleri düştükçe, birçok gazete ciddi mali zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Birçok gazetecinin maaşları düşük düzeylerde

seyretmiş ve iş güvencesi genellikle ya hiç olmamış ya da tam kapsayıcı olmamıştır. Bazı durumlarda gazetecilere düşük ücret ödenmiş ya da hiç ödenmemiştir. Haber merkezleri personel azaltımına gitmiş ve serbest olarak gazetecilik yapanların istikrarlı bir iş bulması ve çalışma göstermesi zorlaşmıştır (Artus, 1929: 133).

Yayın ve basın organındaki pozisyona göre değişiklik gösterse de, 1930'ların başlarında büyük bir kent gazetesinde çalışan bir gazeteci yılda yaklaşık 1200 ila 2500 Dolar maaş alabilecek düzeyde olmuştur. Bu da mütevazı bir geçim sağlamak için yeterli kabul edilmiştir ancak çoğu zaman bu seviyelerin üzerine çıkamamıştır. Aynı zamanda, daha küçük yerel ve bölgesel gazeteler önemli ölçüde daha az ücret ödeme imkanına sahip olmuş ve işe yeni başlayan bazı genç muhabirler yılda 1000 dolardan az kazanmıştır (Artus, 1929: 137).

Ayrıca kıdem ve uzmanlığa bağlı olarak ödenen ücretlerde önemli bir eşitsizliğin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle İstanbul'daki büyük gazetelerdeki kıdemli muhabirler,²⁵ köşe yazarları ve başyazarlar daha yüksek maaşlar almışlardır, ancak bu maaşlar o dönemki düzeyde diğer meslek gruplarıyla kıyaslandığında hala düşük sayılmıştır. Haber ajansları için çalışan muhabirler de daha küçük, yerel gazetelerde çalışanlardan biraz daha yüksek kazanç elde etmişlerdir. Serbest çalışanlar ve işe yeni başlayan gazeteciler genellikle istikrarsız ve güvencesiz ücret rejimiyle başa çıkmak zorunda kalmışlardır (Otmanbölük, 1986: 25). Birçok serbest çalışan, bazen

²⁵ İstanbul, sayı açısından en çok muhabir istihdam eden ve gazete içi işbölümünde çok sayıda muhabire yer veren bir kent olmuştur. Otmanbölük, uzun yıllar gazeteci olarak çalışmış Niyazi Ahmet Banoğlu ile yaptığı görüşmede muhabir kadrolarını şöyle belirtmiştir: “Muhabirler, Beyoğlu, polis, adliye, iktisat, denizyollarıyla ilgili haberlerden de sorumlu olan bir serbest muhabir ve bir spor muhabiri, bir fotoğrafçı, bir musahhih, bir gece sekreteri, bir yazı işleri müdürü ve Ankara’da da bir muhabir.” (Otmanbölük, 1986: 17-18). Gazeteciliğin en hareketli alanı muhabirlik çalışmasıdır. Haber toplamak için sahada devamlı oradan oraya koşturan muhabir farklı olaylarla karşılaşma potansiyeline sahiptir. Sahadan edinilen deneyim, gazetecilik pratiğinin özelliklerinin biçimlenmesinde önemli rol oynamaktadır. İstanbul'daki muhabirler için haber toplama süreci, Ankara'dakilere kıyasla daha dinamik ve çok yönlü olabilmektedir. İstanbul muhabirliğinde örneğin sadece Beyoğlu bölgesine bakan ve sahadan devamlı haber akışı sağlayan bir muhabirlik statüsü mevcuttur. Formel gazeteciliğin temelini oluşturan da bu muhabirler üzerinden akan haber çeşitliliğinin gazete içeriğinde baskın şekilde yer almasıyla açıklanabilir.

geçimini sağlamakta zorlanarak birden fazla gazetede çalışmak ve oralara haber üretmek durumunda kalmıştır. Özellikle yerleşik bir üne sahip olmayan serbest gazetecilere genellikle makale veya iş başına ödeme yapılmış; bu da sektörün daha güvencesiz pozisyonlarında olanlar için gelir istikrarsızlığı anlamına gelmiştir.

1929 Bunalımı'nın yarattığı olumsuz iklim, Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde 1930'larda birçok işkolunda önemli işçi isyanlarının yaşandığı bir dönem olmuştur ve gazetecilik işkolu da bir istisna olmamıştır. Gazeteciler, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde, kötü çalışma koşullarına, düşük ücretlere ve iş güvencesizliğine yanıt olarak örgütlenmeye başlamışlardır. Örneğin 1933'te kurulan The NewsGuild, ABD'deki gazeteciler için en önemli işçi sendikası olarak görülmüştür. 1929 Bunalımı esnasında birçok gazete muhabirinin karşılaştığı kötü çalışma koşulları ve düşük ücretlere yanıt olarak kurulmuştur. Sendika, gazeteciler için daha yüksek ücret, daha iyi iş güvenliği ve çalışma koşulları sağlamanın yanı sıra mesleki statülerini iyileştirmeyi amaçlamıştır (ILO, 1931). Türkiye'de ise küçük meslek grupları halinde ortaya çıkan örgütlenmeler dışında güçlü bir örgütsel yapı ve gazeteci sendikası, II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar oluşmamıştır (İstanbul Gazeteciler Sendikası, 1957). 1930'lu yıllar boyunca gazetecilerin büyük bir çoğunluğu iş güvencesiz, istikrarsız ve sosyal haklar konusunda hukuki düzenlemelerden uzak bir ortamda gazetecilik etkinliklerini sürdürmüşlerdir.

2.2.2.3.1. Ücret Düzeyleri

Gazetecilik alanındaki işçi hareketleri 1930'larda görece yeni yeni gelişmekteydi ve özellikle büyük gazetelerde olmak üzere büyük haber merkezlerindeki işçilerin sendikalaşmak için önemli çabaları olmuştur. 1934'te New York Times'daki ve diğer gazetelerdeki grevler gibi grevler, o zamanın daha geniş işçi hareketlerinin bir parçası olmuştur. Bu grevler daha iyi ücretler, iyileştirilmiş çalışma koşulları ve gazetecilerin

profesyonel çalışanlar olarak haklarının tanınması talepleriyle gerçekleştirilmiştir. ILO'nun gazeteciler üzerine yaptığı araştırmalara göre, 1930'larda çoğu gazetecinin sağlık sigortasına veya emeklilik hakkına erişimi yoktu, çünkü bu türden sosyal haklar, diğer işkolları için bile yaygın durumda değildi. Bu tür hakların olmaması, özellikle aileleri olanlar veya zor sağlık koşulları altında olan gazeteciler için hayatı zorlaştırmış (ILO, 1931). Bu sosyal güvenlik ağlarının eksikliği, özellikle yaşlandıkça veya kariyerlerinde bazı aksamalarla karşılaştıklarında gazetecilerin ekonomik açıdan kırılganlığını artırmıştır.

1930'lar, özellikle Avrupa'da faşist rejimlerin yükselişi ve ABD'de medya patronlarının artan siyasi gücüyle birlikte, basın ve dolayısıyla gazeteciliğin hem bağımsız kalabilme ve yayın üretebilme potansiyeli; hem de ücret düzeylerinin yükseltilmesine yönelik talep gücü zayıflamıştır. Gazeteciler, 1929 Bunalımı'nın ardından mali baskılarla giderek kötüleşen düşük ücretler, zayıf iş güvencesi ve zor çalışma koşullarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Gazetede hiyerarşi dikkate alındığında özellikle genç muhabirler başta olmak üzere formel gazetecilik anlamında çalışma eğilimi olan birçok gazeteci, yetersiz ücret almış ve uzun saatler çalışmak zorunda bırakılmıştır (Artus, 1929: 132).

Gazeteciler 1930'larda genellikle mesleki tanınmadan yoksun oldukları için ve çalışmalarının sosyal statüsü diğer mesleklere kıyasla daha düşük olduğu için sendikal örgütlenmeye dönük girişimlerde bulunmuşlardır. İşçi örgütlenmesi ve sendika çabaları gazeteciliğin kurumsal yapısını değiştiren en önemli etkenlerden birisi olmuştur. Bu dönemde girişilen çabalar, Türkiye de dahil olmak üzere birçok ülkede 20. yüzyılın ikinci yarısında kazanılmış olan iyileştirilmiş ücret düzeyleri için zemin oluşturmuştur.

Türkiye'de 1930'larda genç yaşta işe başlayan Niyazi Acun, Yüksek İktisat mezunudur ve 1930 yılında on sekiz yaşında İş Bankası sermayesiyle çıkan Milliyet

Gazetesi'nde işe başlamıştır. İşe girdiğinde gazetede istihbarat şefi Sait Kesler'in kendisine söylediği sözü şöyle anımsatmaktadır:

“Gazetecilik sefalet mesleğidir. Ne kadar erken ayrılırsan, istikbalini o kadar çabuk kazanır ve sağlama alırsın. ...Gerçekten çeyrek asır öncesine gelinceye kadar, Babıali'nin büyük çoğunluğu için bu teşhis doğrudur. Üçüncü sınıf otellerin tavan arasında, matbaalardaki patlak bobin kağıtları üzerinde, hatta parklardaki kanepelerde geceleleyen gazetecilerden hala bahsedilir” (akt. Otmanbölük, 1986: 10-11).

Niyazi Acun gazetecilik mesleğine o zamanki değerle 25 lira ücretle başlamıştır. Daha sonra üç katı bir ücretle 75 liraya Yarın Gazetesi'nde işe başlamıştır. Gazeteciler için 1930'lu yıllar, gelir ve kadro garantisi olmayan bir mesleki görünüm arz etmekteydi. Acun, genç bir gazeteci olarak 1930'ların başında başladığı Yarın Gazetesi, bir iki ay sonra kapatılınca işsiz kalmıştır. Bir süre Zeki Kemal Bakiçelebioğlu ile Büyük Gazete'yi çıkarıp sonrasında da Son Posta Gazetesi ve onun ardından da Zaman Gazetesi'ne geçiş yapmış bir gazetecidir.

1930'lu yılların başında gazeteciliğe başlayan bir başka kişi de Niyazi Ahmet Banoğlu'dur. Banoğlu, o dönemdeki gazetecilik mesleğinin sosyal statüsü hakkında uç bir örneği anılarında şöyle dile getirmektedir:

“Eski yazarlardan çoğu, ömür boyu sıkıntı ve mahrumiyet içinde yaşadılar. Çünkü, Babıali'nin cimri patronlarından para alabilmek pek kolay değildi. Üstelik, iş garantisi yoktu.

Bu çileli kalem sahiplerinden biri Ahmet Kemal'dir. Çok kültürlü olan Ahmet Kemal, çeşitli gazetelerde 'Çulsuz Adam' imzasıyla yazılar yazardı. Son zamanlarında Haber Gazetesi'nde çalışıyor, yazı başına 1 lira alıyordu. Bu 1 lirayı da akşamları içkiye yatırıyor, meze olarak sadece tek istavrit yiyebiliyordu.

Kemal Ahmet, Siyami isimli bir başka gazeteciyle Gülhane Parkında gecelerdi” (akt. Otmanbölük, 1986: 25).

Görüldüğü gibi Avrupa ve ABD'de giderek gelişmeye başlayan gazeteci mücadelesi ve sendikalaşma, her türlü olumsuz koşula rağmen en azından sonraki yıllar için bir kazanım zemini oluşturmuştur. Türkiye'nin yeni savaştan çıkmış bir ülke olması, zayıf bir burjuva sınıfına sahip olması, tarımsal üretime dayalı düşük düzeydeki

sanayileşmesi nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu döneminde bile düşük de olsa kendisini hissettiren işçi sınıfı mücadelesinin ve grevlerin 1930'larda devletçi korporatif önlemlerle sönümlendirilmesi, gelişmiş Batılı ülkelerdeki gibi diğer işkollarındaki işçi sınıfı mücadelesinin gazetecilik işkolundaki mücadelelerle bütünleşmesine olanak tanımamıştır. Dolayısıyla 1930'lardaki gazetecilik pratiği, mesleğin ücret düzeyi ve sosyal hakları konusunda emekleme sürecinin bile gerisinde seyretmiştir demek mümkündür.

2.2.2.3.2. Çalışma Koşulları

20. yüzyılın başlarında gazetecilik mesleği önemli bir dönüşüm sürecinden geçmiştir. Bu dönüşüm, gazetecilerin çalışma koşullarında ve mesleğe ilişkin etik değerlerinde belli etkilere neden olmuştur. 1928 tarihli Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) raporu, söz konusu dönüşümü, gazeteciliğe ilişkin detaylı tanımlamaşlarla açıklamaya çalışan önemli bir belge niteliğindedir. Bu rapor, 1920'lerin sonu ve 1930'ların hemen başında dünya genelinde gazeteciliğin bireysel girişimlerden büyük sermaye gruplarının kontrolündeki şirketlere dönüşümünü ve bu değişimin gazetecileri ne yönde etkilediğini açıklamaya çalışmaktadır (ILO, 1928).

Rapora göre, gazetecilerin istihdam koşulları, sözlü anlaşmalar, bireysel yazılı sözleşmeler, toplu iş sözleşmeleri veya yasalarla belirlenen bir niteliğe sahiptir. Sözlü anlaşmalar yöntemi, genel olarak belirsizliklere ve keyfiliğe açık bir anlayışı hakim kılmıştır. Ancak gazetecilikte geçmişten gelen gelenek ve görenekler belli bir ölçüde koruma sağlayan unsurlar olarak var olmuştur. Gazetecilerle yapılan yazılı sözleşme biçimleri, daha fazla güvence sağlayan bir form olarak düşünülse de özellikle büyük sermayeye sahip gazete şirketlerinin giderek artan gücü karşısında gazeteciler için yetersiz kalabilmiştir. Gazetecilerle toplu sözleşme yapılması girişimleri, büyük ölçüde gazeteci sendikalarının mücadeleleri sonucu işlerlik kazanmış ve daha iyi çalışma

koşulları, ücret artışı ve iş güvencesi taleplerinin dile getirilmesini sağlamıştır. Bazı ülkelerde gazetecilere dönük yasal düzenlemeler getirilmiştir. Ancak bunlar toplu sözleşme ile elde edilen kazanımların oldukça gerisinde kalan niteliklere sahip düzenlemeler olarak kalmışlardır (ILO, 1928: 8).

Türkiye’de 1930 yıllarının başında veya sonrasında yerleşiklik kazanmış ve standartlaştırılmış bir yazılı sözleşme modeli ortaya çıkmamıştır. Genelde bireysel olarak sözlü anlaşmalar ve kısmen yazılı taahhütler biçiminde sözleşmelere rastlanmaktadır. Ayrıca istihdam koşullarında da kurumsal ya da örgütsel bir şart koşma söz konusu olmamıştır. 1930’ların başında Matbuat Kanunu’yla birlikte yüksekokul şartı getirilmişse de bu durum sadece gazete sahipleri ve yöneticileri için geçerli olmuş; daha sonra da bu şarttan temelli vazgeçilmiştir (Alemdar, 1981: 2). Türkiye’de gazetecilik mesleğinde istihdam ve çalışma koşulları, genellikle geçmişten gelen alışkanlıklar, uygulamalar, gelenek ve göreneklerin belirleyici etkisi altında biçimlenmiştir. 1935 yılındaki Birinci Basın Kongresi’nde oluşturulan komisyonlardan bir tanesi gazetecilerin çalışma koşullarından çok genel yaşam koşulları üzerinde durmuş, onlara da yüzeysel değinilmiş ve kimi temel önlemler dışında etkili bir öneri sunulmamıştır (Birinci Basın Kongresi, 1975). İleriki bölümlerde bahsedileceği gibi, Birinci Basın Kongresi, gazetecilerin taleplerinden çok devletin ve iktidarın gazetecilerden isteklerine odaklanan bir çerçevede gerçekleşmiştir. Birinci Basın Kongresi, 1935 yılında toplandığında dönemin iktidarının gazetecilik imgelemine, doğrudan gazetecileri ve basını kendi siyasal ve toplumsal ihtiyaçları doğrultusunda yönlendirmeye odaklandığı açıkça tespit edilebilmektedir.

Gazetecilerin çalışma koşullarının gelişimi, gazetecilik işkolunun sanayileşmesi ile doğrudan ilgili olmuştur. Avrupa’da ve özellikle ABD’de bu alanın sanayileşmesi, gazetecilerin çalışma koşullarının düzenlenmesi, standartlaştırılması ve iyileştirilmesi yönünde sonuçlar doğurmuştur. Türkiye’de ise özgül koşulların olumsuz etkisi ve

sanayileşmeye dönük atılımları yapacak burjuva sınıfının olmayışı, gazetecilik alanının kurallarının daha geleneksel ve özgül biçimlerde belirlenmesine yol açmıştır. 1930'ların başında yapılan yasal düzenlemeler de gazetecilik alanından gelen baskıların değil iktidarın basını şekillendirme girişimlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. 1931 Matbuat Kanunu, ileriki bölümlerde görüleceği üzere devletin basın yayın faaliyetlerini kendi egemenliği açısından güvenceye alma çabasının bir ürünü olarak belirlemektedir. İktidarın düzenleyici yaklaşımı, gazetecilik faaliyetlerinin yönlendirilmesini ve kontrolünü öngören bir içeriğe sahip olmuştur.

2.2.2.4. Gazetecilerin Mesleki Konumu ve Toplumsal Statüsü

Türkiye'de 1930'larda gazetecilerin toplumsal statüsü diğer mesleklere kıyasla düşük olmuştur. Özellikle 1929 Ekonomik Bunalımı sırasında kamuoyunu bilgilendirmede kritik bir rol oynamışlardır. Diğer gelişmiş ülkelerde mesleki açıdan belli bir seviyeye ulaşmış olan gazetecilik, başka işkollarında çalışanlarla ortaklaşmış yönlerde sahip olmalarından dolayı çoğu zaman mavi yakalı işçiler veya fikir emekçileri olarak görülmüşlerdir. Bu durum gazetecilik mesleğinin Batı'da daha önce standartlara kavuşması ve nesnel, standartlaşmış gazetecilik bağlamına oturmasından kaynaklanmıştır (Williams, 2007: 10). Türkiye'de ise gazetecilik, entelektüel ve kültürel açıdan seçkin bir meslek olarak değerlendirilirken mesleğin alt düzeylerinde habercilik ve muhabirlik yapan gruplar ekonomik ve mesleki açıdan düşük seviyelere sahip olarak görülmüşlerdir. Dolayısıyla gazete sahipliği, başyazarlık, idarecilik gibi mesleki konumlar gazetecilik alanı içinde daha prestijli katmanları temsil ederken çalışma hiyerarşisinde daha alt düzeylerde çalışan gazeteciler mesleğin seçkin görülmeyen yanlarını temsil etmişlerdir. Gazetecilik alanının farklı kademelerinde çalışanların hemen hemen hepsi yüksek ücret düzeylerine sahip olamamıştır.

Türkiye’de iktidarla yakın ilişki içinde olan başyazarlık ve idarecilik yapan kimi gazeteciler, 1930’lu yıllar boyunca milletvekili olarak mecliste ve kamu bürokrasisinde çeşitli kademelerde görevlendirilerek gelirlerini çeşitlendirme fırsatına sahip olmuşlardır (Gürkan, 1998: 80).²⁶ Bu gibi gazetecilik alanındaki önemli isimler daha fazla tanınma ve saygı görürken, çoğu gazeteci yaygın olarak tanınmamıştır. 1930’lar boyunca gazetecilik mesleki anlamda bir olgunluk seviyesine ulaşamamış; meslekte standartlaşma ve formelleşme yönelimleri, iktidarın basın rejimi ve yasal sınırlamalar nedeniyle sekteye uğramıştır (Gürkan, 1998: 85). Dolayısıyla gazeteciliğin mesleki konumu ve toplumsal statüsü, tüm gazeteciler için aynı düzeyde olmamıştır. Kimi durumlarda iktidar, finansman olanaklarını belli şartlar karşılığında kullandırmış, kendi politikalarıyla uyum sağlamayan eğilimleri yasal düzenlemelerin olanakları çerçevesinde zayıflatmış ya da ortadan kaldırmıştır (Gürkan, 1998: 87-88). Cinsiyet eşitsizlikleri de gazetecilerin statüsünü şekillendirmiştir. Kadın ve muhalif gazeteciler mesleki ilerleme ve tanınma konusunda ek engellerle karşı karşıya kalmışlardır. Gazetecilerin saygınlığı, büyük oranda devletin ve iktidarın seçiciliği üzerinden belirlenmiştir.

2.2.2.4.1. Meslekleşme Süreci

1930'larda gazetecilerin toplumsal anlamda buldukları statü, genellikle mütevazı bir düzeydeydi demek mümkündür. Gazetecilik mesleği, genellikle hukuk, tıp veya akademi gibi diğer statü sahibi mesleklerden daha az prestijli olarak görülmüştür (ILO, 1931: 14). Gazetecilerin birçoğu üniversite derecesine sahip olmasına ve entelektüel olarak önemli alanlarda çalışmalarına rağmen, birçok yönden ortalama ve gelişme konusunda ucu açık bir meslek olarak kabul edilmiştir. Gazetecilerin

²⁶ Gürkan, bu tip gazetecileri “devlet görevinde çalışan gazeteciler” olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda bu kategorideki gazeteciler resmi ideolojinin propagandistleri olarak ifade edilmiştir. (Gürkan, 1998: 79-80).

meslekleşme sürecinde söz konusu algıyı etkileyen birkaç etkenden söz etmek mümkündür.

Öncelikle gazeteciler toplumda edindikleri rolleri nedeniyle bir entelektüel uğraş içinde olduklarından saygı görürken, özellikle modernleşmenin getirdiği toplumsal dinamizm nedeniyle köklü değişimlere dayanan olayların kayıt altına alınıp yorumlanmasında başat role sahip oldukları için mesleki statüleri gelişme göstermeye başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ortaya çıkan gazeteci tipleri içinde, devlet bürokrasisindeki görevlilere yönelik şantajlarla haberini biçimlendiren ve basının gücünü kendi çıkarı için kullanan “şantajcı gazeteci”²⁷ tipinin yönetici katmanlarda bıraktığı izlenimden dolayı yazı dünyasında bile gazeteciler genellikle daha faydacı olarak görülmüşlerdir (Başkut, 1967: 12). Bu noktada mesleki olarak iç içe geçen edebiyatçı, romancı ya da edip olup aynı zamanda gazetecilik pratiği içinde de yer alan kişilerin gazetecilik kimliği, bu olumsuz izlenimden dolayı ayrıştırılmıştır. Aynı zamanda edebiyatçı kimliği ağır basan kişiliklerin, gazeteciliği yorum düzeyinde gerçekleştirdikleri ve kendi fikirlerinin aktarım mecrası olarak gördükleri için gazetecilikle araçsal bir ilişki içinde olduklarını söylemek mümkündür. Gazetecilik tam anlamıyla profesyonelleşmediği ve düşük gelirlili bir uğraş olduğu için gazeteciler hem alanın dışında farklı işlerle uğraşmış hem de gazeteciliğin gücünü kendi çıkarları için kullanma yönünde eğilimlere sahip olmuşlardır (Otmanbölük, 1986: 12-13). Bu durum daha çok gazetecilik mesleğinin alt kademelerinde yer alan çalışanlar için daha çok geçerli olmuştur.

Gazeteciler 1930'lara doğru genellikle pratik, günlük bir iş yapan çalışan profesyoneller olarak görülmeye başlanmıştır. 1930'larda dünyada yükselişte olan sansasyonel veya magazin gazeteciliği, mesleğin imajını yıpratıcı bir başka etken

²⁷ Cevat Fehmi Başkut, gazetecilik notları adlı kitabında Osmanlı'nın son döneminde ortaya çıkan gazeteci tiplerinden bir tanesi de şantajcı gazeteci tipidir. Detaylı bilgi için bkz. Başkut, 1967).

olmuştur. Sansasyonel suç hikayelerine, dedikodulara veya skandallara yoğun bir şekilde dayanan gazeteler genellikle daha az saygın olarak değerlendirilmiştir. Bu yayınlar geniş kitlelere ulaşırsa da gazeteciliğin bir bütün olarak toplumsal statüsünü yükseltmemiştir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de bahsedileceği gibi Türkiye’de 1930’larda gazeteciliğin temelini oluşturan haber üretiminde içeriğin belirleyicisi olan maddi zemin, yani içinde bulunulan toplumsal çevre, materyal dünya ve tarihsel birikim, gazetecilik yapma biçimini ve gazetecilik tiplerini belirleyen bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla gazetecilik konusunda İstanbul ve Ankara ayrımı, sadece siyasi anlamda rejimin desteklenip desteklenmemesiyle ya da iktidara yakınlık ve uzaklıkla ilgili gözükmemektedir. İstanbul merkezli gazetecilik pratiği, genellikle mesleğin entelektüel ya da fikirsel yönünü yüceltmekten çok kar ve kamuoyu etkisiyle ilgileniyor olarak görülmüştür.

Üçüncü olarak, gazetecilik edimi içinde Falih Rıfkı Atay, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Hüseyin Cahit Yalçın gibi öne çıkan tanınmış, saygı duyulan gazeteciler önemli kültürel figürler olarak kabul edilmiştir. Özellikle Atay ve Yalçın, kamu söylemini şekillendiren ve siyasi olaylar ve uluslararası ilişkiler hakkındaki çözümleriyle saygı duyulan entelektüel gazeteciler olarak değerlendirilmiştir. Bu türden başyazar olan ve gazetenin ideolojik hattını belirleyen kişiler, diğer katmanlardaki çalışanlara göre gazetecilik mesleğinde daha yüksek toplumsal statülere, özel yeteneklere sahip kişiler olarak ele alınmıştır. Bu özellikleriyle gazetecilik mesleğinin içinde her zaman öne çıkan karakterler olmuşlardır.

2.2.2.4.2. Toplumsal Yaşamdaki Konum

1930’ların duygu yapısını şekillendiren en önemli olay 1929 Bunalımı olmuştur. O yıllardaki ekonomik koşullar, gazetecilerin de toplumsal yaşamdaki konumunu etkilemiş ve belirleyici olmuştur. Dünyada birçok gazetenin karşılaştığı mali

istikrarsızlık, gazeteciler için ücretlerin düşük olması anlamına gelmiştir ve birçoğu güvencesiz koşullar altında uzun saatler çalışanlardan oluşmuştur.

Türkiye'nin 1930'ların başındaki özgül koşullarını düşündüğümüzde gazetecilik henüz meslekleşme yolundayken diğer ülkelerle kıyaslandığında onların oldukça gerisinde bir duruma sahip olmuştur. Türkiye'de gazetecilerin toplumsal yaşamdaki konumunu güçlendiren yegane olgu, siyasi olarak iktidarın ideolojik yönelimlerine ve uygulamalarına olan yakınlıktır demek yanlış olmayacaktır. 1930'larda tüm dünyada sendikal örgütlenmelerin yükselişi,²⁸ özellikle gazetecilerin mesleki statüsünü yükseltme çalışmalarında önemli bir rol oynamıştır. Sendikaların ücretleri, iş güvenliğini ve çalışma koşullarını iyileştirme mücadeleleri, gazetecilerin daha geniş işçi hareketi içinde daha saygın bir konuma gelmesine yardımcı olmuştur (ILO, 1928: 27; Gopsill ve Neale, 2007: 8). Sendikalar, gazeteciler için haklar ve korumalar için mücadele ettikçe, meslek daha meşru, örgütlü bir işgücü olarak görülmeye başlanmış, ancak bu çabaların tam anlamıyla fayda sağlaması uzun zaman almıştır. Dünyada gazeteciler için bu türden gelişmeler olurken Türkiye'de gazetecilik pratiği içindeki hemen hemen bütün gazeteciler düşük ölçekli dayanışma birlikleri dışında herhangi bir örgütsel güce ya da sendikaya sahip olmamıştır. İstanbul'da ve Cumhuriyet'in ilanından sonra 1930'ların başında Ankara'da Gazeteciler Birliği adı altında bir oluşum kurulmuştur (Şapolyo, 1969: 269).

Dünyada gazetecilik pratiğine kadrosuz dışardan destek vererek dahil olan serbest gazeteciler genellikle daha da güvencesiz bir konumda olmuştur. Türkiye'de de benzer şekilde birçok gazeteye aynı anda çalışmak zorunda kalan serbest gazeteci, düzenli bir istihdam olmadan, istikrarsızlık ve tanınma eksikliği ile karşı karşıya

²⁸ Özellikle 1907'de kurulan Ulusal Gazeteciler Birliği Sendikası (NUJ), 1930'lar boyunca Birleşik Krallık ve İrlanda'daki gazetecilerin hakları konusunda önemli mücadeleler vermiştir. Bu mücadeleler, dünyadaki başka örgütlenmelere örnek oluşturmuştur. Detaylı bilgi için bkz. (Gopsill ve Neale, 2007).

kalmışlardır ve birçoğu geçimini sağlamak için gazetecilik dışı işlere²⁹ yönlendirilmiştir. Gazetecilerin toplumsal statüleri, özellikle önemli yayın organlarında çalışmıyorlarsa, genellikle kadrolu muhabirlerden daha düşük olarak hesaplanmıştır.

1930'larda gazetecilerin toplumun muhabirleri ve bilgi kaynakları olarak oynadıkları rol, toplumsal statüleri görece düşük kalsa bile, Türkiye'deki modernleşme ve Batılı formlarda bir yaşam standardı için çaba göstermeye teşvik konularında toplumsal önemlerine katkıda bulunmuştur. Birçok gazeteci, ülkede eşitlik ve yoksulluk gibi sosyal sorunlarla ilgilenmiştir. Bazıları yolsuzluğu, kurumsal suistimali veya siyasi adaletsizlikleri ortaya çıkaran araştırmacı gazetecilikle uğraşmıştır. Bu onlara belirli bir etik otorite ve saygı kazandırmıştır, ancak iş yine de genellikle diğer entelektüel veya sanatsal emek biçimlerinden daha az gösterişli olarak değerlendirilmiştir.

1930'larda bazı gazeteciler,³⁰ özellikle savaş bölgelerinden haber yapan veya önemli uluslararası haberleri kapsayanlar, ünlü gazeteci statüsüne sahip olarak öne çıkmıştır. Yine de, bu türden yükselişler nadir olarak görülmüştür ve çoğu gazeteci, yakın çalışma ortamlarının dışında çok az tanınmışlardır.

Kadın gazeteciler, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de 1930'larda mesleki saygı kazanmak için ek zorluklarla karşılaşmışlardır. Kadınlar, özellikle toplum muhabirliği veya haber yazımı gibi rollerde gazetecilik alanında aktif olsalar da, özellikle İstanbul'da genellikle sahadan haber toplama işinin erkek egemen doğası nedeniyle çoğu zaman ayrımcılıkla karşı karşıya kalmışlardır. Cumhuriyet reformlarıyla birlikte kadının toplumsal yaşamdaki statüsünün artırılması çabası içine girilmiş olsa da

²⁹ En çok yönlendirilen işlerin başında yarı zamanlı öğretmenlik gelmektedir. Bu durum, gazetecilerin okuma yazma bilen eğitilmiş insanlar olduğu düşünülünce ülkenin o yıllarda ihtiyaç duyduğu eğitimci kadroların doldurulması amacını karşılayan bir niteliktedir. Yusuf Ziya Ortaç, Us Kardeşler'in patronu olduğu Vakit Gazetesi'nde çalıştığı dönemde gazete kadrosunun diğer kadrolarla kıyaslandığında en düşük maaşları aldığını belirtmektedir. Ayrıca kardeşlerden Hakkı Tarık Us'un yönetici olarak ucuz istihdamını, çalışanları ikinci bir işe yönlendirerek bütünlüğünü ve maaşı katlanır hale getirdiğini şöyle ifade etmektedir: "Hakkı Tarık, bu ucuzluğu, matbaa dışında bulduğu ek ödevlerle beslerdi daima... Hakkı Süha, öğretmendi. Refik Ahmet, Şehir Meclisi üyesi..." (Ortaç, 1969: 135).

³⁰ Özellikle Ahmet Emin Yalman, I. Dünya Savaşı esnasında yaptığı savaş muhabirliği deneyiminin gazetecilik hayatındaki en önemli deneyimlerden biri olduğunu dile getirmektedir (Yalman, 1970 C1).

geleneksel bakışın ve kültürel yapının kolay kolay dönüşmediği ve sürekliliğini koruduğu önemli bir gerçekliktir. Bu sebeple kadın gazeteci sayısı oldukça düşük kalmış, hem de örneğin başyazarlık gibi daha prestijli pozisyonlarda ilerleme fırsatları çok sınırlı olmuştur.

Sonuç olarak, 1930'larda gazetecilerin toplumsal yaşam içindeki konumları diğer mesleklere kıyasla nispeten düşük olmuştur. Özellikle modernleşmeci yeniliklerin hayata geçirilmesinde kamuoyunu yönlendirmede ve bilgilendirmede kritik bir rol oynamışlar, dünyadaki seyrin aksine mavi yakalı emekçiler gibi görülmek yerine entelektüel veya kültürel seçkinler olarak düşünülmüşlerdir. Sendika ve birlikler gibi etkin hak arama araçlarından 1950'lere kadar yoksun kalan gazeteciler,³¹ toplumsal yaşamdaki standartlarını yükseltecek iyileştirmeleri gerçekleştirememişlerdir. Dolayısıyla gazetecilerin 1930'lardaki toplumsal yaşam içindeki konumu kültürel açıdan yüksek ancak ekonomik ve toplumsal haklar açısından düşüktür demek mümkündür.

2.2.2.5. Eğitim Düzeyleri

Türkiye'deki 1930'larda gazetecilik yapma yetisine sahip olanların büyük bir çoğunluğu iyi eğitilmiş kişilerdir. Elbette resmi anlamda eğitim seviyeleri kişiden kişiye göre değişmekle beraber gazetecilik konusunda formel eğitim alan kişi sayısı parmakla sayılacak kadar az olmuştur. Dönemin önde gelen gazetecilerinin çoğu oldukça okuryazardı ve dönemlerinin entelektüel ve kültürel akımları konusunda da bilgi sahibi bir profile sahip olmuşlardır.

³¹ Gazetecilerin ve genel olarak Türkiye işçi sınıfının 1930'lardaki örgütlü mücadeledeki çoraklığının temel sebeplerinden birisi, 1925'teki Takriri Sükun Kanunu'nun uygulamalarıdır. Çünkü daha sonra uzatılan ve katı şekilde uygulanan bu kanun nedeniyle Türkiye, 1929 Bunalımı'nın ortaya çıkardığı dünya genelindeki huzursuzluklardan da en hafif etkiyle sıyrılmayı başarmıştır. Tabi bunda ayrıca 1930'ların başında kabul edilmek zorunda kalınan devletçilik ilkesinin de payı büyüktür.

1930'larda önde gelen gazetecilerin çoğu, genellikle hukuk, edebiyat, siyaset bilimi veya iktisat gibi alanlarda üniversite eğitimi almış kişilerden oluşmuştur (Otmanbölük, 1986; Gürkan, 1998: 68). Bu alanlar, o dönemde Türkiye'deki modernleşme ve reformist söylemin merkezini oluşturan kategoriler olmuştur. Örneğin, dönemin en etkili gazetecilerinden biri olan Falih Rıfkı Atay, Galatasaray Lisesi'ne gitmiştir ve daha sonrasında İstanbul Üniversitesi'nde hukuk dalında okumuştur. Falih Rıfkı Atay gibi dönemin birçok gazetecisi, prestijli bir çalışma alanı olarak görülen hukuk alanında eğitim almıştır. Diğerleri edebiyat veya felsefe geçmişine sahip olmuş ve genellikle Avrupa'daki entelektüel hareketlerden, özellikle Fransız ve Alman düşünce okullarından yararlanmışlardır (İnuğur, 1988). Bu formasyon onlara eleştirel düşünme ve siyasi teori konusunda önemli bir temel sağlamıştır.

Aynı zamanda birçok gazeteci, hem Osmanlı'nın son döneminde hem de Cumhuriyet'in ilk yıllarında siyasi hareketlerden uzak kalmamıştır. Siyasi örgütlerle olan bu bağlantı, genellikle dünya görüşlerini ve eğitim tercihlerini şekillendirmiştir denilebilir. Örneğin, Vakit gazetesinin sahibi Hakkı Tarık Us sadece bir gazeteci değil, aynı zamanda erken Cumhuriyet'in siyasi ve kültürel değişimlerine katılan aktif bir düşünce insanı olarak öne çıkmıştır. Eğitimi konusunda, hem Avrupa hem de Türkiye entelektüel geleneklerinden derinden etkilenmiştir (Akbayar ve Koloğlu, 1996: 52).

Resmi eğitime ek olarak, birçok gazeteci aynı zamanda İstanbul, Ankara ve diğer kent merkezlerinde yaygın olan entelektüel ve edebi çevrelerin de bir parçası olmuşlardır. Bu türden toplumsal ağlar, onların siyasi ve kültürel farkındalıklarını geliştirmelerine yardımcı olmuştur. Örneğin Mithat Cemal Kuntay ve benzeri kişilikler, edebiyat ve felsefe konusunda oldukça bilgiliydi ve bunları sıklıkla gazetecilik çalışmalarlarıyla bütünleştirilmiştir.

Gazetecilik alanında resmi eğitim, 1930'larda daha sonraki on yıllarda olduğu kadar yaygın olmamıştır, ancak birçok gazeteci mesleğini gazetelerde, dergilerde çıraklık yaparak veya daha deneyimli gazetecilerin yönlendirmesiyle öğrenmişlerdir. 1930'lardaki en etkili gazetecilerin çoğu, genellikle geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemlerindeki siyasi çalkantı ve entelektüel çalkantı bağlamında kendi kendine eğitim almış veya gazeteciliğin inceliklerini iş başında eğitim hem çalışarak hem de eğitim alarak öğrenmiştir (Sertel, 1968: 121).

1920'ler ve 1930'lardaki Batılılaşma çabaları göz önüne alındığında, birçok gazeteci özellikle Fransızca, Almanca ve İtalyanca olmak üzere Avrupa dillerine de aşina olmuştur. Dönemin önde gelen gazetecilerinin bir kısmı Avrupa felsefesi, siyasi düşüncesi ve edebiyatı konusunda bilgili kişiler olmuştur ve bu birikim onların eserlerini ve yazdıkları makalelerin türünü önemli ölçüde etkileyen bir etken olmuştur.

Türkiye'de resmi anlamda eğitim veren gazetecilik okullarının kurulması, 1950'lerden sonraki yıllara rastlamaktadır (Altun, 1995: 105). Dolayısıyla Türkiye sınırları içinde 1930'larda gazetecilik eğitiminin verilmesi mümkün değildir. Ancak ABD gibi ülkelerde üniversite düzeyinde resmi gazetecilik eğitimi veren kurumların³² kuruluş tarihleri 1900'lerin başına denk gelmektedir (Winfield, 2008). Gazetecilik eğitimi, 20. yüzyıl içinde gelişen bir olgu olarak görülmektedir (Alemdar, 1981:1). 1930'ların önde gelen gazetecilerinden Ahmet Emin Yalman ve Zekeriya Sertel, yurtdışında formel anlamda gazetecilik eğitimi alan yegane kişilerdir. İleride de değinileceği gibi ikisinin formel gazetecilik yapma eğilimleri, büyük oranda yurtdışında aldıkları eğitimin etkisinden kaynaklanmaktadır.

Üzerinde durulması gereken bir diğer konu da, Cumhuriyet döneminin 1931 yılında çıkarılan ilk basın yasası, çıkartıldığı zaman gazetecilerin eğitim durumlarına

³² ABD'de gazetecilik ve basın-yayın üzerine açılan ilk yüksek okul Missouri'de 1908 yılında açılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. (Winfield, 2008).

ilişkin kimi hükümler içermiştir (Alemdar, 1981:1). Basın yasasının geçici üçüncü maddesi, gazete sahipleri, başmuharrirler (Başyazar) ve umumi neşriyattan sorumlu idareciler (Genel Yayın Yönetmeni) için eğitim açısından belli koşullar içermiştir. Buna göre yasa, her üç konumda yer alan gazete çalışanları için yüksekokul veya lise mezunu olma şartı getirmiştir. Daha sonra 1933 yılında 1931 basın yasasının geçici B maddesine dönük değiştirme girişimleri olmuştur. Bu girişimler sonucunda 8 Haziran 1933 tarihinde kabul edilen bir yasayla “gazete ve mecmualarda çalışan başmuharrirler, umum müdürler, yazı işleri müdürleri ve fiilen buldukları vaziyete maksur kalmak şartile sahipler bu kanunun tahsil derecesi bakımından koyduğu kayıtlara tabi değildirler” hükmü getirilmiştir (Alemdar, 1981: 2). Görüldüğü gibi dönemin iktidarı başta gazetecilik gibi bir mesleğin önemli işlevler üstlenebileceğini önceden görmüş ve eğitim düzeyi açısından şartlar getirmiştir. Ancak daha sonra nesnel karşılığı olmadığını kabul ederek şartları yumuşatmışlardır.

Atatürk'ün ve lider kadroların eğitim reformları kapsamında, Türkiye devleti laik eğitime ve bilim, teknoloji ve modern siyasi teori öğretimine ağırlık vermiştir. 1930'ların birçok gazetecisi, özellikle Cumhuriyet ideolojisine yakınlık duyanlar ve destekleyenler, yeni eğitim sisteminin de bir parçası olmuştur. Gazetecilerin laiklik ve ulusçuluğu benimsemeleri teşvik edilmiş ve yeni Cumhuriyetle birlikte yeni bir eğitimsel dönüşümün hem öznesi hem de nesnesi olmuşlardır. Bu dönemde eğitim, ulusal birlik ve laiklik üzerine güçlü bir şekilde odaklanmıştır ve gazeteciler genellikle bu değerleri yazılarında yansıtmışlardır.

Genel olarak söylemek gerekirse, bu dönemde Türkiye'deki gazetecilerin toplumsal ve ekonomik geçmişleri genellikle o dönemin daha geniş sınıf ayrımını yansıtmıştır. Birçok önde gelen gazeteci, onlara eğitim ve entelektüel çevrelere erişim sağlayan kentsel, orta ila üst sınıf ailelerden gelmişlerdir. Ancak basın, daha az resmi eğitim almış olmalarına ve daha küçük, daha az etkili yayınlarda çalışma olasılıkları

daha yüksek olmasına rağmen, sınıfsal olarak alt katmanlar olarak tanımlanabilecek bireyleri de içermiştir.

2.2.2.6. Gazetelerin Niteliği ve Yapısı

Türkiye'nin 1930'larda yayınlanan gazetelerin görünümü, yeni rejimle ortaya çıkan siyasi, toplumsal ve kültürel dönüşümlerin eşliğinde biçimlenmiştir. Gazeteler o dönemde belli temel yönere ve biçimlenmelere sahip olmuştur. En başta yeni rejimin düzenin oturmasına yönelik aldığı önlemler doğrudan gazete yayıncılığını ilgilendirmiştir. Tek parti yönetimi, yani Atatürk'ün kurmuş olduğu Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF), gazeteler üzerinde denetim kurma ve Cumhuriyetin reformlarını onlar üzerinden kamuoyuna benimsetme yolunu tercih etmiştir. Gazeteler üzerinde basın özgürlüğü belli bir dereceye kadar kabul edilmiş olsa da sıkı bir denetim girişimi ve bu yönde düzenlemeler ortaya atılmıştır. Özellikle hükümet, özellikle laik, cumhuriyetçi yaklaşımın karşısında konumlandığını düşündüğü, Osmanlı İmparatorluğu'nu veya İslamcı hareketleri destekleyebilecek yayınları hedef alarak yeni cumhuriyete dönük her türlü muhalefeti önlemek için sansür mekanizmasını kullanmıştır (Topuz, 1973: 154).

Gazetelerin 1930'lardaki satış oranları, günümüze kıyasla çok sınırlı düzeyde seyretmiştir. En önemli başlıklar için baskı tirajları birkaç binden on binlere kadar değişmiştir. Gazetelerde kullanılan dil genel olarak resmi denilebilecek bir yapıda olmuş ve genellikle dönemin modernleşme amaçlarına özgü, devletin modernleşme ve ulus inşası vizyonuyla uyumluydu bir idealizmi barındırmıştır. Latin alfabesine geçişten sonra kısa süreli bir tiraj düşüklüğü yaşanmış olsa da gazeteler hem okuryazar sayısının artması hem de Latin harflerinin çabuk öğrenmeye uygun olması nedeniyle satışlarını önceki düzeyden çok daha yüksek düzeylere çıkarmayı başarabilmiştir. Okuryazarlık oranları özellikle kentsel alanlarda hızlı artış göstermiştir. Ancak birçok kırsal alandaki nüfusun gazetelere erişimi oldukça sınırlı düzeyde kalmaya devam etmiştir. Gazeteler

genellikle gazeteci (muhabir, haberci), başyazar, yazar ve matbaa kısmıyla ilişkili işlerde çalışanlar olmak üzere içeriklerini dönemin siyasi ve toplumsal hedeflerine göre şekillendiren küçük bir grup tarafından işletilmektedir. Birçok gazetenin iktidarla ve dönemin etkili politik figürleriyle bağlantıları olmuştur (Gürkan, 1998: 79). Gazetelerin genel siyasi ve ideolojik duruşunu başyazarlık kademesi temsil etmiş, toplum ve iktidar tarafından kabul edilen dönemin gazetecilik imgeleminde temel belirleyici görünüm olmuştur.

Başyazarlık, dönemin gazete sahipliği yapısının da önemli bileşenlerinden bir tanesi olmuştur. Belli istinalar hariç, gazetelerin başyazarlarının çoğu, aynı zamanda gazetenin de ortaklarından birisi olmuştur. Başyazarlar, gazetenin hem idaresinden hem de politik ideolojik hattını belirleyen yorumcu yazılarından sorumlu olmuşlardır. Gazetelerin birçoğu, başyazarlarının isimleriyle anılır olmuşlardır. Gazete sahipliği, küçük ölçekli ortaklıklara dayalı, küçük sermayeli ve devlet desteğiyle yaşamını sürdüren bir niteliğe sahip olmuştur (Şapolyo, 1969: 241).

Dönemin önemli gazeteleri arasında İstanbul merkezli Cumhuriyet, Vatan, Akşam, Milliyet, Tan, Son Posta ve Vakit Gazeteleri; Ankara'da ise Yeni Gün ve Hakimiyeti Milliye Gazeteleri vardır. Cumhuriyet Gazetesi,³³ 7 Mayıs 1924 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Her birinin on bin liralık sermaye ortaya koyması ve Atatürk'ün desteğiyle Yunus Nadi, Nebizade Hamdi ve Zekeriya Sertel ortaklığında gazete kuruluşu gerçekleşmiştir (Kaya, 2010: 52). Vatan Gazetesi ise 1930'larda öne

³³ Gazetenin geniş kadrosunda kuruluşundan II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar şu isimler yer almıştır: Ziya Gökalp, Aka Gündüz, M. Zekeriya Sertel, Hasan Bedrettin, Reşad Ekrem Bey, Ahmet Rasim, Peyami Safa, Muharrem Fevzi, Agah Togay, Ahmet Refik, Ahmet Hidayet, İsmail Habib Sevük, Abidin Daver, Cenap Şahabetin, Vedat Nedim Tör, Halit Ziya Uşaklıgil, Selahattin Enis, Turhan Tan, Cevat Fehmi Başkut, Ahmet İhsan, Feridun Osman Menteşoğlu, Ahmet İhsan, Mümtaz Faik Fenik, Fuat Köprülü, M. Mermi, Halit Fahri Ozansoy, Ercüment Ekrem Talu, Agah İzzet, Burhan Felek, Ömer Rıza Doğrul, H. Emir Erkilet, Abidin Daver, Arif Ahiskal, İ. Hami Danişment, Nurullah Ataç, M. Şekip Tunç, Burhan Toprak, K. İsmail Gürkan, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Yavuz Abadan, Z. Fahri Fındıkoğlu, Ahmet Hamdi Tanpınar, Kemal Salih Sel, Hasan Cemil Çambel, F. Osman. Gazetenin başyazarlığını Yunus Nadi yapmıştır (Kaya, 2010: 53). Dönemin ulusal ve yerel tüm süreli yayınlarının niceliksel bir tablosu için bkz. (Birinci Basın Kongresi, 1975: 4-5).

çıkan bir diğer günlük gazete olmuştur ve cumhuriyet rejimini desteklerken zaman zaman siyasi yaşamın çeşitli yönleri hakkında eleştirel yorumlarda da bulunmuştur. 20. yüzyılın başlarında kurulan Akşam Gazetesi, siyasetten kültürel konulara kadar uzanan bir yelpazede haber içeriğine sahip bir diğer önemli gazete olmuştur (Kavaklı, 2005). Ankaradaki gazeteler ise, doğrudan iktidarın desteğiyle basın-yayın faaliyetlerini sürdüren yapılar olarak yer almışlardır.

1930'ların gazeteleri, farklı türde gazetecilik anlayışlarını temsil eden bir dağılıma sahip olmuştur. Bunlar, doğrudan devlet ve iktidar desteğiyle faaliyet yürüten gazeteler; cumhuriyet rejimi ve modernleşme gibi konularda iktidarla aynı doğrultulara sahip ancak yönetme pratiğine karşı zaman zaman eleştirel tutum takınan muhalif gazeteler; ve tümüyle kendi dinamikleriyle Batılı tarzda ticari yönü ağır basan ve formel gazeteciliğin yaygınlaşmasına dayanan özel gazeteler olarak ifade edilebilir. Devlet destekli gazeteler, doğrudan veya dolaylı olarak devlet tarafından desteklenmiş ve hükümetin görüşlerini yaymak için kullanılmıştır. Örneğin, "Halkçılık" hareketini, bu dönemde hükümet tarafından kontrol edilen gazetelerin popüler bir biçimi olarak ifade etmek yanlış olmaz. Muhalif basın ise, devlet basın alanının çoğunu kontrol etmesine rağmen, hükümet politikalarını sorgulayan veya Cumhuriyet'in gidişatının bazı yönlerini eleştiren birkaç muhalif gazete ve dergiden söz etmek mümkündür. Ancak, bunlar genellikle hükümet tarafından dışlanmış ve arada kapatılmıştır. Bazı gazeteler de özel mülkiyete dayalı ve yerel sorunlara, ticarete veya kültürel konulara odaklanmıştır. Bu gazeteler bazen devlet destekli yayınlara alternatif olarak hareket edebilmiş, ancak politik olarak sorunlu oldukları kabul edilmiş ve genellikle hükümet baskısına veya kapatılmaya maruz kalmışlardır.

Gazetelerin genel olarak içerikleri de birkaç kategoride sıralanabilir. Öncelikle gazetelerin ulusçu, laik ve modernitenin benimsetilmesi üzerine yoğunlaşmış bir konu içeriğine sahip olduğunu söylemek mümkündür. Uluslararası haber kapsamı, Avrupa ve

Orta Doğu'daki gelişmeler gibi küresel olaylara odaklanmış, ancak bu olayların Türkiye'yi ve dış politikasını, özellikle Milletler Cemiyeti ve Türkiye'nin komşu ülkelerle ilişkileri açısından nasıl etkilediği merceğinden değerlendirilmiştir. İçerik konusunda bir başka boyut da gazetelerin kültürel ve eğitimsel yönüyle ilgilidir. Gazeteler ayrıca okuryazarlığı ve eğitimi teşvik etmek için bir araç olarak görülmüştür. Sanat, edebiyat, bilim ve toplumsal reformlar dahil olmak üzere çeşitli konularda yazılar da gazete içeriğinin bir bölümünü oluşturmuştur (Şapolyo, 240-241).

2.2.2.6.1. Sahiplik Yapısı

1930'larda gazete sahipliği, özellikle ABD'de ve Avrupa'da birkaç büyük şirket ve birey tarafından yönlendirilerek belli bir aşamada tekelleşme eğilimi taşımıştır (Williams, 2007: 16-17). Gazeteciliğin görünümü, görece erken bir sanayileşme aşamasından henüz yeni çıkmaktaydı ve başlıca basın-yayın biçimleri arasında gazeteler, dergiler ve radyo yer almıştır. 1930'larda ABD'de büyük gazete imparatorluklarını kontrol eden birkaç güçlü medya patronu olmuştur. Hem ABD'de hem de İngiltere'de, bu medya patronlarının birçoğu sahipliklerini kamuoyunu şekillendirmek için kullanmışlar ve bazen önemli siyasi etkilere sahip olmuşlardır.

1930'lara 1929 Bunalımı damga vurmuş ve basın genellikle belirli siyasi ideolojileri desteklemek ve dönemin ekonomik gerçeklerini yansıtmak için kullanılma eğiliminde olmuştur. Birçok gazete sahibi belirli siyasi hareketlerle aynı çizgide yer almış ve basın ortamı, farklı konularda kamuoyunu etkilemek için bir mücadele alanı haline gelmiştir.³⁴

ABD'de, Federal İletişim Komisyonu (FCC) 1934'te kurulmuştur ve bu, radyo endüstrisinin daha resmi bir şekilde düzenlenmesinin başlangıcına işaret eden bir

³⁴ Örneğin, William Randolph Hearst, Başkan Franklin D. Roosevelt'in Yeni Düzen (New Deal) politikalarının bir muhalifiydi ve bu ideolojik önyargı gazetelerine olduğu gibi yansımıştır. Benzer şekilde, Peder Charles Coughlin gibi radyo sunucuları, kendisine önemli bir takipçi kitlesi kazandıran popülist ve zaman zaman anti-Semitik görüşleri yaymak için bu platformu kullanmıştır.

gelişme olarak görülmüştür. Ancak, medya sahipliği 1930'larda hala oldukça yoğunlaşmıştı ve farklı medya sektörlerinde aslan payına sahip olan yalnızca birkaç kuruluş öne çıkmıştır (Tokgöz, 2000: 28-29; Kaya, 2016: 112-113). Avrupa'da da gazete ve medya sahipliği benzer şekilde yoğunlaşmıştır, ancak medya üzerindeki devlet kontrolü genellikle daha güçlü olmuştur. 1930'larda küçük veya büyük ölçekli, yer yer tekelleşme eğilimi gibi biçimlerde medya sahipliği görülmüştür (ILO, 1928: 7). Bu durum da güçlenen sermaye sahibi patronlara ve şirketlere kamu söylemini ve bazı durumlarda siyasi sonuçları şekillendirme yeteneği ve gücü vermiştir.

Matbaa, telgraf, kağıt üretimi gibi 20. yüzyılın başlarında yaşanan teknolojik gelişmeler gazeteciliği derinden etkilemiştir. Teknolojik gelişmelerin sağladığı olanaklarla gazete basımı ve dağıtımı kolaylaşırken artık büyük gazeteler, maden veya dökümhane gibi anonim şirketlere ait büyük işletmeler haline gelmiştir (ILO, 1928: 8). Bu değişim, gazeteciliği endüstriyel bir yapıya kavuştururken, gazetecilerin çalışma koşullarını da olumsuz yönde etkilemiştir.

1930'larda Türkiye'deki basın, Batılı ülkelere kıyasla hala yeni ve gelişmemiş durumda seyretmiştir. Ülkenin en büyük gazetelerinin çoğu İstanbul'da faaliyet gösterir durumdaydı. CHF'nin resmi gazetesi olan "Hakimiyet-i Milliye", Cumhuriyet'in ilk yıllarında önemli bir yayın organı olarak öne çıkmıştır. Laiklik, milliyetçilik ve cumhuriyetçilik gibi Atatürk'ün fikir ve ilkelerini savunmuş, doğrudan iktidar tarafından destek görmüştür. 1930'ların ortalarında, rejimin daha belirgin bir sesi haline gelen Ulus'a dönüşmüştür (Şapolyo, 1969: 248-249). 1924'te kurulan Cumhuriyet Gazetesi de bu dönemde öne çıkan bir başka gazete olmuştur. Gazete, görece daha bağımsız olmasına rağmen, genel olarak rejimin reformist çabalarını ve modernleşmeci yaklaşımlarını, özellikle laik, Batılılaşmış bir hükümet çabalarını desteklemiştir. O dönemin bir diğer önemli büyük gazetesi olan Vakit, CHF ile aynı çizgide faaliyet

göstermiş ve iktidarın reformist gündemini doğrudan desteklemiş³⁵ ve devletten destek görmüştür. Niyazi Ahmet Banoğlu, 1930'lu yılların sonunda Hatay meselesinde Atatürk'ün Asım Us'a dikte ettirdiği yazılar üzerinden ilk defa kendisinin ortaya attığı gerçeği şöyle anlatıyor:

“Atatürk'ün isteği ile, Vakit Gazetesi'nin ismi Kurun'a çevrilmiş, gazete bir süre o isimle yayınlanmıştı.

Hatay davasının alevlendiği günlerde, Atatürk bu gazeteye 5 gün üst üste başyazı yazdı. Onun Hakkı Tarık Us'a dikte ettirdiği yazılar, gazetede Asım Us imzasıyla yayınlanıyordu. Atatürk bu yazılarda Fransa'ya çatıyor, Hatay davasında haklılığımızı savunuyordu. Hatta bir yazısında Ankara'nın politikasını da tenkit etmiş, 'Hükümete soruyoruz: Hatay davası 15 günde halledilebilecek, denmişti. 16'ncı günündeyiz. Hükümet açıklama yapsın' demişti. O zaman herkeste bir şaşkınlık meydana gelmiş, 'Asım Us muhalefete mi geçti? Ne cesaretle bunları yazıyor?' diyenler olmuştu.

Haklıydılar. Tek parti devriydi ve hükümeti uluorta tenkit pek kolay değildi. Tabii, bu yazıların virgölüne kadar Cumhurbaşkanına ait olduğunu da kimse bilmiyordu.

Atatürk, basın dördüncü kuvvet olduğuna inanıyordu ve işte şimdi bu kuvvetten de faydalanıyordu.” (Otmanbölük, 1986: 20).

1930'lu yıllardan önce de gazete ortaklıklarının ana unsurunu öncelikle sermayenin temini, ardından gazetede yazacak kadroların biraraya getirilmesi oluşturmaktadır. Gazetede yer alacak kadroların bir araya getirilmesi ve onlardan yazı için söz alınması, gazete çıkarılması için gereken maddi zeminin öncelikle oluşturulmasını gerektirmiştir. Gazetelerin başında, bir yönetim kuruluna karşı sorumlu olan ücretli bir yönetici bulunmuştur. Yusuf Ziya Ortaç, 'Bizim Yokuş' isimli kitabında gazetecilik anılarını anlatırken Ali Naci Karacan'ın günlük bir gazete çıkarma sürecini şu şekilde aktarmaktadır:

“Günlük bir gazete çıkaracaktı Ali Naci: Akşam'daki Falih Rıfkı, Necmettin Sadak, Kazım Şinasi ortaklığından ayrılmıştı, hissesini satarak... İkdam'ı ve İkdam Matbaası'nın ikinci, üçüncü katlarını, rotatifini kiralamıştı” (Ortaç, 1969: 147).

³⁵ Asım Us, Atatürk'ün sözlerini köşe yazılarına sıklıkla taşımış bir nevi onun görüşlerinin basın yoluyla taşıyıcısı ve aktarıcısı olarak bir işlev üstlenmiştir (Payaslı, 2022: 107-167).

Ortaç'a göre 1930'larda günlük gazeteler, anılarını yazdığı 1960'lı yıllar kadar devleşmemişti ama dev olmasalar da birer dev yavrusuydular. Ortaç, bir gazete için en önce şeyin para, yani sermaye; sonrasında sırasıyla dizgi, baskı, kağıt ve kadro olduğunu dile getirmektedir

Ortaç ayrıca İkdam'da çalıştığı dönemde Yunus Nadi hakkında şöyle söylüyor:

“Burada, ne Ali Naci Karacan'ın şakrak arkadaşlığı vardı, ne Asım Us'un cömert dostluğu... Lisede talebem olan Doğan Nadi bile matbaada patronumdu!” (Ortaç, 1969: 140).

Ortaç'ın söyleminden anlaşılıyor ki Yunus Nadi, gazetede ki çalışma ilişkilerinde katı kuralları öne koyan ve gazetede ki hiyerarşik ayrımların gittikçe belirginleştiği, kurumsallaşma ve ticarileşme yönünde düzenlemelerle çevrili bir yönetim anlayışını benimsemektedir. Ortaç, bir yakınının hastalığı sebebiyle bir hafta sonra alacağı maaşı Yunus Nadi'ye bir mektup yazarak rica etmiştir. Ancak Yunus Nadi, tek satırlık bir notla; “Aybaşından önce tediye müessesede usulden değildir” yazarak ricayı geri çevirmiştir (Ortaç, 1969: 140).

Büyük gazetelerin çoğu hükümetle aynı çizgide olsa da, etkileri genellikle sınırlı olmuştur. Bu ortam içinde bazı özel gazete ve dergiler hala varlığını sürdürebilmiştir. Özel yayınlar bazen daha muhafazakar, İslamcı veya milliyetçi görüşleri temsil etmiş, ancak hükümetin sansür konusunda önemli bir kontrolü oluşmuştur. İdeolojik olarak daha solda duran bir yayın olan Yeni Gün, bazen hükümete dönük eleştirilerde bulunmuştur. Ancak bu tür yayınlar hükümetin baskılarıyla karşı karşıya kalmıştır.

2.2.2.6.2. Başyazarlık Olgusu

1930'larda Türkiye'deki gazetelerin baş yazarlarının nitelikleri, resmi eğitim, siyasi katılım, kültürel etkiler ve gazetecilik deneyiminin bir kombinasyonu tarafından şekillendirilmiştir. 1930'lar, kurucu kadroların yönetimindeki Türkiye Cumhuriyeti'nin

sağlamlaştırılması ve büyük reformların uygulanmasını ifade ettiği için Türkiye tarihinde kritik bir on yıl olmuştur. Başyazarların çoğu bu süreçte aktif katılımcı olarak yer almışlardır. Başyazarların çoğu, İslami konulara, felsefeye, edebiyata ve dillere odaklanan Medrese (dini okullar) gibi geleneksel Osmanlı okullarında eğitim görmüş kuşaklardan oluşmuştur. Türkiye Cumhuriyeti laikliğe yönelirken bu geçmiş, hala o dönemin birçok entelektüeli için eğitim temelini önemli bir parçasını oluşturmuştur (Gürkan, 1998: 68).

Osmanlı'nın son döneminde Darülfünun, İstanbul Üniversitesi'nin öncüsü olmuştur. Burası, dönemin entelektüellerinin Batı felsefesi, modern bilimler ve edebiyatla, çoğunlukla Fransızca, Almanca ve İtalyanca gibi dillerde tanıştıkları bir yer olmuştur. Bu kurumdan derece alan yazarlar bu konularda oldukça bilgi sahibi insanlar, akademisyenler ve akademik figürlerle entelektüel bağları olan kişilikler olmuşlardır.

1923'te Cumhuriyet'in kurulmasıyla eğitim sisteminde önemli reformlar başlatılmıştır. Okullar laikleşmiş ve Arapça ve Farsça etkilerinden arınmış sadeleşmiş bir Türkçe'nin kullanımını teşvik etmek için Türk Dil Kurumu kurulmuştur. Birçok başyazar bu yeni, modernleştirilmiş okulların ve kurumların hem öğrencisi hem de toplum açısından bir öğretmeni olmuştur. Bu yazarlar genellikle Avrupa dillerinde, özellikle Fransız dilinde, yüksek seviye bilgiye sahip olmuşlardır. Bu da onların Batı'nın politik, toplumsal ve edebi düşüncesiyle etkileşime girmelerine olanak tanımıştır. 1930'larda birçok önemli yazar yurtdışında, özellikle Fransa, Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinde eğitim görmüştür. Avrupa düşünce hareketlerinden (Romantizm, Liberalizm ve daha sonra sosyalizm gibi) etkilenmeleri, yazma stillerini ve siyasi görüşlerini önemli ölçüde etkilemiştir. Avrupa ve ABD üniversitelerine gitmiş

yazarlar,³⁶ genellikle Türkiye'deki gazeteciliğe yeni fikirler, bakış açıları ve gazetecilik modelleri getirme konusunda öncü olmuşlardır.

1930'larda Türkiye'deki baş yazarlar genellikle siyasi arenada etkili şekilde yer almışlardır. Özellikle 1800'lerin sonundan itibaren ortaya çıkan düşünce akımlarından fazlaca etkilenmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nda bu akımların ışığında kurtuluş amacıyla kurulan İttihat ve Terakki³⁷ örgütünün birikimi ve deneyimine sahip olan kuşaklar olarak basın hayatında yer almışlardır (Akşin, 2017: 146). İttihat ve Terakki tedrisatından geçen çoğu kişi, 1930'larda, laiklik, milliyetçilik ve modernleşmeye güçlü bir vurgu yapılan siyasi konsolidasyon döneminde kendi fikirleri ve yaklaşımlarıyla yer almışlardır (İnuğur, 1982: 308-309). Birçok başyazar, 1900'lerin başından bu yana etkisini giderek artıran cumhuriyet fikriyle genel bir uyum içinde olmuştur. Cumhuriyet reformlarını destekleyen yazarlar genellikle cumhuriyetçi veya laik-milliyetçi basının parçası olan gazetelerde yer almışlardır. Öte yandan, bazı başyazarlar hükümeti daha çok eleştiriye tabi tutmuştur. Ahmet Emin Yalman ve Zekeriya Sertel gibi yurtdışında formel gazetecilik eğitimi almış bu başyazarlar, Tan ve Vatan gibi bağımsız veya muhalif sayılabilecek gazeteler için yazma eğiliminde olmuşlardır. İdeolojik duruşlar genellikle ulusçuluk ve sosyalizm gibi siyasi hareketler tarafından şekillendirilmiştir. Bu hareketler dönemin entelektüel ikliminde etkili olmuş ve basının ele aldığı sorun türlerini önemli ölçüde etkilemiştir.

Ülke, Osmanlı imparatorluk geçmişinden kopuş yaşadıkça, yazarlar sıklıkla ulusal kimlik, dil reformu ve modernleşme hakkında tartışmalara girmişlerdir. Birçoğu Arapça ve Farsça yerine Türkçenin benimsenmesini savunan entelektüel öncülüğün bir

³⁶ Ahmet Emin Yalman, Zekeriya Sertel ve Sabiha Sertel, üniversite düzeyindeki eğitimlerini ABD'de almışlardır.

³⁷ İttihat ve Terakki'nin kuruluşundan sonra Falih Rıfkı Atay, Hüseyin Cahit Yalçın ve Ahmet Emin Yalman, her üç gazeteci de gençliklerinde örgütün üyesi olmuşlar, hatta Yalçın İT'nin gazetesi olan Tanin Gazetesi'ni çıkarmış ve gazetede yazarlık yapmıştır. Bknz. İnuğur, 308-309.

parçası olmuşlar ve genç cumhuriyette ulus olmanın ne anlama geldiğini tanımlama çabalarına dahil olmuşlardır.

Başyazar olmadan önce birçok gazeteci, muhabir, editör veya köşe yazarı olarak yıllarca çalışmıştır. Gazetecilikteki bu uygulamalı deneyim, basının kamuoyunu ve siyasi söylemi şekillendirmedeki rolünün 1930'larda giderek daha önemli hale gelmesi nedeniyle kritik olarak görülmüştür. Falih Rıfkı Atay, Halide Edib Adıvar, Refik Halit Karay ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi dönemin en ünlü yazarlarından bazılarının hem gazetecilikte hem de edebiyatta kökleri olmuştur. Genellikle önemli gazetelerde editör veya başyazar olarak çalışmışlar ve ülkenin modernleşme seyriyle ilgili kamuoyunun tutumlarını şekillendirmek için edebi etkilerini kullanmışlardır (Çıkla, 2009:48).

1930'larda Türkiye'deki baş yazarların çoğunun önemli edebi kariyerleri olmuştur. Nazım Hikmet ve Yaşar Nabi Nayır gibi yazarlar, yalnızca siyasi söylemle ilgilenmekle kalmamış, aynı zamanda gazetecilik ile edebiyat ve sanat arasındaki boşluğu kapatan şairler ve romancılar olmuşlardır. Yazıları genellikle siyasi, toplumsal ve ulusal konuları kapsamış ve bu da canlı bir kültürel iklim yaratmaya yardımcı olmuştur. Bu edebi etki gazetelerde kullanılan dil ve üslupta da açıkça görülmüştür. Yazarların hem Türkçeye hem de edebi tekniklere hakim olmaları ve hem aydınlara hem de genel halka hitap eden parçalar yaratmaları beklenmiştir.

Birçok başyazar, özellikle Türk Edebiyatı'nın ve kültürünün modernleşmesini savunanlar olmak üzere kültürel hareketlerde de aktif rol almışlardır. Bazıları, erken Cumhuriyet döneminde gazeteciliği etkileyen edebi rönesansın temelini atan geç Osmanlı döneminde Fecr-i Ati ve Servet-i Fünun hareketlerine dahil olmuş kişilerdir. Bu yazarlar genellikle Batı edebi biçimleriyle daha uyumlu, aynı zamanda ulusal

kimlik, toplumsal reform ve modernleşme temalarıyla ilgilenen yeni, modern bir Türk Edebiyatı için çaba göstermişlerdir (Çıkla, 2009: 57).

Gazetelerin başyazarlarının çoğu, 1930'lar Türkiye'sinin politik ve kültürel panoramasını etkileyen entelektüel çevrelerin de önemli bir parçası olmuşlardır. Ziya Gökalp, Yahya Kemal Beyatlı ve Reşat Nuri Güntekin gibi yazarlar, sadece edebiyatı değil, aynı zamanda politik ve toplumsal düşüncüyü de etkileyen entelektüeller olmuşlardır. Etkileri, genellikle milliyetçi ve modernist ideallerle uyumlu gazetelerin başyazarlarının çalışmalarına yansımıştır. Bazı başyazarlar, özellikle Halide Edib Adıvar gibi kadın yazarlar, toplumsal reform hareketlerinde de aktif şekilde rol almışlardır. Kadın hakları, eğitim reformu ve kadınların toplumsal yaşamın her kademesine daha fazla katılımı için savunuculuk yapmışlar ve söz konusu konular, yoğun olarak yazılarının içeriğini oluşturmuştur.

Falih Rıfki Atay, Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Refik Halit Karay gibi başyazarlar, hem edebiyatçı kişilikleri hem de gazetede başyazarlık konumlarıyla anılmaktadır. Önde gelen bir romancı, şair ve politik aktivist olan Halide Edib Adıvar, zamanının entelektüel ve politik hareketlerine derinlemesine dahil olmuş ve basına önemli katkılarda bulunmuştur. Yazar ve siyasetçi olan Karaosmanoğlu ise, gazeteciliğin ve dergiciliğin yönünü şekillendirmeye yardımcı olan entelektüel çevrelerde önde gelen bir isim olmuştur. Eserleri genellikle ulusal kimliği ve geleneksel Osmanlı değerleri ile Cumhuriyet'in modernleştirici güçleri arasındaki gerginlikleri ele almış ve yazarın 'Ankara' eseri Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde tefrika edilmiştir (Çıkla, 2009: 49).

Özetle, 1930'larda Türkiye'deki baş yazarların nitelikleri, Cumhuriyet'in modernleşmeci yönelimiyle derin siyasi etkileşimi ve önemli gazetecilik ve edebiyat deneyimini bir araya getirmiştir. Gazetelerin başyazarları, genellikle yazılarıyla hem

siyasi hem de kültürel ortamı etkileyen, dönemin güncel ihtiyaçlarını ülkenin Osmanlı geçmişiyle ve dönemin entelektüel akımlarıyla dengeleyen, yönlendirici aydın kişilikler olmuşlardır.

2.2.2.6.3. Gelir Yapısı

Dünyada 1930'lu yıllarda gazeteler başlıca üç ana gelir kaynağına sahip olmuştur. Birincisi, ilan ve reklam gelirleri; ikincisi abonelik ve gazete bayii satışları; sonuncusu da baskı ve yayıncılık faaliyetlerinden elde edilen gelirlerdir. Birçok gazete için en büyük gelir kaynaklarından biri, ilanlar ve reklamlardır. Bunlar iş ilanları, emlak, ürün ve kişisel duyurular gibi küçük reklamlar ya da devletin resmi ilanları gibi irili ufaklı ilanlardır (Yalman, 2018: 129). Gazetenin tirajı ne kadar büyükse, ilanların ve reklamların maliyeti de o kadar yüksek olmuştur ve bu da bunu daha büyük gazeteler için önemli bir gelir kaynağı haline getirmiştir. Ulusal düzeyde reklam verenler genellikle geniş tirajlı gazeteleri hedeflerken, yerel işletmeler yerel gazetelere yönelmişlerdir. Bu, hem büyük hem de küçük gazeteler için gelir akışlarının çeşitlendirilmesine yardımcı olmuştur.

Birçok gazete, okuyucuların gazetenin düzenli teslimatı için ödeme yaptığı abonelikler yoluyla gelir elde etmiştir. Abonelik modelleri, yayına bağlı olarak günlük, haftalık veya aylık olabilmiştir. Aboneliklere ek olarak, gazeteler gazete bayilerinde tek kopya satmıştır. Özellikle sabah baskıları için bu durum çok önemli olmuştur. Tek bir gazetenin karı genellikle çok düşük kalmış, ancak büyük satış hacimleri gazetenin karlı kalmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca bazı gazeteler kendi baskı makinelerini işletmiş ve bazen diğer işletmeler için ek bir gelir kaynağı olarak hizmet edebilen basılı materyaller üzerinden de gelir elde etmiştir.

1930'larda Türkiye'deki gazetelerin gelir yapısı, Batılı ülkelerin modern sektörüyle kıyaslandığında oldukça sınırlı ve geleneksel yöntemlere dayanan işleyişle

biçimlenmiştir. O dönemde gazetelerin büyük bir çoğunluğu birkaç temel kaynaktan gelir elde etmiştir. Bunlardan birincisi ve en temel olanı, gazetelerin satışa dayalı gelirleridir. Buna gazete abonelik gelirleri de dahildir. Gazetelerin satışlardan elde ettiği gelir o dönemde düşük seviyelerde olmuştur ve daha çok büyük kentlerde yaşayan okurlara dönük olmuştur. Gazetelerin günlük satışı, hem yerel pazarlarda hem de büyük kentlerde sokak satıcıları vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir (Otmanbölük, 1986: 12-13). Abonelik sistemiye, sınırlı okuyucu sayısından dolayı daha dar bir okuyucu grubuna yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Geniş okur kitleleri için yaygınlaşmayan bir yöntem olmuştur ancak yine de İstanbul gibi büyük kentlerde gazetelerin çoğu abonelerinden belli bir gelir elde edebilmiştir (Köktener, 2002: 24).

O yılların bir diğer gelir kaynağı da reklam ve ilan gelirleri olmuştur. Her ne kadar o dönemde reklamcılık sektörü çok düşük seviyelerde iş yapıyor olsa da özellikle küçük ölçekli işletmeler, yerel ticaret erbabı ve bazı büyük şirketler gazetelerde reklamlarını yayınlamışlardır. Ancak 1930'larda ilan kategorisi altında en önemli gelir kalemi devletin verdiği gazete ilanları olmuştur. Bu ilanların çoğu resmi duyurular, devlet politikaları ve ekonomik teşviklere ilişkin olmuştur (Köktener, 2002: 25). Bunların dışında devletin özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında toplumu bilinçlendirme, yeni politikaların ve uygulamaların duyurulması ile ekonomiyi teşvik amaçlı gazete ilanları yaygın olarak görülmüştür.

Özellikle yabancı sermayeye dayanan yayın organları, İstanbul gibi büyük kentlerde etkili olmuştur. Yabancı sermaye, gazeteleredönük reklam ve içerik konusunda finansal açıdan destek sağlayabilmiştir. Bunlara ek olarak, yabancı bazı dergi ve gazeteler de gelir elde etmek adına Türkiye'deki gazete sektörüne içerik üretimi yönünde katkıda bulunmuştur. Ayrıca bağımsız yayınlar ve dergiler de 1930'ların kültürel ve edebi yayın hayatına katkıda bulunmuştur. Bu türden yayınlar abone gelirleri ile sınırlı olmakla birlikte, satışlardan da gelir elde edebilmiştir. Ancak bu dergi

yayıncılığı genellikle küçük dar bir çevreye yönelik olarak sınırlı bir üretim çerçevesine sahip olmuştur. Gazeteler ayrıca popüler yazarlardan köşe yazıları, karikatürler veya seri hikayeler satın alarak birden fazla gazeteye dönük dağıtım yapmışlardır. Bu, yeniden satılabilen içeriğin geniş bir şekilde dağıtılmasını sağlayan bir yöntem olarak benimsenmiş ve gazetelerin gelirlerini artırmıştır.

Gazetelerin gelir yapısı, devletin basın üzerindeki etkisiyle biçimlenmiştir. Cumhuriyet'in erken döneminde, hükümetin basını denetlemesi ve bazen bazı gazetelere maddi destek sağlaması söz konusu olabilmıştır. Ancak, devletin siyasi anlamda denetimi ve sansür uygulamaları da gazetelerin içeriklerine ve dolayısıyla gelir yapılarına etki etmiştir. İktidar, kendi uyguladığı politikalara uyum sağlayan ve kendisine yakın duran gazetelerin gelir yapılarını, resmi ilan verme ve banka finansmanı sağlama tercihleriyle belirleyen bir pozisyonda olmuştur. Elbette tüm bunlara ek olarak, bazı dönemlerde, gazeteler toplum destekli yayınlar haline gelebilmiştir. Örneğin, gazete sahipleri veya dergiler, belirli bir grup veya kurumdan bağış alabilmiş, bu da gelirlerini artıran başka bir unsur olmuştur. Ancak bu tür durumlar çok nadir olarak gözlenmiştir.

2.2.2.6.4. Dağıtım Ağı

Türkiye Cumhuriyeti 1930'lu yıllar boyunca gazetecilik alanının bir başka boyutu olan dağıtım, ilan ve gazete satışı konusunda bazı girişimlerde bulunmuştur. Özellikle ülke genelinde etkinlik gösterecek bir dağıtım şirketinin ya da dağıtım kurumunun kurulması yönünde dönemsel girişimleri olmuştur. Devletin ve gazetecilik alanında faaliyet gösteren belli bir toplumun bu girişimlerinde ikili bir tutumdan söz etmek mümkündür. Bir yandan gazete, dergi ve kitap grubunu bir ticari ürün olarak ele alıp kar amacı güden bir dağıtım şirketi kurma,; diğer yandan ise dağıtım ve satışın denetimli ve kontrollü şekilde tüm ülkeye yayılarak siyasal iktidarın, yeni rejimin

belirleyiciliğinde bir dağıtım kurumu kurma girişimidir (Üstün, 2010: 339). Yani aslında gazetecilik alanının, 1930'ların başında, yayınların dağıtımının ticari mi yoksa kamusal temellere mi dayandırılacağı konusunda bir yol ayrımında kaldığı kabul edilebilir.

1930'lu yıllar içinde Matbuat Umum Müdürlüğü'nün 1934'te; Birinci Basın Kongresi'nin 1935'te; Birinci Neşriyat Kongresi'nin 1939'da; 1940'ların başında da Türk Basın Birliği ve CHF'nin gündeme getirdiği bir dağıtım kurumu oluşturma çabaları, girişimleri olmuştur (Üstün, 2010: 342).

Dağıtım ve satış konusunda ilk şirketsel girişim 1930 yılında Fransız kökenli Librairie Hachette firmasıdır. Öncesinde yaklaşık on yıldır kitap dağıtım işlerini yapan bu şirket, "Gazeteler Menajeri Türk Şirketi"ni kurmak için harekete geçmiş, hükümete teklif sunmuştur. Buna göre, önemli kentlere dağıtım şubeleri kurulacağı; ve dağıtımın, en yeni ulaştırma teknolojisine sahip araçlarla gerçekleştirilmesi yönünde taahhüt verilmiştir. Ayrıca masraflarını kendi karşılamak üzere şirket, büyük şehirlerdeki demiryolu istasyonlarında ve büyük otellerde satış yapmak için büfelerin kurulmasını öngörmüştür. Şirket, Türkiye dışında da satış ve dağıtım imkanı sunmuştur (Üstün, 2010: 342).

Librairie Hachette şirketinin tekliflerine rağmen Gazeteler Menajeri Türk Şirketi kurma girişimi sonuçsuz kalmıştır. Bu olumsuzluk, dünya ekonomik bunalımının etkisi ve Osmanlı borçlarının Fransa'ya ödenmesinin ertelenmesi gibi dışsal etkenler ile dönemin ortaya çıkan devletçilik ve milli sermayenin geliştirilmesi hedefleri nedeniyle Fransız şirketi tarafından yapılan tekliflerin hayata geçirilemediğini söylemek mümkündür (Üstün, 2010: 343).

Librairie Hachette şirketinin bir dağıtım şirketi kurma girişiminin sonuçsuz kalmasının ardından bir yıl sonra İstanbul'da, iktidarın politikaları doğrultusunda hareket etmesi öngörülen bazı gazete sahipleri yeni bir dağıtım şirketi kurma

girişiminde bulunmuştur. Gazete sahipleri ve ilancılık konusunda tekel olan İlanat Acentesi'nin ortak olduğu Resmi İlanlar Türk Limited Şirketi, Mayıs 1931 yılında kurulmuştur. Şirket bünyesinde daha sonra Tevzi İşleri Dairesi oluşturulmuş ve dairenin kapsamı belirlenmiştir. Gazete sahiplerinin kendi aralarındaki rekabeti olumsuz yönde etkileyebilecek kimi maddelerin varlığı sonucunda bu girişim de sonuçsuz kalmıştır. Tevzi İşleri İdaresi içinde Tevzi Bürosu dışında bayilere gazete gönderen ortakların 500 TL gibi bir cezayla karşılaşacak olması ve İstanbul Belediyesi sınırları dışındaki dağıtım ve satış uygulamalarının birleştirilmesi zorunluluğu, gazete sahipleri için ortaklığın sürdürülmesini engelleyici, öne çıkan maddeler olarak değerlendirilmiştir (Üstün, 2010: 346).

Böylesi bir ortaklık girişiminin sonuçsuz kalmasının kuşkusuz en önemli sebebi, 1930'ların başında iktidarca devletçilik ilkesinin de hayata geçirilmesini zorunlu kılan ekonomik ve toplumsal koşullardır. Elbette gazetecilik alanına özgü, sayılabilecek, birbiriyle rekabet halindeki gazete sahiplerinin durumu ve 1928'de Latin harflerine geçişle düşüşe geçen gazete satış oranları gibi etkenler de etkili olmuştur. Tümü düşünüldüğünde, dönemin devletçilik ilkesine dayanan kapitalist birikim modeli gazete sahiplerinin dönem içindeki pratik davranışlarını da kapsayacak ve belirleyecek bir etkiye sahip olmuştur. Dolayısıyla bu kapsayıcı etki, 1930'ların başından itibaren Matbuat Kanunu, Birinci Basın Kongresi, Matbuat Umum Müdürlüğü'nün hukuksal pratiği, Basın Birliği, Neşriyat Kongresi gibi girişimlerde merkezi ve devlet eliyle yürütülen bir dağıtım kurumu kurulması talebini güdülemiştir. Ancak devletçilik ilkesi ve 1930'ların ideolojik boyutu, dönem içinde iki tip gazetecilik tipinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Birincisi, partinin propagandasını yapan parti politikalarının ve onun "devrim ideallerinin" doğrultusundan ayrılmayan, devletin korporatist içerimlerine destek olan gazetecilik; ikincisiyse yine eleştiri sınırları dönemin egemen yaklaşımı

tarafından hukuksal ve kurumsal düzenlemelerle belirlenmiş “serbest ya da eleştirel” gazetecilik olarak tanımlanabilir.

Devlet eliyle dağıtım kurumu kurma girişimleri de 1930’lar Türkiye’sinin ve özellikle Avrupa ve Rusya coğrafyalarındaki gelişmeler bağlamında şekillenen tek parti rejimi ve cumhuriyet ilkelerinin yerleştirilmesi açısından döneme iz bırakan duygu faktörlerle değerlendirilmelidir. Matbuat Umum Müdürlüğü, 1934 yılında zorunlu yardım başlığı altında yer alan gazeteler ve dergiler için kağıt desteği ve temini, primlerin dağıtımı, resmi ilan ve toplu kitap, dergi alımı gibi uygulamalara ek olarak kitap, dergi ve gazeteler için dağıtım kurumunu da öngörmüştür. Birinci Basın Kongresi’nde, Neşriyat Kongresi’nde ve Basın Birliği’nde, başka başlıklar altında ama sıklıkla 1940’lı yılların ortasına kadar dile getirilen dağıtım kurumu, bir türlü hayata geçememiş ve bir talep olarak kalmıştır (Birinci Basın Kongresi, 1975: 58).³⁸ Bu yüzden 1930’lar boyunca en çok dile getirilen ve üzerinde uzlaşılan devlet eliyle dağıtım, satış ve resmi ilan konuları, pratikte gazetelerin kendi rekabet koşulları içinde çözmeye çabaladıkları, gazetecilerle birlikte gazete sahiplerini de ilgilendiren bir eksiklik olarak kalmıştır. Dağıtım yapısı parçalı; ve dönem dönem ilkel yollarla ilerleyen küçük ölçekli bir nitelikte yürütülmüştür.³⁹

³⁸ Dağıtım ve bayi sayıları ile ilgili kongre tartışmaları için bkz. Basın Yayın Genel Müdürlüğü (1975) Birinci Basın Kongresi, Ayyıldız Matbaası AŞ, Ankara.

³⁹ Yusuf Ziya Ortaç, dağıtım ve satış konusundaki bir deneyimini aktarırken 1930’lu yıllarda hala dağıtım ağının ilkel yollarla gerçekleştirildiğinin de ifade etmiş oluyor. “Gazete satışında fiyatı düşük tutmak, Yeni Gazete girişimi için fayda etmemiştir çünkü satışın son halkası olan satıcı çocuklar Cumhuriyet, Milliyet ve Tan gibi pahalı gazeteleri sattıklarında dönemin hesabıyla gazete başına altmış para kazanırken daha ucuza satılan her Yeni Gazete için yirmi para kazanmaktadır. Dolayısıyla pahalı gazetelerin her bir satışı satıcılar için üç kat karlı olmaktadır. Ortaç, her şeyi inceden inceye düşündüklerini ancak bu durumu hesaba katmadıklarını belirtiyor. Gazetenin bir ürün olarak ortaya çıkarılması ve okuyucuya ulaşmasına kadarki sürecin farklı yönleriyle sistem içinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Her ne kadar 1930’lu yıllarda kurumsallaşmamış ve basit ortaklıklarla bir günlük gazete çıkarılabilecekmiş gibi düşünülse de işleyişin pratik yönlerini de bütünlük içinde hesap etmek gerekmektedir (Ortaç, 1969: 151-152).

2.2.2.7. İktidar ve Siyaset ile İlişkiler

1930'ların iktidarının gazetecilere dönük tutumu, ilk olarak, Cumhuriyet reformlarının oturuşturulması ve halk tabanlarına bu reformların benimsetilmesi bağlamında gazetelerin en önemli araçlardan birisi olarak değerlendirilmesi etrafında biçimlenmiştir. Hükümet bu nedenle o dönemki gazetecilere ve özellikle başyazarlara, halkı ve toplumun eğitilmiş seçkin sınıflarını kazanmada önemli roller yüklemiştir (Gürkan, 1998: 73). Gazetecileri, kendi politik ve toplumsal dönüşüm hedeflerinin sahiplenicisi olarak görmek istemiş, bu yönde bir gazeteci imgelemine sahip olmuştur.

İkinci olarak hükümet ve ona egemen olan yapı, 1920'lerde yeni rejime dönük eleştirel ve muhalif tutumu, Takrir-i Sükun ve İstiklal Mahkemeleri gibi belli yasa ve uygulamalarla bertaraf etmiştir. Basındaki eleştirel ve muhalif tutumun 1930'larda devam etmemesi yönünde, gazetecilik alanının düzenlenmesine dönük hukuksal müdahalelerde bulunmuştur. Yani bir anlamda Takrir-i Sükun Kanunu'nun ruhu, 1930'lardaki düzenlemelerde kurumsallaşma bağlamında yeni biçimlerde içeriğe dahil edilmiş ve bir şekilde sürdürülmüştür (Gürkan, 1998: 86).

Üçüncü olarak iktidar 1935'teki Birinci Basın Kongresi'yle gazetecilik alanıyla kendi politikalarını belli bir düzlemde buluşturmayı ve oydaştırmayı düşünmüştür. Bazı görüşlerin aksine devlet, gazetecilik alanını kendi gazetecilik imgelemine uygun şekilde belirlemeye yönelmiştir.⁴⁰ Daha sonra 1939 yılındaki Basın Birliği Kanunu da devletin gazetecilik alanını uyumlandırma girişimlerinin vardığı zirve noktası olmuştur (Makal, 1999: 153). İktidar, kendi belirlediği çerçevenin dışına taşan gazetecilik yapma eğilimlerini, 1930'ların başında oydaşma yoluyla ama daha sonra cezalandırma ve baskı yoluyla çözüme kavuşturmayı denemiştir.

⁴⁰ Fırat, Birinci Basın Kongresi'ni yazısında eşitlerin buluşması olarak değerlendirmektedir. Halbuki tek parti iktidarı, rejimin dönemsel ihtiyaçlarını göz ederek gazetecileri ve basını kendi yörüngesiyle uyumlu davranmaya ve pratik geliştirmeye davet ettiği, hatta kimi oluşum önerileriyle gazetecileri mecbur kıldığı bir zemin akla gelmektedir (Fırat, 2010: 69-71).

1930'ların siyasal iktidar ve gazetecilik ilişkilerinde ortaya çıkan etkileşim süreci üç tip gazetecilik anlayışı doğurmuştur denilebilir. İlkini, iktidarın ve devletin politikalarıyla uyumlu, söz konusu politikaların çoğu durumda destekleyicisi, gazeteciyi, iktidarın reformlarının gerçekleştirilmesi ve başarıya ulaşmasında bir görevliymiş gibi düşünen, korporatif devlet anlayışında gazeteciyi diğer meslek grupları gibi genel işleyişin bir parçası olarak gören bir gazetecilik pratiği olarak tarif etmek mümkündür.

İkincisi, yeni rejimin genel olarak modernleşme yaklaşımlarını kabul etse de uygulama ve yöntemler konusunda fikirsel olarak ayrılan, gazetecilik pratiğinin her türlü fikre ve tartışmaya açık olması gerektiğini savunan, gazetelerin siyasi ve ideolojik fikirlerin tartışıldığı bir forum ortamı olması gerektiğini öne süren bir gazetecilik anlayışı olarak tarif edilebilir. Bu anlayış, gazeteyi ve gazeteciliği sadece fikirlerin ve görüşlerin yer aldığı bir forum zemini olarak düşünerek ona araçsal bir rol biçmiştir. Siyasetle ve iktidarla olan ilişkisi de bu bağlamdadır.

Üçüncüsü de, iktidarın Cumhuriyet ve modernleşme yaklaşımlarını genel düzeyde kabul eden ancak her türlü siyasi ve ideolojik yönelimin ağır etkisinden uzak, gazeteciliği halka dönük bilgi ve haber veren bir mecra olarak değerlendiren bir gazetecilik anlayışıdır. Gazetecilik pratiğinde daha çok formel yönler öne çıkmıştır. Basını, siyaseti ve yöneticileri sınırlayan, bir dördüncü kuvvet olarak gören bir anlayıştan söz etmek mümkündür.

Türkiye'de 1930'lar önemli siyasi ve toplumsal değişim dönemi olarak kabul edilmiştir. Parlamento üyesi olan gazeteciler hem kamuoyunu şekillendirmede hem de yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin politikalarını benimsetmede önemli bir rol oynamışlardır. O dönemin gazeteci milletvekillerinin çoğu, CHF'ye bağlı olmuş ve uygulanan reformların çeşitli şekillerde desteklenmesine çaba harcamışlardır. Hem gazetecilik hem

de siyasetteki çalışmaları, Türkiye tarihinin bu dönüşüm döneminde basın ile iktidar arasındaki yakın ilişkiyi yansıtmıştır.

2.2.2.7.1. Milletvekili Gazeteciler

1930'larda Türkiye'de, birkaç önemli gazeteci de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) görevlerde bulunmuştur. Erken Cumhuriyet döneminde basın ve hükümet arasında yakın bir ilişki görülmüştür. Birçok gazeteci, siyaset alanına geçiş yapmış, hem gazeteci hem de milletvekili olarak ikili bir etkinlik içinde bulunmuştur.

Falih Rıfki Atay, dönemin önde gelen gazetecilerinden ve aydınlarından birisi olarak kabul edilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında etkili bir figür olarak öne çıkmış ve CHF üyesi olmuştur. Atay, Cumhuriyet ve Halk gazetelerinde gazeteci ve editörlük görevlerinde bulunmuş ve daha sonra siyasi ve kültürel tartışmalarda önemli bir role sahip olduğu parlamentonun üyesi olmuştur. Hem gazetecilik alanında hem de siyaset alanında yaptığı çalışmalar, onu, kamuoyunu şekillendirmede ve yeni rejimin reformlarının benimsetilmesinde önemli ve öncü bir figür haline getirmiştir.

Diğer taraftan Atay gibi Us kardeşler içinde Hakkı Tarık Us ve Asım Us sadece birer gazeteci değil, aynı zamanda bir politikacı görevine sahip kişiler olmuşlardır. Parlamento üyesi olarak görev almış ve erken Cumhuriyet döneminin entelektüel çevreleriyle yakından ilişki içinde olmuşlardır. Us, Türkiye'de gazeteciliğin gelişmesine katkı konusunda da öne çıkan kişiliklerden bir tanesi olmuştur. Ayrıca Atatürk'ün liderliğindeki hükümetin modernleşme politikalarını koşulsuz desteklemiştir. Vakıf ve İleri gibi etkili gazetelerde başyazarlık yapmış ve siyasi kariyerini, topluma dönük reform ve kalkınmayı savunduğu gazetecilik çalışmalarıyla örtüştürmeye çalışmıştır (Payaslı, 2022: 109; Akbayar ve Koloğlu, 1996: 9).

Ahmet Emin Yalman, Cumhuriyet'in modernleşme çabalarına kendi anlayışıyla verdiği destekle tanınmış bir gazeteci ve başyazar olmuştur. Vatan ve Tan gibi daha

eleştirel, liberal ve yer yer muhalif tutum sergileyen gazetelerde yer almış, başyazarlık yapmıştır. 1920'li yıllarda Vatan Gazetesi'ni çıkarırken yayınlardan dolayı gazetesi kapatılmış, Takrir-i Sükun Kanunu çerçevesinde İstiklal Mahkemelerinde yargılanmış ve zorunlu olarak gazetecilik alanından uzaklaştırılmış, bu esnada kendi isteğiyle ticaretle uğraşmıştır. 1930'ların ilk yarısı onun için ticaretle geçmiş, 1936'dan sonraki ikinci yarısı da Tan Gazetesi'nde gazetecilik uğraşısıyla geçmiştir (Yalman, 1970). Siyaset açısından genel bir Atatürk reformları destekleyicisi olsa da daha çok ABD'de eğitimini aldığı gazeteciliğin Türkiye'de kendince formel bir modelle uygulanmasına odaklanmış, Amerikan liberal siyasetinin Türkiye'deki gazetecilik açısından izdüşümü olarak görülebilecek pratik içinde yer almıştır. Gazetecilik kariyeri daha ön planda olmuş ve formel gazetecilik eğitiminin kazandırmış olduğu pratiklerle iç içe geçen bir anlayışa sahip olmuştur. Döneminde Cumhuriyet gündemini şekillendirmede etkin bir ses olarak yer almıştır.

Hüseyin Cahit Yalçın ise, geçmişin İttihat ve Terakki birikimine yaslanan ve örgütün en güçlü olduğu dönemlerin fikir ve ideoloji savaşlarının içinde polemikleriyle var olan bir gazeteci olmuştur. 1908 II. Meşrutiyet'ten sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda İttihat ve Terakki'den milletvekili olmuş, sırasıyla 1908-1912, 1912 ve 1914-1918 yıllarında Osmanlı Meclisi'nde İstanbul milletvekili olarak yer almıştır. Yalçın, II. Meşrutiyet'in ilanına giden sürecin mücadelecisi ve özgürlükçü gazeteci tipinin uç örneğini temsil etmiştir. 1930'lu yıllara gelindiğinde yeni rejimle ilişkileri gerilimlere sahne olmuştur. Yalçın, gazetede yazıları ve savunduğu fikirlerden dolayı üç kez İstaklal Mahkemelerinde yargılanmış ve ceza almıştır. 1933'ten itibaren kendi tarzını ve gazetecilik anlayışını Fikir Hareketleri Dergisi'nde gerçekleştirmeye çalışmıştır. Yalçın, ancak 1940'larda, Atatürk'ün ölümünden sonra milletvekili olabilmıştır.

1930'larda hem gazeteci hem de milletvekili olanların hemen hemen hepsi, tek parti rejiminin uygulamalarını benimseyen ve devletle toplum arasında aracı görevi

gören şahsiyetler olarak öne çıkmış kişiliklerdir. 1931, 1935 ve 1939 seçimlerinde milletvekili olan gazetecilerin listesi şu şekildedir:

Gazeteci	Çalıştığı Gazete/Dergi/Kurum	Dönemi
Hamdi Aksoy	Yenigün Gazetesi Mesul Müdürü	1-5
İzzet Ulvi Aykurt	Milliyet Yazı İşleri Müdürü	2-7
Ruşen Eşref Ünaydın	Serbest Yazar	2-4
Falih Rıfki Atay	Hakimiyeti Milliye, Milliyet, Ulus, Akşam Gazeteleri Başyazarı	2-8
Haydar Rüştü Öktem	Anadolu ve Duygu Gazeteleri	2-6,8
Hakkı Tarık Us	Vakit Gazetesi	2-5
Mehmet Nuri Conker	Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürü	2-5
Yakup Kadri Karaosmanoğlu	İkdam Gazetesi Başyazarı	2-4
Mahmut Soydan	Milliyet Başyazarı	2-5
Recep Zühtü Soyak	Hakimiyeti Milliye/Matbaa Sahibi	2-5
Yahya Kemal Beyatlı	Yazar	3-7
Ahmet Ragıp Özdemiroğlu	Ankara Matbuat Şube Müdürü	2-5
Asım Us	Vakit Başyazarı	3-8
Nafi Atıf Kansu	Hakimiyeti Milliye	3-7
Necmettin Sadak	Akşam Başyazarı	3-8
Aka Gündüz	Serbest Gazeteci	4-6
Kemal Turan Önal	Matbaa Sahibi ve Müdürü	4-8
Sait Azmi Feyzioğlu	Misakı Milli Sahibi	4,8
Naşit Hakkı Uluğ	Hakimiyeti Milliye	4-5
Ahmet İhsan Tokgöz	Serveti Fünun Sahibi	4-6
Ahmet Ulus	Hakimiyeti Milliye Ustabaşısı	5-8
Osman Hilmi Taner	Malatya Gazetesi Sahibi	5-8
İsmail Müştak Mayakon	Serbest Gazeteci-Hukukçu	5

Kaynak: Asker, A. (2017) Gazeteci Milletvekilleri (1920-1980), Gazeteciler Cemiyeti, Ankara.

2.2.2.7.2. Organik Aydın Olarak Gazeteciler

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e geçiş sürecinde devrimlerin, köklü değişimlerin ve kopuşların yanında süreklilik ve dönüşümler de yaşanmıştır. Bu olgular arasında aydın kimliğinde, özellikle organik aydın kimliğinde görülen değişim ve dönüşümler somut birer örnek oluşturmuştur. Antonio Gramsci, rızanın örgütlemedeki rolünü anlamak için, entelektüel kavramını genişletmenin gerekli olduğunu savunmuştur. Açıkça fikirlerle çalışan akademisyenler veya sanatçılardan ziyade, kategori, sosyal işlevi uzman

olmayan kişilerle iletişim kurmak ve onları eğitmek olan herkesi kapsamıştır (Yetiş, 2009:158). Entelektüel işlevini üstlenenler arasında endüstriyel teknisyenler, yöneticiler, girişimciler, bürokratlar ve bilim insanları vyer alır. Gramsci, organik ve geleneksel tipler arasında ayırım yapmıştır. Ona göre organik entelektüeller belirli bir sosyal sınıftan ortaya çıkar ve bu sınıfın üretken faaliyetini genel ilkeler kümesi olarak işlemek için işlev görür; filozoflar veya din adamları gibi geleneksel entelektüeller ise, sosyal prestijini koruyan ancak artık doğrudan üretken bir sınıfa hizmet etmeyen eski bir tarihsel sahnenin kalıntıları olarak değerlendirilir. Bu nedenle entelektüeller, maddi üretim ilişkilerine kök salmışlardır. Ancak bu faaliyetin yeni ve bütünsel bir dünya anlayışına eleştirel bir şekilde işlenmesini üstlenirler (Yetiş, 2009: 159). Gramsci, hegemonyanın inşasının hem yeni organik entelektüellerin geliştirilmesini hem de geleneksel entelektüellerin asimile edilmesini gerektireceğini vurgular. Torino'daki Ordine Nuovo ile yaptığı çalışmanın, kendi görüşüne göre gelecekteki komünist toplumun organik entelektüellerini oluşturan vasıflı işçiler arasında yeni entelektüalizm biçimleri geliştirmeyi içerdiğini belirtir (Yetiş, 2009: 128).

Otuzlu yılların en önemli aydın hareketlerinden biri kuşkusuz Kadro Hareketi'dir. O dönem içinde canlanan basın-yayın faaliyetleri içinde de iktidar için ideoloji üretme görevinin gönüllüsü Kadrocular⁴¹ olmuştur. Kadrocular, üslup ve biçim olarak Osmanlı geleneğinden kopuk bir basın-yayın anlayışına sahip olmuşlar ve genelde sert söylemlerle tartışmalarını yürütmüşlerdir (Ertan, 2010: 122). Kadro Dergisi, devlet kontrolündeki planlı ekonomiyi ve ekonomik milliyetçiliği destekleyen bir ideolojik yaklaşıma sahip olmuştur. Ulusu modernleşmeye doğru yönlendirmek için devrimci bir elitin (kadro) rolüne inanılıyordu. Dergi, sınıf mücadelesini Türkiye

⁴¹ Kadro Dergisi'nin en önde gelen ismi Sovyetler Birliği'nde eğitim görmüş eski bir Marksist olan Şevket Süreyya Aydemir'dir. Aydemir aynı zamanda dergini ideologudur. Sosyalist teoriyi Türk ulusalcılığı ile sentezlemiştir. Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve İsmail Hüsrev Tökin derginin diğer önemli üyeleri idi.

bağlamında daha az önemli görmüş, ulusal birlik ve kalkınmayı vurgulamıştır. Dergi, Türkiye'nin o dönemki iç ve dış koşullarından doğan, kapitalizm ve sosyalizme karşı alternatif olarak geliştirildiği ileri sürülen bir üçüncü yolcu kalkınma yöneliminin temsilcisi olmuştur.

Kadro Dergisi, haber verme amacı güden bir günlük gazete değil; ideolojik ve kuramsal yazıların yer aldığı bir düşünce dergisi olmuştur. Ancak gazetecilik açısından bakıldığında, kamuoyunu yönlendirme ve bilgilendirme işlevi üstlenmiştir. Bu yönüyle, gazeteciliğin kamusal entelektüel yönünü temsil etmiştir. Kadro dergisi doğrudan devlet tarafından çıkarılmamıştır, ancak Kemalist ideolojiyi destekleyen ve devletin inkılap politikasını teorik bir temele oturtmaya çalışan bir yayın organı olarak işlev görmüştür (Halifeoğlu ve Kuzgun, 2016: 71). Bu durum, Kadro'nun gazetecilikteki bağımsızlık ilkesiyle sınırlı bir ilişki kurduğunu göstermektedir. Özellikle basın özgürlüğü ve bağımsızlık perspektifinden bakıldığında, Kadro'nun ideolojik olarak tek yönlü bir niteliğe sahip olduğunu söylemek yanlış olmaz. Kadro'nun kurucuları arasında yer alan Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Vedat Nedim Tör gibi isimler aynı zamanda gazetecilik faaliyetlerinde de bulunmuşlardır. Bu kişiler Kadro dışında da gazetelerde yazılar yazarak hem edebiyat hem de gazetecilik alanında önemli işler yapmışlardır. Bu durum, derginin gazetecilikle olan dolaylı bağının güçlü olduğunu göstermektedir. Kadro Hareketi, bürokratik sistem içinde yer alan ama ideolojik yönleri güçlü isimlerden oluştuğundan hareketin 1930'lu yılların bürokrat-aydın ya da bürokratik aydın tipinin gelişmesine katkısı olmuştur. Bu aydın tipi, aynı zamanda devletin kurucu yarı-organik aydınlarını oluşturmuştur. Dolaylı yoldan gazetecilerin aydın olarak genel tutumuna ve yönelimlerine de etkide bulunmuştur.

2.2.2.8. Kent ve Cinsiyet Açısından Gazeteciler

1930'larda Türkiye'de gazetecilerin rolü ve basında şehir, yer ve cinsiyet açısından belirleyici parametreler, dönemin toplumsal ve politik bağlamından önemli

ölçüde etkilenmiştir. Ülkenin Osmanlı İmparatorluğu'ndan 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş yaptığı on yıl, önemli bir dönüşüm dönemi olmuş ve coğrafyanın özgül yönünü oluşturmuştur. Bu dönemde modernleşme ve laikleşmeyi amaçlayan köklü ve kapsamlı reformlar halk tabanına benimsetilmeye çalışılmıştır. 1930'larda gazetecilik, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü izleyen hızlı siyasi değişimlerle yapılan bir meslek olarak Türkiye'de hala gelişme göstermekte olan bir işkolu olmuştur. Gazeteler ve dergiler, dönemin kitle iletişiminin başlıca çıkış noktalarını oluşturmuş ve bazıları bu dönemde yayıncılıklarıyla öne çıkmıştır.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti, kamuyu ve kamusal söylemi kontrol etmeye istekli olmuş ve genellikle basın-yayın alanını Kemalist ideallere yöneltmek için bir araç olarak kullanmaya çabalamıştır. Gazeteciler, hala bir dereceye kadar özerkliğe ve bağımsızlığa sahip olmuş olsalar da, devletin belirleyici gücünden etkilenmiş ve sansür gibi uygulamalara tabi tutulmuşlardır. 1930'larda birçok gazeteci, meslek henüz tam olarak kurumsallaşmadığı ve yapılanmadığı için entelektüel, yazar, edebiyatçı, bilim insanı ve siyasi figürlerden oluşmuştur. Gazeteciler yeni Cumhuriyetçi ideolojiyi tanımak ve tanıtmakla meşgul olmuştur (Gürkan, 1998: 68). Siyasi ve fikir haberciliği, gazetecilerin çalışmalarının en belirgin yönlerinden birini oluşturmuştur. Ancak, özellikle İstanbul ve İzmir gibi kent merkezlerinde bulunan bazı bağımsız basın organları, rejimin politikalarını eleştirmeye dönük eğilimler taşımıştır.

Türkiye'nin kırsal kesimleri daha muhafazakâr ve devletin modernleşme politikalarından daha az etkilenen yerler olmuştur. Kırsal sorunlar ve kırsal yaşamın nesnel gerçekleri, özellikle hükümet merkezde kentsel ve mimari modernleşmeye odaklandığı için, ana akım gazetecilikte yeterince temsil edilmediği gibi yerel gazetecilik de sınırlı düzeyde gelişmiştir. İstanbul gibi kentlerde, gazetecilerin laiklik ve modernleşme gibi reformist tutumları benimseme potansiyeli daha yüksek olmuş, bu kent merkezlerindeki basın, ilerici fikirleri ve Cumhuriyetçi reformları yaymada önemli

bir rol oynamıştır. Buna karşılık, daha küçük kasabalarda ve kırsal alanlarda gazeteler daha az yaygınlık kazanmış ve basın, genel olarak aynı seviyede erişime ve etkiye sahip olamamıştır.

Kentsel ve kırsal alanlar arasındaki ayırım, 1930'larda Türkiye'de yaşamın önemli bir özelliğini oluşturmuş ve gazeteciliğin işleyiş biçimini etkilemiştir. İstanbul ve Ankara, 1930'larda Türkiye'de basın, siyaset ve kültürün birincil merkezleri olarak öne çıkmıştır. Bu kentler, ülkenin en büyük gazetelerinin, dergilerinin ve yayınevlerinin çoğuna ev sahipliği yapan kentler olmuşlardır. Özellikle İstanbul, yeni hükümet 1923'te başkent Ankara'ya taşındıktan sonra siyasi güç Ankara'ya kaydırılmaya çalışılsa da entelektüel ve kültürel bir merkez olmaya devam etmiştir (Ortaç, 1969: 153). Aynı zamanda tarihten gelen düşünsel ve kültürel tutumu nedeniyle Ankara'daki hükümetin politikalarına belli bir mesafeye yaklaşan basın organlarının ve gazetecilik anlayışının kentsel mekanı olmuştur.

Türkiye'de 1930'larda erkeklerin gazetecilik alanına egemen olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak kadınların kamusal alana katılımı için de sınırlı fırsatların yaratıldığı bir döneme de işaret etmiştir. İktidarın korporatist ve paternalist tutumu karşısında az sayıda da olsa bu dönemde kadın gazeteciler, kamusal söylemin belirlenmesinde ve iktidarın uygulamalarının yönü konusunda katkı sunabilmiş; belli konularda öncülük edebilmiş; belli konularda da eleştiri yöneltebilmişlerdir.

2.2.2.8.1. Gazetecilikte İstanbul ve Ankara Ayrımı

1930'larda Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumsal yaşam biçiminin, büyük kentler ve büyük kentlerin belli kesimleri haricinde önemli bir çoğunluğunda sürekliliği söz konusu olduğundan erkek egemen ve ataerkil bir toplumsal yapının mirasını devralmıştır. Gazetecilik de dahil olmak üzere kamusal alanda kadınların rolü son derece sınırlı olmuş ancak Tanzimat Fermanı ile başlayan sürecin ilerleyen

zamanlarında giderek değişim ve dönüşüm göstermiştir. O dönemde birçok ülkede olduğu gibi gazetecilerin çoğunluğu erkeklerden oluşmuştur. Yazarlık, yayıncılık, dergicilik ve gazetecilik meslekleri ezici bir şekilde erkeklerin egemenliği altında olmuştur. Kadınlar profesyonel iş yaşamından dışlanmış olsa da, gazetecilikte kendilerine yer açmaya başlayan kimi önemli kadınlar da olmuştur. Halide Edib Adıvar ve Suat Derviş gibi isimler, öncelikle bir yazar ve aktivist olarak bilinmelerine rağmen, zaman zaman yayınlara katkıda bulunmuşlar ve gazetecilik alanında önemli bir kamusal varlığa ve tanınırlığa sahip olmuşlardır. Her ikisinin de çalışmaları, genel olarak toplumsal reformlar ve cinsiyet eşitliğiyle ilgili konuları kapsamıştır. Kadınların toplumsal yaşamdaki rolleri ve hakları, bu dönemde Türkiye'deki birçok entelektüel için giderek ilgi duyulan bir konu olarak öne çıkmıştır. Yeni Cumhuriyet rejiminin 1934'te kadınlara oy hakkı vermesi gibi değişimler, basın alanında geniş bir şekilde tartışılmış, farklı görüşler dile getirilmiştir. Ancak, kadınların basın alanındaki sesleri yine de sınırlı kalmış ve temel gazetecilik pratiğindeki temsilleri, geleneksel cinsiyet normları tarafından koşullanmıştır. 1930'lardaki gazetecilik, daha çok ulusal sorunlar, siyasi tartışmalar ve modernleşme konularını merkezine alırken, özellikle toplumsal değişim bağlamında kadınlara ve toplumsal cinsiyet sorunlarına yaklaşım hala tartışmalı bir konu olarak kabul edilmekteydi. Özellikle kent merkezlerindeki ilerici gazeteciler, kadınların eğitimi, hakları ve toplumsal statülerini tartışmaya başlamışlardır, ancak bu tartışmaların o dönemde hala emekleme aşamasında olduklarını söylemek mümkündür.

Türkiye'de 1930'lar gazetecilik mesleğinin gelişiminde ve ülkenin gazetecilik açısından yapılanmasında bir dönüşüm yıllarına işaret etmektedir. Gazetecilikte 1930'lar, kentsel açıdan bir İstanbul-Ankara ayrımı tartışmasını ortaya çıkarmıştır. Haber kaynağı, haber için elde edilen bilginin dayandığı maddi ve kültürel zemin, içerik ve politik-ideolojik tutum gibi birçok etken, gazetecilik pratiği açısından iki kent arasında belli farklılıklar ve benzerlikler doğurmuştur. Aynı zamanda gazeteciliğin

bütünü açısından iktidarla, yani yeni rejimle, belli çatışma ve gerilim noktaları oluşturmuştur.

1930'lar, Türkiye'deki yönetici kadroların hala yeni cumhuriyetçi kimliğini pekiştirme süreci olmuştur. Ankara ile İstanbul'un siyasi tutumları ve gazetecilik anlayışları, birkaç temel açıdan farklı bir görünüm arz etmiştir. Bu iki şehir arasındaki siyaset ve gazetecilik açısından bölünme, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarındaki rolleri, CHF etkisi aracılığıyla anlaşılabilir.

Ankara, Cumhuriyet'in kurulmasının ardından 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni başkenti olarak seçilmiştir. Osmanlı geçmişinden kopuşun ve modernleşme ile laikliğe doğru yönelmenin bir simgesi olmuştur. 1930'larda Ankara, TBMM, Atatürk ve CHF önderlik ettiği hükümet kurumlarına ev sahipliği yaparak ülkenin siyasi merkezi durumuna gelmiştir. 1930'ların siyasi ve toplumsal ikliminde CHF baskın siyasi güç olmuştur. Hükümet ve politikaları laiklik, milliyetçilik ve modernleşme gibi reformlarla yakından ilişkili olmuştur. Ankara'daki siyasetçiler neredeyse tümüyle iktidar partisiyle uyumlu bir siyaset hattına sahip olmuş ve muhalif seslere pek hoşgörü gösterilmemiştir.

Hükümetin merkezi olan Ankara, reformların formüle edilmesi ve uygulanması da dahil olmak üzere siyasi kararların alındığı bir kent olmasından dolayı, ulus için yeni bir kimlik yaratmaya odaklanmış, çoğunlukla yukarıdan aşağıya ve merkezileşmiş, birleşik bir devlet vizyonunu yansıtan, son derece örgütlü bir yapıya sahip olmuştur (Karakuş 2022: 15).

İstanbul ise, Türkiye'nin en büyük kenti olmasının yanında Cumhuriyet kurulduktan sonra bile ticaret, kültür ve entelektüel yaşamın merkezi olmaya devam etmiştir. Artık başkent olmasa da, tarihi önemini korumuş ve Türkiye'nin en önemli gazetelerine, yayınevlerine ve kültürel kurumlarına ev sahipliği yapmaya devam etmiştir. İstanbul, Ankara'ya kıyasla daha çeşitli, dinamik nesnel zemine; ülkedeki

kapitalist birikimin mekanı olduğundan dolayı siyasal açıdan liberal yönlere; daha canlı ve çeşitli bir entelektüel ve gazetecilik atmosferine sahip olmuştur (Ortaç, 1969: 153). Birçok etkili gazete,⁴² ve dergi, yeni rejimin reformcu yaklaşımlarına sempati duyanlar ve yeni rejimi daha çok eleştirenler de dahil olmak üzere çok çeşitli görüşleri yansıtan bir kent imajına sahip olmuştur. Şehirde, cumhuriyetin geleceği hakkında tartışmalara katılan geniş bir entelektüel, gazeteci ve siyasi düşünür topluluğu varlığını sürdürmüştür. Diğer taraftan modernleşme çabalarına rağmen İstanbul, eski Osmanlı seçkin sınıfının önemli kalıntılarına sahip olmuş ve kent, Cumhuriyet'in modernleşme vizyonuyla her zaman uyuşmayan liberal, muhafazakar ve hatta milliyetçi grupların bir karışımına zemin oluşturan bir niteliğe sahip olmuştur. Bu siyasal ve kültürel açıdan çeşitlilik, şehirde gazetecilik pratiğinde dinamik ve bazen tartışmalı bir ortamın yaratıcısı olmuştur.

1930'larda Ankara'nın basın ve gazetecilik ortamı, CHF'nin merkezi gücünü yansıtan şekilde sıkı bir devlet kontrolünü içermiştir. Hükümet, gazeteleri, politikalarını topluma benimsetmek adına bir araç; gazetecileri ise, bu politikaların benimsetilmesinde katalizör işlevi gören hükümet görevlisi ya da memuru gibi gören bir anlayışa sahip olmuştur. Ankara'daki basın organları, hükümete ve reformlarına büyük ölçüde doğrudan destek vermiştir ancak Ankara'daki gazetelerin yaygınlığı ve okunurluğu İstanbul gazetelerinin düzeyine hiçbir zaman ulaşamamıştır (Tamer, 2010: 362).

Ankara, Milli Mücadele sürecinin başarıyla sonuçlanması ve Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Türkiye'de ulus devletinin sembolü olmuş bir kenttir. Modernleşmenin yansımaları bu kentte her alanda kendini göstermiştir. Gazetecilik alanı da Ankara'daki gündelik pratiklerin gelişimi ve dönüşümüyle paralel şekilde gelişmiş, ama daha çok parlamento ve bürokrasinin hakim olduğu bir kent olduğundan siyaset ve cumhuriyet fikri etrafında gelişen bir gazetecilik pratiği yapılanmıştır (Karakuş, 2022: 16).

⁴² Cumhuriyet, Akşam, Milliyet gibi yüksek tirajlı gazetelerin merkezleri hep İstanbul olmuştur.

Ankara’da Ulus semti, Cumhuriyetin asker-sivil bürokrasisinin modernleşme siyasetini uyguladığı en önemli mekandır. Gazetecilik etkinliği de 1930’lar boyunca yine bu semt etrafında “Rüzgarlı Sokak”ta örgütlenmiştir. İstanbul’daki “Babıali Yokuşu”na kıyasla daha az dinamik ve siyaset odaklı bir yapılanma söz konusudur. Özellikle gazetecilik pratiğinde haber kaynağı olan mekanlar arasında lokantalar ve etkinlik alanları önemli bir yer tutmaktadır. 1930’larda Ulus bölgesinde konuşlanan Karpiç Lokantası ve yine lokanta ve konaklama amaçlı kullanılan Ankara Palas önemli mekanlar olarak öne çıkmaktadır. 1950’li yıllara kadar Karpiç Lokantası, dönemin ileri gelen siyasetçilerinin uğrak yeri olduğundan adı “devlet restoranı” olarak anılmıştır. Genelde keyifli vakit geçirmek ve misafirlerini ağırlamak isteyen devlet görevlileri ve bürokrasinin seçkin katmanları bu mekanları tercih etmişlerdir. Ankara’da Karpiç Lokantası, gazeteciler ve haber kovalayan muhabirler için de haber kaynağı işlevi gören bir mekan olmuştur. Örneğin Cüneyt Arcayürek ve Çetin Altan 1940’ların ortasında Ulus Gazetesi’nde ilk gazeteciliğe başladıkları dönemde haberlerini ve yazılarını Karpiç Lokantası’nda yönetici bürokratik sınıftan edindikleri bilgilerle oluşturduklarını belirtmişlerdir (Arcayürek, 1985: 36, Halıcı, 2010: 219).

Karpiç Lokantası, Ankara’da olup biten ne varsa, özellikle de siyasi gelişmeler açısından ilk önce öğrenilen bir mekan olmuştur. Bakanların kabine süreçleri, bürokrasideki atamalar, siyasi çekişmeler, seyahatler, elçilik faaliyetleri gibi birçok konu bu mekandan öğrenilmiştir. (Arcayürek, 1985: 37). Dolayısıyla gazetecilerin bu türden mekanlara yönelik ilgisi boşuna olmamıştır. Gazeteciler için en iyi haber kaynağı parlamentodan sonra ve hatta önce 1930’lu yıllar Ankara’sı için bu mekan olmuştur. Ankara’nın bu ilk modern lokantası aynı zamanda mesleğe yeni başlayanlar için de bir gazetecilik okulu işlevi görmüştür. Gazetecilik yeteneğinin sınındığı bir mekan olmuştur.

Ankara Palas ise tıpkı Karpiç gibi başka bir haber kaynağı olan mekandır. Dönemin en lüks oteli olması yanında daha çok siyasi çevreye hizmet eden Meclisle karşılıklı konumlanan bir konaklama ve eğlence mekanıdır. Ankara Palas da Karpiç gibi yeni rejimin seçkin katmanının önemli bir iletişim mekanı olmuştur. Aynı zamanda Ankara Palas'ta düzenli etkinlikler düzenlenmiş ve gazeteciler açısından haberlerin oluşturulduğu rutin bir haber kaynağı olmuştur. Palas'ta her Cumartesi akşamı, Basın Birliği, Kızılay, Halkevleri, Galatasaraylılar ve tıp fakültesinin baloları düzenlenmiştir (Halıcı, 2010: 223). Dolayısıyla gazeteciler için önemli bir haber kaynağı bir mekan olarak işlev görmüştür.

1924 yılında kurulan Cumhuriyet Gazetesi gibi İstanbul'da faaliyet yürüten gazeteler hükümetle yakın bir bağ kurmuştur . Editöryal duruşu, iktidardaki CHF'nin modernleşme ve laikleşme hedeflerini yansıtan türden olmuştur. Ankara'daki gazetecilik ise, İstanbul'dakilerden daha fazla devlet etkisinde kalmıştır ve İstanbul'daki meslektaşlarına kıyasla haberlerinde daha az bağımsız bir karakter göstermişlerdir. İstanbul'un gazetecilik pratiği daha kozmopolit ve ulusal konuları tartışma ve müzakere etme konusunda daha fazla özgürlüğe sahip olmuştur. Zekeriya Sertel, anı kitabında gazetecilik tarzları konusunda İstanbul ve Ankara arasındaki ayrımı tarihsel olarak şöyle temellendirmektedir:

“O vakte kadar gazeteciliğin merkezi İstanbul'du. Fakat orada çıkan gazeteler de birer ticaret aracı olmaktan başka bir şey değildi. Çoğu saraya yaranmaya çalışır, gelirlerini satıştan çok aldıkları tahsisattan sağlardı. Onun için de birinci sayfalarında padişaha dua ile başlar, yazılarını padişaha dua ile bitirirlerdi” (Sertel, 1968: 9).

Sertel ayrıca, Resimli Ay Dergisi'ndeki kendi gazetecilik pratiğini, hürriyet ve demokrasi savaşı verme çabasıyla özdeşleştirmiş ve gelen tepkilerle de uğraşmak zorunda kaldıklarını belirtmiştir. Milli Mücadele süreci ve sonrasında iyice belirginleşen Ankara ve İstanbul basını ayrımına değinen Sertel, bu ayrım yüzünden basının baştan aşağı kontrol altına alındığını; her şeyi söylemenin ve serbestçe yazı yazmanın giderek

olanaksız hale geldiğini anlatmıştır (Sertel, 1968: 128). İlerleyen süreçte, devrim sonrası rejim kendi tahkimatını ve düzenini kurma çabası içindeyken Doğu'da bir Kürt isyanı ortaya çıkmıştır. Daha sonra Diyarbakır'a alınan, biri Elazığ'da ve diğeri Ankara'da iki İstiklal Mahkemesi kurulmuştur. İstanbul'daki gazetelerin bazı başyazarları yargılanmak üzere Diyarbakır'daki İstiklal Mahkemesi'ne gönderilmiştir. Bu başyazarlar arasında, Tasviri Evkar Gazetesi'nin başyazarı ve sahibi Velid Ebuziyya; Vatan Gazetesi başyazarı ve gazetenin sahibi Ahmet Emin Yalman; yine Vatan Gazetesi yazarı Ahmet Şükrü Esmer; yine başyazarlardan İsmail Müştak ve başkaca yazarlar vardır (Sertel, 1968: 132).

Yusuf Ziya Ortaç da, belirgin farklardan dolayı Ankara ile İstanbul gazeteciliği arasında bir tanım yapmaktadır. İstanbul'da çıkan gazetelerin temel özelliklerine, iç ve dış yapısına değinerek ve Ankara'daki vilayet gazeteleriyle kıyaslayarak bir İstanbul gazetesi tanımı yapmaktadır ve "Basında tek sözcüsü olmayan iktidar yaşayamazdı" diyerek Ankara'daki hükümetin gazetecilik alanına verdiği önemi dile getirmektedir (Ortaç 1969: 153).

İstanbul'un basını, kamu söyleminde önemli rol oynayan birçok önde gelen gazeteci, aydın ve yazara ev sahipliği yapmıştır. Bunlar arasında kamuoyunu şekillendirmede ve siyasi konularla ilgilenmede aktif olan Ahmet Emin Yalman, Hüseyin Cahit Yalçın, Mithat Cemal Kuntay, Necmettin Sadak gibi isimler vardır. Gazetecilik pratiğinin entelektüel ve kültürel yönünü besleyen edebiyat ve sanat çevrelerinin yaptığı dergicilik açısından İstanbul her dönemde zengin bir çeşitliliğe sahip olmuştur (Jeltjakov, 1972: 101-103). Polemiklerin ve ulusal kimlik, modernite ve kültürel değerlerin tartışılması için önemli bir zemin haline gelen 1933'te kurulan Varlık Dergisi gibi kültürel ve edebi dergilerin büyümesine de tanık olmuştur. Bu yayınlar, erken Cumhuriyet yıllarında Türkiye'nin dönüşümünün kültürel yönünü şekillendirmede etkili olmuşlar ve gazetecilik pratiğiyle iç içe geçmişlerdir.

1930'larda Ankara, Atatürk'ün reformlarını desteklemek için hem siyasi hem de gazetecilik alanlarını kontrol eden güçlü, merkezi bir hükümetle karakterize edilen Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi ve idari kalbi olmuştur. Ancak İstanbul, daha çeşitli bir siyasi atmosfere ve dinamik bir medya ortamına sahip, daha geniş bir siyasi fikir ve kültürel tartışma yelpazesi sunan daha çok entelektüel ve kültürel bir merkez olarak kabul edilmiştir. Ankara, hükümetin modernleşme vizyonu ile yakından uyumluysen, İstanbul'un basını hem hükümet desteği hem de eleştirel, entelektüel söylem için bir merkez olmaya devam etmiştir.

2.2.2.8.2. Kadın Gazeteciler

1930'larda, Türkiye'de gazetecilikte kadınların toplumsal yaşama katılımı ve aldıkları rol oldukça sınırlı düzeyde olmuştur. Ancak, 1923'te Cumhuriyet'in kurulması ve yeni toplumsal düzende cinsiyet eşitliğinin teşviki de dahil olmak üzere toplumun modernleştirilme çabalarının ardından belli ilerlemeler kaydedilmiştir. Erkek gazeteciler alana egemen olsa da, 1930'larda gazetecilikte birkaç öncü kadın önemli figür olarak öne çıkmıştır demek mümkündür. Yeni rejimin özellikle kadın haklarıyla ilgili reformları, giderek gazetecilik de dahil olmak üzere kamusal yaşamda kadınlara daha fazla fırsat açan bir toplumsal iklim yaratmaya yardımcı olmuştur. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen, 1930'lardaki basın ortamı hala ağırlıklı olarak erkeklerin egemenliğindeydi ve kadınların sesleri kamusal söylemde nispeten nadir olarak duyulmaktaydı.

Erken Cumhuriyet döneminde, kadınlar için pmesleki açıdan ortaya çıkan fırsatlar oldukça sınırlı olmuştur. Basın ve dergicilik, kamusal yaşamda yer alan diğer birçok alan gibi, eçoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu bir kompozisyon tarafından biçimlendiriliyordu. Kadınlar genel olarak ses getiren haberlere, siyasete, entelektüel tartışma ve polemiklere katılmak yerine kültürel konular, moda ve aile hayatı hakkında

yazmaya indirgenmiştir. Topumsal ve kültürel normlar kadınların Türkiye toplumundaki rollerini büyük ölçüde belirlemiş ve gazetecilik, kamuya açık bir meslek olarak, muhafazakar ve geleneksel geçmişe sahip olanlar olmak üzere birçok kadın için genellikle kabul edilebilir bir meslek alanının dışında görülmüştür (Peltekoğlu, 1988: 32). Gazetecilik ve benzeri meslekler, toplumun geniş kesimleri tarafından kadınlara dışsal olarak kabul edilmiştir. Birkaç kadın yazar ve gazeteci basın ortamında kendine etken şekilde yer açmış olsa da, temsilleri, erkek meslektaşlarıyla kıyaslandığında aykırı bir durum olarak görülmüştür. Gazetecilik uğraşısıyla ilgilenen kadınlar erkeklerin egemen olduğu bir alanda var olma mücadelesi vermek zorunda kalmış ve cinsiyetle ilgili toplumsal önyargılarla karşı karşıya kalmışlardır.

Nezihe Muhiddin,⁴³ Halide Edib Adivar, Suat Derviş ve Sabiha Sertel 1930'larda öne çıkan kadın gazeteciler olmuşlardır. Nezihe Muhiddin, Türkiye'deki en önemli erken dönem kadın gazetecilerden ve kadın hakları aktivistlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Aynı zamanda kadın hareketinin kilit isimlerinden biri olmuştur ve toplumda kadınların oy hakkı ve daha fazla hak için savunuculuk yapmıştır. Muhiddin ayrıca, kadın sorunlarını, haklarını ve toplumsal reformları tartışmaya açmaya çabalamış bir dergi olan Türk Kadın Yolu Dergisi'ni kurmuş ve yazarlığını yapmıştır (Gülen, 2015: 153-154). Öncelikle aktivizmiyle tanınmasına rağmen, Nezihe Muhiddin, yeni Cumhuriyet'te kadınların rollerini çevreleyen konular da dahil olmak üzere, dönemin daha geniş kültürel ve politik tartışmalarına da katkıda bulunmuştur. Gazetecilik çalışmalarının odağını, kadınların kamusal hayata, siyasete ve yönetim kademelerine erkeklerle eşit şekilde dahil olabilmesi gibi konular oluşturmuştur (Gülen, 2015: 156).

⁴³ Nezihe Muhiddin ayrıca 15 Haziran 1923 tarihinde "Kadınlar Halk Fırkası"nın kuruluşuna öncülük etmiştir. Kadınların seçme ve seçilme haklarının yanında genel siyasal hakları için mücadele vermek, mitingler düzenlemek, 1920'ler boyunca ve 1930'ların ortalarına kadar Muhiddin'in başlıca amaçlarındandır (Gülen, 2015: 153).

Bir diğerk öne çıkan kadın yazar ve gazeteci ise Halide Edip Adıvar'dır. Öncelikle bir edebiyatçı ve siyasi figür olarak bilinmesine rağmen, Halide Edib Adıvar, gazetecilikte de aktif bir uğraşa sahip olmuştur. Adıvar, çeşitli yayınlar için yazılarını yazmıştır ve yazılarını dönemin siyasi ve toplumsal sorunlarıyla ilgilenmek için kullanmıştır. Adıvar, erken Cumhuriyet döneminin entelektüel çevrelerinde etkili bir figür olmuştur ve eserleri ulusçuluk, kadın hakları ve modernite gibi temaları ele almıştır. Adıvar'ın siyasi ve gazetecilik katkıları, dönemin entelektüel tartışmalarının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Türkiye'de Nezihe Muhiddin ile birlikte oy hakkını savunan ilk kadın grubunun üyesi olmuştur ve daha sonra 1950'lerde Türkiye'de Parlamento üyesi olarak görev yapan ilk kadınlardan biri olmuştur. Dönemin edebiyatçı-gazeteci-kadın aktivisti figürlerinden biri kabul edilmektedir. Adıvar, uzun bir sürgünlük hayatından sonra 1930'lu yılların sonunda ülkeye dönüş yaptığından dönemin gazetecilik pratiği içinde yalnızca yazı ve fikirleriyle hayat bulmuştur.

Önemli kadın gazetecilerden bir diğeri de Suat Derviş'tir. 1930 yılı başlarında Yarın Gazetesi'nde işe başlamış ve dönemin toplumsal iklimine göre ileride sayılabilecek yazılar kaleme almıştır. Yazılarının odağını, kadınlar için eşit işe eşit ücret, kadınların geçinme sorunları gibi konular oluşturmuştur. Derviş, aynı zamanda siyasi olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası üyesi olmuş ve dönemin siyasi ortamında feminist bir ideolojik tutumla güncel tartışmalara dahil olmaya çabalamıştır. Üç aylık bir süre sonunda SCF kapatılınca yurtdışına çıkmış ve Almanya merkezli bir yayıneviyle anlaşarak eser ve yayınları vasıtasıyla fikirlerini tüm Avrupa'ya yaymaya çalışmıştır.⁴⁴ (Gökşen, 2021: 236-237).

⁴⁴ Derviş'in eserleri toplam on altı ülkede yayınlanmıştır. Derviş, 1929 Bunalımı'nın etkilerini hisseden Avrupa toplumlarının durumundan oldukça etkilenerek farklı bir düşünsel-ideolojik yönelim kazanmıştır. Fikirlerinde artık daha toplumcu bir anlayışı benimsemiş, yazılarında çoğunlukla alt toplumsal sınıfların sorunlarını ele almaya başlamıştır (Saygılıgil, 2014: 20-21).

Derviş, 1932 yılında ülkesine döndükten sonra gazeteciliği meslek edinmiştir. Son Posta Gazetesi'nde roman ve öyküler yayımlamaya başlamış, ardından Cumhuriyet Gazetesi'nde muhabir olmuştur. Aynı zamanda bu yıllarda yazdığı romanlar da çeşitli gazete ve dergilerde parça parça yayımlanmaya devam etmiştir. Derviş, 1930'lu yılların ikinci yarısında Cumhuriyet Gazetesi'nde daha çok kadınlar olmak üzere yoksullar, evsizler, işsizler ve işçi sınıfından kimseler ile gazete röportajları yapmaya başlamış ve yazılarının odağını bu temalar oluşturmuştur. Toplumsal sorunları ele alan ve bunlara çözüm üretmeye çalışan Derviş, yaptığı haberler nedeniyle Cumhuriyet Gazetesi'nden ayrılmak durumunda kalmış ve 1937 yılında Tan Gazetesi'nde çalışmaya başlamıştır.

Derviş 1936 yılında başka yazarlarla girdiği polemikte kendi yazarlığını ve gazetecilik anlayışını şöyle değerlendirmektedir:

“Suat Derviş'e verilen 'titir'e acıyoruz deniliyor. Acaba bana verilen hangi unvana acıyorlar? Ben ne kontesim, ne düşes, ne kraliçe, ne profesör, ne meclisi idare azası, ne de saylavım. Ben muharririm. Hakkımda daha müsamahakâr olanlar edibdir diyorlar. Eğer acıdıkları unvan muharrir unvanıysa yook baylar! Ona ilişemezsiniz, bunu bana kimse babasının kesesinden rüşvet, iane, sadaka veya taltif makamında vermedi. On altı yaşından beri tam on altı sene çalışarak onu kazandım. Hem de nasıl çalışarak. O unvan benim yegâne servetim, biricik iftiharım ve ekmeğimdir” (akt. Saygılıgil, 2014:19).

Suat Derviş, Avrupa'daki yaşantısından edindiği deneyimle hem gazetecilik mesleğine yakınlık duymuş, hem de edebiyatçı kimliğinin yanına gazeteci kimliğini eklemiştir. Dosya habercilik ve röportaja dayalı araştırmacı gazetecilik anlayışının en önemli örneklerinden birini sergilemiş, 1930'larda eleştirel ve formel gazetecilik modeline büyük katkılar sunmuştur.

1930'lar gazeteciliğine önemli katkıları olan bir başka kadın gazeteci de Sabiha Sertel'dir. Sertel, Cumhuriyet'in ilanından sonraki süreçte yazdığı yazılar nedeniyle yargılanan ilk kadın gazeteci olarak kabul edilmiştir. Cumhuriyet'in ortaya koyduğu ilkelerin uygulanmasının ne ölçüde gerçekleştiği üzerine eleştirel yazılar yazan Sertel,

yazdıklarından dolayı yargılanır ve zaman zaman ceza almıştır. Özellikle Resimli Ay Dergisi, Cumhuriyet Gazetesi ve Tan Gazetesi'ndeki yazıları, cumhuriyet fikrinin ve ilkelerinin toplumsal alanda yurttaşlar tarafından nasıl algılandığını ele alan inceleme yazıları ve makalelerdir. Sertel, gazetelerde genel olarak yazarlık yapmış ve güncel siyasetin seyri hakkında yoruma dayalı yazılar yazmıştır.

Resimli Ay Dergisi'nin Takrir-i Sükun Kanunu'nun en geniş biçimiyle yorumlanmasına dayanarak kapatılmasıyla Sabiha Sertel, fikirlerini aktaracak bir mecradan yoksun kalmış ve eşi Zekeriya Sertel de İstiklal Mahkemelerinde yargılanarak kalebent cezasına çarptırılmıştır. Resimli Ay'ın kapatıldığı 1931 yılından sonra Serbest Cumhuriyet Fırkası ile çok partili yaşama geçiş denemesi yapılmıştır. Sertel, partiye yönelik bir sempati duyduğundan siyasi olarak yazı yazması iktidar tarafından engellenmiştir. Bunun sonucunda Sertel, çeviri çalışmalarına yönelmiştir (Sertel, 1987).

Sertel 1935 yılında belli bir süre Cumhuriyet Gazetesi'nde yazılar yazmaya başlamıştır ancak rejime dönük eleştirel bulunan yazıları dolayısıyla gazete yönetimiyle yaşadığı anlaşmazlık sonucunda oradan ayrılmıştır. Daha sonra yayınladığı haftalık "Resimli Her Şey" Dergisi⁴⁵ de dokuz sayıdan sonra kapanmak durumunda kalmıştır. 1936 yılında da sadece bir sayı yayımlanabilen "Projektör" Dergisini çıkarmıştır. Bu dergi Sabiha Sertel'in tümüyle kendisinin belirleyici olduğu ve kendisinden izler taşıyan bir dergi olarak çıkmıştır ama daha başlamadan sonlanmıştır.

Sabiha Sertel, dergicilik denemelerinden sonra Tan Gazetesi'nde "Görüşler" adını taşıyan bir köşede yazılar yazmaya başlamıştır. Sertel'in yazılarının odağını, toplumsal sorunlar, iç ve dış siyasetteki meseleler oluşturmuştur. Sonrasında II. Dünya Savaşı'na giden süreçte okurlarını bu konular hakkında bilgilendirmeye ve aydınlatmaya dönük yazılar kaleme almıştır (Sertel, 1987: 172). Sertel'in 1930'lardaki

⁴⁵ Resimli Her Şey Dergisi'ndeki kadro yine tanıdık isimlerden oluşmuştur: Sabiha Sertel, Zekeriya Sertel ve Nazım Hikmet (Sertel, 1987: 164-165).

gazetecilik deneyimi ve meslekle kurduğu ilişkide, genel anlamda kendi görüş ve düşüncelerinin aktarılmasında gazeteyi önemli bir mecra olarak gördüğü söylenebilir. İktidara dönük eleştirel bir tutum benimsemiştir ve bu tutumundan vazgeçmemiştir. ABD’de genç yaşlarda aldığı sosyoloji eğitiminden dolayı ülkedeki toplumsal gelişmelere sosyoloji biliminin perspektifinden bakmıştır ve daha çok Suat Derviş’e benzer şekilde toplumcu bir ideoloji etrafında görüşleri şekillenmiştir. Gazeteciliğe daha çok söz konusu fikirlerin okura aktarılması amacıyla araçsal, ama belirgin biçimde de basının dördüncü kuvvet olarak benimsendiği şekilde eleştirel ve nesnel gazetecilik anlayışına daha yakın bir konumlanma sergilemiştir.

1930'larda, Türkiye’deki gazetecilik pratiğinde kadınlar azınlıkta olmuşlar ve temsilcileri de toplumsal beklentiler ve erkek egemen basın ortamı tarafından kısıtlanmıştır. Ancak, Nezihe Muhittin, Halide Edib Adivar, Suat Derviş ve Sabiha Sertel gibi isimler, yazılarını siyasi, toplumsal ve kültürel meselelerle ilgilenmek, kadınlar için daha fazla hak talep etmek ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında kamusal söyleme katkıda bulunmak için kullanan hem gazeteci hem de yazar sıfatıyla öncü aydınlar olmuşlardır. Gazetecilik alanı hala büyük oranda erkekler tarafından kontrol altına alınırken, 1930'lar, özellikle cinsiyet eşitliği konusundaki reformlar toplumda derin kök salmaya başladıkça, sonraki on yıllarda gazeteciliğe daha fazla kadın katılımının temeli atılmıştır.

2.2.3. 1930’lar Gazeteciliği için Kritik Düzenlemeler ve Olaylar

Türkiye’de 1930’lu yıllarda gazetecilik pratiğini ve gazeteciliğin genel karakter yapısını belirleyen belli kırılma noktaları dönemeçler vardır. 1931’de yürürlüğe giren Matbuat Kanunu; gazetecilik mesleği için dönüm noktası sayılan 1935 tarihinde gerçekleştirilen Birinci Basın Kongresi; ve kongrenin çalışmalarının sonucu olarak ortaya çıkan 1938 tarihli Basın Birliği Kanunu; Türkiye Cumhuriyeti’nde gazetecilik

alanına ilişkin 1930'lu yıllara sığan ilk düzenlemeler ve önemli dönemeçlerdir. Her bir olay, basın özgürlüğü, yayıncılık düzenlemeleri, mesleki sınırlılıklar ve hepsinden önemlisi gazeteciliğin devlet ve iktidar ile ilişkisini biçimlendiren yasal ve toplumsal adımlardır. Her bir adım birbiriyle ilişkili olduğu gibi gazeteciliğin 1930'lu yıllara yayılan genel karakterini açıklama çabası açısından önemli gelişme evrelerini temsil etmektedirler.

Türkiye'de 1931 tarihli Matbuat Kanunu, Türkiye Cumhuriyeti'nin erken döneminde gazeteciliğin ve basının ortamını önemli ölçüde etkileyen önemli bir yasal düzenlemedir. Atatürk döneminde 1930'ların henüz başında çıkarılan kanun, basını yeni kurulan Cumhuriyet ilke ve değerleriyle uyumlu biçimde yol alacak şekilde gazeteciliği düzenlemeyi ve kontrol etmeyi amaçlamıştır. 1930'ların başında Türkiye, 1923'te Cumhuriyet'in kurulmasının ardından köklü değişikliklere uğramış ve Atatürk'ün hükümeti modernleşme, laiklik ve ulusçuluk nosyonları etrafında toplumsal düzlemde bir dizi yeniliklerle tanışmıştır. Genel olarak basın bu reformları teşvik etmek için reformcu iktidar tarafından önemli bir araç olarak görülmüştür. Kanun, gazetelerin ve gazetecilerin Cumhuriyet'in laik, ulusçu ideolojisini desteklemesini ve yeni siyasi, kültürel ve toplumsal reformlara uymasını sağlamak için tasarlanmıştır. Ayrıca, 1920'lerin ikinci yarısında meydana gelen ulusal birlik amacına tehdit olarak görülen yeni rejime ve iktidara karşı siyasi muhalefetin yayılmasını da engellemeyi amaçlamış, kanunun hazırlanmasına gerekçe oluşturmuştur.

1930'ların ortalarına gelindiğinde, Türkiye Cumhuriyeti Atatürk döneminde devletin laikleştirilmesi, Latin alfabesinin kabulü ve Türk toplumunun modernizasyonu çabaları gibi önemli reformlar geçirmiştir. Basın, kamuoyunu şekillendirmede ve bu reformları teşvik etmede önemli bir araç olarak görülmüştür. Hükümet, Milli Mücadele döneminde basının nüfusu etkilemede önemli bir rol oynadığını fark etmiş ve bu nedenle basının Cumhuriyet'in idealleriyle uyumlu bir şekilde çalışmasını sağlamayı bir

öncelik haline getirmiştir. Türkiye'de 1935'te düzenlenen Basın Kongresi, özellikle Atatürk dönemindeki Cumhuriyet'in ilk yılları bağlamında, Türkiye gazetecilik tarihinde önemli bir olay olarak görülmüştür. Dönemin iktidarının basın üzerindeki kontrolünü sağlamlaştırma ve gazetecilik faaliyetlerinin kurulan Cumhuriyet'in değerleriyle uyumlu olmasını sağlama yönündeki daha geniş çabalarının bir parçası olarak toplanmıştır. Kongrenin toplanmasına dönük karar ve tartışmalar, hem devletin gazeteci imgelemine ortaya koyması; hem de o dönemde belli bir gelişkinlik düzeyine ulaşması sonucunda gazetecilerin mesleğe ilişkin imgelemine sergilemesi açısından ikili bir öneme sahiptir.

Basın Kongresi çalışmalarının ardından hemen hemen üç yıl sonra kabul edilip yürürlüğe giren 1938 tarihli Basın Birliği Kanunu ise, Türkiye'de basın ve gazetecilik alanındaki düzenlemeleri amaçlayan bir kanun olmuştur. Bu kanun, dönemin siyasi gelişmeleri ve basın özgürlüğü ile ilgili iktidar partisinin işleyişteki kontrolünü artırma amacını taşımıştır. Gazetecilerin ve genel olarak basın-yayın etkinliğinin özdenetimi hakkında ortaya atılan tartışmalarda dönemin iktidarı açısından her zaman 'kötü' ve 'şanssız' bir uygulama olarak düşünülen Basın Birliği, gazeteciliğin meslekleşmesi, gazetecilerin mesleki eğitimi ve mesleğin niteliği konularında üzerinde durulması gereken bir girişim olarak kabul edilmiştir (Uzun, 2010: 129). Kanunla birlikte basının, daha çok devletin ve iktidar partisinin denetimi altına alınması sağlanmış ve bu dönemdeki gazetecilerin, hükümetin politikalarına uygun yayınlar yapmaları zorunluluk haline getirilmiştir.

2.2.3.1. Matbuat Kanunu

1924 Anayasası'nda basın özgürlüğü güvence altına alınmış olsa da Tahrir-i Sükun Kanunu ile sıkı yönetim ilan edilmiş ve bazı gazeteler kapatılmıştır. 1925 yılından itibaren dört yıl Tahrir-i Sükun Kanunu'nun yürürlükte olmasıyla gazetecilik etkinliği ve basın faaliyetleri hem mesleki açıdan hem de gazetecilik pratiği açısından

pek gelişme gösterememiştir. 1929 Bunalımı'na kadar basın ve gazetecilik faaliyetleri belli bir serbestliğe ve özgürlüğe kavuşsa da bu durum fazla uzun sürmemiştir ve 1931 yılında Matbuat Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle gazetecilik, mesleki açıdan yeni bir sınırlama sürecine girmiştir (Güngör, 2010: 110).

1931 Matbuat Kanunu'nun çıkarılmasının ardında bir dizi siyasi ve toplumsal olay yatmaktadır. Bunlardan en önemlisi, 1930 yılında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) ile Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) arasındaki siyasi rekabetin yol açtığı toplumsal gerginliklerdir. İzmir'de başlayan ve diğer şehirlere de yayılan parti taraftarları arasında çıkan çatışmalar, basının da bu kutuplaşmaya dahil olması ve sert eleştirilerde bulunmasıyla daha da alevlenmiştir. Bunun yanı sıra Menemen Olayı gibi dini ve siyasi isyanlar da basının rolü ve etkisi üzerine soru işaretleri doğurmuştur. Özellikle Yarın ve Son Posta gibi gazeteler, CHF'yi ve politikalarını sert bir dille eleştirirken, CHF yanlısı gazeteler de SCF'ye dönük eleştirel ve saldırgan bir tutum içine girmişlerdir. Seçim dönemindeki karşılıklı suçlamalar ve o esnada meydana gelen Menemen olayı da yeni bir yasanın gerekliliğini savunanların argümanlarını oldukça güçlendirmiştir (Koloğlu, 2006: 118-119; Çavdar, 2007: 303).

Hükümet, 1931 Matbuat Kanunu'nun çıkarılmasını gerekçelendirirken başlıca şu argümanları öne sürmüştür demek mümkündür: Basının toplumsal ve siyasi hayattaki gücünü kötüye kullanarak ülkede düzensizliğe ve hatta tehlikeye yol açması; SCF'nin kurulmasıyla birlikte gazetelerde başlayan sert eleştirilerin ve karşılıklı hakaret içeren suçlamaların toplumsal barışı tehdit eder hale gelmesi; Menemen Olayı gibi dini ve siyasi isyanların gazetelerin tutumları tarafından körüklendiği iddiası; ve son olarak, gazete ve dergilerde müstehcen, argo ve küfürlü ifadelerin yaygın hale gelmesi (Topuz, 1973: 150-151).

Matbuat Kanunu, basın özgürlüğü üzerinde ciddi kısıtlamalar getirmiştir. Matbuat Kanunu'yla birlikte önceden herhangi bir fikir suçundan yargılanıp suçlu bulunmuş kişilerin gazete çıkarma faaliyetinden men edilebilmesinin yolu açılmış, ayrıca gazete bünyesinde çalışan hemen hemen herkesin kimlik bilgilerinin hükümete iletilme şartı kanunda yer almıştır. Bu şekilde iktidar, gazetecilik alanında çalışan herkesin denetlenebilmesini garanti altına almış olmaktadır. Bir diğer düzenleme de propaganda içeren yazılarla ilgili hükümdür. Buna göre, propaganda amaçlı yazı, resim, fotoğraf gibi materyallerin içerikte yer almaması da karara bağlanmış olur. "Ülkenin genel siyasetine dokunacak yayınlar" Bakanlar Kurulu kararıyla yasaklanabilir hale getirilmiştir. Bireylerin özel hayatlarına, onur ve şereflerine yönelik yayınlar yasaklanmıştır. Müstehcen, argo ve küfürlü yayınlar yasaklanmıştır. İntihar olaylarının yayınlanması, yetkililerin iznine bağlanmıştır. Söz konusu yasayla ayrıca hükümete gazete kapatma yetkisi de tanınmış olur (Topuz, 1973: 150-152).

İktidarın gazeteciliği ve basın faaliyetlerini denetim altında tutmasına olanak tanıyan bir diğer tamamlayıcı yasal düzenleme de 1926 yılında kabul edilerek yürürlüğe giren Türk Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. maddeleridir. Maddeler doğrudan basın suçlarını ilgilendirmiyormuş gibi gözükse de düşüncenin ifade edilmesini hedef aldığı için yasadaki "hangi vasıta ile olursa olsun" söylemi, kuşkusuz basın ve gazetecilik yoluyla yapılan işleri de kapsamaktadır. Zekeriya Sertel, anılarını kaleme aldığı "Hatırladıklarım" adlı kitabında o döneme ilişkin oluşan baskı iklimini şöyle ifade etmektedir:

"Atatürk'ün son yılları idi. İsmet İnönü, Atatürk'ün gözünden düşmüş, başbakanlıktan uzaklaştırılmış ve yerine Celal Bayar gelmişti. Fakat "Serbest Fırka" denemesinden sonra İnönü tarafından alınan antidemokratik tedbirler olduğu gibi devam ediyordu. Basına, doğrudan doğruya sansür uygulanmıyordu, ama manevi baskı o kadar ağırdı ki, çoğumuz sansürü bu baskıdan iyi buluyorduk. Çünkü basın sıkı bir kontrol altında tutuluyordu. Basın Kanunu, hep basının aleyhine yorumlanıyordu. Hangi yazının kime ve neye dokunacağı önceden kestirmek olanağı yoktu. Örneğin, ufak bir ziyaret için Romanya'ya davet edilmişim. Sinai'de öğle yemeği yiyorduk. Derken bir adam telaşla soframıza sokuldu, "Sertel burada mı?" diye sordu. "Kim arıyor?" dedim. "Sizi

Ankara'dan telefonla istiyorlar”, diye cevap verdi. Telefona gittim karşıma İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya çıktı. O gün gazetemde çıkan bir başyazının hesabını vermemi istiyordu. İsteddiği açıklamayı yaptım, mesele kapandı. Fakat hükümet baskısı beni orada bile bulmuştu.” (Sertel, 1968: 188-189).

Görüldüğü gibi iktidar tarafından gazetecilere yönelik doğrudan bir baskı uygulanmasa da belli yasal dayanaklar ortaya atılarak gözdağı verilmesi gibi bir yöntem kullanıldığı açıktır. 1930'ların sonuna doğru Matbuat Kanunu ve 1938 Basın Birliği Kanunu'na evrilen süreçte iktidar çok daha kontrolcü ve gazeteciler üzerinde baskı oluşturan bir niteliğe bürünmüştür. Aynı zamanda gazete ve dergi çıkarmayı dönemin mevcut koşullarına oldukça önemli sermaye gerektiren şekilde güvence bedeli şartı getirilerek gazetecilik alanının büyük sermaye sahiplerine bırakılması gibi bir eğilim söz konusu olmuştur. Gazeteci olarak tanınan belli mesleki formasyona sahip çalışanlara da kısıtlama getirilerek bazı gazetecileri meslekten uzaklaştırma yönünde önlemler de alınmıştır.

Kanun ayrıca gazetecilerin yasal olarak çalışmak için hükümete kayıt yaptırmaları ve bir basın kartı almalarını öngörüyordu. Bu durum, hükümetin gazetecileri takip etmesini ve faaliyetlerinin devlet politikalarıyla uyumlu olmasını sağlamasını kolaylaştıran bir unsur olarak düşünülmüştür. Yasa, özellikle muhalif yayınlar olmak üzere, çoğunun siyasi yönü bulunan gazeteleri hedef almıştır. Tüm gazete ve dergilerin CHF ilkeleri ve politikalarıyla uyumlu olmasını gerektirmiştir ve bu da basın artan siyasi kontrolünü yansıtan bir özellik olarak öne çıkmıştır. Basın ve gazetecilik faaliyeti iktidar açısından ulusal birlik için önemli bir araç olarak değerlendirilmiştir. Yasa, basının Türkiye Cumhuriyeti'nin ideallerine hizmet etmesi, ulusal birliği ve devletin laik, modernleşmeci atılımlarını desteklemesi gerektiğini vurgulamıştır. Gazete ve dergi kuruluşlarının Atatürk reformlarını (Latin alfabesinin

kabulü ve ulusçuluğu teşviki gibi) desteklemesi ve gazetecilerle yazarların hükümete veya Cumhuriyet'in kurucu ideolojisine yönelik eleştirilerden kaçınması beklenmiştir.

1931 Matbuat Kanunu, hükümete içeriği kontrol etme ve muhalif sesleri bastırma yetkisini etkili bir şekilde verme yönünde gerçekleşmiştir. Basının faaliyet göstermesine izin verirken, bunu sıkı hükümet denetimi altında yapmıştır. Devlet bu kanunla birlikte, herhangi bir gazete kuruluşunun hükümetin otoritesine meydan okuduğu veya cumhuriyet ideallerine aykırı fikirleri teşvik ettiği görülürse müdahale edebilecek hukuksal dayanağa sahip olmuştur. Yasa, basın özgürlüğünü önemli ölçüde kısıtlamış, hükümeti eleştiren veya Atatürk'ün reformlarına karşı çıkan ya da eleştiren birçok gazeteci, para cezası, hapis cezası veya yayınlarının kapatılması gibi yasal sonuçlarla karşı karşıya kalmıştır (Güngör, 2010: 112). Yasa, gazete kuruluşlarının hükümetin resmi çizgisini destekleyen içerikler yayınlamaya teşvik edilmesiyle hükümetin kamuoyunu daha etkili bir şekilde şekillendirmesine izin vermiştir. Bu da, gazete ve gazetecilerin bağımsız davranma niteliğinin azaldığı, devletin propagandasının bir aracı olmaya daha fazla zorlandığı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla yasa, özellikle CHF olmak üzere iktidarla yakın bağları olan gazete kuruluşlarının yükselişine yol açmıştır. Bağımsız veya muhalif gazeteler hayatta kalmak için mücadele vermiş veya hükümet politikalarına uymaya zorlanmıştır.

1931 Matbuat Kanunu, Türkiye'de gelecekteki basın düzenlemeleri ve sansür uygulamaları için temel oluşturmuştur. 20. yüzyılın büyük bölümünde devam eden devlet kontrollü gazeteciliğin daha geniş bir eğiliminin parçası olmuştur demek mümkündür. Zaman içinde basın yasalarında bazı reformlar ve değişiklikler yapılmış olsa da, bu erken düzenlemenin mirası, bağımsız gazeteciliğin gelişmesi için sınırlı bir alana sahip olduğu, devletin yoğun olarak etkisi altında kaldığı bir gazetecilik ortamı oluşmuştur.

Atatürk'ün ölümünden sonra oluşan otorite boşluğu karşısında iktidar, muhalif kesime karşı daha baskıcı ve düzenlemeci tavrını ortaya çıkarmıştır. İktidar, Matbuat Kanunu'ndan doğan yetkileri daha sıkı kullanmaya başlamıştır. Elbette bu tutumda giderek yaklaşan dünya savaşı ortamının yarattığı iklimin etkisi de tartışılmazdır. Hükümet özellikle 1939'dan itibaren gazetecilik alanı üzerinde çok daha sıkı bir denetim uygulamaya girişmiştir. Birçok yayın bu süreçte kapatılmış ya da kapatılma tehdidi yaşamıştır. Tanin, Cumhuriyet, Vatan, Tasvir-i Efkar, Vakit, Yeni Sabah, Son Posta, Haber gibi gazeteler en fazla kapatılan gazeteler olmuşlardır (akt. Güngör, 2010: 112).

1931 Matbuat Kanunu, Türkiye'de basının tek parti rejiminin bir propaganda aracına dönüşmesine yol açmıştır. Yasa ile birlikte muhalif sesler susturulmuş, gazete ve dergiler CHF'nin politikalarını destekleyen yayınlar yapmak zorunda kalmışlardır. Bu durum, Türkiye'de demokratik kültürün ve çoğulcu toplumsal yapının gelişimini olumsuz etkilemiştir. 1931 Matbuat Kanunu'nun II. Dünya Savaşı'na doğru aldığı uygulama biçimi, toplumda oto-sansür mekanizmasının oluşmasına ve bireylerin düşüncelerini özgürce ifade etmekte çekinmesine yol açmıştır. Gazetecilik pratiğinde toplumsal tartışma kültürünün ve eleştirel düşüncenin zayıflamasına neden olmuştur. Kanun, gazetecilerin normatif yönden desteklenmesinden ziyade iktidarın 1930'ların sonuna doğru, giderek baskısını ve kontrolünü hissettirdiği bir uygulama biçimine dönüşmüştür.

2.2.3.2. Birinci Basın Kongresi

Türkiye'de 1935'te düzenlenen Basın Kongresi, özellikle Mustafa Kemal Atatürk dönemindeki Cumhuriyet'in ilk yılları bağlamında, Türkiye'deki gazeteciliğin tarihinde önemli bir gelişme sayılmıştır (Birinci Basın Kongresi, 1975: 15). Dönemin iktidarının basın üzerindeki kontrolünü sağlamlaştırma ve basının yeni kurulan Cumhuriyet'in

değerleriyle uyumlu olmasını sağlama yönündeki çabalarının bir adımı olarak düşünülmüştür. Birinci Basın Kongresi, Basın Birliği'ne yönelen sürecin ilk adımları olmuştur. Basın Genel Direktörlüğü, Türkiye'deki basın ve gazetecilik faaliyetlerini düzenlemek üzere 25 Mayıs 1935 tarihinde Ankara'da üç günlük bir kongre toplamıştır.⁴⁶ Kongrenin amaçları şöyle tarif edilmiştir:

- “1. Basın ile Basın Genel Direktörlüğü arasında işbirliği elde edilmesi için el birliğiyle çalışmak,
2. Türk basınının kültür yayma ödevlerini daha iyi görebilmesi için üzerinde yürünülmesi gereken yolları tayin etmek,
3. Gazetecilik mesleğinin ve gazetecilerin ilerleme ve yükselme yollarını araştırmak,
4. ‘Basın Birliği’ni kurmak.” (Birinci Basın Kongresi, 1975: 3).

Tarif edilen bu işlerin Kongrede görüşülüp genel kurula gündem oluşturmak ve karar vermek üzere işbirliği, kültür yayma, meslek ve basın birliği isimli dört komisyon kurulması düşünülmüş ancak daha sonra sonda yer alan iki komisyon birleştirilerek üç komisyon oluşturulmasında anlaşmaya varılmıştır.

Kongrenin İşbirliği Komisyonu, devletle gazeteler arasında işbirliğinin düzenlenmesi, gazetelerin bu ilişkide duyacakları ihtiyaçların tespiti, gazetelerin karşılaştıkları güçlükler ve bu güçlüklerin giderilmesi için alınması gereken tedbirleri konuşmuş ve bunun sonucunda Genel Direktörlükle gazeteler arasında sıkı bir çalışma birliği uygun görülürken bu işbirliğinin pratik olarak işleyebilmesi için devletle basın kurumları arasında bağlılığı sağlayacak bir organın oluşturulmasını Kongreye teklif etmiştir (Birinci Basın Kongresi, 1975: 27).

Kültür Komisyonu ise çalışma alanı olarak, “İstanbul basınında yoğun olarak gözlenen sayfa yarışının önüne geçilmesinin yolları, Türkiye'deki gazetecilikte niteliğin öne çıkarılması için izlenecek yollar ve gazete ve dergilerin yayım ve dağıtım ağının

⁴⁶ Birinci Basın Kongresi'ne katılan delegelerin detaylı bir listesi için bkz. Birinci Basın kongresi, 1975: 10-12.

kamusal bir iş biçiminde düzenlenmesi” gibi konuları seçmiş ve uzun tartışmalar sonucunda belli sonuçlara varmıştır. Bu sonuçlara göre, özellikle İstanbul’daki günlük gazetelerde göze çarpan sayfa yarışı, hem gazeteciliğin niteliğine hem de kağıt israfıyla ulusal ekonominin zararına yol açtığından gazetelerin standartlaştırılmış belli bir hacimle çıkarılması yönünde hükümet tarafından tedbir alınması önerilmiştir. İkinci olarak Komisyon, Türkiye’deki gazeteciliği ulusal bir iş ve ödev olarak tanımlamış ve nitelikli gazetecilik hedefiyle “kamunun kültür hayatını uyandırmak ve ilerletmek” örneği üzerinden nitelikli gazeteciliğin başlıca ölçülerini ortaya koymuştur. Buna göre nitelikli gazeteciliğin (Kalite gazeteciliği), başlıca özellikleri şöyledir:

- “1. İnkılap ve memleket davalarını halka en iyi ve en canlı bir tarzda vermek.
2. Memleketi ve halkı yakından bilmek ve takip etmek.
3. Kendisini terkip eden çeşitli malzemenin mimari ahengini ve manevi insicamını en güzel ve en maksadlı bir tarzda temin etmek.
4. Doğruyu ve ciddiye sansasyona ve laubaliliğe feda etmek.
5. Cihan meseleleri ve bilhassa komşu memleketler hakkında okuyucularını en doğru ve en faydalı bir tarzda aydınlatmak.
6. Memleket kütüphanesine gerek tefrikaları, gerek hikayeleri ile yardım etmek.
7. Halk ve ille gençlik üzerinde yapabileceği her türlü menfi telkinlerin neticelerini ve mesuliyetini müdrük olmak.
8. Gerek iç ve gerekse dış siyasamızda Devletin ve ulusun yüksek menfaatlerini daima göz önünde tutmak” (Birinci Basın Kongresi, 1975: 29-30).

Komisyon, Türkiye’deki gazetecilik alanında çalışan tüm bileşenlerin bu ölçütler bağlamında nitelikli gazetecilik hedefine doğru tek elden yürümesinin teşvik edilmesi ve gerekli tedbirlerin alınması yönünde çağrıda bulunmuştur. Komisyon üçüncü olarak gazete ve dergilerin yayım işlerinin devlet desteğinde ve kamusal bir iş olarak düzenlenmesi yönünde öneride bulunmuştur. Bu işin devlet eliyle yapılmadığı takdirde başarı sağlanamayacağını, bu nedenle yayım işlerinin hükümetçe uygun görülen şekiller altında devlet eliyle yürütülmesi gerektiğinin kongrenin bir isteği olarak hükümete bildirilmesi kararı alınmıştır (Birinci Basın Kongresi, 1975: 30-31).

Kongrenin üçüncü komisyonu olan Meslek Komisyonu ise, basın işkolunda çalışanları zorunlu olarak içerecek, merkezi Ankara'da bulunan ve şubeler açarak ülkenin diğer bölgelerinde de temsil edilebilecek bir "Türk Basın Kurumu" kurulması yönünde bir öneri sunmuştur. Önerilen bu kurumun, öncelikle gazetecilik mesleğindeki haklarını, haysiyetini ve disiplinini korumakla sorumlu olduğu belirtilmiş, ikinci olarak hükümet ile gazeteciler ve gazeteler arasında bağlanım rolünü üstlenen aracı bir kurum olarak tarif edilmiştir. Kurumun temsili sadece gazetecileri ve başyazarları değil, basın sektöründe çalışan tüm meslek grubunu kapsayıcı niteliktedir. Komisyon ayrıca Türk Basın Kurumu önerisine paralel olarak, gazetecilerin çalışma ve yaşam şartlarının iyileştirilmesi için tedbirlerin alınması ve bir gazetecilik akademisi programıyla gazetecilere iki-üç yıl içinde diploma alınması zorunluluğu getirilmesi gibi öneriler de sunmuştur (Birinci Basın Kongresi, 1975: 31).

Genel olarak bakıldığında Kongrenin temel amacı, gazetecilik mesleğinin Cumhuriyet'in hedeflerini ve politikalarını desteklemesini sağlayacak gazetecilik standartları ve düzenlemeleri oluşturmaktır. Etkinlikte, basının ulusal birliği teşvik etme, Türk ulusçuluğunu teşvik etme ve laiklik ve modernleşme de dahil olmak üzere Atatürk'ün reformlarını desteklemedeki rolü vurgulanmıştır. Kongre ayrıca gazetecilikte profesyonellik sorununu ele almayı amaçlamış, gazeteciler etik standartları korumaya teşvik edilmiş, ancak faaliyet gösterdikleri çerçeve, büyük ölçüde devletin çizdiği gazetecilik imgeleminin sınırlarında oluşmuştur. Kongre profesyonel ve etik bir basını savunurken, aynı zamanda devletin gazetecilik üzerindeki kontrolünü dolaylı olarak desteklemiş ve basının ulusal güvenlik, toplumsal istikrar ve siyasi birlik sınırları içinde faaliyet göstermesi gerektiği vurgulanmıştır.

Gazetecilik etiği, doğruluk ve gazetecilerin güçlü, uyumlu bir toplumun yaratılmasına katkıda bulunma sorumluluğu hakkında tartışmalar yapılmıştır (Birinci Basın Kongresi, 1975: 61). Önemli sonuçlardan biri, basının hükümete karşı siyasi

muhalefette bulunmaması veya Atatürk tarafından başlatılan reformlara meydan okumaması gerektiği fikrinin onaylanması olmuştur. Kongre ayrıca, profesyonel ve iyi eğitilmiş bir basın ülkenin modernleşmesi için hayati önem taşıdığı anlayışıyla gazetecilerin eğitilmesi çağrısında bulunmuştur (Birinci Basın Kongresi, 1975: 43).

Birinci Basın Kongresi'nin gazetecilik üzerinde belli etkileri olmuştur. Kongre, devletin basın üzerindeki etkisini sağlamlaştırmaya yardımcı olmuş ve gazeteciliğin Cumhuriyet'in hedeflerine hizmet edeceğini, siyasi muhalefete veya alternatif bakış açılara çok az yer bırakacağını açıkça ortaya koymuştur. Gerek Başbakan İnönü'nün kongredeki konuşması, gerek İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın konuşması, devletin ve hükümetin aklındaki gazeteci ve gazetecilik düşüncesini, Cumhuriyet rejiminin ve ulusal idealin gerçekleşmesi hedefinde görevli bir unsur olduğu fikrine dayandırmıştır (Birinci Basın Kongresi, 1975: 18-19).

Kongre, gazeteciler ve basın kuruluşlarına kısıtlamalar getiren Matbuat Kanunu'nun 1931'de resmîleştirilmesinin üzerine atılan bir adım olarak değerlendirilmiştir. Kongre, basının, devletin gücünü kontrol eden “dördüncü kuvvet” olan bir araç olmaktan çok, onun müttefiki olarak hareket etmesi gerektiği fikrini güçlendirmiştir (Taş, 2012: 151). Kongre, Türkiye gazeteciliğinin CHF ve politikalarıyla giderek artması istenen uyumunu vurgulamıştır. Hükümeti eleştiren gazeteler belli dolaylımlarla zaten baskıya maruz kalmaktaydı. Bu Kongreyle birlikte basının ve gazetecilerin, iktidar ideolojisine karşı çıkmak ve onu eleştirmek yerine, onun desteklemesi gerektiği beklentisinin vurgulandığı bir nitelik olarak öne çıkmıştır. 1935 Kongresi, ayrıca hükümetin anlatısının Türkiye toplumunu ve kültürünü şekillendirmedeki önemini pekiştirmiş ve basının bağımsız bir aktör olamayacağını, bunun yerine ulusal birliği ve devlet politikalarını teşvik etmek için bir araç olarak tarif edildiği açıkça ortaya konulmuştur. Basının hükümet ideolojisini ve Cumhuriyet

değerlerini aktarmada bir araç olarak giderek artan rolünü yansıtmış, 1930'larda Türkiye'de görülen sansür ve iktidar yanlısı gazetecilik anlayışını güçlendirmiştir.

2.2.3.3. Basın Birliği Kongresi

Türkiye'de 1938 yılında çıkarılan Basın Birliği Kanunu, özellikle CHF liderliğindeki tek parti rejiminin etkisi altında, dönemin siyasi ve ideolojik bağlamını yansıtan önemli bir yasal mevzuat ve iktidar tarafından gazetecilerin gazetecilik yapma koşullarını belirleyen önemli bir normatif çerçevedir. Kanun, Türkiye Cumhuriyeti'nin erken döneminde basın ve gazetecilik ortamını kontrol etme ve düzenlemeye yönelik daha geniş iktidar stratejisinin önemli bir parçası olmuştur. 1930'larda, Mustafa Kemal Atatürk yönetimindeki rejim için iktidarın konsolide edilmeye çalışıldığı bir dönem olmuştur demek mümkündür. 1923'te Cumhuriyet'in kurulmasından sonra hükümet, medya ve basın dahil olmak üzere kamusal yaşamın çeşitli alanları üzerindeki kontrolün merkezileştirilmesi için adımlar atılmıştır. Basın Birliği Kanunu da, kamuoyunu yönetme, siyasi söylemi kontrol etme ve basını devlet ideolojisiyle uyumlu hale getirme yönündeki bir istencin bir bileşeni olarak değerlendirilmiştir.

Türkiye'de 1930'lar, CHF'nin siyasi sistemde hakimiyetini koruduğu tek partili yönetim dönemini işaret etmektedir. Yasa, siyasi çoğulculuğun düşük düzeyde olduğu ve iktidardaki hükümete karşı muhalefetin büyük ölçüde engellendiği bir dönemde çıkarılmıştır. Yasa, kamusal yaşamın çeşitli yönlerini düzen ve ulusal birliği korumak için kontrol etmeye çalışan rejimin ulusalcı ve merkeziyetçi politikalarını yansıtmıştır (Özsever, 2004: 35).

Birinci Basın Kongresi'nde Meslek Komisyonu tarafından ortaya çıkarılan kararlardan biri de, iktidar ile gazeteciler arasındaki ilişkiyi gerçekleştirecek ve gazetecilerin mesleki haklarını koruyup savunacak zorunlu olması öngörülen bir meslek örgütlenmesinin kurulması yönünde alınan karardır. Bu karar doğrultusunda yedi

kişiden oluşan bir komisyon kurulmuştur. Komisyonun yaptığı çalışmaların sonucunda Basın Birliği Yasa Tasarısı, Meclise sunulmuştur. Tasarıda Basın Birliği Yasası'nın gerekçesi şöyle tarif edilmiştir:

“Basın ailesinin mesleki bir kurum halinde örgütlenmesi Birinci Basın Kongresi'nin başlıca dileğidir. Türk basın mensuplarının haklarını koruyacak, basınımızın kültür seviyesini geliştirecek ve hükümetle basın arasındaki ülke çalışmalarını kolaylaştırıp genişletecek böyle bir teşkilatın gerekliliği inancıyla ‘Türk Basın Birliği’ yasası yüksek katınıza sunulmuştur” (akt. Uzun, 2010: 134).

Toplamda otuz beş maddeden oluşan Basın Birliği Kanunu'nun birinci maddesinde yer alan “Türkiye’de çıkan gazete ve mecmuaların sahipleriyle bunların ve Türk istihbarat ajanslarının yazı, haber, resim, fotoğraf ve tashih işlerinde ücretle, devamlı ve muntazam surette çalışarak bu işi kendine meslek edinen kimselerden mürekkeb olmak” ifadesiyle gazetecilerin Basın Birliği’ne üye olması zorunluluk haline getirilmiştir (Basın Birliği Kanunu, Madde 1). Böylece Birliğe üye olmayanların yasal olarak gazetecilik pratiği dışında tutulabileceği bir düzenleme ortaya çıkmıştır. Yasanın ikinci maddesi de ayrıca gazete ve dergilerin yayına başlamasından itibaren bir ay içinde sahiplerinin ve çalışanlarının Birliğe üye olmalarının zorunlu tutulduğu belirtilmiştir. Birliğe başvurmayanlar ise Birliğe kaydı olana dek buldukları bölgenin en yüksek mülkiye amirinin onayı ile gazetecilik mesleğinin yapmaktan men edilebilecektir. Başvurusu kabul edilen gazetecilere Dahiliye Vekaleti, yani günümüzdeki İçişleri Bakanlığı, tarafından kendilerine basın kartı verilmesi öngörülmüştür. Kanun, söz konusu yasağa uymayan gazeteciler ve onları çalıştıran gazete sahipleri için ayrıca para cezası koymuştur. Gazetecilerin Dahiliye Vekaleti’ne başvurup itiraz etme hakları maddeye konulmuş olsa da itiraz üzerine verilen son karar kesin bir sonuç olarak kabul edilmiştir (Basın Birliği Kanunu, Madde 2).

Kanun’un üçüncü maddesine göre, meslekten ayrılmış gazetecilerin ve çalışan yabancı gazetecilerin, adliye ile “Merkez İdare Heyeti” kararıyla Basın Birliği’ne kabul

edilmesi hüküm altına alınmıştır. Bu türden üyeler, seçme ve seçilme hakkına sahip olmasa da Kongre tartışmalarına katılıp görüşlerini sunabilme hakkına sahip olduğu belirtilmiştir (Basın Birliği Kanunu, Madde 3).

Basın Birliği Kanunu'nun dördüncü maddesi ile Birlik; Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, ve Trabzon olmak üzere beş yönetim bölgesine ayrılmış; gazetecilerin üyelik başvurularını buldukları bölgedeki şubeye yapmaları öngörülmüştür.

Kanunun beşinci maddesinde Birliğin amaçları şu şekilde tarif edilmiştir:

“Birliğin teşkilinden maksad, birliğe dahil Türk basın mensublarının maddî, manevî, ferdî ve müşterek menfaatlerini müdafaa ve temin etmek, mesleğin şeref ve vekarını korumak, meslekte inzibat ve intizamı idame etmek, tesanüd duygularını kuvvetlendirmek, gazetecilik mektepleri veya meslek kursları açmak, beynelmilel meslek temasları yapmak, Türk basını temsil etmek, matbuatı millî maksadlar uğrunda uyanık ve toplu bir halde bulundurmak, Cumhuriyetin menfaatlerine hadim kılmaktır.” (Basın Birliği Kanunu, Madde 5)

Kanun, Birliği farklı yönetim organlarına bölmüş ve altıncı maddeden itibaren “Umumi Kongre, Mıntıka Kongreleri, Merkez ve İdare Heyeti, Mıntıka İdare Heyetleri ve Yüksek Haysiyet Divanı ve Mıntıka Haysiyet Divanları” gibi organların yetki ve sorumluluklarını ifade etmiştir. Birliğin en önemli ve yetkili organı, Merkez Yönetim Kurulu olmuştur. Kurulun, genel kongrenin denetim, karar ve emirleri çerçevesinde hareket edeceği belirtilmiş olsa da hükümet tarafından kongreye gelecek herhangi bir konudaki görüşülme teklifinin gündeme alınması zorunlu tutulmuştur. Bu anlamda iktidarın gündem belirleyici etkisi kongre aşamasından başlamaktadır. Kanunun on ikinci maddesi de Merkez Yönetim Kurulu'nun başlıca sorumluluklarını belirtmiştir. Kanun, Birlik üyeleri olan gazeteciler arasında çıkacak anlaşmazlıklar ve meslek haysiyet ve şerefiyle ilgili konularda inceleme yapmak ve karar vermek üzere her bölgede bir haysiyet divanı ve Ankara'da olmak üzere bir Yüksek Haysiyet Divanı kurulması yönünde hüküm içermiştir (Basın Birliği Kanunu, Madde 6-12).

Basın Birliği Kanunu'nun yirmi beşinci maddeden otuzuncu maddesine kadar olan kısım, gazete ve dergi sahipleriyle buralarda çalışan birlik üyeleri arasındaki ilişkiyi düzenleyen maddeler olmuştur. Buna göre, Birlik üyesi gazeteciler, çalışmaya başladıkları tarihten itibaren üç ay içinde yazılı bir sözleşme ile çalıştıklarının tespitinin yapılmasını zorunlu tutmuştur. Bunu takip eden yirmi yedinci maddede ise gazete çalışanlarının sözleşme fesihlerindeki ihbar sürelerini ve verilecek tazminat miktarlarını düzenlemiştir. Kanunda gazeteciler açısından düzenlenen bir diğer konu da yirmi sekizinci maddede sözleşmelerin fesh olunmasında uygulanacak durumlar ve çalışanların deneme süreleri ve iş sözleşmesinin fesih şartları olmuştur (Basın Birliği Kanunu, Madde 27-28). Kanunun yirmi dokuzuncu maddesinde ise, çalışanlara yıllık izin hakkı tanınmıştır. Buna göre gazetecilere yıllık izin hakkı olarak, üç yıldır çalışanlar için yirmi, üç yıldan fazladır çalışanlar için bir ay, izin süresi öngörülmüştür. Aynı zamanda maddeye göre izin boyunca ücret kesintisinin de yapılamayacağı belirtilmiştir.

Kanunda öne çıkan bir diğer önemli konu da otuz birinci maddede Birlik üyelerine merkez yönetim kurulu ve İçişleri Bakanlığı tarafından birer "Basın Kartı" verilmesinin öngörülmüş olmasıdır. Daha sonra buna ilişkin hakların bir nizamname ile düzenlenmesi de bildirilmiştir. Bu nizamname de ancak 18 Mart 1942 tarihinde kabul edilerek 2-17485 numaralı Bakanlar Kurulu kararıyla yürürlüğe konmuştur (Uzun, 2010: 139).

Basın Birliği Kanunu'nun geçici maddesi, yayımlandığı tarihten itibaren bir yıl içinde mevcut gazete ve dergilerin gönderecekleri delegelerin katılacağı bir olağanüstü kongrenin toplanmasını öngörmüştür. Toplanması öngörülen bu kongre, Birliğin tüm yönetim organlarında görev alacak kişilerin seçimini gerçekleştirecekti. Seçimlerden sonra sonuçlar gazete ilanları vasıtasıyla kamuoyuna ilan edilecek ve gazetecilerin buldukları bölgelerde Birliğe üye olmaları için çağrı yapılacaktı. Planlanan

olağanüstü kongre, 10 Temmuz 1939 tarihinde toplanmıştır.⁴⁷ Toplantıya, dönemin başbakanı Refik Saydam, CHF yönetim kurulu üyeleri ile mevcut gazetelerin tayin ettiği delegeler katılmıştır. Kongre, başkanlık divanının oluşmasından sonra önergeler oylanarak merkez yönetim kurulu başkanlığına Ulus Gazetesi başyazarı ve milletvekili Falih Rıfkı Atay seçilmiştir. Ardından diğer kurul üyeliklerinin seçimleri yapılmıştır (İskit, 1943: 309).

Özetlemek gerekirse, yasaya göre mesleki anlamda bir Basın Birliği'nin kurulması kararlaştırılmış ve gazetecilerin ve basın örgütlerinin bu kuruluşa üye olması zorunlu tutulmuştur. Başka bir deyişle kanun, gazetecilerin ve basın kuruluşlarının Basın Birliğine kayıt yaptırmasını ve faaliyet göstermek için lisans almasını gerektirmiştir. Birlik, gazetecilerin ve medya kuruluşlarının mesleki standartlarını denetlemek, etik kurallara ve devlet tarafından zorunlu kılınan ilkelere uymalarını sağlamakla yetkilendirilmiştir. Bu, hükümete basın sektöründe kimlerin yer alabileceğini izleme ve kontrol etme konusunda önemli bir güç vermiştir. Kanun aynı zamanda hükümete, özellikle siyasi açıdan hassas veya hükümetin hedeflerine aykırı olduğu düşünülen içerikler olmak üzere yayınlar üzerinde sansür uygulama yetkisi vermiş, bu da gazetecilik alanında ideolojik uyumu sürdürme yönündeki daha kapsamlı bir çabanın en önemli parçalarından birisi olmuştur. Kanunun hükümlerini ihlal eden basın kuruluşları ve gazeteciler, para cezaları ve yayın durdurma gibi cezalarla karşı karşıya kalmış, bu cezalar, hükümete yönelik eleştirileri caydırmak ve bağımsız veya muhalif gazetecilik için alanı sınırlamak için önceden tasarlanmıştır (Altun, 1995:73; Makal, 1999: 150-153).

Basın Birliği'nin birincil hedeflerinden biri, basın faaliyetlerini düzenleyerek ve basının devlet tarafından tanımlanan sınırlar içinde faaliyet göstermesini sağlayarak

⁴⁷ Kongre hakkında daha detaylı bilgi için Cumhuriyet Gazetesi'nin 11 Temmuz 1939 tarihli sayısının sekizinci sayfasına bakılabilir.

basın üzerinde kontrol sağlamak olarak açıklamak mümkündür. Bu, gazetecilik alanının ulus-devletçi ideolojinin hedeflerine ve Kemalist reformlara olumlu katkıda bulunmasını sağlamak için çok önemli görülmüştür. Yasanın bir diğer amacı da gazeteciler ve basın kuruluşları için mesleki bir kuruluş olarak hizmet verecek bir Basın Birliği kurmaktır. Bu birlik, basının faaliyetlerini organize etme, standartlaştırma ve denetleme yetkisine sahip olmak amacını gütmüştür. Devlet ya da tek parti rejimi iktidarı, bu birlik aracılığıyla bilginin dolaşımını kontrol etmeyi ve basının ulusal birliğe veya iktidarın çıkarlarına zararlı olduğu düşünülen materyalleri yaymasını engellemeyi amaç edinmiştir.

Basın Birliği Kanunu, basının özerkleşme pratiğine engel olarak gücün devletin elinde merkezileşmesine katkıda bulunan bir olgusallık olarak görülmüştür. Kanun, hükümetin resmi anlatıya meydan okuyabilecek bağımsız basın kuruluşlarının yükselişini önlemek için kullandığı araçlardan biri sayılmıştır. Ayrıca cumhuriyetin ilk yıllarındaki daha geniş siyasi baskı örüntüsünün bir parçası; devletin eleştirel sesleri ve muhalefeti bastırmasına olanak tanıyan bir mekanizma olarak düşünülmüştür. İfade özgürlüğünün ciddi biçimde kısıtlandığı bir basın ortamına da katkıda bulunduğu söylenebilir. Yasanın kısıtlayıcı doğası göz önüne alındığında iktidara, basın çoğulculuğunun eksikliğine yol açtığı, bağımsız davranabilecek gazetecilik kapasitelerinin güçlenmeden engellendiği ve çeşitli bakış açılarının sisteme dışsallaştırıldığı bir hegemonya ortamı yaratmıştır. Böylelikle gazetecilik ve basın faaliyetleri, devletin ulusçuluk vizyonunu ve siyasi gündemini tanıtması için bir zemin haline gelmiştir. İktidar yasayla gazetecileri mesleki tek bir birlik altında örgütleyerek basın alanını profesyonelleştirmeyi amaçlasa da, bu alanda önemli ölçüde bir homojenleşmeye ve standartlaşmaya yol açmıştır. Gazetecilerin devlet tarafından onaylanan normlara uyması beklenmiş ve bu da gazetecilik alanının olumsal, kendiliğinden gelişimini sınırlandırmıştır.

Korporatizm ve paternalizm tartışmaları bağlamında düşünüldüğünde Basın Birliği, en önemli tartışma başlıklarından birisini oluşturmaktadır (Makal, 1999: 136). Yasanın bu tartışmalara zemin hazırlayan en önemli maddesi başta kuşkusuz zorunlu mesleki üyeliği içeren ikinci madde; basını “milli maksatlar”a yönlendirmeyi hedefleyen beşinci madde; ve hükümetle basın arasında işbirliğini oluşturmayı ve bu yönde direktifler vermeyi içeren on ikinci maddedir. Basın Birliği Kanunu’nun korporatizm bağlamında ele alınmasında dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli nokta da, kanunun çıkarıldığı tarih itibarıyla 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu ile aynı tarihte çıkarılmış olmasıdır. Benzer şekilde Cemiyetler Kanunu da, cemiyetlerin kurulması girişimini tescil esasına bağlamış, belirli türden cemiyetlerin kurulmasına yasak getirmiş ve cemiyetler üzerinde yönetimin geniş yetkilere sahip olmasına olanak tanımıştır (Makal, 1999: 152). Bu anlamda Basın Birliği, devletin korporatif uygulamaları düşünüldüğünde en başta ileri sürülen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Basın Birliği Kanunu, basın özgürlüklerinin hafifçe genişlemeye başladığı 1950’lerdeki çok partili döneme kadar Türkiye’nin basın düzenlemesinin önemli bir parçası olarak kalmış, ancak basının devlet tarafından kontrol edilmesi Türkiye siyasetinin tutarlı ve sürdürülen bir özelliği olmaya devam etmiştir. Kanun, Türkiye’deki sonraki basın ve medya düzenlemeleri için bir emsal oluşturmuş, daha sonraki yasalar basına getirilen kısıtlamaların bazılarını gevşetirken, basını merkezi bir otorite aracılığıyla düzenleme fikri temel bir özellik olmaya devam etmiştir (Uzun, 2010: 148). Basın Birliği Kanunu, dönemin diğer kanunlarıyla birlikte, Türkiye gazeteciliğinde bir otosansür ve devlet denetimi kültürünün benimsenmesine yol açmıştır. Devlet kontrolü ile basın özgürlüğü arasındaki denge, cumhuriyet tarihi boyunca tartışmalı bir konu haline gelmiştir. 1938 tarihli Basın Birliği Kanunu, Atatürk Cumhuriyeti döneminde Türkiye’deki gazeteciliğin evriminde önemli bir aşamayı temsil etmektedir. Basın

üzerindeki devlet kontrolünün yapısını güçlendirirken aynı zamanda gazetecilik alanındaki profesyonelliği artırmaya çalışmıştır. Ancak kanunun nihai etkisi, gazeteciliğin devletin ideolojik ve korporatif hedeflerine hizmet etmesini sağlamak ve hem basın özgürlüğünü hem de bağımsız gazeteciliğin gelişme yeteneğini sınırlamak olmuştur.

2.2.4. Gazeteciliğin Toplumsal Etkileri

Gazeteciler, Cumhuriyet rejiminin erken dönemleri sayılan 1930'lu yıllarda, toplumsal dönüşümde, kamuoyunu şekillendirmede, siyasal ve toplumsal söylemi etkilemede ve ülkedeki modernleşme çabalarına katkıda bulunmada önemli rollere sahip olmuşlar; ve çeşitli yönlerden toplumsal yaşamı etkilemişlerdir. Türkiye'de söz konusu yıllarda gazeteciliğin toplum üzerinde hangi etkilere sahip olmuş olduğunu siyasal, ideolojik, toplumsal ve kültürel açıdan değerlendirmek mümkündür.

Gazeteciler, yeni rejim tarafından cumhuriyetçi devlet kurma çabalarının bir parçası olarak kabul edilmiştir. Yeni cumhuriyetçi kimlik hakkındaki fikirleri yaymak, ülkenin toplumsal yapısını yeniden şekillendirmek ve yeni, birleşik bir ulusal bilinç oluşturmakla görevlendirilmişlerdir. Her ne kadar devlet ve egemen kadrolar tarafından böyle bir gazetecilik imgelemi öngörülmüş olsa da gazetecilik pratiği, kendi doğası gereği her zaman farklı yönelimlere ve gazetecilik yapma biçimlerine sahip olmuştur. Rejimin modernleşmeci ilkelerinin aktarıcısı, reformların tabana yayılmasında ve benimsetilmesinde rol alan görevli bir gazeteci anlayışını öne çıkarmak gibi bir eğilim olmuştur. Bu, devlet ve toplum arasında aracı görevi gören, yeni rejimin tesisinde ve yerleşiklik kazanmasında yol ve yöntem öneren ve gösteren bir gazeteci imajına karşılık gelmektedir. Bu bağlamda gazeteci, öğretmen, eğitici sıfatıyla yer alan gazeteci profiline büründürülmek istenmiştir.

1930'larda gazeteciler, siyasetin ötesinde kültürel değişime de etki etmişlerdir. Gazeteciler o dönem içinde, modern edebiyatı, yeni sanat biçimlerini ve entelektüel düşünceyi teşvik etme konusunda öncü olmuşlardır. Okuyucuları Avrupa edebiyat hareketleri ve felsefi fikirlerle tanıştırmışlar; laikliğin ve yeni toplumsal normların yaygınlaşmasında önemli ölçüde teşvik edici olmuşlardır. Aynı zamanda bazı gazeteciler, önemli bir reform alanı olarak kabul edilebilecek toplumsal yaşamda kadınların değişen rolleri hakkında haber yapmaya da dahil olmuşlardır. Gazetecilik, gazetecilerin hem aydın kimliğinden hem de okurla iletişimin halk tabanına dönük genişlemesinden dolayı, eğitilmiş ve bilgili bir halkın yaratılmasına yardımcı olmuştur (Gürkan, 1998: 67). Gazeteler, hükümet ile halk arasında önemli bir bağlantı sağlayarak yurttaşları reformlar, yasalar ve önemli toplumsal konular hakkında eğitmiştir. Örneğin, kadın hakları, eğitim reformları ve hatta tarım ve sağlık iyileştirmeleri gibi konular, kamuoyunun farkındalığını artırmak ve tanıtılan değişikliklere desteği sağlamak için basında sıklıkla tartışılan konular arasında olmuştur (Tokgöz, 2000: 84).

Türkiye'deki gazeteciler 1930'larda ülkenin siyasi, toplumsal ve kültürel manzaralarını şekillendirmede merkezi role sahip olmuşlardır. Gazeteciler, halk tabanıyla ilişkide öncü rollere sahip bir meslek grubu olarak öne çıkmışlardır. Aynı zamanda 1930'ların gazetecilik mesleğinin tam yapılanmadığı bir dönem olmasından dolayı gazeteciler, aydın ve entelektüel kimlikleriyle periferik aktör olarak farklı siyasi, toplumsal ve kültürel yönelimlerle katkıda bulunmuşlardır. Bu dönemde iktidarın kendi organik aydın kadrolarını yaratmak gibi amaçlarla da hareket ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır (Gürkan, 1998: 47; Halifeoğlu ve Kuzgun, 2016: 68). Bu dönemde gazetecilerin etkisi, modern Türkiye'nin yapılanmasında önemli bir yere sahip olmuştur.

2.2.4.1. Gazeteci ve Okur İlişkisi

Gazeteciler, yeni cumhuriyete bağılı bir milliyetçilik ve kimlik duygusunu teşvik etme konusunda etkili şekilde kullanılabilir görülmüşlerdir. Dolayısıyla eğitim, sanayileşme ve laik bir devlete geçişle ilgili gazetecilerin okurla ve kitlelerle kurdukları ilişki, iktidar tarafından kritik önemde kabul edilmiştir. Gazeteciler halk tabanıyla iletişimde etkili olsa da, 1930'larda hükümet sansüründe de bir artış görülmüştür. Yeni rejim, kamu söylemini kontrol etmeye ve yönlendirmeye çalışmış, eleştirel ve farklı ideolojilere sahip sesleri engelleme girişimlerinde bulunmuştur. Sonuç olarak gazeteciler, fikirlerini ifade etmekle, giderek otoriterleşen ve kontrol istenci artan devlet politikalarına uymak arasındaki ince çizgide dengeli bir tutum almak zorunda bırakılmıştır.

Gazeteciler, entelektüel tartışmalarda rol oynarken, aynı zamanda yeni rejimin olumlu bir imajını yaratmak ve cumhuriyetçi devletin meşruiyetini güçlendirmek için de kullanılmışlardır. Bu, özellikle Türkiye'nin yüzyıllar süren Osmanlı yönetiminden sonra yeni bir yönetsel ve toplumsal anlayışı hala pekiştirmekte olduğu için önemli görülmüştür (Gürkan, 1998: 48-49).

İktidarın 1930'lu yıllardaki kontrolcü, yer yer sansürcü ve yönlendirmeci tutumuna karşı zayıf da olsa farklı fikirlerin tartışılmasında bir forum ortamı yaratan gazetecilik yaklaşımına inanan gazeteciler de ortaya çıkmıştır. Bu türden gazeteciler, eleştiri, farklı düşünce ve yöntemlerin dile getirildiği bir zeminin yapıcısı olan gazeteci imajına sahip olmuşlardır. Hem okurla kurdukları ilişkide hem de bir aydın olarak topluma dönük yönlendirici etkide önemli bir nitelik olarak belirmiştir.

Diğer taraftan nesnel yönü ağır basan gazetecilik pratiğini bir şekilde gazetelerin haber akışına daha çok yer vermesi ve popülerleşmesi üzerine inşa etme çabası içinde olan gazeteci tipleri de bu dönemde belirginleşmiştir. Gazeteci ve okur ilişkisinde, daha

çok yolsuzluk, haksızlık gibi konular üzerinden toplumun bilgi ve haber ihtiyacına cevap veren Dördüncü Kuvvet anlamında bir gazetecilik anlayışının savunucusu ve uygulayıcı olmaya çabalamışlardır. Bu türden bir pratik yaklaşım için ABD veya Avrupa gazeteciliğinin benimsenmesi söz konusudur demek mümkündür. Fikir ve yoruma dayalı makalelerden çok haberlere ve bilgi aktarımına yönelik bir gazetecilik türü olarak döneme etki etmiştir (Tokgöz, 2000: 48).

Erken dönem Türkiye Cumhuriyeti, 1920'lerde ve 1930'larda, geniş ölçekli eğitim ve kültür reformları başlatmış olsa da, okuryazarlık oranları cumhuriyetin ilk yıllarında hala nispeten düşük düzeyde olmuştur. 1930'lardaki tahminlere göre, erkekler için ulusal okuryazarlık oranı yaklaşık yüzde 20-30 iken, kadınlar için önemli ölçüde daha düşük seviyede kalmıştır. Bu nedenle, latin alfabesinin kabul edilmesine ve köklü eğitim ve kültür reformlarının yapılmasına kadar gazetelerin okur kitlesi bir bakıma kentlileşmiş, eğitilmiş seçkinlerle sınırlı kalmıştır (Tamer, 2010: 361). 1930'larda gazetelerin öncelikli okur kitlesinin eğitilmiş orta sınıf, aydınlar ve Kemalist kadrolardaki seçkinlerden oluştuğunu söylemek mümkündür. Bu kişilerin okuryazar olma ve cumhuriyetin reformist, modernleştirici gündemini benimseme potansiyelleri diğer kesimlere göre daha yüksek olmuştur. Aydınlar, asker-sivil bürokratlar, öğretmenler ve profesyoneller, okur kitlesinin önemli bir bölümünü oluşturmuştur. Düşük okuryazarlık oranları nedeniyle, gazete okur kitlesinin çoğunluğu özellikle Ankara, İstanbul ve İzmir'de kentsel alanlarda yoğunlaşmış; okuryazarlığın daha düşük olduğu kırsal alanlarda ise basılı materyallere daha az erişim imkanı olduğundan gazeteler şehirlerin dışındaki bölgelerde yaygın ve etkili bir okur kitlesine sahip olamamıştır (Cangöz, 2015: 102).

Popüler basın olabilmesi için toplumun büyük bir çoğunluğu tarafından izlenir olması gerekmektedir. Yayının toplumun çoğunluğunun beğeni seviyesine seslenebilmesi, kültürel gereksinimlerini karşılaması gerekmektedir. Popüler basın genel

itibarıyla kapitalist piyasa ilişkilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Basının kitleleşmesi ve popüler nitelik kazanması, Batı'da ancak 19. yüzyılın ortalarından itibaren gelişme göstermiştir (Tokgöz, 2000: 45-46). Bu da teknolojik ve ekonomik koşulların, kapitalist sistemin ihtiyaçlarına cevap verebildiği olgunluğa bu dönemde eriştiği söylenebilir.

Türkiye'de ise popüler ve piyasa dinamikleriyle gelişen bu sürecin ancak 1950'li yıllardan itibaren ivme kazandığı söylenebilir (Bulut, 2010: 275). Türkiye'de asıl popülerleşme başlangıcı, 19. yüzyıl sonları olarak tespit edilse de bu durum o dönem için belirsizlik taşımaktadır. Farklı kamuoyları düşünüldüğünde o dönemin popüler basın karakteri için hem daha az kitlesel ve belli bir toplumsal katmanı içeren hem de parçalı bir yapıya sahip olduğunu söylemek mümkündür. Farklı etnik gruplar ve kültürel formasyonların birlikteliği söz konusudur (Şıvıoğlu, 2018: 251).⁴⁸ Ticari merkezler olarak İstanbul ve İzmir başı çekmektedir. Kapitalist gelişmenin yoğun olarak gözlemlendiği kentler ağırlıklı olarak bu ikisidir. 1930'larsa bu durumun tam tersi şekilde ulus devlet inşasının Ankara merkezli yürütüldüğü, merkezileşme, devletçilik ve modernleşme olgularının temel belirleyici etken olduğu bir kitlesel yönelime şahitlik etmektedir. Bu açıdan dönemin gazetelerinin ve dergilerinin devletçiliğin kazandığı gözle görülür ağırlığı altında mali yardım, devlet desteği görmeden ya da yeni rejimle büyük oranda ideolojik paralellik taşımayan bir yayın politikasına sahip olmadan yayınların yaşama şansı bulunmamaktadır. 1930'lar gazeteciliğini, kapitalist piyasa ilişkilerine dayalı bir olumsuzlukla açıklamanın gerçekçi bir yan taşımadığını kabul etmek gerekmektedir. 1930'ları, yeni Cumhuriyet rejiminin yeni kapitalist devletçilik

⁴⁸ Şıvıoğlu'na göre 19. Yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nda konaklar, kıraathaneler, basın ve eğitim gibi faktörlerin etkisiyle yeni bir kamuoyunun oluştuğunu göstermektedir. Bu dönemde fikir alışverişi ve tartışma, kamuoyunun şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Tanzimat reformları, bu yeni kamuoyu oluşumunu desteklemiş ve siyasi tartışma alanının genişlemesine ve kamuoyunun çeşitlenmesine katkı sağlamıştır. (Şıvıoğlu, 2018).

anlayışının giderek artan belirleyiciliği üzerinden açıklamak daha kabul edilebilir bir tercih olarak öne çıkmaktadır.

Sedat Simavi, Yedigün Dergisi ile Türkiye’de popüler basın pratiği konusunda öncülük yapmış bir yayın olarak kabul edilmektedir. 1930’lu yılların ortasında magazin tarzında popüler sayılabilecek yayınların sayısı 127’dir (akt. Bulut, 2010: 282). Bu, popüler basının bu on yıllar boyunca hızlı bir gelişme gösterdiğinin göstergesi olarak düşünülebilir ancak bu tarz dergi ve yayınlar hem gazetecilik etkinliğinden farklı bir biçimi temsil etmektedir hem de siyasal içeriğe sahip olmayan, daha çok gündelik yaşam tarzlarına odaklanan bu türden popüler yayınlar, rejimin modernleşme ve inkılapçı ideolojik tutumundan bağımsız değildir. Her ne kadar siyasetten ve ideolojik yaklaşımlardan uzakmış gibi görünse de bu yayınlar iktidarın tüm yaşamı kapsayan dönüştürücü reformlarının belirleyiciliğinin etkisinde kalmıştır (Yılmaz, 2023: 2).

Türkiye coğrafyasında Latin harflerine geçişle ilgili tartışmalar daha Osmanlı İmparatorluğu döneminde 19. yüzyılın ikinci yarısında başlamış ve çeşitli görüşlerin tartışılmasıyla hep gündemini koruyan bir konu olarak 1928 yılına kadar varlığını sürdürmüştür.⁴⁹

Mahmut Tali Öngören, Arap harflerinden Latin harflerine geçişi Cumhuriyet döneminin ilk iletişim adımı olarak tanımlamaktadır. Bu adımın temel amacı, okuma yazma eğitiminin yaygınlaştırılmasının en kısa sürede gerçekleştirilerek toplumun hem

⁴⁹ Harf değişikliği konusunda ilk fikri 12 Mayıs 1862 yılında bir konferansta daha sonradan Maarif Nazırı ve Paşa olan Antepli Mehmed Münif Efendi dile getirmiştir. Yine 19. yüzyılın ikinci yarısında aslen Lehistanlı olan Mustafa Celaleddin Paşa, Türk Dilinin basitleştirilmesi ve harflerin yeniden oluşturulması gibi başlıklarda görüşlerini belirtmiştir. Namık Kemal, çocuklara okuma yazma öğrenmenin hızlandırılmasını sağlayacak şekilde harflerin ıslahı amacıyla gazete yazıları yazmıştır. İlk gazetecilerden sayılan Şinasi ise Arap harflerinin baskı sırasında gereken 400’e varan şekillerin sayısını çalışmalarıyla 112’ye indirmiştir. II. Meşrutiyet’ten sonra alfabe ve yazı konusundaki tartışmalar yeniden yoğunlaşmış, hem özel hem de resmi çalışmalar başlamıştır. Namık Kemal gibi Hüseyin Cahit Yalçın da o dönemde Tanin’deki yazılarında harf değişikliği fikrini savunmuştur. Uzun süre okumanın yazmanın kolay hale getirilmesi, eğitimin yaygınlaştırılması için 1860’larda beliren alfabeyi değiştirme fikri Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte yeniden gündeme gelmiş ve 1928’de süreç, harf devrimiyle sonuçlanmıştır. Hükümet, hazırlamış olduğu kanun teklifini 1 Kasım 1928 tarihinde Meclise sunmuş ve kabul edildikten sonra 3 Kasım 1928 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. (Gözyayın, 1981: 28-41).

toplumsal hem de ekonomik kalkınmasını güçlendirmek olarak açıklamaktadır (Öngören, 1981: 48-49). Bu sürecin kuşkusuz en önemli öznelerinden biri, toplumun eğitilmiş ve entelektüel kesimini oluşturan gazetecilerdir. Buna ek olarak Cumhuriyetin eğitim seferberliğinin temel mecralarından birisi de gazetelerdir. Arap harflerinden kopuş ve Latin harflerini benimseme süreci arasında basın ve kitap basımı alanlarında kısa süreli bir bunalım yaşanmış olsa da çabuk atlatılmıştır. Modernleşme sürecinin ayrılmaz parçası olarak gazeteler, harf reformunun ilk yıllarında satış sayılarının düşmesinden dolayı ciddi sıkıntı içine girmiş olsalar da belli bir süre içerisinde yeniliğin olumlu sonuçlarından yararlanmaya başlamışlardır. Gazeteler aynı zamanda Latin harflerine geçişte öncü bir rol üstlenmişlerdir. Gazete sütunları peyderpey Latin harfleriyle oluşturulmaya başlanmış, geçişin tamamlanmasıyla artık tümüyle Latin harfleriyle çıkmaya devam etmişlerdir (Yılmaz, 2023: 184-185).

1930'larda Türkiye'de gazeteler radyo yayıncılığı ile kıyaslandığında baskın iletişim biçimi olmuştur. Çünkü radyo yayıncılığı henüz emekleme aşamasında kalmıştır. Bu nedenle okuyucular, birincil bilgi, eğitim ve eğlence kaynakları olarak basılı medyaya daha fazla bağımlı olmuşlardır. O dönemde birçok ülke gibi, Türkiye'deki gazetelerin de sabah ve akşam sürümleri şeklinde iki yayın usulü olmuştur. Bu baskılar genellikle nüfusun farklı kesimleri tarafından tüketilmiş; eğitilmiş ve profesyonel gruplar, sabah baskılarını işe gidip gelirken ve iş günlerinde okurken, akşam baskıları akşamları rahatlamak ve haberlerle ilgilenmek için daha fazla zamanı olan kişilere yönelik olarak sürülmüştür.

Gazetelerin içeriği de bu dönemde ulusçu duyguları ve Kemalist ideoloji etrafında şekillenen reformları iletmeye ve yaymaya güçlü bir vurgu yaparak oldukça siyasal bir çerçevede yürütülmüştür. Tek parti rejimi tarafından uygulanan politikalar, birçok gazete yayınının odak noktasını oluşturmuş ve okur kitle sıklıkla modernleşme, laikleşme ve ulus inşası ile ilgili devlet odaklı anlatıların tüketicisi olmuştur (Adaklı,

2006: 104-105). Siyasal ağırlıklı haberlere ek olarak gazeteler, çoğu zaman halkı Batı kültürü, bilimi ve teknolojisi hakkında eğitmeyi amaçlayan ve modernleşme anlayışını yansıtan içeriklerle yayınlanmıştır. Kültürel bölümler, sanat, edebiyat, tarih ve ulus kimliğinin ilerlemesi ile ilgili makaleler içermiştir. Gazeteler içeriklerinde az da olsa eğlence içeriği sağlamış, daha sonraki on yıllarda ortaya çıkan daha eğlence odaklı medya ile karşılaştırıldığında yine de çok sınırlı düzeyde seyretmiştir. İçerikler daha çok haber, analiz ve siyasi yorumlara odaklanmıştır.

Okuyucu kitlesi, özellikle siyasi ve toplumsal elitlerden gelenler, hükümetin anlatısından etkilenmiştir. Gazetelerde bazı bağımsız ve eleştirel fikirler var olsa da, bunlar azınlıkta kalmış ve çoğu okuyucu iktidar tarafından onaylanmış temalara bağlı bir şekilde içerik tüketmek durumuyla karşı karşıya kalmıştır.

Dönemin ayrıca cinsiyet eşitsizlikleri göz önüne alındığında, erkek okuyucular gazete tüketim ortamında her zaman baskın bir role sahip olmuştur. Kadınların kamusal hayata katılımı her türlü kültürel ve toplumsal girişime rağmen sınırlı olmuş ve gazetelerle etkileşimleri bu dönemdeki toplumsal normlar ve kadınlar arasındaki düşük okuryazarlık oranları nedeniyle kısıtlanmıştır. Ancak yine de önceki yıllar kıyasla 1930'lu yıllarda kadınlar, gazetelerin ve süreli yayınların tüketildiği kamusal ortamlara aktif şekilde katılmaya başlamışlar ve yeni rejim tarafından bu alanlara katılımları teşvik edilmiştir. (Yılmaz, 2023: 108).

2.2.4.2. Öne Çıkan Gazeteciler ve Aydın Etkisi

Gazetecinin entelektüel kapasitesinin aydın olarak kullanılması, yönlendirici, gerçeğe ve iyiye yöneltme görevini üstlendiği anlamına gelmektedir. Halkın edilgen bir alıcı mı yoksa etkin bir katılımcı mı olduğunun tercih edilmesi durumu söz konusudur. Gazetecinin aydın etkisinin önemi, gazetelerin yaygınlaştırılması ve popülerleşmesiyle iktidara yönelik tutumda gazetelerin şekillendirici rolünün artması bakımından daha iyi

anlaşılmalıdır. Gazeteler, Latin alfabesi reformu ve buna benzer dönüştürücü yeni yasaların kabulü gibi devlet politikalarının uygulanmasıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun bıraktığı gazetecilik mirasından belli kopuşların yaşanmasına yol açmıştır. Ancak yeni rejimle birlikte başka bir güdüleyici gücün etkisine de girmiştir. Gazetecilik, okulların laikleştirilmesi ve Latin alfabesinin getirilmesi gibi ilerleme ve modernleşmeye doğru atılan adımlardan sonra popülerleşme ve daha fazla okur tarafından okunma sürecine de girmiştir. Birçok önemli gazeteci, o dönemde dilsel sadeleştirme ve modernizasyonu savunan makaleler ve denemeler yazarak hareketi desteklemiştir⁵⁰ (Yılmaz, 2023:184-185).

Devletin yeni rejimin yerleşmesi için görev veren tutumu elbette baskın bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir ancak cumhuriyet ve modernleşme başlıklarında genel bir kabullenme söz konusu olsa da iktidarın uygulama yöntemleri, yönetsel anlamda belli kurumların işleyişi ve farklı siyasi yönelimlerin varlığı gibi alt kategorilerde egemen imgelemin dışına çıkan gazetecilik pratikleri de varlık göstermiştir. Bu yüzden iktidarın gazeteciliğe yüklediği devletçi görevler, genel temalar üzerinde bir uzlaşmayla sonuçlanmıştır denilebilir.

Türkiye’de, Cumhuriyet’in ilanından sonra geçirilen önemli dönüşümler sonucunda belli arayışlara yönelen entelektüel ve yazar gruplar ortaya çıkmıştır. Gazeteciler de bu grupların önemli bir parçası olarak aydın sınıf kategorisi içinde yer almışlardır. Gazetecilik pratiği açısından aydın etkisinin açıklanmasında İtalyan Marksist Antonio Gramsci tarafından ortaya atılan bir terim olan organik entelektüeller ya da aydınlar tanımından hareketle bu dönemde yaşanan gelişmeler irdelenebilir. Gramsci, rıza örgütlemesindeki rollerini anlamak için, entelektüel kavramını genişletmenin gerekli olduğunu savunmuştur. Açıkça fikirlerle çalışan akademisyenler veya

⁵⁰ İkdam’da Celal Nuri İleri, Tanin’de Hüseyin Cahit Yalçın, Cumhuriyet’te Yunus Nadi ve Hakimiyet-i Milliye’de Falih Rıfkı Atay gibi dönemin öne çıkan gazetecileri, Latin harflerinin benimsenmesinde canla başla çalışmışlardır (Yılmaz, 2023: 184).

sanatçılardan ziyade, kategori, sosyal işlevi uzman olmayan kişilerle iletişim kurmak ve onları eğitmek olan herkesi kapsamaktaydı (Anderson, 2007: 40-41). Entelektüel işlevini üstlenenler arasında endüstriyel teknisyenler, yöneticiler, girişimciler, bürokratlar ve bilim insanları vardı. Gramsci, "organik" ve "geleneksel" tipler arasında ayırım yapmıştır. Buna göre, organik entelektüeller belirli bir toplumsal sınıftan ortaya çıkmış ve bu sınıfın üretken faaliyetini genel ilkeler kümesi olarak işlemek için işlev görmüştür; filozoflar veya din adamları gibi geleneksel entelektüeller ise, sosyal prestijini koruyan ancak artık doğrudan üretken bir sınıfa hizmet etmeyen eski bir tarihsel sahnenin kalıntıları olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle entelektüeller, maddi üretim ilişkilerine kök salmış ancak bu faaliyetin "yeni ve bütünsel bir dünya anlayışına" "eleştirel bir şekilde işlenmesini" üstlenmişlerdir (Ransome, 2010: 242). Gramsci, hegemonyanın inşasının hem yeni organik entelektüellerin geliştirilmesini hem de geleneksel entelektüellerin asimile edilmesini gerektireceğini vurgulamıştır. Torino'daki Ordine Nuovo ile yaptığı çalışmanın, kendi görüşüne göre gelecekteki komünist toplumun organik entelektüellerini oluşturan vasıflı işçiler arasında yeni "entelektüalizm" biçimleri geliştirmeyi içerdiğini belirtmiştir. Bu bağlamda, organik aydın ya da entelektüel, belirli bir toplumsal sınıftan çıkan ve çıkarlarını dile getirmede, kamuoyunu eğitmede ve şekillendirmede merkezi bir rol oynayan kişi olarak tanımlanmaktadır (Ransome, 2010: 243). Bu dönemde Türkiye'deki gazeteciler, hem kültürel sermaye birikimi anlamında hem de Cumhuriyet reformları ve modernleşmeye dönük etkileşim bağlamında bu rolün önemli örnekleri olarak ortaya çıkmışlardır.

1930'larda birçok gazeteci, özellikle Cumhuriyet ve Milliyet gazeteleriyle ilişkili olanlar, halkın ulusal meselelere ilişkin anlayışını şekillendirmede önemli bir rol oynayan eğitimli aydınlar olmuşlardır. Kitleleri yeni cumhuriyetçi ideoloji, Kemalizm ilkeleri ve modernleşmenin gerekliliği konusunda eğitmede etkili olmuşlardır. Gazeteciler sadece değişiklikleri bildirmekle kalmamış, aynı zamanda o dönemin

entelektüel tartışmalarına aktif olarak katılmışlar ve devlet politikaları etrafında kamuoyu tartışması için bir çerçeve oluşturmaya yardımcı olmuşlardır.

Entelektüel ifade için yer olmasına rağmen, Atatürk yönetimindeki hükümet basını kontrol etmede oldukça girişken davranmıştır. Gazeteciler, devletin, içeriği güçlü bir şekilde etkileyip belirlediği bir ortamda faaliyet göstermiştir. Sansür yaygınlık kazanmış ve hükümet, ulusal birliği, laikliği ve cumhuriyetçi değerleri teşvik eden bir gazetecilik biçimini öne çıkarmaya çabalamıştır. Bu, gazetecilerin bağımsız düşünce ile iktidarın beklentileri arasındaki karmaşık ilişkide gezinmek zorunda kalmaları ve sıklıkla kendilerini bir dereceye kadar devletin gündemiyle uyumlu hale getirmeleri anlamına gelmiştir.

Falih Rıfki Atay, Asım Us, Yunus Nadi gibi gazeteciler, yazıları, konuşmaları ve makaleleriyle cumhuriyetçi ideolojiyi beslemede en etkili gazeteciler olmuşlardır. Kemalist devrimi daha geniş bir kitleye yorumlayarak organik entelektüeller kategorisine girecek şekilde yeni cumhuriyeti meşrulaştırmanın ve ona dönük tahkimatın önemli bileşeni olmuşlardır. Çalışmaları yalnızca yeni iktidarın özlemlerini yansıtmakla kalmamış, aynı zamanda yeni cumhuriyette modern bir vatandaş olmanın ne anlama geldiğini tanımlamaya da katkıda bulunmuştur.

Cumhuriyetçi projenin merkezinde yer alırken, söz konusu gazeteciler zaman zaman bazı çelişkilerle karşı karşıya kalmışlardır. Gazetecilerin değer verdiği entelektüel özgürlük ile yeni kurulan bir devlette ulusal birliği koruma ihtiyacı arasında temel bir gerilim oluşmuştur. İktidarın siyasi söylem üzerinde kontrol sağlama arzusu, gazetecilerin, eğitimci yönüyle ve gelişmekte olan bir demokrasiyi besleyen eleştirel sesler olarak rollerini dengeleyerek adımlarını daha dikkatli atmaları gerektiği anlamına gelmiştir.

1930'larda Türkiye'deki gazeteciler, kamusal söylemi şekillendirmeye, halkı eğitmeye ve Atatürk'ün cumhuriyetçi uygulamalarını yaymaya yardımcı olan organik entelektüeller olarak hareket ederek ulus inşa sürecinde kilit figürler olmuşlardır.⁵¹ Devlet sansürünü meşrulaştırmaları ve kendilerini iktidarın genel hedefleriyle uyumlu hale getirmeleri gerekse de, Türkiye'nin modernleşme ve laikleşme yolunda katkıları önemli derecelerde olmuştur. İktidarın çevresinde konumlanan ve onun politikalarını toplumsal tabana aktaran gazeteciler dışında kalan belli başlı önemli gazeteciler ise hem organik aydın hem de geleneksel aydın kategorisinin niteliklerini birlikte barındıran içerikte bir gazetecilik pratiğini ortaya koymuştur. Belli açılardan iktidarın modernleşmeci perpektifini sahiplenmiş olsalar da kendi eleştireliliğini ve süreklilikleri içeren geleneksel aydın profilini de kesen bir tutum içinde olabilmişlerdir.

⁵¹ Özellikle Kadro Dergisi, yeni rejimin organik aydın yaratma çabasında en önemli unsurlardan biridir (Halifeoğlu ve Kuzgun, 2016).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1930'LARDA ÖNE ÇIKAN ÜÇ GAZETECİ TİPİ: AHMET EMİN YALMAN, HÜSEYİN CAHİT YALÇIN, FALİH RIFKI ATAY

Erken Cumhuriyet döneminden, her biri 1930'larda kamu söylemini şekillendirmede farklı siyasi ve ideolojik rollere sahip üç etkili ve öne çıkan gazeteciden, yani Hüseyin Cahid Yalçın, Falih Rıfkı Atay ve Ahmet Emin Yalman, söz edilirse her birinin dönemin gazetecilik karakteri içinde belli eksenler üzerinde tipolojik olarak biçimlendiğini söylemek mümkündür.

Hüseyin Cahid Yalçın, siyasi-ideolojik ve araçsal gazetecilik anlayışının en belirgin temsilcisi olarak öne çıkmaktadır. Geç Osmanlı İmparatorluğu döneminde önemli bir figür olarak gazetecilik mesleğine atılan Yalçın, Servet-i Fünun Edebiyatı hareketiyle ilişkilendirilmiş ve daha sonra İttihat ve Terakki geleneğinin ve otoriter rejimlere karşı muhalefetin sadık bir savunucusu olarak değerlendirilmiştir. Yalçın, gazetecilik hayatının başlangıç yıllarında İttihat ve Terakki hareketiyle özdeşleşmiş muhalif ve özgürlükçü bir ses olarak tanınmıştır (Bengi, 1998: 54). 1930'larda özellikle CHF'nin tek partili iktidarı sırasında da 1920'lerdeki sürgünler ve yargılanmalardan sonra dahi ne siyasi statükoyla tam uyumlu bir gazetecilik pratiği içinde yer almış, ne de iktidarın giderek otoriterleşen karakterinin tam karşısında konum almıştır. Yalçın'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde edindiği gazetecilik deneyiminin ve yapma biçiminin 1930'lar Türkiyesinde iktidar ve devlet tarafından ihtiyaç duyulan basın karakterine uyum sağladığı pek söylenemez. Yalçın, gazeteleri kendi siyasi ve dünya görüşünün bir aktarıcı zemini olarak değerlendirmiş ve yoğun bir fikir gazeteciliği formuna odaklanan gazetecilik anlayışını benimsemiştir. Bu da onu gazetecilik pratiği açısından araçsal bir tutuma yöneltmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün yakın arkadaşı olan Falih Rıfkı Atay ise, hem gazeteci hem de siyasetçi kimliğiyle öne çıkan bir figür olmuştur. Hakimiyet-i Milliye ve daha sonra partinin sözcüsü olan ve adı Ulus olarak değişen gazete için yazılar kaleme almıştır. Atay, dönemin cumhuriyet, modernleşme ve milliyetçilik ideallerini hem mecliste milletvekilliği yaparak hem de gazetecilik pratiği içinde entelektüel anlamda en fazla destekleyen kişiliklerden birisi olmuştur (İnuğur, 1988: 65-66; Şirin, 2009). Gazeteciliği, basın, devletin rehberliğinde farklı toplumsal çıkarları uyumlu hale getirmeye hizmet ettiği, dayanışmacı ve mesleksel temsillere dayalı, genellikle erken Cumhuriyet rejiminin korporatist ideallerini yansıtan, yukarıdan aşağıya doğru bir toplum yapılanmasını temsil ettiğini söylemek mümkündür. Bu anlamda Atay'ın gazetecilik pratiğinin dayandığı temel, dönemin korporatist ve devletin paternalist yaklaşımlarının bir izdüşümü niteliğindedir.

Yurtdışında ABD'de gazetecilik eğitimi almış ve Avrupa'da gazetecilik deneyimi kazanmış olan Ahmet Emin Yalman ise, 1930'lu yıllarda gazetecilik pratiği açısından mesleğin formel ilkelerini hayata geçirmeye çabalayan ve profesyonel gazetecilik etiğini vurgulayan bir karakter olarak öne çıkmıştır (Tezcan, 2007). Dönemin içinde yaşanan sansür ve baskıya rağmen gazetecilik pratiğinin nesnellliğini ve profesyonelliğini korumaya çalışmıştır. Sık sık otoriter eğilimleri eleştiren bir tutum takınmış olsa da aynı zamanda katı basın yasalarının çizdiği çerçeve içinde gazetecilik çabasını sürdürmeye özen göstermiştir. Yaklaşımı, gazeteciliğin, zamanın kısıtlamaları içinde bile, kendi kuralları ve standartları olan Batı modeline benzer bir bağımsız kurum olduğu idealini yansıtmıştır.

3.1. 1930'larda Tipolojik Açıdan Üç Gazetecilik Eğilimi: Araçsal, Korporatist-Paternalist ve Formel Gazetecilik Anlayışları

Üç gazetecilik eğilimi içinde araçsal yönü temsil ettiği ileri sürülen Hüseyin Cahit Yalçın, geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemi gazeteciliğinde önemli bir figür olarak yer almıştır. Üslubu ve katkıları, döneminin hem çalkantılarını hem de dönüşümünü yansıtmıştır. Gazetecilik pratiği açısından siyasi ve edebi yönleri bir arada barındıran bir tarza sahip olmuştur. Yalçın, toplumsal yaşamda sadece bir gazeteci olarak değil, aynı zamanda bir yazar ve entelektüel olarak yer almıştır. Servet-i Fünun edebiyat hareketiyle yakından ilişkili olmuş, ancak özellikle II. Meşrutiyet Dönemi'nde (1908-1918) güçlü bir siyasi ses olarak öne çıkmıştır (İnuğur, 1989: 124). Yazılarını, edebi bir estetik ve yapı içinde polemiğe dayalı siyasi yorumlar şeklinde bir karışım olarak sunmuştur. II. Meşrutiyet'in en etkili gazetelerinden biri ve İttihat ve Terakki'nin yayın organı olarak benimsenen Tanin Gazetesi'nin editörü ve yazarı olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) basın alanındaki en önemli ve sadık bir destekçisi olarak görülmüştür. Gazetecilik pratiği, hemen hemen her zaman hem etkileşime hem de tartışmaya yol açan İTC ideolojisini yansıtan bir karakterde olmuştur. Yalçın'ın üslubu sade, ikna edici ve polemiğe dayalı bir nitelikte olmuştur. Yoğun entelektüel tartışmalara girmesiyle tanınan ve çevresi tarafından bu konuda yetenekli bir polemikçi olarak değerlendirilen bir gazeteci tipi olarak öne çıkmıştır. Yazıları genellikle belli bir okur çevresi tarafından takip edilen ve kamuoyunu harekete geçirebilen niteliklere sahip olmuştur. Doğrudanlık özelliği nedeniyle hem İmparatorluk rejimi altında hem de daha sonra Mustafa Kemal Atatürk'ün politikalarıyla çatıştığı erken Cumhuriyet döneminde iktidarların sansürü ve sürgünleriyle defalarca karşı karşıya kalmıştır.

Hüseyin Cahit Yalçın, Türkiye'deki siyasal modern gazeteciliğin ilk temsilcilerinden biri olarak kabul edilmiştir (İnuğur, 1989: 93; Topuz, 1973: 103). Siyasi eğilimleri zaman zaman farklılık göstermiş olsa da genel olarak muhafazakar bir milliyetçi ideolojik çizgiye sahip olmuştur. İdeolojik tutumuna rağmen hemen hemen her dönemde iktidarlara karşı basın özgürlüğü, anayasacılık ve milliyetçiliği tutarlı bir

şekilde savunmuş, gazetecilik pratiğinin de dayandığı temelleri bu türden temalar oluşturmuştur.

Yalçın'ın yazıları, keskin çözümler ve bazen tartışmalı görüşlerle karakterize edilen güçlü bir siyasi bakış açısını yansıtmıştır. Yalçın, toplum ve yönetim tarafından hassas görülen siyasi konulara değinirken eleştirel ve cesaretli yaklaşımıyla tanınmış, bilinmiştir. Statükoya dönük meydan okuyan bir gazetecilik yapma biçimine sahip olmuştur. Bazen belli bir noktayı vurgulamak için sert ve karşıt bir dil kullanmaktan çekinmemiştir. Sık sık Türkiye'deki siyasi figürleri ve olayları eleştirmiş, güç yapıları ve toplumsal sorunlar hakkında derinlemesine çözümler sunmuştur (İnuğur, 1988: 93). Yalçın'ın gazeteciliği, içinde yaşadığı dönemlerin siyasetiyle derinden bağlantılara ve ilişkilenebilirliğe sahip olmuştur. Ülkenin siyasi liderliğinden Batı ile ilişkilere kadar ülkenin iç mücadelelerini sık sık tartışma konusu yapmıştır.

Yalçın, İttihat ve Terakki'ye özgü muhafazakar ve milliyetçi bakış açılarına eğilimli olmuş ve yazıları genellikle Türk kimliği, kültürü ve egemenliği hakkındaki inançlarını yansıtan türde olmuştur. Ülke üzerindeki Batı etkisini kendi üslubunca eleştirmiş ve gazete yazılarında milliyetçi ve bağımsız olarak tarif ettiği çerçeveyi vurgulamaya çalışmıştır . Yalçın'ın yazıları hiçbir zaman tarafsız olmamış; iddialı bir yazım tarzıyla okuyucuların ulusal ve uluslararası öneme sahip konularda tam olarak nerede durması gerektiği konusunda tavsiyeler ve siyasi doğrultular içermiştir (Bengi, 1998: 63). Öyle ki, zor siyasi fikirleri ortalama okuyucunun ilgisini çekecek şekilde sunmanın bir yolunu her zaman bulabilmiş ve bu da yazılarını geniş bir kitle için çekici hale getirmiştir. Özetle, Yalçın'ın gazetecilik tarzı, Türkiye'nin siyasi manzarasında milliyetçilik ve muhafazakarlığa özel bir vurgu yaparak, cesareti, iddiacılığı ve tartışmacı siyasi bakış açısıyla tanımlanabilmektedir. Yazıları, nesnel, tarafsız, formel habercilik arayanlar için değil, günün sorunlarına dair keskin, muhalif ve fikir sahibi içgörüler isteyen okuyucular için hazırlanmıştır.

Falih Rıfki Atay'ın gazeteciliği, erken Türkiye Cumhuriyeti reformlarına ve hedeflerine olan güçlü bağlılık ve Mustafa Kemal Atatürk ile olan yakın ilişkisi bağlamında yapılanmıştır. Gazeteciliği bir muhalefet ve eleştiri platformu olarak değil, dönemin ulus inşası, eğitim ve reformist uygulamalarının propagandası için önemli bir zemin olarak düşünülmüştür. Atay, Milli Mücadele döneminden sonra Atatürk rejiminin en önemli savunucularından birisi olmuştur (İnuğur, 1988: 66). Gazete yazıları sürekli olarak laikliği, Batılılaşmayı ve modernleşmeyi desteklemiş, basının ulusal çıkarlara hizmet etmesi ve toplumu ilerlemeye yönlendirmesi gerektiği inancının peşinden gitmiştir. 1930'ların korporatif toplum modelinin içselleştirilmesinde gazetecilik ekseninden en önemli katkıları sunmuştur.

Siyasi fikirlerin ve reformların halk katmanları tarafından anlaşılabilmesi için yazılarında ve okurla kurduğu ilişkide açık ve basit bir dil kullanmaya özen göstermiştir. Atay'ın amacı, özellikle Latin harflerine geçişten sonra okuryazarlığın yayıldığı ve yeni değerlerin tanıtıldığı bir zamanda toplumla devlet arasında aracı bir rol üstlenmek olmuştur. Hem gazeteci hem de milletvekili-siyasetçi olan biri olarak Atay, okuyuculara hükümetin içinden içgörüler sunmuştur (Şirin, 2009: 179). Yeni Cumhuriyet rejimi iktidarının gücüne olan yakınlığı, yazılarına otoriter ve didaktik bir ton kazandırmış, aynı zamanda bu ton, rejimi daha az eleştirmeye dönük bir tutum benimsemesine yol açmıştır.

“Denizaşırı” ve “Yeni Rusya”⁵² gibi eserlerinde, Türkiye'nin neyi benimsemesi veya kaçınması gerektiğini vurgulamak için yabancı toplumlar üzerine düşünceler üretmiş, kıyaslamalarda bulunmuştur (Şirin, 2009: 306). Bunlar sadece seyahat günlükleri olarak değerlendirmek mümkün değildir. Bu eserler, modernleşme ve

⁵² “Denizaşırı” ve “Yeni Rusya”, Falih Rıfki Atay'ın yurtdışına yapmış olduğu gezilerde elde ettiği izlenimlerin aktarıldığı eserlerdir. Her iki eser de 1931 yılında basılmıştır. Atay daha sonra gezi yazısı türünde ayrıca “Moskova-Roma (1932), Bizim Akdeniz (1934), Taymis Kıyıları (1934), Tuna Kıyıları (1938), Hind (1944), Yolcu Defteri (1946) ve Gezerek Gördüklerim (1970) isimli eserler de vermiştir.

medeniyet üzerine yorumları da içerdği gibi Atay'ın 1930'lardaki gazetecilik anlayışının oluşmasına katkı veren birikim ve deneyim kazanımı da olmuştur.

Hakimiyet-i Milliye ve daha sonra Ulus gibi gazeteler aracılığıyla Atay, yeni Cumhuriyet'in vizyonunu halkın zihninde çerçevelemeye dönük bir gazetecilik pratiğinin içinde olmuştur. Atay, sadece habere üretimine dayalı bir gazetecilik pratiği içinde olmamış, yeni bir ulusal kimliğin inşasına etken şekilde katılan, siyasal rejimle uyumlu bir başyazar öğretmen işlevi görmüştür. Falih Rıfkı Atay'ın gazeteciliği ideolojik, eğitici ve reformist özellikler taşımıştır. Cumhuriyet'in hedeflerine dönük eleştirel katkı ya da tartışmalardan çok doğrudan hedeflerin halka dönük anlatımına ve benimsetilmesine hizmet etmiştir. Gazeteciliği ulusal bir görev, halkı aydınlatmanın ve yeni devletin temellerini güçlendirmenin bir yolu olarak görmüş ve benimsemiştir (Şirin, 2009: 539).

Atay'ın yazıları, genel olarak entelektüel ve teorik birikimin vermiş olduğu derinlikle karakterize edilebilir. Gazetecilik yapma biçimi açısından Atay, olayların aktarıcısı ve sunucusu olmaktan öteye geçerek çağdaş sorunları daha geniş tarihsel, toplumsal ve politik bağlamlara bağlayarak çözümlene süzgecinden geçirerek kamuoyuyla paylaşmıştır. Çalışmaları, düşünce ve fikir içerdiğinden okuyucular arasında konu hakkında daha etraflıca düşünmeyi, bilgilendirmeyi ve kışkırtmayı amaçlar nitelikte olmuştur.

Atay'ın en belirleyici özelliklerinden biri de yazılarının edebi niteliği olmuştur. Zengin bir kelime dağarcığına ve hikaye anlatımı yeteneğine sahip bir kişilik olarak makalelerini sadece bilgilendirici değil aynı zamanda ilgi çekici ve estetik açıdan çekici hale getirmiştir. Bu, çalışmalarının formel gazeteciliğin ötesine, bir edebi sanat biçimine yükseltiltiğini söylemek mümkündür. Atay siyasi hayata derinlemesine dahil olmuş ve Türkiye'nin Cumhuriyet'in ilk yıllarında geçirdiği değişimler hakkında sık sık yazılar

yazmıştır (Şirin, 2009: V).⁵³ Gazetecilik çalışmaları, çoğunlukla ulusa ve onun gelişimine karşı ahlaki bir sorumluluk duygusu taşımıştır.

Atay'ın özellikle Atatürk'ün reformlarını desteklemesi açısından net siyasi görüşleri olmasına rağmen tarzı, genellikle çağdaşlarının çoğuna kıyasla daha dengeli olmuştur demek mümkündür. Mümkün olduğunda bir konunun tüm boyutlarını sunmaya çalışmış, aşırı taraflı ve uç argümanlar yerine küçük farklar içeren bakış açıları sunmuştur. Gazetecilik üslubunun, dönemin rasyonel bakış açısına uygun olmasına ve karmaşık konularda aşırı basitleştirilmiş görüşler sunmamaya da dikkat etmiştir. Atay'ın yazıları genellikle insanlığın ilerlemesinin potansiyeline ve entelektüel ve ahlaki gelişimin önemine olan inancını yansıtmıştır. Bu anlamıyla dönemin pozitivist duygu yapısına yakın bir anlayışa sahip olmuştur. Türkiye'nin geleceği ve modern bir ulusu şekillendirmede eğitimin, demokrasinin, laikliğin ve Kemalizmin rolü konusunda da tartışmasız bir idealizmi benimsemiştir (İnuğur, 1988: 66).⁵⁴ Atay ayrıca seyahatleri ve diplomatik kariyeri de dahil olmak üzere kişisel deneyimlerinden yararlanan bir gazeteci olmuştur. Çalışmaları sıklıkla tarihi olayların ve başka coğrafyaların birinci elden anlatımlarını içermiş ve Orta Doğu'dan Avrupa'ya kadar daha geniş jeopolitik dünyaya dair öyküsel içgörüler sunmuştur.

Atay, modernleşme ve laikliğin güçlü bir savunucusu olmasıyla sıklıkla eski Osmanlı dönemi geleneklerini ve Türkiye toplumunun muhafazakar unsurlarını eleştirmiştir. Yazıları bu tutumuna uygun şekilde sıklıkla reform ve ilerleme ihtiyacına olan inancını yansıtmıştır. Okuyucularını modası geçmiş saydığı uygulamalara tutunmak yerine değişimi benimsemeye teşvik etmiştir. Falih Rıfkı Atay'ın gazetecilik tarzı, entelektüel titizliği, edebi yeteneği ve Türkiye Cumhuriyeti ideallerine olan

⁵³ Falih Rıfkı Atay, ölümüne kadar durmadan yazı yazan üretken bir gazeteci olmuştur. Atay, 1930'da Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde bir yılda yaklaşık 290 baş yazı kaleme almıştır (Şirin, 2009: V).

⁵⁴ Atay bir yazısında Atatürk inkılaplarına bağlılığını bir taassup olarak nitelendirmiştir (akt. İnuğur, 1988: 66).

bağlılığıyla ayırt edilmektedir. Çalışmaları analitik, dengeli ve genellikle iktidarın uygulamalarıyla uyumlu ve düşünceyi kışkırtmayı ve Türkiye'nin entelektüel ve toplumsal gelişimini bu yönde teşvik etmeyi amaç edinmiştir. Atay'ın çözümleme, edebi nitelik ve siyasi bağlılığının birleşimi, onu, dönemin Türkiye gazeteciliğinde yeni rejimle uyumlu özgül bir figür haline getirmiştir.

Ahmet Emin Yalman, 20. yüzyılın başlarında modern Türkiye gazeteciliğini şekillendirmede etkili ve bazen tartışmalı rolüyle tanınan bir gazeteci olmuştur. Yalman, liberal demokrasi, laiklik ve Batılılaşmanın güçlü bir savunucusu olmuş, asker-sivil kadrolardan oluşan iktidarın bütününe yönelik kabullenici bir tutum içinde olmasa da Atatürk özelinde onun erken dönem reformlarına olan olumlu tutumuyla yeni düzenin anayasacılığını ve medeni özgürlüklerini sıklıkla desteklemiştir. Ancak yine de bu reformist sürecin kendince tehlikeye girdiğini gördüğü durumlarda eleştirel tutumunu gizlememiştir (Tezcan, 2007: 24).

Yalman, hem Osmanlı dönemi otoritelerini hem de daha sonra erken dönem Türkiye Cumhuriyeti'ni eleştirmekten çekinmemiştir. Özellikle basın özgürlüğünün veya demokratik işleyişin tehdit altında olduğuna inandığında gazetecilik anlayışına göre basının iktidarları sınırlayıcı gücünü kullanma yönünde adım atmaktan çekinmemiştir. Bu durum, Yalman'ın belli dönemlerde sansür, sürgün ve hatta hapis süreçlerinin içinde olmasına yol açmıştır. ABD'de Columbia Üniversitesi'nde gördüğü eğitiminin etkisiyle Türkiye'de gazeteciliğe daha modern, formel ve profesyonel bir yaklaşım getirmiş ve gazetecilik pratiğinde bu modeli uygulamaya çabalamıştır. Haberciliği, nesnel gerçeklerin sağlamlasının yapılması, çözümlenmesi ve gazeteciliğin daha geniş bir dünya perspektifine dayanan yönlerinin öne çıkarılmasını içermiştir.

Yalman, 1923'te görüşlerinin önemli bir platformu haline gelen ve Türkiye'deki gazetecilik alanında önemli bir rol oynayan Vatan Gazetesi'ni kurmuştur (Tezcan, 2007:

20). Vatan, entelektüel tonu yüksek ve liberal değerlere vurgu yapan bir gazete olarak değerlendirilmiştir. Ahmet Emin Yalman'ın, aldığı gazetecilik eğitiminin de bir sonucu olarak, uluslararası formel gazetecilik pratiklerine yakın, iktidarın 1930'lardaki reformist ilkelerinin dolaylı destekleyicisi ve toplumda gazetecilik adına demokratik eleştiri hakkının kullanılmasının önemini vurgulayan bir gazetecilik modeline yaslandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak bu durum onu, sıklıkla devletle ve toplumun daha muhafazakar kesimleriyle karşı karşıya getirmiş ve Yalman'ı gazetecilik yapma biçimi açısından farklı bir anlayışı temsil eden bir gazeteci modeli haline getirmiştir. Türkiye'de modern ve formel gazeteciliğin yerleşmesinde öncü rol oynamaya çalışmış bir gazeteci olarak kabul edilmiştir.

Yalman, gazeteciliğe yönelik ayrıntılı ve çözümleneci yaklaşımıyla tanınmıştır. Bunda Türkiye Basın Tarihi üzerine akademik anlamda doktora yapmış olmasının payı büyük olmuştur.⁵⁵ Genellikle karmaşık politik, toplumsal ve ekonomik konuları derinlemesine inceleyerek okuyuculara yalnızca gerçekleri değil, olayların altında yatan nedenleri ve sonuçları da sunan bir analiz çerçevesine sahip olmuştur. Yalman, ideolojik açıdan özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yükselişi bağlamında modernleşmeci Türkiye düşüncesini destekleyen bir gazeteci olmuştur. Gazeteciliğini sıklıkla ulusal kalkınma, ilerleme, bağımsızlık ve modernleşme temaları etrafında yürütmüştür. Yalman, özellikle toplumsal reform ve entelektüel özgürlükçü tutumuyla 1930'lardaki eğitim reformlarını ve bilimsel ilerlemeyi de desteklemiştir. Yalman, gazetecilikte sade bir kullanmanın ötesinde karmaşık konuları ortalama okuyucunun anlayabileceği bir sadelikte vermeye çalışmıştır. Özellikle yolsuzluğu, kötü yönetimi ve dönemin siyasi eksikliklerini sıklıkla ifşa ettiği için

⁵⁵ Ahmet Emin Yalman, 1914 yılında Columbia Üniversitesi'nde "Modern Türkiye'nin Gelişim Süreci'nde Basın 1831-1913" adını taşıyan bir doktora tezi vermiştir. Bknz. Yalman, A. E. (2018) Modern Türkiye'nin Gelişim Süreci 1831-1913, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

habercilik anlayışında araştırmacı gazeteci kimliğiyle tanınmıştır.⁵⁶ Yalman'ın gazetecilik çalışmaları sadece yoruma değil, çoğu zaman nesnel gerçeklere, araştırmalara ve roportajlara dayanmıştır. Gazetecilik alışmaları, donemin siyasi iklimiyle genel anlamda kesişiyor gozkse de Yalman, iktidarın hassas olarak nitelediği kimi konularda yorum yapmaktan geri durmamıştır ve bu da gazetecilik pratiğini sadece haber kapsamı açısından değil, kamuoyunu şekillendirmedeki rolü açısından da önemli kılmıştır.

Ahmet Emin Yalman'ın gazetecilik tarzını, sosyo-politik konulara ilişkin araştırmacı bir habercilik anlayışının, formel gazetecilik erevesi, komuyouna karşı netlik ve ulusal gurura olan bağlılıkla birleştiren bir butnlk içinde olduğunu söylemek mümkündür.

3.2. Tipolojik Açıdan  Gazetecilik Anlayışı

Türkiye basın ve gazetecilik tarihinde gazeteci kişilikler, toplumsal bir bağlam içinde ya tek başına fikir dünyası açısından dönemsel ya da kronolojik bir hayat hikyesiyle; ya da belli bir argüman bağlamında kişi üzerinde ve kişiler arasında karşılaştırma yapılarak ele alınmıştır. Özel olarak gazetecilik tarihi açısından ne çıkan gazeteci kişiliklerin tarihsel bir döneme atıfla tipolojik bir yaklaşımla incelenmesi, literatürde hemen hemen hiç rastlanılmayan bir araştırma eğilimi olarak görülmektedir.

Bu bölüm, Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanı bir referans noktası olarak düşünülürse, cumhuriyetin öncesi ve sonrasındaki süreçlerde etkin şekilde gazetecilik pratiği içinde yer almış, bu alanda iz bırakmış, gazetecilik eğitiminin kurumsallaşmadığı bir dnemsellikte gazeteciliğin okulu olarak kabul görmüş  gazeteci kişiliğin (Hüseyin Cahit Yalçın, Falih Rıfka Atay ve Ahmet Emin Yalman) gazetecilik

⁵⁶ özellikle Tan Gazetesi'nde 1937 tarihinde İstanbul Belediyesi hakkında hazırladığı yolsuzluk dosyası ülkede hem kamuoyunda hem de o dönemki bürokrasi içinde oldukça ses getirmiştir (Yalman, 1970: 231-232).

anlayışlarını ve tarzlarını karşılaştırarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca üç gazeteci ve fikir insanının nasıl bir gazetecilik imgelemine sahip olduklarının serimlenmesi ve düşünsel dönüşümlerinin hangi olgu ve olaylar sonucunda meydana geldiğinin tespit edilmesi hedeflenmektedir.

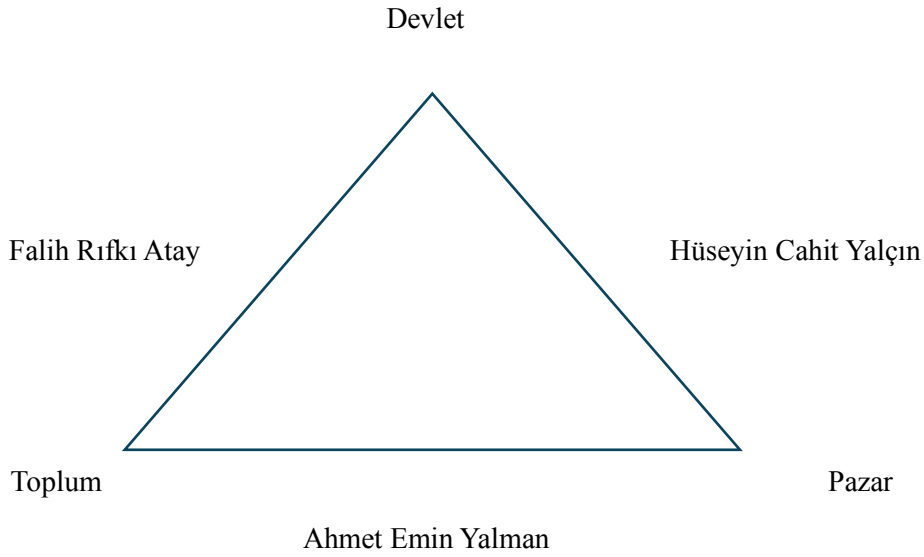
Gazetecilik alanında öne çıkan tarihsel kişilikler olarak üç gazetecinin dönemsel olarak karşılaştırılması ve gazetecilik tipolojilerinin oluşturulması ve bir model olarak sunulması belli bir dönemi, önde gelen etkili gazetecilerin düşünce dünyasından değerlendirme olanağı sunmaktadır. Benzeşen ve farklılaşan yönleriyle üç gazeteci ve fikir insanının Cumhuriyet sonrası II. Dünya Savaşı'na kadar olan 1930'lu yıllardaki köklü dönüşümler, belirli süreklilikler ve yönelişlerde aldıkları tutum ve anlayışların incelenmesi, gazetecilik alanı için özgül bağlamlı bir tarihsel çözümleme olanağı sunması açısından önem taşımaktadır.

Çalışmanın meydana getirilmesinde üç gazetecinin gazetecilik pratiklerinin niteliği üzerinden nasıl bir tipe karşılık geldiklerinin ve konumlanmalarının çözümlenmesi, bölümün sınırlılığını oluşturmaktadır. Bu bağlamda ele alınan gazetecilerin anı kitapları, gazete-dergi yazıları, üç gazeteci üzerine yazılan eserler ve üç gazetecinin gazetecilik anlayışlarına etki eden ve dönemin gazeteciliğe ilişkin duygu yapısını açıklayıcı alan dışı süreçlere dayalı kaynaklar, bölümün temel dayanaklarını oluşturmaktadır.

1930'lu yıllarda, erken dönem Cumhuriyet yılları olarak da düşünülebilir, gerçekte var olan ve öne çıkan gazetecilik anlayışları, Hyman'ın çözümlemesinde görüldüğü biçimiyle üç ideal tipten ikisinin genellikle çelişkili bir karışımına doğru eğilim gösterdiğini söylemek mümkündür. Başka bir deyişle, gazetecilik pratikleri için devlet-iktidar-yeni rejim, toplum ve pazar-piyasa üçgeninin bir tarafına yönelme söz konusu olmuştur. Bunlar da devlet ve toplum arasında (Falih Rıfkı Atay); Pazar-piyasa

ve toplum arasında (Ahmet Emin Yalman); devlet-yeni rejim-iktidar ve piyasa-Pazar arasında (Hüseyin Cahit Yalçın) bir görünüm arz etmektedir. Bu yönelimler hem maddi koşulları hem de ideolojik gelenekleri yansıtmaktadır. Dolayısıyla ortaya çıkan üç gazeteci tipi üzerinden Hyman'ın sendikalar tipolojisine benzer şekilde bir gazetecilik tipleri şeması ve model önerisi ortaya koyulmaktadır.

Gazetecilik Tipolojisi Önerisi

Üçgen şema üzerindeki ilişkisellik, gazetecilik pratiği geometrisinde gazetecilik karakterinin ve anlayışlarının dinamik karakterinin önemli bir açıklaması olarak kabul edilebilir. Şema, gazetecilik yapma biçimi ya da anlayışı açısından gazeteci grupları içinde belli yakınlıklara ve uzaklıklara; ve yönelimlere işaret etmektedir. 1930'lardaki gazetecilik pratiği açısından genel tanımlamayla devletçi-korporatist; araçsalcı-liberal ve formel gazetecilik tiplerinin belirginleşmesi gözlenmekte ve öne çıkan gazeteciler üzerinden bu tipolojik yapılanma temsil edilmektedir.

Sonuç olarak benzeşen ve farklılaşan yönleriyle 1930'lu yılların öne çıkan üç gazetecisini, belirli siyasal-ideolojik yakınlıklar açısından sınıflandırmak ve tiplendirmek

mümkündür. Türkiye modernleşmesinde ya da kapitalistleşme sürecinde her üç gazeteci için ekonomik dürtülerle ideolojik ve siyasal amaçların iç içe geçtiği belirtilebilir. Siyasal-ideolojik yönelimlerinin eklemlenme dışı saf halini temsil etme konusunda her üç gazetecinin de bireysel ekonomik çıkara dayalı benzer anlayışlara sahip olduğunu öne sürmek mümkündür. Ancak üç gazeteci de temelde farklı siyasal-ideolojik tutumlarla yürüttükleri bir gazetecilik anlayışına ve imgelemine sahiptir.

3.2.1. Hüseyin Cahit Yalçın Gazeteciliği: Uzatmalı Bir İttihatçılık

Hüseyin Cahit Yalçın Türkiye gazetecilik tarihinde yer etmiş önemli figürlerden bir tanesidir. Yalçın, 1875 yılında Balıkesir’de doğmuştur. İstanbul Aksaray’da mahalle mektebiyle başladığı öğrenim hayatına, Selanik’te ortaokul öğrenimi görerek devam etmiştir. Ardından tekrar İstanbul’da lise düzeyinde eğitim veren bir kurum sayılan Dersaadet İdadi Mülkisi’ni bitirmiş ve yükseköğrenim yaşmamasını da Mekteb-i Mülkiye’de geçirmiştir. Yalçın’ın düşünsel gelişiminin ağırlık merkezini, II. Abdülhamit dönemi istibdat rejimi olarak tanımlanan dönem oluşturmuştur. Düşünce dünyası, edebiyat dünyasına ve okumaya olan ilgisi, gelmiş olduğu aile kökeni itibarıyla belli entelektüel yönlendirmeler ve sağlanan uygun ortamlar sonucu biçimlenmiştir (İnuğur, 1988: 93). Düşünsel ve entelektüel gelişimi, Osmanlı’da o dönemin baskın dili olan Fransızca’nın etkisi altında olmuştur. Aslında II. Abdülhamit’in hazırlamış olduğu modernleşme zemininden en çok faydalanan Hüseyin Cahit’in de dahil olduğu genç kuşak gibi kadrolar, sonunda Abdülhamit’in istibdat rejimini de ortadan kaldıran kadroları oluşturmuşlardır (Azman, 1994: 16). Dönemin fikir hareketleri açısından etkili ve yönlendirici olarak yol göstericisi büyük ölçüde Namık Kemal’dir. Kemal’in yazılarının yanı sıra o dönemde postane ve konsolosluk gibi yabancı kurumlardan edinilen dergi ve gazeteler de Yalçın’ın siyasi fikirlerinin şekillenmesinde başat unsurlar olmuştur.

Hüseyin Cahit Yalçın, aynı zamanda edebiyatçı bir yöne sahip olan bir kişilik olmuştur. Onun ilk yazıları, Mektep Dergisi'nde yayınlanmıştır. Yalçın'ın yetişme döneminde içinde bulunduğu toplumsal bağlam, düşünsel ve yazınsal açıdan Batılılaşma dinamiğinin belirleyici olduğu bir dönem olarak bilinmektedir. Hüseyin Cahit gazeteciliğe ilk olarak Filip Efendi'nin çıkardığı Tarik gazetesine, beş yüz kuruş maaşla çevirmen olarak adım atmıştır. Fransızca'dan Türkçe'ye çeviri haberler yaparak ilk olarak gazetecilik pratiğinde yer almaya başlamıştır. Sonraları sırasıyla Sabah, İkdam, Saadet ve kendi kişisel tarihiyle özdeşleşen Tanin Gazetesi'nde çalışmış, gazetelerin yazı kadrosunda yer almıştır. Daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti, Tanin Gazetesi vasıtasıyla örgütün görüşlerini ve etkinliklerini kamuoyuna duyurmayı amaç edinerek bildirimlerini ve duyurularını Tanin Gazetesi'nde yayımlamaya başlamıştır (Bengi, 1998: 38-41).

Hüseyin Cahit Yalçın'ın bilinen gerçek etkinlik yönü siyasi gazetecilik alanıdır. Tanin Gazetesi'ndeyken Yalçın, kişisel olarak Tefik Fikret'le aralarında yaşanan çatışmadan dolayı küslük yaşanmış ve Tefik Fikret gazeteden ayrılmak durumunda kalmıştır. Bu durumu Hüseyin Cahit'in aşırı ittihatçı olmasına bağlayanlar olmuştur. Tanin 1911 yılında kişileri heyecanlandıran yazılar yayımlaması nedeniyle Osmanlı yönetimi tarafından kapatılmıştır. Tanin daha sonra yıllar içinde çeşitli sebeplerle kapatılmıştır. Hüseyin Cahit Yalçın, her kapatıldığında inatla gazeteyi Cenin, Senin, Hak, Renin gibi önceyi çağrıştıran isimlerle çıkarmaya çalışmıştır. Yalçın'a dönük, eleştiri yapmamasına yönelik telkinler sonrasında o da Tanin'i İttihat ve Terakki'ye devretme gereği duymuş ve devretmiştir (Bengi, 1998: 44-48).

Hüseyin Cahit Yalçın, I. Dünya Savaşı sonrası İstanbul'un işgal edilip meclisi dağıtan İngilizler tarafından Şubat 1919'da tutuklanmış ve Haziran 1919'da Malta'ya sürgün edilmiştir. 1922'de Malta dönüşündeki Avrupa seyahatlerinin ardından işgal altındaki İstanbul'a tekrar geri dönmüştür. Tanin adıyla gazete çıkarmasına izin

verilmeyince gazeteyi Renin adıyla çıkarmaya başlamıştır. Bir süre sonra da gazetesinin adını Tanin'e dönüştürmüştür. Yalçın'ın Tanin ismiyle yeniden bir gazete çıkartmak istemesi, İttihat Terakki hareketinin yeni bir programla diriltilmesi amacını taşımaktadır. Yalçın, gençlik yıllarında düşün dünyasını büyük ölçüde belirleyen örgütün fikirlerine fazlasıyla tutunumlu olmuş ve zaman zaman kendi gazetecilik pratiği içinde bu fikirlerin yeniden canlandırılması yönünde hamlelerde bulunmuştur.

1922-1925 yıllarını kapsayan yeni yayın döneminde Yalçın, Ankara Hükümetine ve Mustafa Kemal Atatürk'e karşı açıktan muhalefet başlatıp eleştirilerde bulununca bir şekilde Takrir-i Sükun Kanunu'na dayanılarak 1925 Nisan'ında gazetesi yeni yönetim tarafından kapatılmıştır. Ardından Yalçın, İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmış ve yine sürgün edilmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın, Çorum Sürgünü ve İzmir Suikastı'yla ilişkilendirilerek yargılanması süreci onun bir süre gümrük komisyonculuğu gibi başka bir mesleğe yönelmesine yol açmış, ama bu işte de başarılı olamayınca tekrar gazetecilik faaliyetlerine dönmüştür (Ertan, 2010: 31). Hüseyin Cahit Yalçın, 1930 yılında İsmet İnönü tarafından Sanayi Maadin Bankası yönetim kurulu üyesi olarak tayin edilmiş ve parasal açıdan kısmen de olsa rahat bir dönem yaşamıştır. (Ertan, 2010: 33). Daha sonra 1933 yılında Akşam gazetesinde yazılar yazmaya ve cumhuriyetin onuncu kuruluş yıl dönümünden itibaren Fikir Hareketleri Dergisi'ni yayımlamaya başlamıştır. Yalçın, 1935-1946 yılları arasında Yedigün Dergisi'nde de sohbet, deneme, gezi yazıları yayımlamıştır.

Hüseyin Cahit Yalçın'ın Milli Mücadele döneminde ve sonrasında Mustafa Kemal Atatürk'e karşı açık bir muhalefete yönelmesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin etkinliğini yeniden canlandırmaya heveslenmesini kimi eski İttihatçılarla birlikte yapması, Ankara Hükümeti'nin 1930'larda yeni rejimin inşası sürecinde kendisine kuşkuyla yaklaşmasının temel sebeplerinden birini oluşturmaktadır. Hatta Nutuk'ta Tanin Gazetesi'ne ve Tanin Başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın'a eleştiriler yöneltilmiş,

onun muhalif güçlerle işbirliği yapmaya çağrıda bulunduğu ve kişisel siyasal tutkulara kapılarak öç alma girişiminde bulunduğu belirtilmiştir (akt. Yüksel, 2006: 351).

Hüseyin Cahit Yalçın'ın büyük ölçüde kendi bireysel çabalarıyla biçimlenen Fikir Hareketleri Dergisi'nin, 1933 yılında "İlmi, İçtimai, Edebi Haftalık Risale" açıklamasıyla Cumhuriyet'in ilanından on yıl sonra yıldönümünde ilk sayısı yayımlanmıştır. İlk sayılarında dergi cumhuriyet fikri ve rejimi hakkındaki fikirlere yer vermiştir. Cumhuriyet fikrinin halk için önemine değinen yazılar, önceki Osmanlı yönetimiyle yeni rejimin bir kıyaslamasına girişmiştir (akt. Yüksel, 2006: 352). Dergide, sekseni Türk olmak üzere toplamda üç yüz otuz iki ayrı yazarın yazdığı toplam 3245 adet makale yayımlanmıştır. Hüseyin Cahit Yalçın'ın başyazar olarak değişik tür ve konularda toplam dört yüz bir makalesi yayımlanmıştır.⁵⁷

Fikir Hareketleri Dergisi'nde siyaset, ekonomi, kültür, diplomasi, din, edebiyat gibi çeşitli konularda yazılar yayımlanmıştır. Ancak yazılarda en sıklıkla ele alınan konuların başında toplamda dört yüzü aşkın makaleyle "komünizm" konusu gelmektedir. Dergi'de genel olarak bir demokrasi savunusu yapılmış olsa da 1930'ların başında İsmet İnönü'nün "mutedil devletçilik" açıklamasıyla başlayan ve saf bir devletçilik ilkesine evrilen süreçte, devletçilik ilkesi belli dolayimlarla savunulmuştur. Bunun yanı sıra orta sınıfçı bir yaklaşım benimsenmiş ve en geniş anlamıyla bir anti-komünizm söylemi baskın olmuştur (Yüksel, 2006: 355-356).

Hüseyin Cahit Yalçın, siyasal olarak "devrim"i, ani ve şiddetli gelişen bir durum olarak değerlendirmiş ve isyan-ihtilal ile karıştırmamak gerektiğini vurgulamıştır. Devrim ona göre, uzun sürmemelidir ve birdenbire, şiddetli biçimde, hem yıkıcı hem de yapıcı bir nitelikte olmalıdır. Yeni rejime dönük devrim saymak istemediği bu

⁵⁷ Yetmiş dokuz yazı ile Francesco Nitti, dergiye en çok katkı sunan yazar olarak ikinci sıradadır. Derginin diğer yazarları şu şekildedir: "Francis Delaisi, Edouard Benes, Alfred Cobban, Louis Marlio, Edmond Vermeil, Fortunat Strowsky, W. Henry Chamberlin, Joseph-Barthélemy, Frank H. Hankins, Henri Decugis, Julien Benda, Comte Sforza, Emile Labarthe, F. Cambo, F.J.C. Hearnshaw, Georges GuyGrand" (Yüksel, 2006: 355).

düşüncesi, Yalçın'ın Kooperatif Dergisi'ni çıkaran Ahmet Hamdi Başar ile çeşitli polemiklere girmesine yol açmıştır. Devrimin niteliği konusunda girişilen polemikler, aslında Yalçın'ın yeni rejimle olan fikrî hesaplaşmasının da bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır.⁵⁸

Yalçın'ın polemikçi siyasal gazetecilik pratiğini belirleyen şey, bir anlamda 1930'lardaki cumhuriyetin ve yeni rejimin yerleşme sürecinde belirleyici bir kimlik olarak öne çıkmamasıdır demek mümkündür. Yalçın'ın fikir dünyasını ve gazetecilik anlayışını sarıp sarmalayan İttihatçı kabuğun dokusu ve özellikleri, 1930'lardaki rejimin özgül biçimde topluma nüfuz etme, modernleştirme tarzına uygun düşmemektedir. Gelişmelerin merkezinde fikren yönlendirici olamayan ve başka tarzda bir gelecek öngörüsüne sahip olan Yalçın'ın 1930'lardaki gazetecilik yapma biçimi bu yüzden uyumsuz kalmış, kabul edilebilecek bir siyasal gazetecilik edimi olarak iktidara tarafından kabul görmemiştir. Yalçın, devletçilik ilkesini de demokrasi başlığı altında belli mesafelerle ve rezervler koyarak kabul etmiştir. Dergideki yazarların hemen hemen hepsi ekonomik anlamda liberalizmi savunmakla beraber devlet müdahalesinin sanayileşmemiş ve sınıfların oluşmadığı bir Türkiye özelinde devletçilik ilkesine sıcak bakılabileceği konusunda eğilimler taşımışlardır. Yalçın'ın gazetecilik imgelemi Namık Kemal'den izler taşımaktadır. Gazeteciye bir fedai olarak düşünen Yalçın, yıllar sonra bir toplantıda yaptığı konuşmada da bu fikrinde değişiklik olmadığını göstermektedir. Yalçın, gazetecilere seslendiği konuşmasında şöyle demiştir:

“Ömrümün bütün gayesi gazetecilik hayatı içinde toplanmıştır. İstanbul şehri gazetecilik hayatının merkezi idi ve şimdi de gazetecilik merkezi olmak sıfatını muhafaza ediyor. ..Mesleğimiz çok zordur ve hatta nankördür diyebilirim. Çünkü sarf edilen emekle elde edilen manevi ve maddi mükafat mütenasip değildir. Gazeteci adeta bir fedai sıfatında çalışmıştır ve belki de hala çalışmakta devam ediyor. ..Ben patron oldum ve fakat hiçbir zaman patronluk ruhunu

⁵⁸ Ahmet Hamdi Başar ise, Hüseyin Cahit Yalçın'ın devrimin hem yıkıcı hem de yapıcı niteliğe sahip olduğu savına vurgu yaparak bu özelliklere sahip bir hareketin, birdenbire olamayacağını çünkü devrimin yapıcılık özelliğinin onun belli bir süre devam etmesi zorunluluğuna bağlı olduğunu belirtmiştir (Varlık, 1981: 82)

benimseyemedim ve benimseyemediğim de bugünkü mevkiimden anlaşılmaktadır. ..Gazetecilik hayatının bir nevi fedailik olduğunu söylerken, hiç mübalağa etmediğime emin olunuz. İstanbul sokakları, gazetecilerin bir kurşunla yere serildiğini görmüştür, bu İstanbul sokakları gazetecilerin yakalanarak hapse tıkıldığını ve menfaya gönderildiğini görmüştür” (İstanbul Gazeteciler Sendikası, 1957: 15).

Diğer taraftan Hüseyin Cahit Yalçın, “Türk Devrimi”nin özgüllüğü savına katılmamış; Türkiye coğrafyasında olan şeyin diğer ülkelerde olan devrimlerle aynı minvalde gerçekleştiğini ileri sürmüştür. Yalçın, bu konuda Şevket Süreyya Aydemir ile yoğun polemiklere girmiştir.⁵⁹ Hüseyin Cahit Yalçın’ın Fikir Hareketleri Dergisi’ndeki yazıları ile Şevket Süreyya Aydemir’in Kadro Dergisi’ndeki yazıları karşılaştırıldığında, devletçilik ve liberalizm eksenini etrafındaki bir tartışma olarak öne çıkmaktadır.

İdeolojik tıkanma ve yeni rejimin inşasında bir coşku azalması yaşanmasıyla belli aydın çevreler kendi anlayışları çerçevesinde felsefi ve ideolojik kimi yönelimler geliştirip topluma nüfuz ettirmeye çabalamışlardır. Bu bağlamda bu çabalar, Kadro Dergisi, Fikir Hareketleri Dergisi arasında gerçekleşen polemik ve tartışmalardan da rahatlıkla anlaşılabilir. 1930’lar gazeteciliği bu önemli ideolojik tartışmaların yapıldığı bir zaman kesitini de oluşturmaktadır.

1930’lar aynı zamanda Cumhuriyet Türkiyesinin ve ulus devlet anlayışının inşa edildiği, kurumsallaşma çabalarının ortaya konduğu, dış ve iç dinamiklerin etkisiyle dengeli bir siyaset arayışının ortaya çıktığı bir ara dönem olarak tanımlanabilir.

Örneğin Ahmed Hamdi Başar’ın Kooperatif Dergisi, dönemsel ya da geçici bir durum olarak “devletçilik” ilkesinin ideolojik boyutuyla işlendiği bir içerikle yayınlanmıştır. Başar’ın bu girişimi, rejimin 1930’lardaki ekonomik ve toplumsal ihtiyaçlarına cevap veren bir ideolojik tercih olan “devletçilik” ilkesini merkeze alan bir

⁵⁹ Detaylı bilgi için bkz. Ertan, T. F. (2010) Atatürk Döneminde Devletçilik-Liberalizm Tartışmaları: Şevket Süreyya (Aydemir) – Hüseyin Cahit Yalçın Polemiği, Phoenix Yayınları, Ankara.

anlayışla yayıncılığını sürdürmüştür. Bir anlamda devletin ve iktidarın tercihlerine paralel bir yayın politikası ortaya koymuş, devletten de hem ekonomik hem de ideolojik destek almıştır.

Diğer taraftan Hüseyin Cahit Yalçın'ın tek başına her şeyiyle ilgilendiği ve kendisinin dönemin güncel gelişmelerine karşı düşüncelerini yoğun olarak aktardığı bir dergi olarak Fikir Hareketleri Dergisi, Atatürk reformlarına başına beri eleştirel yaklaşmış, Lozan Barış Görüşmeleri'nden itibaren tutunduğu eleştirel tavır, 1930'lar boyunca, söz konusu dergi vasıtasıyla kitlelere aktarılmıştır. Bu anlamda Hüseyin Cahit Yalçın'ın gazetecilik anlayışı da 1930'lardaki bu dergi yayıncılığında izlediği siyasi tutum üzerinden anlaşılmaktadır. Yalçın, 1930'lu yılların çoğunu bir gazetede yazarak değil, kendi çıkardığı ve neredeyse her şeyini kendisinin belirlediği ve fikirleri için bir aktarma aracı olarak gördüğü bir dergide fikirlerini yaymakla geçirmiştir.

Şevket Süreyya ise, Kadro Dergisi vasıtasıyla rejimin ideolojik ihtiyacına cevap veren bir anlayışın temel belirleyen öznesi olmuştur. Kadro Dergisi'nin ürettiği fikirler ve tezler, o dönem için temel başvuru niteliğinde olmuştur. Aydemir, yeni rejimle birlikte ortaya konulan reformların sürdürülmesini "sürekli devrim" yaklaşımıyla temellendirmiş ve bu bağlamda dönemin devletçilik anlayışını destekleyecek şekilde planlı ekonominin gerekliliği üzerine kuramsal tezlerini yapılandırmıştır. Fikir Hareketleri Dergisi ve Kadro Hareketi'nin aralarındaki polemikte Şevket Süreyya Aydemir, dergiden doğan bir hareketin temsilcisi olarak öne çıkarken Hüseyin Cahit Yalçın sadece kendi fikirlerini belirten bir aydın görüntüsü çizmektedir. Kadro Dergisi, sonraki yıllarda ve günümüz düşün dünyasındaki tartışmalarda hala etkisini sürdürmüşken Fikir Hareketleri Dergisi'nin etkisi dönemseldir (Ertan, 2010: 121-122).

Gazetecilik açısından dönemin sadece bir baskı dönemi olarak anılmasının zor olduğu düşünülse de bu önermeyi bir süreç olarak düşünmek gerekmektedir. Süreç içinde Basın Birliği'ne doğru giden yolda gazeteciler giderek devlet güdümlü bir gazetecilik anlayışının içine doğru çekilmiştir demek mümkündür. 1930'lardaki gazetecilik kendi siyaseti ve uygulamaları açısından belli bir denge modeline yaslanmaktadır. Devlet yönetimi de gazeteciler de belli bir denge gözeterek çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Bu denge arayışı 1930'lu yılların sonuna doğru devletin ve yönetici kadroların lehine olacak şekilde işlemeye başlamıştır. Yine Yalçın, gazetecilik ile ilgili fikirlerini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Gazetecilik nankör bir meslek dediğim sarfedilen emeğin hiçbir suretle hem maddeten mükafat görmemesi ve manen de çok sui telakkiye uğraması yüzündendir. Ne bir ortalıkta biraz siyasi hayatta bir mücadele başlasa, kabahat gazeteciye bulunur. Ortalığı karıştıranlar gazetecidir. Partilerin anlaşmasına mani olan gazetecidir. Büyüklerin uykusunu kaçıran gazetecidir. Partilerin anlaşmasına mani olan gazetecidir, hasılı, gazetecilerdir” (İstanbul Gazeteciler Sendikası, 1957: 16). ..Eskiden kalma meşhur bir söz vardır: Mektepler olmasa maarif nezareti çok iyi idare edilir denirdi. Gazetecilik de olmasa hürriyeti matbu ne güzel temin edilmiş olur. İşte bu haleti ruhiyenin tesiri altında çalıştık, çalışıyoruz ve çalışacağız. Bir ümidimiz rejimdedir. Matbuat hürriyetindedir. Matbuat hürriyetinin temin edilmesindedir” (İstanbul Gazeteciler Sendikası, 1957: 16).

Yalçın görüldüğü gibi basın özgürlüğü etrafında şekillenen ve mevcut iktidarla çatışmaktan kaçınmayan bir tutum içinde olabilmıştır. 1930'lar boyunca Hüseyin Cahit Yalçın'ın gazetecilik anlayışını özetlemek gerekirse, birkaç başlık etrafında dile getirmek mümkündür. Birincisi, Yalçın İttihatçı bir çekirdeğe sahiptir ve bunu yıllar geçse de terk edememiştir. Yeniden yeniden ittihatçılıkla bütünleşen bir özgürleşme ve demokratikleşme anlayışını işlediği bir siyasi gazetecilik pratiğine yaslanmaktadır. Tanin'i her dönemde canlandırmaya girişmesi bu anlayışın bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. İkincisi Yalçın, polemikçi bir gazetecidir. 30'lu yıllarda Kadrocularla ve Kooperatif Dergisiyle girdiği polemikler her ne kadar siyasi yazılardan uzak kalmaya çalışsa da o dönemde kendisini gerçekleştirmenin bir yolu olmuştur. Üçüncü olarak,

Fikir Hareketleri Dergisi'nde yazdıkları liberal-ferdiyetçi yazılar olarak değerlendirilse de siyaseten tutarlı olmaktan uzak görünmektedir. Bir taraftan devletçi fikirler savunulurken diğer taraftan liberal öneriler getirilebilmektedir. Yalçın'a atfedilen özgürlükçü nitelemesi bu anlamda daha çok araçsal-pragmatist bir yön içermektedir. Şevket Süreyya, Yalçın'ın özgürlükçü tutumunun ancak II. Meşrutiyet ile anlam kazandığını, savunduğu görüşlerin geçerliliğini yitirdiğini ifade etmiştir (akt. Bengi, 1998: 69).⁶⁰ Son olarak, Yalçın'ın döneme ilişkin gazetecilik mesleği için yaptığı doğrudan yorumlar da yine II. Meşrutiyet dönemi eleştirilerinin devamı niteliğindedir.

Hüseyin Cahid Yalçın'da, gazeteciliğin yalnızca kamuoyunu bilgilendirmek için değil, ideolojik veya siyasi amaçlar için bir araç olarak kullanılması belirgin şekilde gözlenmektedir. Bu bağlamda Yalçın, araçsal gazeteci tipolojisine daha yakın durmaktadır. Genel olarak Yalçın, gazete ya da yayın zeminini rejimin izin verdiği ölçüler ve sınırlar içinde liberal değerlerin savunulması; otoriter tek parti rejiminin belli aşırılıklarına eleştirel fikirlerle karşı koymak; ve milli kimlik ve değerlerin savunulması etrafında gazeteciliğin rolünü vurgulayarak ahlaki bir ses olarak hareket etmek şeklinde açıklanabilir. Hüseyin Cahit Yalçın'ın 1930'lardaki çalışmaları, gazeteciliğin özellikle kısıtlı özgürlük koşulları altında nasıl siyasi ve ideolojik amaçlara hizmet edebileceğinin önemli bir örneğini yansıtmaktadır. Onun 1930'lardaki araçsal gazetecilik anlayışının temelini, erken Cumhuriyet idealleri ile otoriter konsolidasyonun gerçekleri arasındaki gerilim oluşturmuştur.

⁶⁰ Kadro Dergisi'nin 1934 yılı Mayıs ayında yayınlanan 29. sayısında Şevket Süreyya, Hüseyin Cahid Yalçın'ı bir meşrutiyet aydını olarak nitelemiş ve onun savunduğu görüşlerin artık 1930'lar Türkiye için geçerliliğini yitirdiğini ileri sürmüştür (akt. Bengi, 1998: 69). Bir anlamda Süreyya Yalçın için zamansız bir aydın nitelemesinde bulunmuştur. Öyle ki Yalçın literatürde hep Tanin başyazarı olarak anılmakta ve bilinmektedir.

3.2.2. Falih Rıfıkı Atay Gazeteciliği: Devlet ile Toplum Arasında Bir Korporatist Aydın

Falih Rıfıkı Atay, 1893 İstanbul doğumludur. Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nde edebiyat eğitimi alırken bir taraftan yazarlık yapmıştır. 1913'te Tanin gazetesinin yazar kadrosuna katılır ve Balkan savaşlarında muhabir olarak gözlemlerini aktarmıştır (İnuğur, 1988: 63). Yine I. Dünya Savaşı yıllarında Suriye'de Cemal Paşa'ya özel katiplik yapmış ve bu esnada savaş anılarını kaleme almıştır. Savaş sonunda bir süre edebiyat öğretmenliği ve ardından 1918'de Akşam gazetesini çıkarmıştır (İnuğur, 1988: 63-64). Milli Mücadele sürecinde, mücadeleyi destekleyen yazıları nedeniyle harp divanına verilmiş ve daha sonra Mustafa Kemal tarafından Ankara'ya çağırılmıştır. 1923'te İkinci Meclise Bolu milletvekili olarak girmiş, 1927-1950 arası da Ankara milletvekilliği görevinde bulunmuştur. Aynı zamanda daha sonra adı Ulus olarak değiştirilen Hakimiyeti Milliye gazetesinde başyazarlık yapmıştır. Falih Rıfıkı Atay, 1912'de Tanin, 1918'de Akşam, 1924'den sonra Hâkimiyeti Milliye ve daha sonraki adıyla Ulus, 1947'de Cumhuriyet, 1951 ve 1952 yılları arasında Yeni İstanbul ve 1952'den sonra da kendisinin çıkarmaya başladığı Dünya gazetesinde sürekli olarak yazılar yazmıştır. Gazeteler dışında Tecelli, Servet-i Fünun, Şehbal, Yeni Mecmua, Türk Yurdu, Kadro, Ülkü, Yedigün, İstanbul, Kemalizm, Demiryolları, Varlık ve bazı halkevleri dergilerinde de yazmıştır (Şirin, 2009: V).

Falih Rıfıkı Atay, Darülfünun yıllarından, yani genç bir İttihatçı olduğu günlerden itibaren İmparatorluğun kurtulması için gerekli gördüğu batılılaşmayı imparatorluğun dağılmasından sonra kurulan yeni Türkiye devletinin yerleşiklik kazanması ve ulus devletin inşası sürecini temel amaç olarak benimsemiştir.

Atay, özellikle inşâ yıllarında basını etkili bir ideolojik aygıt olarak kullanmıştır. Nitekim ulus devletin inşâ sürecinde sistemin kendisini yeniden üretmesi konusunda

son derece önemli bir araç olan basın aracılığıyla Falih Rıfki, sürece etkin bir şekilde katılım göstermiştir. Gramsci'nin yaklaşımıyla organik bir aydın özelliği göstermiştir. Ulus devletin inşasında devletle birlikte halkın da inşasının zorunlu olduğunu düşünmüştür. Kendisinin en önemli kavramlarından biri halktır (Şirin, 2009: 307). Halkı, toplumun kökü, birliğin kaynağı olarak tarif etmiştir. Ancak bu kök, medenileştirilmeye muhtaç bir konumdadır. Onun için hedef, yeni Türkiye toplumunda homojen bir millet yaratılması gayesidir. Falih Rıfki Atay, özellikle 1930 ve 1940 yılları arasındaki gazete yazılarında, halkın tek bir millete dönüştürülmesi amacını gütmüştür. Yeni bir dil ve tarih bilgisinin oluşturulmasının gerekliliği konusundaki ısrarı da anlam kazanmıştır. Toplumsal bellekte Osmanlı tarihi ciddi bir reddedilişe uğramıştır. Ulus devlet inşasında, geri plana itilen ve köklü bir kopuşun gerçekleştiği varsayımına dayanan Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı, Falih Rıfki Atay tarafından türdeş bir toplumun yaratılması için en önemli yapı malzemesi olarak kullanılmıştır (Şirin, 2009: 347). Hem İtalya hem de Rusya'da halkın iktidarın ideolojisi doğrultusunda inşası sürecinde kullanılan, halk hatipleri, halkevleri, öncü bir kadro, basın yayın faaliyetleri gibi araçlar ya da yöntemler, Atay'ın detaylıca üzerinde durduğu konular arasında yer almıştır. Atay, bu yöntemlerin Türkiye'de gerçekleşen devrimin ilkeleri yönünde halkın ve halkçılığın inşasında önemli bir örnek olduğunu düşünmüştür. Atay, gazetecilik ve gazeteci imgelemine bu ilkeler etrafında şekillendirmiş ve uygulamalarını, ulus inşası amacına bağlı bir düşünce zeminiyle paralel yürütmüştür (Şirin, 2009: 337).

Ayrıca Falih Rıfki Atay'ın gezi yazıları, basit gezi gözlemi olmaktan çıkıp hem gazetecilik yapma biçimini oluşturan özellikler haline gelmiş hem de iktidarın proje ve programına dönüşen özellikler sergilemiştir. İktidarın programlarında Falih Rıfki Atay'ın izlenimlerinin uygulanmaya konulması, onun iktidarla kurduğu yakın ilişkiyi göstermesi açısından dikkate değer bir durumdur. Kemalizme dayanan yeni rejimin modernleşme hareketinin Osmanlı Batılılaşma hareketlerinin bir devamı olmaktan öteye

geçtiğini vurgulamış, değişim ve dönüşümün özgüllüğü üzerinde durmuştur. Falih Rıfki Atay, bu açıdan bir ulus ve yeni bir devlet inşasında tüm siyasal ve toplumsal unsurların tek bir bütünlük içinde temsil edilmesi gerektiğini vurgulamış ve iktidarın tek bir elde toplanması gerekliliğini zorunlu görmüştür. Bu sebeplerden dolayı da hem gazetecilik imgeleminde hem de siyasal sistem tercihiinde tek parti rejiminin savunulduğu korporatist-paternalist bir tarza yönelmiştir. Bunu da İnanç isimli kitabının önsözünde şöyle açıklamaktadır:

“Ben Atatürk’ün tek parti rejimini, Atatürk devrimciliği Türk milletini Batı medeniyet toplumlarının bütün hak ve hürriyetlerine kavuşturacağı için, bu devrimleri çok partili demokratik rejimleyürütmek imkansız olduğu için savundum.” (akt. Şirin, 2009: 303).

Falih Rıfki’nın 1930’lu ve 1940’lı yıllardaki yazılarının en büyük vurguları arasında tek parti yönetimini savunmak, halk için en iyisini düşünen, yapan bir iktidar tanımlaması yer almıştır. Halk, öz kültürün kaynağı olmasına rağmen terbiye edilmesi gerektiği için yetkili ve etkili bir kadronun yönlendirmesine muhtaçtır. İnşa kavramı ise 1930–1940 yılları arasındaki Falih Rıfki yazınında son derece önemli bir yer tutan ve bu önemi sürekli olarak koruyan bir kavramdır. Falih Rıfki, inşa kavramını içine her şeyi alacak şekilde son derece geniş bir etkinlik alanı için kullanır. Ulus devletin inşası sürecinde halk ve devletin olduğu gibi, aydınının, şehirlerin de inşası zorunludur. Halkı yönlendirecek olan aydınlar-seçkinler de cumhuriyet ideolojisi doğrultusunda yeniden inşa edilmeli, seçkin de halkı inşa etmelidir (Durna, 2007: 226).

Falih Rıfki Atay’ın bir ideoloji üretme ve yeni kurulan bir siyasal ve toplumsal düzenin meşrulaştırma aracı, aynı zamanda da bu siyasal toplumsal düzenin sürekli kılınabilmesi ya da üretilebilmesi noktasındaki önemli ideolojik aygıtlardan bir olan gazeteyi nasıl etkili bir şekilde kullandığı görülmektedir. Bu yöndeki çaba ile hedeflenen, farklılıkların ortadan kaldırılarak homojen bir toplum inşa etmektir. Atay, genel olarak milliyetçilik, laiklik ve modernleşme üzerine yazılarıyla tanınmakla

birlikte, devletçi ve uyumlaştırıcı toplum tahayyülüne verdiği fikri destek, iki dünya savaşı arası rejimlerde anlaşıldığı şekliyle korporatist ideallerle yakından örtüşmektedir. Tek partili iktidar sürecinin başlıca gazetecilerinden biri olan Atay, sınıf çatışmasını bastırmanın ve tüm çıkarları millete tabi kılmanın ideolojik gerekçesinin oluşturulmasına yardımcı olmuştur.

Atay'ın korporatist ve paternalist bağlantılarını birkaç eksen üzerinden değerlendirmek mümkündür. Öncelikle Atay, 1930'larda yeni rejimin yerleşiklik ve güç kazanmasında devletçilik yaklaşımına entelektüel destek sağlayan belli bir ideolog grubun üyelerinden birisidir. Atay, 1930'larda Türkiye'de güçlü korporatist unsurlar barındıran söz konusu devletçiliğin sadık bir destekçisi olmuş; yani devletin ekonomik hayata yön vermesi ve farklı toplumsal gruplar arasında arabuluculuk yapması gerektiği inancını taşımış; gazetede bu yönde yazılar kaleme almıştır. Sık sık devlet öncülüğündeki sanayileşmeyi ve özel girişimin düzenlenmesini savunmuş ve bunu ulusal egemenlik ve modernleşme çizgisi için elzem görmüştür. Gazete yazılarında ve kitaplarında toplumun hem koruyucusu hem de örgütleyicisi olarak işlev görecektir bir devleti savunmuştur; bu da büyük ölçüde devletçi korporatist ideolojiyle örtüşmüştür. Devletçilikle aynı çizgide yer almış, devletin ekonomik ve sosyal işlerdeki merkezi rolünü savunmuştur. Gazetecilik, devletin planlamasını ve kontrolünü meşrulaştırmanın bir aracı haline gelmiştir.

İkinci eksen olarak, sınıf çıkarlarının üzerinde bir ulusal birlik tahayyülünden söz edilebilir. Atay, Türkiye gibi genç bir cumhuriyette ulusal birliğin belirli sınıfların veya grupların haklarından daha önemli olduğunu savunmuştur. Öyle ki Türkiye'nin sınıfsız bir yapıya sahip olduğunu ileri sürmüş, devletin sınıflar mücadelesiyle karşılaşmadan, halk gruplarının menfaatine yönelik olarak devletin paternal tutumuyla hareket ettiğini belirtmiştir.

“Türkiye’de sınıf değil cemiyet mefhumu doğdu. Bütün yabancı ideolojiler memlekette inkişaf zemini bulamadılar.bizde iş kanunu işçiler tarafından istenmemiş ve amele hükümetleri tarafından tanzim edilmemiştir. Aşarı köylü partileri ilga etmemiş, zirai ıslahat hakkındaki teşebbüsler çiftçilerin tazyiki ile yapılmamıştır. Hatta o kadar ki bazen işçinin menfaatine olanı işçiye çiftçinin menfaati olanı çiftçiye zorlamak lazım gelmiştir.” (akt. Bengi, 2009: 407).

Ulus devlet inşasını her türlü nosyonun önüne koymuştur. Özellikle sosyalist ve işçi sınıfı hareketleri gibi sınıf mücadelesini tehlikeli ve yeni rejim için tehdit olarak görmüştür. Sınıf çatışması ve uzlaşmazlıkları yerine devletin önderliğinde bir ulus bütünleşmesini teşvik etmiştir.

Atay üçüncü olarak, basın ve aydınların rolü konusunda yine devletçi ve korporatist bir çerçeveden değerlendirmelerde bulunmuştur. Basının kitleleri eğitmesi ve onları cumhuriyet idealleri etrafında birleştirmesi gerektiğine inanmış; basının siyasi rekabet veya muhalefet için bir platform olarak hizmet etmemesi gerektiğini düşünmüştür. Bu, kamusal söylemin çoğulculuğu teşvik etmek yerine uyumu korumak için yönetilmesi gerektiği şeklindeki korporatist anlayışla da örtüşmektedir (Bengi, 2009: 307).

Atay Türkiye’nin yeni rejimi ve Kemalizm için Avrupa ülkelerinden belli modellerin uygulanmasına yönelik fikirler de ileri sürmüştür. Atay, faşizmi veya Nazizmi hiçbir zaman açıkça benimsememiş olsa da, çağdaş Avrupa siyasi modellerinin farkında olmuştur ve Türkiye’nin yolunun da benzer bir şekilde yukarıdan aşağıya disiplin ve birliğe ihtiyaç duyduğunu düşünmüştür. Roma ve Moskova gezilerinden sonra Mussolini İtalyası’nın bazı yönlerine, özellikle de hızlı bir şekilde modernleşme ve iç çatışmaları bastırma yeteneğine hayran kalmıştır. Bu hayranlık, devlet merkezli, korporatist-paternalist bir yaklaşıma olan inancını pekiştirmiştir.⁶¹

⁶¹ Falih Rıfkı Atay’ın düşünce sistematığının en başında ulus devlet inşası meselesi gelmektedir. Bu doğrultuda zorunlu gördüğü tek partili otoriter yapının başarı kazanmış örneklerine yönelmiştir.

Atay ayrıca devletin ve aydınlarının halk için, tıpkı ulusu yönlendiren ve eğiten "babacan" bir figür gibi, en iyisini bildiği fikrine dayalı bir paternalist üslup benimsemiştir. Falih Rıfki Atay'ın köşe yazıları genellikle vatandaşları eğitmeyi, Cumhuriyet'e bağlılığı teşvik etmeyi ve Atatürk devrimlerini desteklemeyi amaçlayan öğretici ve didaktik bir üslup çerçevesinde yazılmıştır. Gazetecileri de bu bağlamda bağımsız eleştirmenler olarak değil, "halkın öğretmenleri" olarak görmüştür. Ulus Gazetesi'ndeki yazılarının büyük bir bölümü, genellikle otoriter kolektif bir "biz" anlayışını kullanan; didaktik, "ideal vatandaş"ın görevlerini ortaya koyan; muhalefet karşıtı, eleştirmenleri düşmanlaştırıcı bir anlayış çerçevesinde yazılmıştır.

Atay ayrıca CHF iktidarında uzun süreler Bolu milletvekilliği yapmış ve Basın Birliği yöneticiliği de dahil olmak üzere AA hissedarlığında, Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi'nin kuruluşunda ve yönetiminde her zaman Atatürk'e en yakın kişi olarak belli görevler almış, kurumsal değişim ve dönüşümlerde etkin bir role sahip olmuştur (Kocabaşoğlu, 1980: 22).

Güçlü, merkezi bir devlet; sınıf çatışmasının bastırılması; toplumun ulusal idealler altında uyumlaştırılması; ve devlet ideolojisinin bir aracı olarak işlev gören bir basın anlayışı hakim olmuştur. Kısacası Atay, Türkiye'de korporatist politikaların gelişebileceği entelektüel ve retorik alanın yaratılmasına yardımcı olmuş; bunu akademik olarak teorileştirerek değil, daha çok ahlaki ve politik olarak meşrulaştırarak yapmıştır. Falih Rıfki Atay, gazeteciliğin erken dönem Türkiye Cumhuriyeti tarafından paternalist ve korporatist bir devlet yapısını desteklemek için nasıl araçsallaştırıldığıнын bir örneği olarak kabul edilebilir. Nesnelliğe ağırlık veren bir gözlemci değil, gazeteciliğin amacının kamuoyunu Kemalist devrimle uyumlu bir şekilde

Mussolini İtalyası da bu arayışa belli düzeylerde karşılık gelen örnek bir uygulama olarak belirlemektedir. Atay, "eski Roma" söylemini İtalyan ulusçuluğu için bir ilham kaynağı olarak görmüştür (Bengi, 2009: 308).

şekillendirmek, yönlendirmek ve kontrol etmek olduğuna inanan kararlı bir ideolog olarak kendini göstermiştir.

3.2.3. Ahmet Emin Yalman Gazeteciliği: Formel Gazetecilik Arayışında

Ahmet Emin Yalman, 1888 Selanik doğumludur. Ahmet Emin'in kişiliğinde, canlı bir kültürel ve ekonomik yaşama sahip Selanik şehri oldukça etkili olmuştur. O dönemde şehrin yüzü Batı'ya dönüktür. Selanik'te çıkarılmakta olan Mütalaa, o sırada, Tevfik Fikret, Hüseyin Cahit Yalçın, Halit Ziya Uşaklıgil gibi önde gelen yazarların İstanbul'da sansür nedeni ile yayınlanamayan yazılarına yer vermektir. Yani önemli bir yayın organıdır. Ahmet Emin sırasıyla Şeyh Maruf Efendi'nin özel okulu, Feyz-i Sıbyan Okulu, Selanik Askeri Rüştiyesi ve Selanik Alman Mektebi'ne gitmiştir. Ahmet Emin, Milli Eğitim Bakanlığı'nın açtığı sınav sonucu, Amerika Birleşik Devletleri'nde üniversite eğitimi hakkı kazanmıştır. 1911'de Amerika'da Columbia Üniversitesi Siyasal Bilimlere sosyoloji okumak için gitmiştir. Sonrasında Columbia Pulitzer Gazetecilik Okulu'na kaydolmuştur. 1914'te İstanbul'a döndüğünde Darülfünunda felsefe tarihi öğretmeni olarak atanmıştır. Ziya Gökalp'in sosyoloji asistanlığının yanı sıra Mülkiye Mektebinde Hasan Saka'nın istatistik asistanlığını da yapmıştır. Bir de Tanin gazetesinin yazı işleri müdürlüğünü yapmıştır. I. Dünya Savaşı'nda savaş muhabirliği yaparak batı, doğu ve farklı cephelerini görme fırsatı olmuştur. Cepheden döndüğü zaman Sabah gazetesinin başına geçme teklifini kabul etti. 1917'de Gördesli Mehmet Asım ile birlikte Vakit gazetesinin imtiyaz sahipliğini devralıp gazetelerinin ilk sayısını çıkardılar. İstanbul'un işgal edilmesi ve İngilizler tarafından aranması üzerine teslim olup Mart 1920'de Malta'ya sürgün edildi. 1923'te Vakit hisselerini satarak Vatan gazetesini çıkardı. Ahmet Emin, Ankara yönetimine CHF'nin kurulması, Ankara'nın başkent olması ve Cumhuriyet'in ilanı sırasında muhalefet etmiştir. 1925'teki İstiklal Mahkemesi'nde yargılanması sürecinde çektiği telgraflarda affedilmesi karşılığında gazetecilik yapmayacağına söz vermesi ile yaklaşık on bir yıl gazetecilik hayatına

dönememiştir. 1925'te gazetecilikten uzaklaştırıldığı yıllarda, Goodyear, Dodge Brothers, gibi büyük firmaların makinelerinin Türkiye'ye ithalatını üstlenmiştir. Zekeriya Sertel ve Halil Lütfü Dördüncü ile birlikte Tan gazetesini İş Bankasından satın alarak 1 Ağustos 1936'dan çıkarmaya başladılar. 1938'de Gerçekleşen Rüya, 1941'de Berraklığa Doğru'da iki parti sisteminin ikiliğin kaynağı olması nedeniyle tek partinin en ideal yöntem olarak benimsenmesi gerektiğini ifade etmiştir. 1940'ta tekrar Vatan gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Ahmet Emin Yalman Demokrat Partiyi ilk başlarda var gücüyle desteklemekle beraber iktidar olmasından itibaren onu eleştiren yazılar yazdı.

Ahmet Emin Yalman'ın yöneticisi olduğu Tan Gazetesi, 1937 yılının sonlarında İstanbul Belediyesi'nin⁶² otobüs imtiyazları, hamal kahyalıkları, satın alma ve genel ihaleler ile arazi ihaleleri konularında yolsuzluk haber dosyası hazırlamış ve 10 Aralık 1937 tarihinde gazetede "İstanbul'un Otobüs Dedikodusu" başlığını taşıyan bir başyazıyla eleştirilerine başlamıştır. Ancak daha sonra karşılıklı suçlamalar sonucunda olay, mahkemeye taşınmış ve dava Ahmet Emin Yalman'ın lehine sonuçlanmıştır (Yalman, 1970: 231-233).

Ahmet Emin Yalman, 1937 yılının Ekim ayında Atatürk'ün İsmet İnönü'nün yerine Celal Bayar'ı Başbakan olarak atamasının bilgisini önceden almış ve bu durumu kendi deyimiyle "iyice ölçüp biçtikten ve Atatürk'ün kararının kesin olduğuna kanaat getirdikten sonra" haberleştirmeye karar vermiştir. Son derece riskli gördüğü haberi, İsmet İnönü'nün "gazabını" üzerine çekmemek istediğini ve yaşadığı tedirginliği de anılarında şu şekilde ifade etmiştir:

"Haber çok mühimdi. Ortılığı alt üst edecek bir atlatma olacaktı. Fakat, sıkı bir disiplinle idare edilen tek parti devrinde resmi tebliğ ve izin olmadan böyle bir sesişi bir haber diye yaymak çok tehlikeli bir riskti. İş gazetesinin tatile

⁶² O dönemde Muhittin Üstündağ, hem İstanbul Valisi hem de İstanbul Belediye Başkanı olarak görev yapmaktadır. Bu da 1930'ların sonuna doğru parti-devlet bütünleşmesinin bir başka göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

uğramasına kadar varırdı. İsmet Paşa'nın gazabını üzerimize çekeceğimize muhakkaktı. Meseleleri iyice ölçtüm, biçtim, değişiklik kararının kesin olduğuna kanaat getirdikten sonra şöyle düşündüm: "İş böyle olduğuna göre Atatürk, resmi haber birdenbire ortaya yayılmadan, bir gazetenin kendi teşebbüsüyle bunu ortaya atmasına ve böylece zemini hazırlamasına kızmaz, memnun olur."

"...Haber, büyük harflerle Tan'da çıktı. Diğer gazeteler, bu ihtiyatsız hareket yüzünden başımıza yıldırımlar yağacağına inandıkları için mühim haberin üzerinde hiç durmadılar, kaymağı tamamıyla bize kaldı" (Yalman, 1970: 234).

1936 yılının sonlarına doğru Tan Gazetesi'ne, Ahmet Emin Yalman'ı ziyarete gelen "Cenub Hudutları İstihbarat Müdürü Kurmay Binbaşı Selahattin...", Hatay konusunda Fransa ve Türkiye arasındaki anlaşmazlıklardan söz ederek konunun Türkiye lehine sonuçlandırılabilmesi için bir teklifte bulunmuştur. Bölgede, Fransızların kaçakçılık yapmaya izin verdiği ve Türkiye'ye malların gümrüksüz şekilde girmesinden dolayı vergi gelirlerinde kayıp yaşandığı; asayişsizliğin arttığı; tekkeler vasıtasıyla irtica propagandası, "Kürtlük ve Ermeni propagandalarının" arttığı; gibi olumsuzlukları sıralayarak gazeteden bir gazeteci talep etmiş; gazeteciyi bölgede dolaştırmak ve orada olup biten ne varsa muhabirin gördüklerini gazeteye yazmasını istemiştir. Ahmet Emin Yalman da bu birden gazetesine gelen teklifi kabul etmiştir (Yalman, 1970: 235-236). Yalman, anılarında yapılan bu teklifin üzerine şunları aktarmaktadır:

"Böyle bir işbirliği teklifini büyük bir memnuniyetle kabul ettik, yazı işleri müdürü Mümtaz Faik Fenik'i Cenub hududuna yolladık. ...Bizzat Atatürk ve bütün hükümet davaya sahip çıktılar. Halk Partisi merkezinde İçişleri Bakanı ve Parti Umumi Katibi Şükrü Kaya'nın başkanlığında bir mücadele karargahı kuruldu. Burada muhtelif dairelerin temsilcileriyle beraber gazeteciler de vazife aldılar. Ben de bunların arasındaydım. Devamlı şekilde Cenup'dan malumat alıyor ve bunlara dayanarak iki nevi yayın mücadelesi yürütüyorduk. Bunlardan biri, Fransız emel ve entrikalarına karşı gelinmesi, diğeri Fransa'nın 1921 Antlaşmasını çiğnediğini ileri sürerek, Hatay'ın yabancı ellerden kurtarılması ve milli misak hududuna dahil olan bu Türk kıtanın vatanın bünyesinde tabii yerini alması için adım adım zemini hazırlamaktı" (Yalman, 1970: 236).

Ahmet Emin Yalman'ın 1930'larda gazetecilik alanında karşılaştığı beşinci kritik olay ise, Atatürk'ün vefatı üzerine ülkenin kaderinin ne olacağı üzerine yaptığı gazetecilik pratiğidir. Yalman, 1938 yılında Atatürk'ün hastalığının kötüye gitmesi ve

bunun sonucunda vefat etmesini kapsayan süreçte yazdığı yazı ile ülkede mevcut durumda yer alan güç dengelerini düşünerek Atatürk'ten sonraki potansiyel iktidar odaklarının nasıl hareket edeceğine ve reformların akıbetinin ne olacağına dair bir tartışmanın başlatıcısı olmuştur.⁶³ Ona göre toplum, bu örtük güç mücadeleleri içinde ülkenin gelişme seyrinin nasıl olacağına dair bilgi sahibi olmayı hak etmektedir. Yalman, yazdığı başyazıyı⁶⁴ anılarında şöyle gerekçelendirmektedir:

“Karanlıklar içindeki bu fitne ve entrika muhitini ben memleketin varlığı için tehlikeli gördüm. Böyle buhranlı ve tehlikeli bir zamanda ortalıkta berraklık hüküm sürmesi lazımdı. Kurtarıcı büyük adamın sağlığına ait durumlardan dakikası dakikasına haber almak, yarına ait karar ve gelişmelerin mesuliyetini paylaşmak, kendi iradesini belirtebilmek, milletin hakkıydı. Yarının her türlü hazırlıkları, günün ışığında, şunun, bunun keyfine ve entrikasına göre değil, milletin menfaat ve selametine göre cereyan etmeliydi. Bir gazeteci sıfatıyla bu meselede bir mesuliyet payı taşıdığıma karar verdim. Bir başyazı ile bu karanlığı yarmalı, fitne ve entrika havasını dağıtmalı, Atatürk'ün sıhhati hakkında milleti aydınlatmak zorunda olduklarını iktidar sahiplerine hatırlatmalıydım” (Yalman, 1970: 238).

Yalman yazının yayınlanmasından sonra kıyametin koptuğunu ve iktidara yönelik hedefleri olan odakların kendisini şiddetle cezalandırmak istediklerini belirtmiştir. Üzerinden fazla geçmeden Başbakan Celal Bayar'ın emriyle İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından Tan Gazetesi'ne bir ay kapatma cezası veriliyor. Ardından bir ay yerine iki ay; sonra da üç ay kapalı kalması yönünde karar verilmiştir. Yalman, Atatürk'ün sağlığı ile ilgili olağan şekilde haber ve bilgi içeren bir yorum yazısını yayınlattığı için CHF içinde iktidar adayı odaklar tarafından cezalandırılmıştır. Yalman, Bayar'a, yaptığı işin tüm dünyada olduğu gibi olağan bir gazetecilik merakıyla ve güdüsüyle yapılmış olmasıyla değil, vatan sevgisi ve ilgisiyle yapıldığını açıklama

⁶³ 1930'lar boyunca Atatürk'ten sonraki en önemli iktidar için güç odakları İsmet İnönü ve Celal Bayar olmuştur. İsmet İnönü, devletçiliğin ağırlığının daha fazla hissedildiği bir yönetim sisteminden yanayken Celal Bayar, özel sermaye girişimini destekleyen daha liberal bir ideolojik hatta yer almıştır. İkisinin arasındaki doktriner çatışma, 1930'larda, Bayar için Tan Gazetesi'nde; İnönü içinse Kadro Dergisi'nde somutlaşmıştır (Sertel, 1968: 199).

⁶⁴ Ahmet Emin Yalman, 17 Ağustos 1938 tarihli Tan Gazetesi'nde “Türk Kalp ve Ruhlarını Birleştiren Sevgi Bağları” başlıklı yazdığı başyazıya anı kitabında aynen yer vermiştir (Yalman, 1970: 238).

gereği duymuştur. Halbuki bir ülke liderinin hastalığı ve iktidar seçimiyle ilgili haber ve yorum yapmak, gazete eliyle o konuda bilgi vermek, dünyadaki diğer örnekleriyle karşılaştırıldığında gayet doğal bir durum olarak değerlendirilmektedir. Modern gazetecilik pratiğinin önemli bir parçası olarak kabul edilmektedir. Ancak Yalman, bir süre sonra Celal Bayar'la Büyükkada'da yat kulübünde karşılaştığında kendisini yüksek sesle azarladığını ve yazdığı yazının memlekete dönük bir suikast niteliği taşıdığını belirtmiştir.

“Başbakan yüksek sesle bana ağır zılgıtlar yağdırdı, hastalık hakkında böyle bir yazı yazmanın memlekete suikast manasına geldiğini ileri sürdü. Bütün Klüb halkı bu sahneye hayretler içinde şahit oldu. Bu durumda Celal Beyle münakaşa açmak, yaptığımız işin en temiz bir vatan ilgisinin mahsulü olduğunu anlatmak imkanı yoktu. Yıllardan beri kendisinden daima nezaket, yakınlık ve anlayış gördüğüm Celal Bey'in bu tarzdaki muamelesi beni çok üzdü. ...Atatürk, Başbakanlığa bir sivil getirmeye karar verdiği zaman bunun haberini tam atlatma şeklinde her gazeteden evvel ifşa etmiş, böyle bir hareketin o zamanlar sebep olabileceği riski gözüme almış ve yeni Başbakanı ümit ve saygı ile karşılamıştım” (Yalman, 1970: 241).

Görülüyor ki Yalman, ABD'de eğitimini aldığı gazetecilik mesleğinin en temel formel niteliklerini dahi Atatürk tarafından affedildiği 1936 yılından bir iki yıl sonra bile kendi ülkesinde gerçekleştirilememenin hayal kırıklığını yaşamaktadır. Belediye yolsuzluğu haberleriyle kendisine belli dolayımalarla yönelen baskıcı tutum, Atatürk'ün sağlığına ve iktidar değişimine yönelik haberinden dolayı doğrudan hale gelmiştir. İktidarın 1930'lardaki yapısı ve ruhu, Yalman'ın formel gazetecilik girişimlerini boşa çıkaran türden bir tutum geliştirmiştir. Yalman'ın edindiği ticari ve formel gazetecilik formasyonu ile 1930'lar Türkiye'sinin gazeteciden ve gazetecilikten beklentileri arasında belli bir açığı oluşmuştur.

Yalman anı kitabında Şükrü Kaya ile yaşananlar üzerine İstanbul'a geldiğinde konuşmak istemiş, ama Kaya, Yalman'ın ortakları olan Zekeriya Sertel ve Halil Lütfi Dördüncü'nün kendisi gelmeden az evvel görüştiklerini ve Yalman'ın yazısını ortaklarına bile haber vermeden gizli şekilde gazeteye koydurduğunu söylediklerini

ifade etmiştir. Yalman, “Arkadaşların Kalleşliği” başlığını taşıyan bu anı bölümünde ortaklarının kendisine ihanet içinde gördüğünü ve bir süre sonra ortaklıktan kendi isteğiyle ayrıldığını ve Yalova’ya çekildiğini ifade etmektedir.

“O karanlık dakikada tam bir karar ve cesaretle Atatürk’ün hastalığı üzerinde durmakla memlekete ve kendi ideallerime hizmet ettiğime imanım vardı. Buna rağmen iktidardan ters tepkiler karşısında kalınca, dünyaya küstüm, Yalova kaplıcalarına çekildim. Memleketin muhtaç olduğu islahata dair hazırlamayı çoktan beri tasarladığım bir kitabı yazmaya koyuldum. Büyük bir gayretle çalışıyor, her gün bir bölüm hazırlıyordum. Kitap birkaç haftada tamam oldu. “Gerçekleşen Rüya” adıyla basıldı. Garibi şu ki gayet pişkin adamlar olan eski ortaklarım, benim gazeteden ayrılmadığım intibainı okuyuculara vermek için derhal bütün kitabı, hiç kaynak göstermeden, kendileri için özel olarak yazılmış iç makaleler şeklinde neşrettiler. Ben buna da ses çıkarmadım, fakat itiraf ederim ki hakkımı helal etmedim” (Yalman, 1970: 242).

1938 yılından itibaren Ahmet Emin Yalman’ın daha önceki yargılamalar neticesinde gazetecilikten uzaklaştığı ya da daha doğru bir deyişle uzaklaştırıldığı bir dönem yeniden yaşanmaktadır. Atatürk’ün ölümüyle ortaya çıkan iktidara dönük çekişmelerin seyri ne olursa olsun genel olarak devletin o andaki pragmatik ihtiyaçları karşısında Yalman’ın gazetecilik yapma biçimi, ülkede bir tutunum sağlayamamıştır. Öyle ki, Başbakan Celal Bayar bir süre sonra Yalman’a ABD’nin New York Sergisi’ndeki Türk Pavyonu’nu idare edecek komisyonun üyeliğini ve yayın müdürlüğünü teklif etmiştir. Yalman, teklifi hemen kabul etmiş ve hem ülke siyasetinden hem de gazetecilik alanından uzaklaşmış olmuştur. Yalman, Bayar’ın söz konusu olaydan sonra kendisine yapılan haksızlığı çok çabuk kavramış olabileceğini düşünerek ABD’deki işi o nedenle teklif ettiğini düşünmüş olsa da, olaydan yirmi bir yıl sonra 1959 yılında, Celal Bayar Cumhurbaşkanlığı, Yalman’ın yine hapis cezasına çarptırıldığı bir süreçte Demokrat Parti’ye üye bir grubun Çankaya’ya çıkıp Yalman adına cezasının düzeltilmesi için ricacı olmak istedikleri bir zamanda yine Bayar, Yalman hakkındaki gerçek düşüncelerini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Siz Ahmed Emin’i bilmezsiniz. Atatürk’ün hastalığı zamanında benim önceden yaptığım ikaza rağmen, hastalık hakkında her gün bülten neşri lüzumuna dair bir

başyazı yazdı. Bütün maksadı da gazetesine satış sağlamak, “Tan” Gazetesinin o sırada Refik Halid’den aldığı ve neşre hazırladığı bir romana daha fazla dikkati çekmekti” (Yalman, 1970: 243).

Yalman, Bayar’ın bu sözlerini iftira ve yalan olarak nitelese de olanları, 1930’ların ikinci yarısından itibaren basın alanında kendisini daha fazla hissettiren, gazetecilik mesleğinin milli çıkarlar ve devletçi tutum ekseninde birleştirilmesi anlayışının bir yansıması olarak düşünmek yerinde olacaktır. Rejimin 1930’lardaki gazetecilik ideali, gazeteciliğin kendisinden istediği ödevi tam olarak yerine getirebilecek ideolojik bir araçsallığa dayanmaktadır. 1930’ların duygu yapısına uygun olarak, gazetecilik pratiğinden beklenen şey eleştiriden ve formel gazetecilik ediminden ziyade rejimin yerleşiklik kazanmasına destek çıkılmasıdır.

Ahmet Emin Yalman genel olarak değerlendirildiğinde gazetecilik anlayışının açıklanmasını sağlayan birkaç yönden bahsetmek mümkündür. İlki, Yalman’ın Batılılaşmaya yüzü daha dönük olan Osmanlı’nın son dönem tartışmalarının yoğun olarak yaşandığı Selanik’te doğup yetişmiş olmasıdır. Tartışmalara ve gazetecilik faaliyetlerine erken dönemde yatkınlık kazanmış olmasıdır. İkincisi, Amerika’da eğitim aldığı için o coğrafyadaki düşünce yapısını daha fazla benimsemiş olmasıdır.⁶⁵ Gazetecilik konusunda edindiği eğitim, çeşitli yabancı dillere hakim olması ve bunun yanında kazandığı uluslararası deneyim, alanda farklı ve çeşitli referanslarla ilişki kurmasını sağlamıştır. Batı’ya giden ve gördüklerinden etkilenerek yurduna

⁶⁵ Ahmet Emin Yalman’ın formel gazetecilik anlayışı, nesnellik, formel eğitime dayanma ve gerçekliği gözlemci biçimde olduğu gibi gösterme çabası yönlerinden “ayna gazetecilik” tanımıyla yakınlık göstermektedir. Genel olarak gazeteciler, gazeteciliği gözlem işi, yani gerçekliğe veya gerçek dünyada meydana gelen nesnel olaylara bakmak olarak görmektedir. Üretilen haber burada, gazetecilerin herhangi bir filtreleme faaliyeti olmaksızın, olan biten her şeyle özdeşleştirilmesidir. Bir ayna olarak gazetecilik, Amerika Birleşik Devletleri’nde hala yaygın olan profesyonel nesnellik kavramlarının merkezinde yer almaktadır ve gazetecilerin öncelikle kayıt altına alıcı, gözlemci ve yazıcı olarak işlev gördüklerini, olaylar geliştikçe bunları güvenilir bir şekilde dikkate aldıklarını varsaymaktadır. Mevcut gazetecilik geleneğinin merkezi bir parçası olan gazeteciliğin bir ayna olarak görülmesi fikri, en saygın gazetecilerden bazıları içinde ortaya çıkmaktadır. Gazeteciliğin bir ayna olarak görülmesi kavramı, gazetecilerin ve haber kuruluşlarının kendilerini kamuoyuna sunma biçimlerinin önemli bir parçasıdır (Zelizer, 2005: 69-70).

döndüğünde Batılı kurum ve değerleri aktarmaya çalışan bir kuşağın üyesi olarak değerlendirilebilir.

3.3. Ortaklıklar, Farklılıklar ve Süreklilikler

Bu çalışmada, Türkiye’de 1930’larda gazeteciliğin karakteri incelenmiş ve bu yapının ortaya çıkardığı tipler üzerinden bir model önerisi sunulmaya çalışılmıştır. Neticede ortaya üç gazeteci tipi belirgin şekilde çıkmıştır. Hüseyin Cahit Yalçın, Falih Rıfkı Atay ve Ahmet Emin Yalman’ın 1930’larda temsil ettiği gazetecilik anlayışları, en güçlü ve gelişmiş ideal tipler olarak belirlemiştir. Her üç tipin içine de girebilecek genişlikte örnekler olduğu gibi, tiplerin belirgin özelliklerini belli ölçülerde taşıyan temsiller de olmuştur. Tipler arasında belli kategorilerde kabaca ayrımlar ortaya çıkmış olsa da benzerlikler ve kesişim kümeleri de az değildir. Sonuç olarak üzerinde durulan bu üç gazetecinin gazetecilik anlayışlarını karşılaştırır ve kabaca sınıflandırmaya çalışırsak şunları söyleyebiliriz:

Üç gazeteci de İttihat ve Terakki’nin en etkili dönemlerinde yetişmiş, hepsi de örgüte üye olmuştur. İttihatçı birikimden üçü de belli ölçülerde yararlanmış. Ancak İttihatçı ruh ve tarzda en kararlı kişi Hüseyin Cahit Yalçın olmuştur. Ahmet Emin Yalman, İttihatçılıkla en yüzeysel temasa sahip gazeteci olmuş, Falih Rıfkı’ysa İttihatçı birikimden Cumhuriyet’e, yeni bir ülkeye doğru evrilen sürece dahil olmuş ve ulus inşasında rejimin ideolog gazetecisi olarak görev almıştır. Siyasi gazetecilik pratiğini de bu edindiği çok soyut olarak düşünülebilecek özgürleşme, mücadelecilik anlayış çerçevesinde yürütmüştür. Hüseyin Cahit Yalçın’ın bu anlamda gazete ve gazetecilikle araçsal bir ilişki içinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Gazeteyi ve dolayısıyla gazetecilik faaliyetini fikirlerini dağıtımına sokabileceği bir araç, zemin olarak değerlendirmiştir. Fikirleri de 30’lu yıllarda yeni rejimle ve Mustafa Kemal’le uyum sağlayamadığı için tutarsızdır, aynı zamanda gazete yazıları ve siyasi ve fikir

gazeteciliği yapma tarzı benmerkezcidir. Onun için gazete ve gazetecilik yoğun fikir tartışmalarının yer aldığı bir mecradır. Tanin'den sonra kendini gerçekleştirebildiği en uygun ortam da Fikir Hareketleri Dergisi'dir.

Falih Rıfki da gazeteciliği ulus inşasına dönük bir işlevsellikle kavramaktadır. Onun çizdiği çerçevede gazeteci, yeni rejimin ulus inşasında çalışan görevli gibidir. Gazeteci belli kanun ve düzenlemelerle sınırlanmalı, türdeş toplum yaratma hedefinde gazeteciliğin o dönemdeki kitle iletişim gücü kullanılarak propagandist yönü kullanılmalıdır.

Ahmet Emin Yalman, Amerikan gazeteciliğinin gelişimi bağlamında ademi merkezîyetçi, serbest piyasa koşullarına göre yolunu çizen Batılı anlamda formel bir gazetecilik anlayışına sahiptir demek mümkündür. Yalman, ithal edilen Batılı gazetecilik modeline uygun, gazeteciliği Dördüncü Kuvvet gibi kavrayan bir anlayışa sahip olsa da böyle bir formülasyona ve modele imkan tanımayan bir 30'lu yıllara ait bir nesnel gerçeklik vardır.

Hüseyin Cahit Yalçın'ın temsil ettiği araçsal gazeteci tipinin temel özellikleri şöyledir:

Araçsal: İçeriğe odaklanır, fikirlere odaklanır, gazeteciliği bir araç ve zemin olarak görür, nesnellikten çok belli fikir ve çıkarlar etrafında yorumcu yönüyle öne çıkar, siyasaldır, ideolojiktir, özçıkarcıdır, duruma göre eleştireldir ve kamuoyu adına özgürlükçü tutum sergileyebilir, dönem itibarıyla pozitivist anlayışı içselleştirmiştir. Gazetecilikteki işbölümünden ve standartlaşmadan uzaktır. Odaklanılan gazeteciliğin kendisi değil, fikirler, amaçlar ve onların yayılmasıdır. Namık Kemal, Hüseyin Cahit Yalçın, Necmettin Sadak gibi gazeteciler bu tipolojik çerçeveye uygun düşmektedir.

Ahmet Emin Yalman'ın temsil ettiği formel gazetecilik tipinin özellikleri de şunlardır:

Formel: Basının Dördüncü kuvvet olma yönüne dönük nancı temsil eder, mesleki gelişim, işbölümü ve standartlaşmadan yanadır. Okulluluk, kurumsallaşma ve profesyonellik esastır. Nesnel yönü ağır basar ve eleştireldir. İçerikle birlikte biçime de önem verir. Gazetecilik mesleğini odağına alır. Pozitivisttir. Propagandist ve ideolojik içeriklere mesafelidir. Nesnellik ön plandadır. Modernleşmecidir. Ahmet Emin Yalman, Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel gibi gazeteciler bu tip kategorisine dahil edilebilir.

Son olarak Falih Rıfık Atay'ın içine yerleştiği gazetecilik tipinin özelliklerini de şöyle belirtmek mümkündür.

Korporatist-paternalist: Devletçi, ulus devlet inşasında rol sahibi, görevcidir. İşbölümüne önem verir ve mesleki temsil esasını savunur. Ulusçu ve iktidar ideolojisinin benimsetilmesine çaba gösterir. Pozitivisttir. Devlet ve toplum arasında aracıdır, eğitimci ve bilinçlendirmeci yanlara sahiptir. Propagandist ve ideolojik yönleri ağır basar. Gazetecilikten çok gazeteciliğin işlevi öne çıkmaktadır. 1930'lu yılların yapısı itibarıyla Kemalist ve modernleşmecidir. Falih Rıfık Atay, Us Kardeşler (Asım-Tarık), Yunus Nadi gibi dönemin öne çıkan gazetecileri bu tip kategorisindedir.

SONUÇ

Türkiye'de 1930'lar, modern Türkiye devletinin ve toplumunun oluşumunda önemli bir on yılı temsil etmiştir. Türkiye, Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğini üstlendiği yeni kadrolarla Osmanlı İmparatorluğu'ndan cumhuriyetçi, laik bir ulus-devlete doğru köklü bir geçişi yönetirken, gazetecilik ve basın alanı, hem bir devlet kontrol aracı hem de entelektüel ve politik mücadele alanı haline gelmiştir. Bu ikili karakter dolayısıyla gazetecilik, Türkiye'nin ulusal kimliğinin şekillenmesinde, iktidara geçen yeni yönetici kadroların reform gündeminin yayılmasında ve Cumhuriyet'in ilk yıllarını temsil eden daha kapsamlı ve bütünsel ideolojik akımlara önemli ölçüde katkıda bulunmuştur.

Devletin 1930'larda gazetecilik alanıyla ilişkisi, kontrol ve işbirliği arasında hassas bir denge ile karakterize edilmiştir. CHF tek parti rejimi, 1920'lerin ikinci yarısından itibaren sıkı sansür uygulanması ve gazetecilik uygulamalarının düzenlenmesi de dahil olmak üzere basın üzerinde önemli bir otorite uygulamıştır. Ancak bu kontrol ve sansür girişimlerine rağmen, gazeteciler ve gazetecilik alanı, tekdüze bir kurumsallığı temsil etmekten yine de uzak olmuştur. Gazeteciler, aydınlar ve başyazarlar, karmaşık bir siyasi alanda gezinerek hükümet politikalarına örtük ve gizli şekilde meydan okumanın, çeşitli siyasi ideolojilerle etkileşime girmenin ve hızlı bir modernleşme sürecinden geçen bir ülkenin toplumsal gerçeklerini yansıtmının belli yollarını bulabilmişlerdir. Devlet otoritesi ile gazetecilik özerkliği arasındaki bu çeşitli etkileşimler, o yılların ülkedeki daha geniş siyasi söylemini şekillendirmiş ve iktidar tarafından sıkı bir şekilde kontrol edilmeye çalışılan bir ortamda bile belli ölçülerde eleştiri ve düşünme için bir alan sunabilmiştir.

Cumhuriyet'e geçişle birlikte Latin alfabesinin benimsenmesinden eğitimin laikleştirilmesine ve kadın haklarının teşvik edilmesine kadar uzanan geniş ölçekli

reformlar, basın aracılığıyla yaygın bir şekilde yayılma imkanı bulmuştur. Bu anlamda gazetecilik, devletin modernleşme projesinde etkili bir rol oynayarak halkı eğitmek ve ulusal birliği teşvik etmek için önemli bir mekanizma görevi görmüştür. Gazeteler ve dergiler, dönemin ana rengini sunan cumhuriyetçilik, laiklik ve milliyetçilik ideallerini iletmek için platformlar haline gelmiş ve sıklıkla devlet destekli anlatıları bazen olduğu haliyle doğrudan; bazen de daha bireysel gazetecilik yorumlarıyla harmanlayarak yansıtma görünümünde olmuştur. Bu, gazetecilerin çoğu zaman devletin belirlediği gazetecilik yapma biçimi ya da devletin gazetecilik imgelemi sınırları içinde kalırken ulus inşasının entelektüel projesine katıldığı dinamik, ancak kısıtlı bir kamusal alan yaratmıştır. Aynı zamanda bu durum, devletin döneme rengini veren gazetecilik imgeleminin dışına çıkabilen, farklı yönelimlere ve girişimlere sahip gazetecilik karakterlerinin ve tiplerinin oluşmasına neden olmuştur.

Gazetecilik alanında dönemin yeni anlayışlarının belirmesi, yeni gazetecilik uygulamalarının ortaya çıkışına ve profesyonel gazeteciliğin artan etkisine işaret etmiştir. Ülke modernleştikçe, dönemin gazetecileri araştırmacı gazetecilik, editoryal çözümler ve daha ayrıntılı siyasi yorum biçimleri de dahil olmak üzere giderek daha fazla evrensel habercilik standartlarını benimsemiştir. Tek bir parti tarafından egemen kılınmaya çalışılan bir siyasi sistem içinde olsa da bu gelişmeler, gazeteciliğin profesyonelleşmesine katkıda bulunmuş ve gazeteciliğin demokratik yaşamın kritik bir bileşeni olarak rolünü sağlamlaştırmaya yardımcı olmuştur.

Bu on yıl ayrıca Türkiye'deki gazeteciliği ile evrensel siyasi ideolojiler arasındaki karmaşık etkileşime de tanık olmuştur. Gazeteciler, faşizm, sosyalizm ve liberalizm gibi Avrupa'yı kasıp kavuran siyasi akımlardan etkilenmiş ve zaman zaman onları eleştirmişlerdir. Bu fikirler gazetecilik alanına sızmış, burada sıklıkla tartışılmış ve özgül siyasi gerçeklere uyarlanmıştır. Bu bağlamda, 1930'lardaki Türkiye gazeteciliği sadece hükümet politikasının pasif bir yansıması değil, belli düzeyde de olsa çeşitli

fikirlerin tartışılabilirdiği, itiraz edilebildiği ve hatta bastırılabilirdiği entelektüel alanın yaratılmasında dinamik bir güç olmuştur. Basın sıklıkla sansüre ve devlet müdahalesine maruz kalsa da, ne kadar kısıtlı olursa olsun bu ideolojik etkileşimler, dönemin daha geniş entelektüel ve siyasi gelişmelerine katkıda bulunmuştur.

Türkiye’de 1930’lar gazeteciliğinin mirası, karmaşıklık ve paradokslardan oluşmuştur demek mümkündür. Bir yandan, devlet tarafından yönlendirilen propagandanın etkin olduğu ve muhalefetin bastırıldığı, basının sıklıkla ideolojik uyumun bir aracı olarak düşünüldüğü bir döneme işaret ederken, öte yandan, gazeteciliğin hızla değişen bir toplumda entelektüel tartışma, eleştiri ve modernitenin müzakeresi için bir mecra ve alan yaratmaya başladığı bir zaman kesitine işaret etmektedir. 1930’lar, Türkiye’deki yeni cumhuriyet bağlamındaki kurumsallaşmanın temellerini atmıştır. Bu anlamda gazetecilik alanına ilişkin daha detaylı ilk normatif düzenlemeler, Basın Kongresi gibi ilk devlet ile gazetecilik arasında kurulan ilişki zeminleri ve devlet tarafından gazetecilik mesleğine dönük Basın Birliği gibi korporatif girişimler bu yıllara damga vuran kritik gelişmeler olmuştur.

Gelişmelerin devinimi içinde gelecekteki uygulamalara da miras kalabilecek bu işleyiş, 1930’lu yıllarda farklı tipte gazetecilik anlayışlarını da ortaya çıkarmıştır. Bu tez, 1930’lardaki gazeteciliğin yalnızca devlet politikasının pasif bir aracı olmadığını, aynı zamanda Türkiye’nin cumhuriyetçi kimliğinin gelişiminde kritik bir güç olarak yer alırken çeşitli gazetecilik tiplerinin de ortaya çıktığını göstermeyi amaçlamıştır. Basın sıklıkla oldukça kontrollü bir siyasi ortamda faaliyet gösterse de, aynı zamanda Türk toplumunun modernite, milliyetçilik ve siyasi ideolojiyle etkileşiminin karmaşıklığı içinde birbirinden farklı özelliklere sahip gazetecilik modellerinin benimsenmesini de doğurmuştur. 1930’lardaki gazeteciliğin mirası, basının ulus inşasında, siyasi iletişimde ve Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında devlet-toplum ilişkilerinin müzakeresinde oynadığı role dair önemli içgörüler sunmaktadır.

1930'larda Türkiye'nin gazetecilik alanı, aralarında Hüseyin Cahit Yalçın, Falih Rıfkı Atay ve Ahmet Emin Yalman'ın birbirinden farklı gazetecilik anlayışlarıyla öne çıktığı ve diğer etkili gazetecilerin söz konusu anlayışlar etrafında öbeklendiği çalışmalarla şekillenmiştir. Her biri, Türkiye'deki derin toplumsal, siyasi ve kültürel dönüşüm döneminde kamu söylemini şekillendirmede önemli bir rol oynamıştır.

Hüseyin Cahit Yalçın, bir edip, bir entelektüel ve bir gazeteci olarak erken dönem Türkiye Cumhuriyet basınında önemli bir figür olarak öne çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet Türkiyesine eleştirel ve analitik düşünce yapısıyla bilinen Yalçın'ın gazetecilik tarzı, entelektüel geçmişinden ve ulusal kimlik, siyaset ve kültür konularıyla olan etkileşiminden derinden etkilenmiştir. Yalçın'ın yazıları son derece analitik düzeyde bir niteliğe sahip olmuştur. Devlete, orduya ve toplumsal yapılara eleştirel bir yaklaşım sergilediği gibi sık sık sosyo-politik analizi kültürel yorumlarla harmanlamıştır. Makaleleri düşünceli, ölçülü ve sıklıkla argümanlarını örnekleyen tarihsel referanslar içermiştir. Rasyonalizmin ve modernizmin destekçisi olmakla birlikte gazeteciliği genellikle yönetişime ve toplumsal reforma rasyonel, bilimsel bir yaklaşıma olan inancını yansıtmıştır. Dolayısıyla söylemsel düzeyde gazetecilik anlayışı dramatik olmaktan çok rasyonel söyleme yönelik olmuştur.

Yalçın, polemikçi ve çatışmalı yapısıyla dönemin politik eleştiri kültürüne derinlemesine dahil olmuştur. Yazıları genellikle Türkiye'nin politik yönünü sorgular nitelikte olmuş, özellikle de erken Cumhuriyet döneminde, yönetici seçkinlerin bazı yönlerini eleştirmekten geri durmamıştır. Ancak eleştirileri genellikle hükümete karşı çıkmaktan ziyade ilerlemeyi teşvik etmeyi amaçlamıştır. Yalçın, II. Meşrutiyet'in ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Osmanlı'nın son dönemindeki özgürlükçü, milliyetçi ve aksiyona dayalı hareketlerin fikir düzlemindeki siyasi savunucusu niteliğinde bir gazetecilik anlayışına sahip olmuştur. Yeni kurulan cumhuriyet rejiminde ve sonrasında da çoğu zaman bu anlayışını yaşatmaya ve sürdürmeye önem vermiştir.

1930'lu yıllarda da Yalçın'ın diğer gazetecilik pratiklerinden ayrılan en belirgin yönünü bu anlayış oluşturmaktadır. Devlet ve gazeteci ilişkilerinde devletin çizdiği sınırların dışına pek çıkmamış olsa da dönemin iktisadi devletçilik, milliyetçilik, çağdaşlaşma, modernleşme, eğitimsel ve toplumsal reformlara dayalı uygulamalara kendi düşün penceresinden değerlendirerek ideolojik olarak çoğu zaman liberal ve özgürlükçü bir gazetecilik anlayışının öncülüğünü yapmıştır demek mümkündür. Katkıları birçok önemli gazeteyi kapsamış ve Fikir Hareketleri Dergisi'nde başyazar olarak yazılar yazmıştır. Sık sık modernleşme, ulusal kimlik ve Batılılaşmanın Türkiye'deki etkileri gibi felsefi ve politik konulara odaklanmıştır.

Falih Rıfki Atay ise, siyasi olayların birinci elden anlatımları ve kendine özgü anlatım tarzıyla tanınan erken Türkiye Cumhuriyeti'nin önde gelen gazetecilerinden biri olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün yakın arkadaşı olmuş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sırasında basında, devlet kademelerinde ve en önemlisi de devlet ile basın arasındaki ilişkilerde resmi görevlere sahip olmuş, bu ilişkide gazetecilerle devlet kademesi arasında bir nevi aracılık rolü üstlenmiştir. Atay'ın yazıları, kişisel deneyimleri ve hem bir gazeteci hem de modern Türkiye'yi şekillendirmede bir görevli olarak oynadığı rol tarafından derinden biçimlendirilmiştir.

Atay'ın yazıları, Yalçın'ın entelektüel titizliğine kıyasla genellikle daha anekdotal ve kişisel olmuştur. Sadece bir gazeteci değil, aynı zamanda bir hikaye anlatıcısı ve kişisel gözlemlerini sıklıkla siyasi analizle harmanlayan bir siyasetçi gazeteci olmuştur. Gazete yazılarının geneli, hikayeler gibi ve karmaşık siyasi ve sosyal konuları okuyucuları için daha ilişkilendirilebilir ve ilgi çekici hale getiren bir niteliğe sahip olmuştur. Atay'ın yaklaşımı, genel olarak ayrıntılı tarihsel analizleri çağdaş Türkiye toplumu üzerine derin düşüncelerle birleştirmesine dayanmıştır. Gözlemleri yalnızca gazetecilikle ilgili olmamış, aynı zamanda felsefi olarak da temellendirilmiştir.

Yazılarının içeriği çoğunlukla ülkenin Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne yolculuğunu yansıtan özelliklere sahip olmuştur.

Atay'ın gazeteciliğinin temel unsurlarından biri, siyasi süreci insanlaştırma becerisi olmuştur. Yazılarında Atatürk de dahil olmak üzere siyasi figürleri genellikle yalnızca liderler olarak değil, kendi karmaşıklıkları olan insanlar olarak tasvir etmiştir. Atay, diğer öne çıkan gazetecilere göre edebiyat yönü daha güçlü olan bir karakter olmuştur. 1930'lu yıllarda Ulus Gazetesi'nde başyazarlık yapmış, Türkiye'nin siyasi tarihi hakkında ve devletin uyguladığı reformların halk yaşamı düzlemindeki karşılığı konusunda yazılar ve incelemeler yayınlamıştır. Bu yazdıklarının elde ettiği yönelim ise, dönemin iktidarının ideolojik ve siyasi ihtiyaçlarının karşılanmasını içeren şekilde olmuş, bir anlamda devletle toplum arasındaki iletişimin gazetecilik alanındaki karakterini şekillendiren bir gazeteci tipi olarak öne çıkmıştır. Atay'ın gazetecilik imgeleminde, basının “halkın terbiyesi”yle görevli olduğu bir memuriyetlik anlayışı hakim olmuştur. Birçok yazısında 1930'ların farklı siyasal sistemlerin sentezinden oluşan özgül bir korporatif devlet tahayyülünü, gazetecilik imgeleminin önemli bir parçası haline getirmiştir. Ona göre gazeteci; görevli, halk eğitmeni, yeni rejimin uygulamalarının fikirsel icracısı ve memuru olarak toplumsal yaşamın merkezinde yer almıştır. Bu açıdan Atay, Yunus Nadi ve Us Kardeşler gibi dönemin diğer gazeteci figürleriyle bazı farklar dışında aynı tipolojik grupta yer almaktadır.

Üçüncü öne çıkan gazeteci figürü olarak Ahmet Emin Yalman, hem Türkiye hem de uluslararası siyaset hakkındaki kapsamlı deneyimiyle tanınan bir gazeteci ve entelektüel olmuştur. Türkiye basınında önemli bir isim olarak yer almış ve 1930'larda ülkenin siyasi kültüründe önemli bir etkiye sahip olmuştur. Yalman politik olarak liberal bir ideolojik tutuma sahip olmuş ve döneminin en önemli siyasi ve toplumsal yorumcularından biri olarak kabul edilmiştir. Yalman'ın gazetecilik tarzı, biçimsel bir ton ve habercilik konusunda detaylı analize odaklanma ile karakterize edilebilmektedir.

Atay'ın kişisel hikaye anlatma yaklaşımının aksine, Yalman'ın yazıları genellikle daha yapılandırılmış, gerçekçi ve kişisel olmayan bir şekilde olmuştur. Gazetecilik eğitimi almış nadir gazetecilerden biri olarak Yalman, dönemin formel gazetecilik girişimlerinden en önemlisini temsil etmiştir. Çalışmaları genel olarak Türkiye'nin gelişiminin daha geniş evrensel bağlamını ve dış politika duruşunu açıklamayı amaç edinmiştir. Bu bağlamda kendi gazetecilik pratiğinde, gazeteciliğin evrensel değerlerine olan yatkınlığı diğer gazeteci figürlerle kıyaslandığında daha fazla öne çıkmaktadır. Yalman'ın siyasi görüşleri olmasına rağmen, haber üretiminde ve yönetiminde, nesnel bir duruş sergilemiş ve onu zamanının formel gazetecilik modeline en yakın gazetecilerinden biri yapan nesnel gerçekliği sunmaya odaklanmıştır.

Yalman, uluslararası ilişkilerde bilgi ve deneyim sahibi olduğu için benzersiz bir konuma sahip olmuştur. Haber üretimi genellikle Türkiye'nin siyasi ve ekonomik gelişmelerini diğer ülkelerin gelişmeleriyle karşılaştırmaya dayanmıştır. Çalışmaları sıklıkla Türkiye'nin Avrupa'daki yerini ve evrensel siyasi arenadaki rolünü ele almıştır. Bu uluslararası bakış açısı okuyucularına Türkiye'nin dünyadaki gelişen rolüne dair kapsamlı bir görüş sağlaması açısından önemli olmuştur. Yalman, özellikle ABD başta olmak üzere gazetecilik pratiğinin nesnellüğün haber biçiminde üretimine dayalı ve haberin ticari bir ürün olarak kitlelere sunulduğu bir modelin takipçisi olmuştur. Onun gazetecilik anlayışı, bu model etrafında biçimlenmiştir. Farklı siyasi görüşlere ve kişisel ayrılıklara sahip olsalar da Yalman, Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel ve Suad Derviş gibi gazetecilerle tipolojik ve pratik yatkınlık açısından aynı kategoride yer almaktadır.

Sonuç olarak, Hüseyin Cahit Yalçın, rasyonalizm ve modernleşmeye odaklanarak toplumsal ve siyasi normları eleştiren daha felsefi, entelektüel bir yaklaşıma sahip olmuştur. Çalışmaları, siyaset ve toplumsal sorunların eleştirel bir analizine dayanmış ve gazeteyi bu sahip olduğu fikirlerin aktarılabilceği bir araç olarak tahayyül etmiştir. Falih Rıfki Atay, gazetecilik titizliğini edebi anlatı yeteneğiyle

birleştirek siyasi olayları iletme için kişisel deneyim ve hikaye anlatıcılığını kullanmıştır. Odak noktası genellikle iktidarın siyasetini insanlaştırmak ve nesnel durumu yeni rejimin kazanımlarının lehine olacak biçimde toplumsal tabana yaymak olmuştur. Ahmet Emin Yalman ise, nesnel analiz ve uluslararası siyasi eğilimlere odaklanan formel, gerçekçi bir üslup benimsemiştir. Yazıları, kamuoyunu hızla değişen bir dünyadaki Türkiye'nin yeri hakkında bilgilendirmeyi, siyasi gelişmeleri geniş ve uluslararası bir bakış açısıyla vurgulamayı amaçlamıştır. Bu üç isim -Hüseyin Cahit Yalçın, Falih Rıfkı Atay ve Ahmet Emin Yalman- 1930'ların Türkiye'deki gazeteciliğinin farklı yönlerini temsil etmişlerdir. Yalçın'ın gazeteciliğe araçsal yaklaşımı, Atay'ın iktidar hesabına gazetecilikteki korporatif-paternalist tutumu ve Yalman'ın formel gazetecilik yaklaşımı, erken cumhuriyet Türkiye'sinde gazetecilik ortamına belli düzeylerde katkıda bulunmuştur. Her bir gazeteci, kamu söylemine kendi üslubunca bir ses getirmiş ve gazeteciliğin kamuoyunu şekillendirebileceği ve siyasi düşünceyi etkileyebileceği farklı yolları yansıtmıştır.

1930'lardaki gazetecilik, ulusun modernleşme ve ulus olma yolculuğunun temel bir parçasını oluşturmuştur. Bu gazetecilik dönemini anlamak, Türkiye medyasının erken dinamiklerine, siyasi görünümüne ve ulusal kimliğin oluşumuna dair eleştirel bir içgörü sağlamaktadır. Bu bileşenler, günümüz Türkiye'sinin medyasında ve siyasi yaşamında yankı bulmaya devam etmektedir. Çalışmada sözü geçen gazetecilik tipleri, korporatist-paternalist, araçsal ve formel gazetecilik tipleri- bilimsel anlamda gazetecileri, özellikle erken Cumhuriyet Türkiye'si ve sonrası gibi bağlamlarda sınıflandırma biçimlerini yansıtmaktadır. Bu tipler, gazeteciler, devlet, toplum ve mesleki normlar arasındaki farklı ilişkiselliklere vurgu yapmaktadır. Çalışmanın ortaya koyduğu model önerisi, 1930'lar Türkiye'sindeki gazetecilikten hareketle, bugüne ve dönemin öncesi ve sonrasındaki tarihsel dönemleri inceleyen gazetecilik pratiği

araştırmalarına nasıl uygulanabileceği ve nihayetinde daha geniş tarihsel veya teorik anlayışlarla nasıl bağlantılandırılabilirdiği gibi soruları akla getirmektedir.

İlk olarak söylemek gerekirse, erken cumhuriyet döneminde yoğun şekilde kendini hissettiren devletçilik uygulamaları ve anlayışının ortaya çıkardığı paternalist ve korporatist duygu yapısı, 1930'lardan sonra yaşanan belli değişim ve dönüşüm dönemleriyle birlikte farklı nitelikler ve yönelimler kazanmış olsa da, özünü koruyabilmiştir. Günümüzde hala basın ve devlet arasındaki ilişki, mevcut kapitalist ihtiyaçlarla çatışmayan, devletin paternalist ve yer yer farklı türde korporatist uygulamaların ortaya konabildiği bir eksen etrafında yürümektedir. Demokrasilerde daha az baskın olduğu kabul edilse de, korporatist-paternalist özellikler, hükümetlerin güçlü bir etkiye sahip olduğu medya ortamlarında veya devlet kontrolündeki medyada hala görülmektedir. Bazı ülkelerde gazeteciler, çıkardıkları işlerde bağımsızlaşma yönünde bir tutum geliştirmekten ziyade resmi anlatıların taşıyıcıları olarak eylemeye devam etmektedirler. Dolayısıyla, erken dönem veya otoriter devletlerde yaygın olan geleneksel, hiyerarşik otoriter devlet ile basın (medya) arasındaki ilişkiler; ve bu ilişkilerin yarattığı gazeteci tipleri, farklı izdüşümlerle yaşanmaya devam etmektedir. Günümüz medyası, gelişmiş iletişim teknolojilerinin karmaşıklığı altında her gün değişen dinamik mecralara sahip olsa da yine Weber'in ideal tiplerinden yola çıkarak oluşturulmuş uç gazeteci tipleri, bugün de örneklerle canlılığını sürdürmektedir.

İkinci olarak, gazetecilik pratiği, tarihin belli dönemlerinde içinde bulunduğu toplumsal, siyasi, hukuki ve teknolojik koşullar itibarıyla elbette 1930'lar Türkiyesinden farklı kompozisyonlar oluşturmuştur. Örneğin Demokrat Parti iktidarıyla birlikte yeniden ortaya çıkan basına dönük baskı rejimi, belli açılardan farklarla kendi döneminin gazeteci tiplerini ortaya çıkarmıştır. Yine 1960'lardan itibaren toplumsal dinamizmin yükseldiği, okur yazar insan sayısının hem arttığı hem de tabana yayıldığı, gazetecilerle birlikte farklı çalışan kesimlerin sınıf mücadelesine katıldığı, sendikaların

kurulduğu bir dönemde, korporatist-paternalist gazeteci tipinin daha belirsiz hale geldiği kuşkusuzdur. O yıllarda tüm dünyadaki halk kitlelerini saran toplumsal mücadele, o zamana kadar eğitim ve mesleki açıdan belli bir aşama katmış gazetecileri de anaforuna katmıştır. O dönemde giderek başta formel olmak üzere araçsal gazeteciliğin öne çıktığını kabaca söylemek mümkündür. Söz edildiği gibi Türkiye tarihi belli dönemlere ayrıldığında, o dönemlerden her birinin belli duygu yapılarıyla sarılı olduğu görülecektir. Bazen gazeteciliğin bu dönemlerde öne çıkan mesleklerin başında geldiği de görülmektedir. Bu açıdan o dönemde öne çıkan gazeteci tipi, kazandığı güçle gelecek dönemlerdeki gazeteciliğin temel kabullerinden hatta gazeteciliğin ilkelerinden birisi de olabilmektedir. Bugün, “gazetecilik suç değildir” ya da “gazeteci sadece gerçekleri yazar” gibi genel kabul görmüş çıkarımlar, işte söz konusu dönemlerin öne çıkan, güç kazanmış ve günümüzde de hala karşılığı olan gazetecilik pratiğinden ve onu temsil eden öznelerden türemiştir.

Üçüncü olarak, daha pragmatik ve araçsal ama aynı zamanda ticarileşme yönünde gazetecilik pratiği içinde olan tiplere gönderme yapan kavramsallaştırmalar, farklı özellikler içeren gazeteci tipleriyle yer değiştirmiş ya da onu, dönemin bağlamı içinde tanımlayan özellikler dönüşüm geçirmiş olabilir. Kimi özellikler silikleşmiş, başka özellikler belirleyici hale gelmiş olabilir. Örneğin Hüseyin Cahit Yalçın, II. Meşrutiyet sonrası dönemde saf bir İttihatçı ve Namık Kemal benzeri bir özgürlük savaşçısı gazeteci imajına sahipken 1930’larda yerleştiği bağlam onu, kendi siyasi ikbali ve çıkarı peşinde koşan araçsal bir gazeteci konumuna yerleştirmiştir. Dolayısıyla gazeteci tipleri, bir akış ve ilişkisellik içindedir. Belli gazeteci tipleri, gazeteciliğin ve onun içinde olduğu çevrenin durmadan değişen doğası sebebiyle neredeyse tümünden ortadan kalkmakta ve izine rastlanmamaktadır. Ama yine daha önce söz edildiği gibi bazı gazeteci tiplerinin de, değişen kimi özelliklere ve koşullara rağmen özünü koruyup temelde kendisini sürdürdüğü görülmektedir.

Son olarak, gazetecilik pratiğine tipolojik yaklaşmanın ve modeller üzerinde düşünmenin günümüz için önemli bir katkısı daha vardır. Her dönemde öne çıkan gazetecilerin tipolojik açıdan yer aldığı konumu belirleyen en önemli etkenlerden bir tanesi de siyasal iktidarla ve toplumla kurulan ilişkinin biçimidir. Gazetecilik tipleri üzerine çalışmak, aynı zamanda ve belki de en önemlisi sayılabilecek bu niteliğin açıklanmasına yardımcı olmaktadır. Gazetecilerin iktidar ve toplumla nasıl bir ilişki kurma biçimini tercih ettiğini ortaya çıkarmaktadır. Toplumsal bağlama bağlı olarak gazetecinin, korporatist-paternalist eğilimlerle devletin ya da resmi ideolojinin bir uzantısı gibi mi hareket ettiğini; bağlama uyum sağlayan ve özçıkarcı eğilim sergileyerek araçsal-pragmatist gazeteciliği mi tercih ettiğini; yoksa nesnelliği ve profeyonelliği ön plana alarak formel gazetecilik özellikleri mi gösterdiğini anlamak için ve her şeyden önemlisi gazeteciliğin otoriter, baskıcı ve kontrollü ortamlardan daha çoğulcu, bağımsız ve özgür sistemlere nasıl evrilebileceğini ve farklı duygu yapıları oluşturan bağlamların geçmişte ve günümüzde gazetecilik davranışlarını nasıl şekillendirdiğini izlemek için bu türden çalışmalara, önerilere ve geliştirme çabalarına ihtiyaç olduğu açıktır.

KAYNAKÇA

- Adaklı, G. (2006) Türkiye’de Medya Endüstrisi Neoliberalizm Çağında Mülkiyet ve Kontrol İlişkileri, Ütopya Yayınları, Ankara.
- Ahmad, F., (1999) Modern Türkiye’nin Oluşumu, İstanbul: Kaynak Yayınları
- Akbayar, N. ve Koloğlu, O. (1996) Gazeteci Bir Aile Us’lar, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara.
- Akşin, S. (2017) Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Alemdar, K. , *Cumhuriyet Döneminde Gazetecilik Eğitimi Konusunda İlk Girişimler*, İletişim Dergisi, AİTİA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu, 1981/3, Ankara.
- Alemdar, K., (2001), İletişim ve Tarih, Ankara: Ümit Yayıncılık
- Alemdar, K. ve Uzun, R. (2013) Herkes İçin Gazetecilik, Tanyeri Kitap, Ankara.
- Altun, A., (1995), Türkiye’de Gazetecilik ve Gazeteciler, Ankara: ÇGD Yayınları.
- Anderson, B. (1995) Hayali Cemaatler, Metis Yayınları, İstanbul.
- Anderson, P. (2007) Gramsci Hegemonya Doğu-Batı Sorunu ve Strateji, Salyangoz Yayınları, İstanbul.
- Arcayürek, C. (1985) Demokrasinin İlk Yılları 1947-195, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Artus, J., An Enquiry Into The Conditions of Work and Life of Journalists, ILO Resarch Division, Geneve, 1929.
- Asker, A. (2017) Gazeteci Milletvekilleri (1920-1980). K. Alemdar (Ed.), *Türkiye’de Kitle İletişimi Dün-Bugün-Yarın* içinde (173-189) Gazeteciler Cemiyeti, Ankara.
- Atılğan, G., Saraçoğlu, C. ve Uslu, A. (Ed.) (2015) Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat, İstanbul: Yordam Kitap
- Ayalon, A., (1995) The Press in the Arab Middle East, A History, Oxford University Press
- Aytekin, A. (2016) “Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu:1703-1908” Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat içinde, Yordam Yayınları, İstanbul.
- Azman, A. (1994) *Türk Basınında Siyasi Bir Gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi.

- Bair, N. (2021). *“Life” Magazine and the Power of Photography*, edited by Katherine A. Bussard and Kristen Gresh: New Haven, CT: Yale University Press, 2020. 127-163.
- Bali, R. N., (2002) *Tarz-ı Hayat’tan Life Style’a Yeni Seçkinler, Yeni Mekanlar, Yeni Yaşamlar*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Bali, R. N. (2002). *Tek Parti Döneminde Gazete Tirajları. Tarih ve Toplum*, 221, 18–19.
- Bardakçı, İ. (1968) *Gazetecilik Rejimleri Tarihi Tekniği*, TÖYKO Matbaası, Ankara.
- Barnhurst, Kevin G. & John C. Nerone. 2001. *The form of news: A history*, The Guilford communication series. New York: Guilford Press.
- Basın Birliği Kanunu, (1938) *Resmi Gazete*, 3959, 14.07.1938.
- Basın Yayın Genel Müdürlüğü (1975) *Birinci Basın Kongresi*, Ayyıldız Matbaası AŞ, Ankara.
- Basın Yayın Genel Müdürlüğü, (1979) *“Türkiye’nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın (1729–1908) Yılları”*, Türkiye’nin SosyoPolitik ve Kültürel Hayatında Basın, Matbaacılığın 250. Yılına Armağan, Ankara: Nakua Yayınevi
- Başar, A. H. (2023) *Atatürk’le Üç Ay ve 1930’lardan Sonra Türkiye*, Efil Yayınevi, Ankara.
- Başkut, C. F. (1967) *Gazetecilik Notları*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Bengi, S. H. (1998) *Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın*. Hacettepe Üniversitesi.
- Beşikçi, İ., (1991) *Bilim Yöntemi*, Yurt-Kitap Yayınları, Ankara.
- Betty H. W., Ed. (2008) *Journalism 1908: Birth of a Profession*, University of Missouri, Missouri.
- Birkan, T. (2018) *Dünya ile Devlet Arasında Türk Muharriri 1930-1960*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Blackledge, P., (2017) *Marksist Tarih Kuramı Üzerine*, İstanbul: Yordam Kitap
- Bulut, S. (2010) *Cumhuriyet Döneminde İletişim içinde Türkiye’de Popüler Basının Doğuşu ve Sedat Simavi*, Siyasal Yayınevi, Ankara.
- Burawoy, M., (2015), *Üretim Siyaseti: Kapitalizm ve Sosyalizmde Fabrika Rejimleri*, (çev.) Ç. Gümüşoluk, Ankara: Notabene

- Burke, P. (2020) Tarih Yazıcılığında Yeni Bakış Açılıarı, İslık Yayınları, İstanbul.
- Cangöz, İ. (2015) Değişen Anlam ve Değerleriyle Gazetecilik, Sınırsız Yayıncılık, Ankara.
- Carr, E. H., (2002) Tarih Nedir?, İstanbul: İletişim Yayınları
- Chalaby, Jean K. (1998) The Invention of Journalism, Palgrave Macmillan, New York.
- C. H. F. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları, 10-18 Mayıs 1931, İstanbul Devlet Matbaası, 1931.
- Conboy, M. (2008) Journalism A Critical History, Sage Publications, London.
- Çakır, H. (2002) Osmanlıda Basın İktidar İlişkileri, Ankara: Siyasal Kitabevi
- Çakmur, B. “Kültürel Üretimin Ekonomi Politikası, Kültürün Metalaşmasında Genel Eğilimler” Kültür ve İletişim, 1998., yaz, 111-148.
- Çavdar, T. (2007) İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler: Babıâli’den Geriye Ne kaldı?, İmge Kitabevi, Ankara.
- Çıkla, S. (2009). Tanzimat’tan Günümüze Gazete-Edebiyat İlişkisi. Türkbilig / Türkoloji Araştırmaları Dergisi, 10(18), 34-63.
- Çulhaoğlu, M. (2002) Doğruda Durmanın Felsefesi 1, YGS Yayınları, İstanbul.
- Çulhaoğlu, M. (2002) Doğruda Durmanın Felsefesi 2, YGS Yayınları, İstanbul.
- Çulhaoğlu, M. (2002) Bir Mirasın Güncelliği: Tarih Türkiye Sosyalizm, YGS Yayınları, İstanbul.
- De La Haye, Y., (1980), Marx & Engels on The Means of Communication, New York: International General
- Deuze, M., & Witschge, T. (2018). Beyond journalism: Theorizing the transformation of journalism. Digital Journalism, 19(2), 165-181.
- Deuze, M. (2005) What is journalism? Professional identity and ideology of journalists reconsidered. Journalism 6(4). 442-64.
- Durna, T. (2007) *Türkiye’de 1930-1940 Yılları Arasında Seçkin Söylemin Oluşumu: Falih Rifki Atay ve Peyami Safa, Karşılaştırmalı Bir Analiz.* Ankara Üniversitesi.
- Ertan, T. F. (2010) Atatürk Döneminde Devletçilik-Liberalizm Tartışmaları: Şevket Süreyya (Aydemir) – Hüseyin Cahit Yalçın Polemiği, Phoenix Yayınları, Ankara.

- Ertuğ, H. R., (1970) Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü Yayını
- Esping-Andersen, G. (1990) The Three Worlds of Welfare Capitalism, UK: Polity Press.
- Esping-Andersen, G. (1999) Social Foundations of Post-Industrial Economies, Oxford: Oxford University Press.
- Fırat , A. H. (2010) Cumhuriyet Dönemi (1930-1938) Türk Basınında Kurumsallaşma Süreci, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Fırat, A. H. (2010) Bir Dönem Tartışmalarının Seyri: 1932-1935 Yıllarında Basın Tartışmaları Bağlamında Kadro, Kooperatif ve Fikir Hareketleri, Cumhuriyet Döneminde İletişim içinde, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Garnham, N. (2001) “Bir Kültürel Materyalizm Teorisine Doğru”. Çev., Sevilay Çelenk. Praksis (4) Güz: 126-143.
- Geray, H. (2019) Medyanın Yeni Ekonomisinde Kurumsal İletişim: Gazeteler, Televizyonlar, Reklamcılık ve Halkla İlişkilerde Dijital Dönüşüm, Ankara: Ütopya Yayınevi
- Gieryn, T. F. (1983). Boundary-Work and the Demarcation of Science from Non-Science: Strains and Interests in Professional Ideologies of Scientists. *American Sociological Review*, 48, 781-795.
- Grey, D. L. (1967). Use of Ideal Types in Newsman Studies. *Journalism Quarterly*, 44(1), 13-16.
- Gopsill, T. & Neale, G. (2007) Journalists: 100 Years of the NUJ, Profile Books, London.
- Gökşen, E. (2021). Gazeteci Suat Derviş'ten Romancı Suat Derviş'e: Fosforlu Cevriye'yi Röportajlar Üzerinden Okumak, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 13(25), 231-252.
- Gözyaydın, N. , Türk Alfabesinin Geçmişi ve Latin Harflerinin Kabulüne Kısa Bir Bakış, AİTİA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu İletişim Dergisi, 1981/3, Ankara.
- Gülalp, H. (1993) Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet, Belge yayınları, İstanbul.
- Gülen, H. (2015) Kemalist Modernleşme’de Aile, Ulus, Kadın ve Kadın Yolu/ Türk Kadın Yolu Dergileri. *MSGSÜ Sosyal Bilimler*(12), 152-164.
- Güngör, N. (2010) Cumhuriyet Döneminde İletişim içinde Basın Özgürlüğü Açısından Kurumsallaşma Çabaları: Serbesti ve Kısıtlamalar, Siyasal Kitabevi, Ankara.

- Gürkan, N. (1998) Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Halıcı, Ş. (2010) Cumhuriyet’in İletişim Mekanları, N. Güngör (Ed.) *Cumhuriyet Döneminde İletişim* içinde, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Halifeoğlu, M. ve Kuzgun, M. (2016). “Kadro Hareketi’nin Organik Aydın Yaratma Ülküsü”. *Amme İdaresi Dergisi*, 49 (4), 65-84.
- Hallin, Daniel ve Paolo Mancini (2004). *Comparing Media Systems. Three Models of Media and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hampton M. & Conboy, M. (2014) Journalism history a debate, *Journalism Studies*, 15:2, 154-171.
- Hanitzsch, T. & Vos, (2017) T. Journalistic Roles and the Struggle Over Institutional Identity: The Discursive Constitution of Journalism, *Communication Theory*, Volume 27, Issue 2, 115–135.
- Hansch, F. & Löhmann, K (2023). Peripheral Actors in Lifestyle Journalism. In Eldridge II, S.A., Cheruiyot, D., Banjac, S., & Swart, J. (Eds.). *The Routledge Companion to Digital Journalism Studies*, Routledge.
- Hardt, H., Brennen, B. (der) (1995) *Newsworkers: Towards a History of the Rank and File*. Minneapolis: University of Minnesota Press
- Harvey, D. (1999) *Postmodernliğin Durumu*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Hasdemir, T. ve Uzun, R. (2010) Genç Türkiye Cumhuriyeti’nin Üst Yapı Kurumları: Matbuat Umum Müdürlüğü, Anadolu Ajansı, Radyo, N. Güngör (Ed.) *Cumhuriyet Döneminde İletişim* içinde, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Hobsbawm, E. (1996) *Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991: Aşırılıklar Çağı*, Sarmal Yayınevi, İstanbul
- Hobsbawm, E. (1999) *Tarih Üzerine* (çev. Osman Akınhay) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
- Hyman, R. (2001) *Understanding European Trade Unionism Between Market, Class And Society*, Sage Publications, London.
- ILO, Commission Consultative Des Travailleurs Intellectuels 1ere Session, Geneve, 1928.
- ILO, Conditions of Work And Life of Journalists No:2, Geneve, 1928.

ILO, Commission Consultative Des Travailleurs Intellectuels 3eme Session, Geneve, 1931.

İnalçık H. & Seyitdanlıoğlu, M., (2018) Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

İnuğur, N. (1988) Tük Basınında İz Bırakanlar, Der Yayınevi, İstanbul.

İnuğur, N. (1989) Türk Basın Tarihi, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara.

İnuğur N. (1982) Basın ve Yayın Tarihi, Çağlayan Kitabevi, İstanbul.

İskit, S., R., (1939) Türkiye’de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış, İstanbul: Devlet Basımevi

İskit, S., R., (1943) Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları, Ankara: Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları

İstanbul Devlet Matbaası (1935) Dünya Matbuatına Bir Bakış, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul.

İstanbul Gazeteciler Sendikası, (1957) Türkiye Gazeteciler Konferansı 18-19-20 Nisan 1955, İstanbul Gazeteciler Sendikası Yayınları, İstanbul.

Jeltyakov, A. D. (1979) Türkiye’nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın, Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik AŞ., İstanbul.

Jessop, B., (2009), Kapitalist Devletin Geleceği, (çev.) A. Özcan, Ankara: Epos Yayınları

Kabacalı, A., (2000) Başlangıcından Günümüze Türkiye’de Matbaa, Basın ve Yayın, İstanbul: Literatür Yayınları

Kaderoğlu-Bulut, Ç. (2019) Sınıfın Sınırlarında Gazeteciler ve Proleterleşme, Notabene Yayınları, İstanbul.

Karagöz, G. (2016), Osmanlı/Türk Basın Tarihi Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme, Ankara Üniversitesi İlef Dergisi, 3 (1) Bahar s. 71-90

Karagöz, G. (2012) “Bu Mülke Gazeteler Fena Hizmet Etmedi: Malî Kriz Günlerinde İbret Gözün—den Babiâli, Osmanlı Halkı ve Avrupa Emperyalizmi,” Kebikeç 33, s. 339-352

Karagöz, G. “1942 Yılında Mihver ve Müttefik Devletlerce Düzenlenen Türk Basın Gezileri,” Kebikeç, İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi, no:14, 2002, 5-27.

- Karakuş, E. (2022) Siyasetin nabzını Tutan Şehir Ankara, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Mezunları Vakfı, Ankara.
- Kavaklı, N. (2005) Bir Gazetenin Tarihi: Akşam, YKY Yayınları, İstanbul.
- Kaya, A. E. (2010) Cumhuriyet Döneminde İletişim içinde Cumhuriyet'in Gazetesi: Cumhuriyet, Siyasal Kitabevi, Ankara
- Kaya, R., (2016) İktidar Yumağı Medya-Sermaye-Devlet, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları
- Kaynar, M. K. (Ed.) (2017) Türkiye'nin 1960'lı Yılları, İstanbul: İletişim Yayınları
- Kocabaşoğlu, U. (1980) Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Koloğlu, O. (1987) Basımevi ve Basının Gecikme Sebepleri ve Sonuçları, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları
- Koloğlu, O. (1999) Bir Çağdaşlaşma Örneği Olarak Cumhuriyet'in İlk Onbeş Yılı (1923-1938), İstanbul: Boyut Yayıncılık
- Koloğlu, O. (2006) Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi, İstanbul: Pozitif Yayınları
- Koloğlu, O. (1998) Osmanlı Basınının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi, İstanbul: Mütferrika
- Köktener, A. (2002) Bir Gazetenin Tarihi Cumhuriyet, YKY Yayınları, İstanbul.
- Kumar, K. (1995) Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma: Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları, (çev.) M. Küçük, Ankara: Dost Yayınları
- Küçük, Y. (1985) Türkiye Üzerine Tezler 1:1908-1978, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Küçük, Y. (1985) Aydın Üzerine Tezler-3, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Lewis, S. C. (2012). The Tension Between Professional Control and Open Participation: Journalism and its boundaries. *Information, Communication & Society*, 15(6), 836–866.
- Lott, G. E. (1970). The Press-Radio War of the 1930s. *Journal of Broadcasting*, 14(3), 275–286.
- Makal, A. (1999) Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

- Mitchelstein, E., & Boczkowski, P. J. (2009). Between tradition and change: A review of recent research on online news production. *Journalism*, 10(5), 562-586.
- Mosco, V. (1996) *The Political Economy of Communication*, Sage Publications, London.
- Nerone, J. (2013) The historical roots of the normative model of journalism. *Journalism* 14(4). 446-58
- Nerone, J. (2018) *Handbooks of Communication Science Book 19: Journalism içinde Journalism History*, De Gruyter Mouton, s. 19-39.
- Ollmann, B. (2006) *Diyalektiğin Dansı*, Yordam Kitap, İstanbul.
- Ortaç, Y. Z. (1969) *Bizim Yokuş*, Akbaba Yayınları, İstanbul
- Otmanbölük, G. (1986) *Babıali'nin Yarım Asırlıkları*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara.
- Öngören, M. T. Atatürk ve İletişim, AİTİA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu İletişim Dergisi, 1981/3, Ankara.
- Öymen, A. (2004) *Değişim Yılları*, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul.
- Özsever, A. (2004) *Tekelci Medyada Örgütsüz Gazeteci*, Ankara: İmge Kitabevi
- Öztürk, S. (2010) *Cumhuriyet Döneminde İletişim içinde Halk Eğitimi ve Kitle İletişim Araçları*, Siyasal Kitabevi, Ankara
- Özüğurlu, M. (2006) *Nitel Araştırma Ders Notları*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara: Teksir.
- Payaslı, Volkan “Bir Entelektüelin Gazeteci ve Siyasetçi Kimliği Üzerine Değerlendirmeler: Asım Us ve Kurun Gazetesi (1935-1939)” *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies* 42 (2022): 107-167.
- Peker, R. (1984) *İnkılap Dersleri*, Kest Basımevi, İstanbul.
- Peltekoğlu, Z. F. (1988) *Cumhuriyet Döneminde Türk Basınında Kadın Gazeteciler*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi.
- Poe, M. T., (2015) *İletişim Tarihi: Konuşmanın Evriminden İnternete Medya ve Toplum*, (çev.) U. Y. Kaya, İstanbul: Işık Yayınları
- Ransome, P. (2010) *Antonio Gramsci Yeni Bir Giriş*, Dipnot Yayınları, Ankara.

- Ringer, F. (1997) *Max Weber's Methodology: The Unification of The Cultural and Social Sciences*, Cambridge: Harvard University Press.
- Savran, S. (2010) *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri Cilt:1 1908-1980*, Yordam Kitap, İstanbul.
- Saygılıgil, F. "Sokakta bir gazeteci: Suat Derviş" *Fe Dergi* 6, no. 1 (2014), 18-26.
- Sertel, S. (1987) *Roman Gibi*, Belge Yayınları, İstanbul.
- Sertel, Z. (1968) *Hatırladıklarım (1905-1950)*, Yaylacık Matbaası, İstanbul.
- Shoemaker, P. J., & Vos, T. (2009) *Gatekeeping Theory*. Routledge.
- Sönmez, M. (2010) *Medya, Kültür, Para ve İstanbul İktidarı*. İstanbul: Yordam Kitap
- Steensen, S., & Ahva, L. (2014) *Theories of Journalism in a Digital Age: An Exploration and Introduction*, *Journalism Practice*, 9 (1), 1-18.
- Steinhaus, K. (1995) *Atatürk Devrimi Sosyolojisi*, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Şahin, M. (2012) *Ajans Gazeteciliği ve Haber Ajansları*, Pelikan Yayıncılık, Ankara.
- Şapolyo, E. B. (1969) *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın*, Ankara: Güven Matbaası
- Şıvıloğlu, M. (2018) *The Emergence of Public Opinion: State and Society In The Late Ottoman Empire*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Şirin, F. S. (2009) *Falih Rifka Atay (1893-1950)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi.
- Tamer, A. (2010) *Basın Üzerine Niceliksel Bir Çözümleme: Fiyatlar ve Tirajlar*, N. Güngör (Ed.) *Cumhuriyet Döneminde İletişim* içinde, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Taş, O. (2012) *Gazetecilik Etiğinin Mesleki Sınırları: Profesyonellik, Piyasa ve Sorumluluk*, İletişim Yayınları, İstanbul
- Taş, O. (2009) "Medya Etiğinin Tarihsel Temelleri ve Gelişimi", *Televizyon Haberciliğinde Etik*. Bülent Çaplı ve Hakan Tuncel (der.) içinde. Ankara: Fersa. 3-23.
- Tekeli, İ. İlkin, S. (1977) *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, ODTÜ Yayınları, Ankara.
- Tezcan, A. (2007) *Ahmet Emin Yalman: Dönemi ve Gazeteciliği (1918-1938)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi.

- Thalhaimer, A.&Bauer, O.& Tasca, A. (1999) Faşizm ve Kapitalizm, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Timur, T. (2013) Türk Devrimi ve Sonrası, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Tokgöz, O. (2000), Temel Gazetecilik, Ankara: İmge Kitabevi
- Topuz, H. (1973) 100 Soruda Türk Basın Tarihi, İstanbul: Gerçek Yayınevi
- Topuz, H. (1973) 100 Soruda Türk Basın Tarihi, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Uslu, A. ve Aytekin, A. (2016) “Burjuva Devriminin ve Savaşın Belirsiz Sınırlarında” Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat içinde, Yordam Yayınları, İstanbul.
- Uslu, M. F. ve Altuğ, F., (2014) Tanzimat ve Edebiyat Osmanlı İstanbul’unda Modern Edebi Kültür, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları
- Uzun, R. (2010) Basın Etiği Açısından Kurumsallaşma Çabaları: Basın Birliği, N. Güngör (Ed.) *Cumhuriyet Döneminde İletişim* içinde, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Üstün, H. (2010) Basında Dağıtımın Kurumsallaştırılması Yönündeki İlk Girişimler, N. Güngör (Ed.) *Cumhuriyet Döneminde İletişim* içinde, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Varlık, M. B., Ahmet Hamdi Başar ve Kooperatif-Aylık İktisadi Halk Mecmuası, AİTİA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu İletişim Dergisi, 1981/3, Ankara.
- Vos, T. P. (2018) Handbooks of Communication Science Book 19: Journalism, De Gruyter Mouton
- Vos, T. P., & Singer, J. B. (2016). Media Discourse About Entrepreneurial Journalism: Implications for journalistic capital. *Journalism Practice*, 10(2), 143–159.
- Williams, B., Carpini, M. (2011) *After Broadcast News: Media Regimes, Democracy and the New Information Environment*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Williams, K. (2007) “Anglo-American Journalism: The Historical Development of Practice, Style and Form” *Form and Style in Journalism* içinde, Peeters, Leuven.
- Williams, R. (2013) *Kültür ve Materyalizm*, (çev.) F. B. Aydar, İstanbul: Sel Yayıncılık
- Williams, R. (1990) *Marksizm ve Edebiyat*, Adam Yayınları, İstanbul.
- Williamson, P. (1989) *Corporatism in Perspective*, Sage Publications, London.

- Winfield, B. H. (2008) *Journalism 1908 Birth of A Profession*, University of Missouri Press, Missouri.
- Winston, B. (1998) *Media Technology and Society, a History: From The Telegraph to The Internet*. New York: Routledge.
- Woods, A. ve Grant, T. (2018) *Aklın İsyanı: Marksist Felsefe ve Modern Bilim*, İstanbul: Yordam Kitap
- Yalman, A. E. (1970) *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz Cilt 1 (1922-1944)*, Yenilik Basımevi, İstanbul.
- Yalman, A. E. (1970) *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz Cilt 2 (1922-1944)*, Yenilik Basımevi, İstanbul.
- Yalman, A. E. (1970) *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz Cilt 3 (1922-1944)*, Yenilik Basımevi, İstanbul.
- Yalman, A. E., (2018) *Modern Türkiye'nin Gelişim Sürecinde Basın 1831-1913*, (çev.) Birgen Keleşoğlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Yerlikaya, İ. (1996) *II. Abdülhamit Döneminde Basın: Yarı Resmî Vakit Gazetesi: (1875-1884)*, Kırkkale: y.i.y.
- Yetiş, M. "Antonio Gramsci", der. Çetin Veysel, 1900'den Günümüze Büyük Düşünürler, Cilt 1, İstanbul: Etik, 2009, s. 118-72.
- Yılmaz, H. (2023) *Türk Olmak Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Milliyetçi Reformlar ve Kültürel Tartışmalar 1923-1945*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Yücesan-Özdemir, G. (2008) *İletişim, Emek ve Kalkınma: Ekonomi Politik Yaklaşım*, Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları
- Yüksel, N. "‘Fikir Hareketleri’ Değisinden (1933-1940) Hüseyin Cahit (Yalçın) Türk Devrimi'ne Bakış". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 22, sy. 64-65-66 (Kasım 2006): 347-78.
- Yümlü, M. & Ünlü Soylu, P. (2020) *1929 Ekonomik Krizi ve Dış Borç Politikası: Türkiye'den Yunanistan ve İran'a Senkronik Bir Bakış*. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(1), 124-138.
- Zelizer, B (2005). "Definitions of Journalism" in G. Overholser and K. H. Jamieson, eds., *Institutions of American Democracy: The Press* (pp. 66-80). New York: Oxford University Press.
- Zürcher, E. J. (2016) *Turkey: A Modern History*, I.B. Tauris, London.

ÖZET

Türkiye'de 1930'lu yıllar, tek parti rejiminin siyasal konsolidasyonunun ve yeni kurulan Cumhuriyet'in ideolojik temellerinin şekillendiği, gazetecilik açısından dönüşümsel bir döneme işaret eder. Bu çalışma, bu on yıldaki gazeteciliğin karakterini, her biri mesleğe farklı yaklaşımlar sergileyen üç etkili gazetecinin -Hüseyin Cahit Yalçın, Falih Rıfkı Atay ve Ahmet Emin Yalman- bakış açısıyla incelemektedir. Kökenleri Osmanlı'nın son dönemine dayanan Yalçın, gelenekçi ve muhalif bir duruşu temsil ediyordu; Atay, Kemalist gazeteciliğin devletçi, yenilikçi ruhunu yansıtıyordu; Yalman ise siyasi baskılara rağmen daha liberal, formel bir çizgide ilerlemiştir. Bu çalışma, onların yazılarını, rollerini ve devletle etkileşimlerini analiz ederek, ortaya çıkan üç tür gazeteciliği tanımlamaktadır: Araçsal, korporatist-paternalist ve liberal-formel. Bu tipolojiler yalnızca 1930'ların karmaşık gazetecilik ortamını aydınlatmakla kalmamakta, aynı zamanda erken Cumhuriyet Türkiye'sinde basın özgürlüğü, siyasi otorite ve ideolojik bağlılık arasındaki daha geniş gerilimlere de ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Gazetecilik Tarihi, Gazetecilik, Medya, İletişim, Gazetecilik Tipolojisi

ABSTRACT

The 1930s in Turkey marked a transformative period for journalism, shaped by the political consolidation of the single-party regime and the ideological foundations of the nascent Republic. This study examines the character of journalism during this decade through the lenses of three influential journalists—Hüseyin Cahit Yalçın, Falih Rıfki Atay, and Ahmet Emin Yalman—each representing distinct approaches to the profession. Yalçın, with roots in the late Ottoman period, embodied a traditionalist and oppositional stance; Atay reflected the state-aligned, reformist spirit of Kemalist journalism; while Yalman navigated a more liberal, formal line despite political pressures. By analyzing their writings, roles, and interactions with the state, this paper identifies three emerging types of journalism: Instrumental-oppositional, corporatist-paternalist, and liberal-formal. These typologies not only illuminate the complex media landscape of the 1930s but also provide insight into the broader tensions between press freedom, political authority, and ideological commitment in early Republican Turkey.

Key Words: History of Journalism, Journalism, Media, Communication, Typology of Journalism